

Лі Гі Єн

РІДНИЙ
КРАЙ

торрент-трекер

оцифровано

Hurтом

www.hurтом.com

Серія
«Дружба»

«Дніпро»

Лі Гі Єн

РІДНИЙ
КРАЙ

Р о м а н

Переклад з корейської

Київ
Видавництво
художньої літератури
«ДНІПРО»
1980

Переклад Ганни Сингаївської
Післямова Вікторії Іванової

Перекладено за виданням:
Ли Ги Ен. Родная сторона.
М., «Художественная литература», 1967.

Роман корейського писателя
Ли Ги Ена «Родная сторона»
посвящен жизни крестьян его страны конца 20-х —
начала 30-х гг. XX столетия.
Герой романа — молодой интеллигент Ким Хи Чжун,
стремится к общественно-полезному труду.
На его пути возникают дикие обычаи,
суеверие, невежество, но он мужественно идет к избранной цели.
Хи Чжун организует для крестьян
вечернюю школу, потом — бригаду взаимопомощи,
убеждает крестьян выступить против помещика.

Л 70304—171 Бз—28—20—79. 4703000000
М205(04)—80

© Український переклад, післямова,
ілюстрації, видавництво «Дніпро», 1980 р.

**книга
перша**

СІЛЬСЬКІ БУДНІ

1

Тільки-тільки розвиднілося, а в селі Вонтхо вже не було нікого. Люди пішли хто куди: хто — на рисові поля, хто на городи. Повернуло за полудень, а спека все не спадає. Немилосердно пече сонце, дихає жаром сухий гарячий вітер. Душно так, що нічим дихати!

В калюжці побіля рисового поля вода така гаряча, що, здається, от-от закипить.

Бульк! Рятуючись від спеки, дурпа жаба стрибнула в калюжу й одразу ж розчепірила лапки. Вмочила язика раз-другий і перекинулася догори черевцем та більше вже їй не ворушилася.

Ін Сун та малий Ін Хак залишилися вдома. Ін Хак спав у затінку під хурмою на старенькій циновці, розстеленій просто на землі, Ін Сун сиділа поруч і, тихенько наспівуючи, штопала батькові шкарпетки.

Торік вона закінчила початкову школу, але далі не вчилася, бо нічим було платити за навчання.

Останнім часом батьки часто шепотілися між собою, і дівчині здавалося, що вони збираються видати її заміж.

Їй ставало страшно — вона не уявляла, як зможе жити сама, без батьків... «Що робити? Як бути?..» — думала дівчина день і ніч, і серце її стискало тривога.

Немов подорожній, що темної ночі блукає в непролазних лісових хащах з невеличким ліхтариком у руці, Ін Сун не знала, що чекає її попереду. Її розум був надто слабкий, щоб вказати правильний шлях, і невідомість, мов щільна стіна мороку, огортала її.

Ін Хак прокинувся — сонце крізь гілля хурми впало йому на обличчя — і, чухаючи спітнілу голівку, сів.

— Мамо! — гукнув він і заплакав.

— Вже прокинувся, маленький? — ласкаво посміхнулася Ін Сун. — Мама пашої немає, але ти не плач, вона скоро прийде.

Дівчина взяла братика на руки й обережно втерла його вологе чоло хусткою.

Їхній будиночок нічим не відрізнявся від стареньких будиночків інших бідняків, і жаркого літнього дня в ньому не можна було сховатися від спеки.

Коли сонце пробивалося й під хурму, на подвір'ї можна було сховатися лише в затінку від прибудови до кухні, та й там тїнь дуже швидко зникала.

— Хочу до мами! — захинькав знову Ін Хак.

— У таку спеку йти до мами? Ну що ти! Краще я дам тобі каші!

— Не хочу! Вона ячна,— затупотів ніжками Ін Хак.

— А де я візьму тобі іншої? Лишенько ти мсе! Ну годі тобі, годі!

Ін Сун змахнула з чола піт і ласкаво підморгнула Ін Хаку. Її великі блискучі очі співчутливо дивилися на братика. Каша й справді несмачна, але що робити, коли в хаті нічого більше немає. Прив'язавши Ін Хака до спини, Ін Сун побрела через усе село на околицю до великого тїнистого дерева,— сюди з поля приходили обідати маги й старший брат.

Довгі коси — заздрість усіх подруг — Ін Сун перекинула на груди й крадькома поглядала на них: гарні!

Над полем ячменю безперестанку кружляли бабки.

— Хочеш, зловлю тобі бабку? — запитала дівчина.

— Не хочу!.. До мами хочу...

— Ну добре, добре!.. Тільки не плач. От зловимо бабку, і мама прийде,— заспокоювала братика Ін Сун.

Раптом десь біля мосту заваливали собаки. Ін Сун обернулася. Брязкаючи шаблею, мостом ішов поліцейський у білих рукавичках, з грубою, схожою на домовий реєстр книжкою. Собаки вже захлиналися від гавкоту; лише один, найледачіший, лежав посеред дороги, висолопивши від спеки язика й важко дихаючи.

2

Переїшовши місток, поліцейський попрямував до будинку нового управителя Ан Син Хака, що оселився тут минулої осені.

Управитель, невисокий, кремезний чоловік, розвалившись у кріслі, відпочивав у затінку на терасі. Зрідка його рука з віялом піднімалася, та одразу ж безсило падала, і Ан Син Хак починав дрімати.

Брязкіт шаблі розбудив його, і управитель квапливо підвівся з крісла.

— А, папе поліцейський!.. Як це ви зважилися вийти в таку спеку?..

— Справді, спека сьогодні неймовірна!

— Перевіряти, здається, нічого. Усе так само, як і того місяця. Та коли вже прийшли, ласкаво просимо! Ходіть на терасу, тут прохолодніше!

Господар підсунув гостеві крісло й поклав перед ним віяло.

— О, дякую, пане Ан! — блиснувши золотими зубами, люб'язно усміхнувся поліцейський.

Він відчепив шаблю, зняв кашкета й гімнастерку і, зручно вмостившись, витер з обличчя піт.

— Невже в селі немає нічого новенького?..

— Стривай-но, зовсім забув!.. Є новина, — згадав раптом Ан Син Хак. — Кілька днів тому з Токіо повернувся Кім Хі Чжун.

Господар презирливо посміхнувся й, обернувшись до дверей, що вели у внутрішні покої, голосно гукнув:

— Док Не!

— Що зволите? — ту ж мить почувалася відповідь.

— Принеси миску води, щоб умитися.

— Слухаю, хазяїне!

Гість вдячно хитнув головою.

Поліцейський помовчав, обмахуючись віялом, тоді запитав:

— А зараз він удома, цей Кім Хі Чжун?

— Хто його знає. Якщо не поїхав у місто, то, певне, вдома.

— А що він робив у Токіо?..

— Здається, вчився...

Гість поклав віяло й насторожився.

— Виходить, його батьки живуть непогано?

— Та де там... Злидарі.

— На, які ж кошти він там жив?

— Не знаю. Гадаю, що йому було не солодко.

Ан Син Хак сидів перед поліцейським у спідній сорочці й коротких штанцях; ноги поросли цупким, мов щетина, чорним волоссям, литки товсті, скидаються на змію, що проковтнула свою жертву.

— А більше нічого новенького?

— Ні, більш нічого...

Гість, очевидно, дізнався про все, що його цікавило, і, полегшено зітхнувши, закури́в цигарку.

— У вас тут справжній рай, пане Ан, — помовчавши, заговорив він знову. — Повітря чудове. Сиди собі й розкошуй, а можна й поспати, і погуляти. Курорт!

— Тут таки краще, ніж у місті, хоч трохи і нудно.

— Справді, розваг тут небагато. А взагалі, ви — щаслива людина, пане Ан. Подумати тільки, усі ваші діти ходять до школи... Таке може дозволити собі тільки дуже багата людина...

— Ну що ви! Яке в мене багатство?..

— Що я чую? Невже вам іще мало?

— А ви як гадали? Навіть на навчання дітей не вистачає...

Тим часом Док Не принесла миску, воду й рушника.

— От, прошу вас, освіжіться трохи! — заметушився Ан Син Хак, певно, не бажаючи провадити далі розмови про свої прибутки.

— Дякую!

— А я, вже вибачте, залишу вас на хвилинку...

І Ан Син Хак зник у сусідній кімнаті.

3

Дорогою йшли Ін Дон з матір'ю. Обоє, здавалося, щойно побували під зливою: одяг на них був геть мокрий, обличчям струмував піт.

Пак Сон Не ішла з сапкою і щохвилини витирала обличчя рукою. Жінка ледве переступала ногами. Сьогодні сапали на пагорбах, це було особливо важко. У пелені Сон Не несла молоду редиску й дуже боялася її розгубити.

— Мама йде! — радісно вигукнула Ін Сун, ще здалека побачивши Пак Сон Не.

— Істи! Істи хочу! — одразу ж запхикав Ін Хак.

— Чого ви ходите по такій спекоті, та ще й хату покинули без догляду? — насварила їх мати.

Ін Дон віддав братикові велику бабку, яку зловив для нього, і сказав:

— Зараз мама нагодує тебе, а поки що пограйся... І не плач, не вередуй. Зрозумів?

Вони поїли холодної каші, що зосталась від сніданку, а потім Пак Сон Не та Ін Дон знову пішли в поле.

Ін Сун з братиком повернулися додому. Вона насипала в глечик ячних крупів, поклала туди, як наказала їй мати, редьку й пішла до криниці. Попереду біг Ін Хак, тримаючи прив'язану на ниточці бабку.

Село Вонтхо розташоване під горою, і тут завжди рапо сутенів. Над кожною оселею в'ється димок, прозорим серпанком огортаючи будинки й дерева. Хазяйки готують вечерю.

Сонце, неохоче покидаючи землю, чіпляється за гребінь гори Маннітче. Кривавим полум'ям палає захід, небо й вершини гір немов охоплені пожежею.

З річки вже потягло свіжим вітерцем. Загойдалося, зашелестіло пависле пад водою гілля верби. Ін Дон, що жав траву на схилі гори, раптом випростався. Збентежено дивився він на багрянну смугу неба, що нагадувала йому червону шовкову стрічку, яку дівчата влітають у коси. Юпак, немов дитина, радів цій красі. От би спуститися зараз до річки, плюхнутися у воду й плисти, плисти...

Ін Дон пригадав раптом, як колись на цій самій річці він боровся з Мак Доном і той мало не втопив його...

«Тепер я, напевно, поборов би його», — посміхнувся Ін Дон, відчуваючи себе дорослим і сильним.

Тепер і хазяїн прядильної фабрики, де він нещодавно працював цілий день, не зважився б заплатити йому вдвічі менше, ніж дорослим робітникам. Працював він тоді не гірше за них, а отримав всього лише двадцять чон¹.

Після того Ін Дон більше не ходив на фабрику — не міг забути, як його тоді скривдили.

«Дарма, вони ще побачать, хто я такий!..»

Енергійно поплювавши на долоні, Ін Дон знову взяв серпа. Духмяніла зжата трава. Десь недалеко сплескувала риба.

На пагорбі паслося теля, воно раптом зупинилося й, підвівши сумні очі до неба, жадібно забекало, — мабуть, скучило за матір'ю.

«Аріран, Аріран! О гора Аріран!...» — заспівав Ін Дон на повний голос.

І одразу ж здалеку, мабуть, від сторожки Пек Йона, що стоїть по той бік залізниці, йому озвався інший, дуже знайомий голос. То був голос Мак Дона.

Хлопчино, що косиш траву під парканом,
Якщо дівчина ледь гляне в твій бік,
Не гребуй і таким хлібом.

Мак Дон був старший від Ін Дона лише на три роки, а виглядав набагато соліднішим. На фабриці йому давно вже платили нарівні з дорослими. Ін Дон просто ненавидів його за це, а ще й за те, що у Мак Дона була дівчина — Пап Ге, за якою той буквально ходив слідом.

¹ Чон — одна сота вони, грошової одиниці в Кореї,

«От, дивіться, знову прийшов... Мабуть, усі гроші витрачає на ту Пан Ге». Ін Дон випростався і неприязно глянув у той бік, звідки долинав голос Мак Дона.

А той, вилізши на сторожку Пек Йона, кричав йому:

«Ей, ти! Стережись, голубчику, а то, може, тут десь блукає дух Пак Со Бана — того, що з села Санрі й що втопився на цьому місці торік навесні. Онде він, здається, виходить з води. Заманить він тебе, затягне у вир — і кінець!»

Ін Дон почервонів як рак. Він розумів, що Мак Дон і Пан Ге глузують з нього. Від обурення і злості Ін Дон ніяк не міг придумати, що б йому таке ущицливе відповісти.

— А ти... А тебе, собачого сина, Пан Ге заманила...

Ін Дон прислухався, що йому відповідь Мак Дон, але відповіді не було, — певно, той не почув його слів або просто вирішив на них не зважати. За річкою бринів дзвінкий сміх Пан Ге.

«Що вони там роблять?» — мучився юнак.

Раптом хтось гукнув його. Ін Дон озирнувся і побачив Ін Сун.

— Чого тобі?

— Що ти тут робиш? Іди додому. Уже зовсім темно.

— Зараз іду!..

Ін Дон підійшов до сестри... Вона взяла теля на налигача, щоб вести його додому. Поруч, тримаючись за її спідницю, стояв маленький Ін Хак.

— Ходімо швидше!.. Невже тобі не страшно тут самому?..

— Анітрохи! А чого боятися?..

Йдучи поруч з сестрою, Ін Дон з посмішкою поглядав на неї... «Подумати тільки — Ін Сун вже зовсім доросла. А я й не помітив...»

Сонце сховалось. Землю оповив морок.

4

Після вечері Хі Чжун пішов шукати когось, хто б допоміг йому прополоти рис.

Залишилася непрополотою зовсім невеличка ділянка, із трьома-чотирма помічниками можна було б швидко впоратися. Проте знайти робітників було нелегко. Хі Чжун обійшов мало не все село, але домовився лише з двома хлопцями.

Тоді він вирішив звернутися до Вон Чхіра. «Вони ж працюють удвох з Ін Доном, хтось із них допоможе мені».

Скоро вже осінь. Вдень бувало ще жарко, та вечори вже стали прохолодними.

Через усе небо простягся сріблястий слід Молочного Шляху — незабаром свято Побачення!¹

«От третій раз просапаємо — і можна трохи перепочити. Тоді треба буде тільки стежити за рівнем води на полях та чекати врожаю. А він, здається, буде непоганий...»

Від цих думок на душі в Хі Чжуна стало легко й весело.

На подвір'ї Вон Чхіра розпалили багаття, щоб відігнати хмари комарів, що пронизливо дзижчали. У ніс бив різкий запах змішаного з травою і складеного у величезні купи гною. Неподалік від багаття лежало теля; воно, ремигаючи, безперервно ворушило губами.

— Добрий вечір, дядечку Вон Чхір!

— А-а! Це ти, Хі Чжуне?..

— Небіж прийшов! — зраділа Пак Сон Нв.— Сідай, по-вечеряєш з нами!

— Дякую, я не голодний,— відповів Хі Чжун і сів на солом'яну циновку поруч із господарем.

Вон Чхір тільки повернувся з прядильної фабрики, де працював поденно. Робота була важка, а платили мало: якихось сорок-п'ятдесят чон на день.

Але Вон Чхір радий був і цьому — бо в домі не лишилося навіть ячних круп, і щоб якось дотягти до нового врожаю, треба хоч трохи підробити.

Сім'я тільки-но повечеряла, і Вон Чхір з насолодою потягував свою незмінну люльку.

— Дядю, ви йдете завтра на роботу?

— Йду, а що?

— Я хотів попросити, щоб ви допомогли мені.

— Сам я не зможу, а от Ін Дона пришло неодмінно, якщо він з кимось уже не домовився,— сказав Вон Чхір, відганяючи комарів.— Так, нелегко тепер знайти робітників — усі на заробітках... У тебе яка прополка?.. Друга чи третя?..

— Третя, остання...

— Ну, це ще нічого...

¹ Свято Побачення — 7 липня за місячним календарем. За легендою, в цей день на Молочному Шляху зустрічаються Волопас і Ткаля (назви зірок у сузір'ях Володія і Ліри).

— Все одно важко, я ж не звик до такої роботи.

— Спочатку завжди важко. Ти ще просто не при зви- чайся до господарства.

Вон Чхір вийняв з рота люльку й сплюнув.

— А врожай у тебе, напевне, буде добрий. Бачив я ваше поле... Ясна річ, заслуга в тому не твоя, материна. Вона жінка працююча, метка.

Старий заговк, натоптуючи люльку.

— Скажіть, дядю, чи скоро добудують фабрику? — по- цікавився Хі Чжун.

— Гадаю, до осені буде готова. Добре було б влаштува- ти туди Ін Сун. Може, ти нам допоможеш?

— Вона тільки на тебе й надіється,— втрутилась у роз- мову Пак Сон Нє.

— Добре, постараюсь.

— Вона ту фабрику навіть уві сні бачить. Ми їй про заміжжя говоримо, так ні — й чути не хоче.

— І правильно робить. Ще встигне заміж. Хай попра- цює на фабриці.

— Ти вже постарайся, Хі Чжуне, допоможи їй влашту- ватися.

— Авжеж, звичайно постараюсь... А ви мені допоможе- те.— Хі Чжун посміхнувся і підвівся.— Ну, па добраніч!

— До побачення...

5

На небо вплив місяць і залив своїм світлом усе село. Обважніле від роси листя хурми виблискувало сріблом, кидаючи на землю мережані тіні. Запалили свої ліхтарики світлячки.

— Світлячок — плеск-плеск-плеск... світлячок — плеск- плеск... — то тут, то там лунали дитячі голоси.

Діти, плескаючи в долоні, ловили світлячків. Серед них був і Ін Сон. Він уже зловив кілька штук і, посадивши їх у гарбузову квітку, прикрив рукою.

Вон Чхір, дивлячись услід Хі Чжуну і пахаючи люль- кою, задумливо сказав дружині:

— Хі Чжун зовсім не такий, як його брат Мьон Чжун!..

— Еге ж! Той, одверто кажучи, недоумкуватий,— відпо- віла Пак Сон Нє.

— З нього й селянин добрий буде.

— Мьон Чжун, хоча змалку живе в селі, а й досі не знає, скільки води треба вилити на рисове поле. Я це по-

мітила ще торік, коли він допомагав нам садити рис.— Пак Сон Не засміялася.— А як він утік з поля — п'явок злякався.

Вон Чхір несподівано голосно чхнув, і Пак Сон Не занепокоїлась:

— Тихше, дитину розбудиш! Так от, пам'ятаєш, як Мьон Чжун садив розсаду? Тільки почав, та раптом побачив п'явок. Він як закричить: «Дивіться, п'явки, п'явки!» Потім вискочив з канави і почав похапцем відривати їх від своїх ніг. А коли побачив, що з ранок тече кров, закричав, що не може більше працювати, і втік додому. Ми просто за животи бралися, дивлячись на нього.

Пак Сон Не знову засміялася.

— Чому ж він поїхав від матері, коли не вмів нічого робити? — спитав, сміючись, Вон Чхір.— Як же він хазяйнуватиме?

— Жінчина рідня допоможе.

— А вони добре живуть?

— Непогопо! Та й жінка в нього хазяйновита... Ну, годі тобі смоктати люльку, дай-но мені.

Сон Не взяла люльку й набила її тютюном.

— Де це Ін Дон? — пробурчав Вон Чхір.— Ще й досі гуляє?

— Мабуть... Сьогодні такий гарний вечір! Видно, як удень... Ой, знову блоха.— Сон Не почухала під коліном.

— А Ін Сун де? — сердито запитав Вон Чхір, докірливо дивлячись на дружину: повинна ж вона наглядати за дітьми, особливо — за дорослою донькою.

— Здається, пішла до матері Чон Сіка,— відповіла Сон Не.— Вона вчиться у неї шити.

Вон Чхір тяжко зітхнув: цілими днями дівчинка крутиться як білка в колесі, не знає й хвилини спочинку, а були б вони багатші, Ін Сун могла б учитися, як її подруга Гап Сук.

Останнім часом батьків особливо непокоїла доля Ін Сун. Як складеться її життя? А що, як трапиться якийсь негідник і занапастить її?

Може, скоріше видати дочку заміж? Вона вже зовсім доросла дівчина. Але Ін Сун не хоче заміж, та й жениха підходящого немає...

Усі діти були їм дорогі, та найбільше Ін Сун — єдина донька...

Ідучи вулицею, Хі Чжун зустрів Ін Сун.

— Ти де була? — запитав він удавано суворо.

- У вас. А ви де?
— А я у вас, — засміявся Хі Чжун.
— У нас? А мама вам нічого не казала?
— Про що?.. Про фабрику?..
— Так! Прошу вас, брате, допоможіть мені влаштуватися туди.

Дівчина й справді ставилася до Хі Чжуна як до рідного брата.

Місяць яскраво освітлював обличчя Ін Сун. Вона лукаво глянула на Хі Чжуна і, зникновівши, втекла.

«Неодмінно треба влаштувати її, — дивлячись услід дівчині, подумав Хі Чжун. — Але з ким поговорити про це?»

Підходячи до свого дому, Хі Чжун кілька разів кашлянув, піби попереджаючи про свій прихід, і аж тоді зайшов на залите місячним сяйвом подвір'я.

СИН ПОВЕРНУВСЯ

1

Кім Хі Чжун не так давно приїхав із Токію, де жив п'ять років.

За цей час рідні місця неспізнанно змінилися. Непода-лік од вокзалу було збудовано ціле місто з великими, кри-тими черепицею будинками, з павутинням дротів, що об-плутували вулиці. З'явилися електрика й телефон. Поля перетнула залізниця. На річці, що протікала перед в'їздом у місто, збудували величезну греблю.

Колись у весняні повені ця велика, повновода річка затоплювала не тільки поля, а й частину міста. Тепер там збудували високу дамбу, обабіч її посадили тополі й вер-би, і тепер річка вже не загрожує місту.

Сталися також інші, важливіші зміни... П'ять років тому в одному з тутових гаїв біля села Санрі в старенькій хатині містилися курси шовківництва.

Хі Чжун кілька місяців відвідував ці курси.

Прядильні верстати були тоді ще дуже примітивні й нагадували допотопні веретена. Щоб привести їх у дію, треба було довго крутити спеціальну корбу, прироблену до колеса. Ліворуч стояла жаровня, над якою в казані варилися кокони. Знайшовши в коконі кінець нитки, його прив'язували до колеса веретена — веретено крутили ру-кою, і на шпульку поступово намотувався шовк.

Якось Хі Чжун відвідав з екскурсією велику прядильну фабрику японського акціонерного товариства. Він був у захопленні від того, що побачив там: десятки жінок, які сиділи в кілька рядів, намотували нитки на електрошпульки, що оберталися з блискавичною швидкістю; кокони підстрибували в казані, як риба у ставку. Екскурсанти, не відриваючись, захоплено спостерігали за роботою машин.

Коли Хі Чжун повернувся з Токіо додому, він побачив пові вулиці, дамбу і тільки-но збудовану прядильну фабрику. На місці невеличкого села розкинулося велике місто.

Та, мабуть, найбільше здивувала Хі Чжупа зміна, що сталася в його родині.

Ще до повернення додому він дізнався з матириного листа, що вони продали старий будинок і переїхали жити у Вонтхо, а там придбали хатину в якогось орендара, що розорився.

Як тільки Хі Чжун зійшов з поїзда, він одразу ж попрямував на вулицю, де жив раніше. Коли згодом він розповів матері про те, що побачив там, вона залилася слізьми.

Хі Чжун не впізнав будинку, в якому вони прожили багато років і до якого так звикли. Флігеля вже не було: його, мабуть, зруйнували, коли розширювали вулицю. Самий дім перебудували. Хі Чжуну здавалося, що він потрапив у зовсім незнайоме для нього місто — так усе змінилося навкруги.

2

Приїзд Хі Чжуна схвилював усе село. Повертаючись зі школи, маленький Ін Сон зустрів Хі Чжуна на вулиці і, нвиденько привітавшись із ним, побіг сповіщати усіх про його приїзд.

Люди повибігали на подвір'я — Хі Чжунова мати, Ін Дон, Мак Дон, Кін Сон Дар, — словом, не було людини, яка б байдуже поставилася до його приїзду.

Дівчата крадькома роздивлялися приїжджого через паркан. І треба сказати, що всі були розчаровані. Вони сподівалися побачити солідного чоловіка в золотих окулярах, модному дорогому костюмі з золотим ланцюжком на поясі. Його численні чемодани мав нести носій... А натомість побачили одягненого в чорну студентську куртку юнака,

в картузі з потертим козирком. І він сам, власноруч ніс свій досить-таки потертий чемодан.

Односельці Хі Чжуна вважали, що він повинен був одержати в Японії вигідну посаду й повернутися додому багатим.

Та, судячи з усього, їхні надії не справдилися.

— Даремно вибігла, як дурна,— картала себе одна кумася, відома на все село балакуха,— гадала, що й справді приїхала важна особа, а тут і дивитися нема на що. Навіть мій син, коли приїжджає із Сеула, виглядає краще за цього грамотія.— Син її працював у місті вантажником і справді заробляв непогано.

— Одразу видно, що Хі Чжун приїхав без грошей. Інакше не був би схожий на обскубану курку. Ні, що не кажи, а довго вчитися шкідливо.

— Це вже точно!

— А як він змужнів, просто красенем став...

— Це так здається, бо він довго жив на чужині.

Хі Чжун, здавалося, не помічав загального розчарування, не чув глузувань. Він був щасливий, що повернувся в рідний край і зможе жити й працювати поруч з близькими йому людьми. Щоправда, їхню хатину не порівняти з тим будинком, в якому він мешкав у місті. Вона скоріше нагадує тісну й брудну землянку. Тяжко бачити стареньку згорблену матір, а на нелюбу дружину й дивитися не хочеться... Та це не головне.

Хі Чжун гордо підвів голову, міцно стулив губи — він думає про нове життя, що чекає на нього.

Старе — як корінь — воно дає нові свіжі паростки. Старе відходить, вмирає, а молоде росте буйно, як весняна трава. Он і малята повиростали — не впізнаєш. Коли він їхав з дому, Ін Сун була дитиною, а тепер вона вже зовсім доросла дівчина. Ін Дон теж змужнів...

3

Минуло кілька днів.

Хата Хі Чжуна схожа була на заїзд — щохвилини прибігали сусіди.

Але поступово збудження вляглося, ніхто більше не приходив, і в хаті, як завжди, стало тихо. Сестра Хі Чжуна кілька років тому, коли він був у Токіо, вийшла заміж і жила тепер у чоловіка, брат пішов жити в жінчину сім'ю. В хаті лишилися тільки мати, дружина Бок Ім і

чотирирічний син Хі Чжуна, Чон Сік. Хлопчик ще не звик до батька й плакав, коли Хі Чжун підходив до нього.

— Чон Сік, чому ти боїшся? Це ж твій тато!.. Привітай його! — умовляла малюка бабуся.

Але Чон Сік плакав і далі, уткнувшись матері в коліна.

Хі Чжун пильно придивлявся до сина, чи схожий малий на нього. Хлопчик іще не став йому рідним.

— Що то за ім'я — Чон Сік? — якось запитав дружину Хі Чжун.

— Чон Сік — значить народжений у січні, коли холодно й голодно. Запропонував так назвати його твій брат, — тихо відповіла Бок Ім.

Хі Чжун здригнувся і не сказав нічого, лише мовчки поглянув навкруги. Тонкі стіни, не обклеєні навіть газетами, брудна циновка — всюди пилюка, запустіння. Мати перехопила його погляд і сказала:

— Ти ж знаєш, що в хаті не було нікого з чоловіків. Мьон Чжун поїхав від нас, ти все блукаєш по світу, все вчишся. А я вже стара, яка з мене допомога, помру, мабуть, скоро. Хто хазяйнуватиме? — Мати тяжко зітхнула. — Хоч би дружину пожалів. Вийшла вона за тебе й мучиться. Хто вона? Ні вдова, ні мужня жона...

Мати витерла подолом ніс, в очах заблищали сльози. Відтоді як приїхав Хі Чжун, не було такого дня, щоб вона не плакала. У Хі Чжуна теж набігли сльози.

— Не можу зрозуміти брата, — обурився Хі Чжун. — Адже він знав, що залишається єдиним чоловіком у домі. Як міг він піти, покинути матір? Виходить так: хай хоч і всі повмирають, його це не обходить.

— Що ти, що ти! Я сама звеліла йому йти. Хіба ж можна кільком сім'ям жити в одній хаті...

Стара намагалася виправдати сина.

— Хоч би там що, а він не мав права залишати вас. Я ніколи б так не зробив, — задумливо сказав Хі Чжун.

На душі в нього ставало дедалі тяжче. «Що робити?.. Як бути?»

Мати часто казала йому: хоч би скільки селянин гнув спину, йому однаково не виплутатися з боргів. Та й сам Хі Чжун пам'ятав, що кілька років тому, навіть тоді, коли у них була власна земля, вони ледь-ледь могли прогудувати свою сім'ю. Доводилося потроху продавати землю, доки не продали всієї. Відтоді вони орендують чужу. Брат піколи не міг, та й не хотів працювати в полі. Працювали

самі жінки. І от результат: від торішнього врожаю майже нічого не залишилося — довелося віддати все за оренду. Сім'я велика, а їсти нічого. Може, мати й мала рацію, що вирядила старшого сина до жінки? Що не кажи, а на один рот менше...

4

Хі Чжун, слухаючи доводи матері, яка всіма правдами й неправдами намагалася виправдати старшого сина, часом погоджувався з нею. Але потім у його душі знову закипає гнів.

«А хіба не соромно жити у приймах!..» — хотілося йому крикнути, але він стримувався, щоб не скривдити матері.

До того ж Хі Чжун знав, що обурюватися марно. Безвольного й нерішучого Мьон Чжуна завжди легко можна було умовити. Закінчивши початкову школу, він залишився вдома, навіть не думаючи вчитися далі. І дружина була дуже задоволена ним, вважала його хорошим чоловіком, батьком...

Хі Чжун у душі засуджував брата.

«Мьон Чжуну немає ще й тридцяти, а в них уже трійко дітей і жінка вагітна знову. Як свиня, плодить і плодить...»

— Мьон Чжун із жінкою живуть у злагоді, — ніби читаючи думки меншого сина, говорила мати. — Мають уже трьох синів, незабаром буде четверта дитина.

Йй, певно, хотілося, щоб і Хі Чжун жив так само.

Хі Чжун посміхнувся.

— Невже ти думаєш, мамо, що головне в житті — народити якомога більше дітей?

— А як же? Недарёмно в народі кажуть: дітей треба родити до двадцяти років, а гроші складати — до тридцяти! На все свій час, синку.

Старій шкода було молодшої невістки. У старшої завжди чоловік під боком і троє діток поряд, а Бок Ім скрутиться, буває, і лежить, мов сирота, в куточку, на жорсткій підстилці, не вкрившись навіть...

От, здається, живе сім'я під одним дахом, а доля в кожного своя.

У старшої невістки все добре. Вдень працює, а вночі спить як мертва. А молодша тільки вдає, що спить, — лежить, наче сова, з розплющеними очима, вдивляється у темряву, думає свою невеселу думку й зітхає.

А в іншому кутку зітхає стара, пригадує свою молодість, покійного чоловіка, кохання. Чого тільки не передумують обидві за довгу безсонну ніч.

А тут іще старша невістка хропе у суміжній кімнаті, й обом жінкам здається, що саме через це вони не можуть заснути.

«А що їй,— з серцем думала мати,— лежить собі, обнявшись з чоловіком, і хропе на всю хату!»

Часом матері й самій ставало смішно: чо́го вона чіпляється до старшої невістки?..

Та варто було їй подивитися на самотню Бок Ім, що зіщулилася в кутку, як вона знову починала сердитися на дружину Мьон Чжун і жаліти молодшу невістку.

«Про що вона, бідолашна, думає? Може, плаче?.. А та знай собі хропе!»

У такі хвилини матері хотілось зайти до кімнати, де спала старша невістка, й відтягати її за коси. Тому вона й вирішила відокремити старшого сина: стара бачила, як тяжко Бок Ім бачити чуже щастя.

І справді, коли Мьон Чжун з сім'єю виїхав, молодша невістка одразу повеселішала. Вона стала більш говіркою, і робота в неї йшла краще.

«Головне для людини — свій дім, своє господарство...» — раділа стара, дивлячись на Бок Ім.

Потім молодша невістка народила сина і дні й ночі упадала коло свого Чон Сіка. А коли приїхав Хі Чжун, вона й зовсім змінилася. Зникли зморшки з чола, радісно задзвенів голос...

І тепер уже тільки стара не спала ночами — усе щось думала собі...

Заспівали півні, сповіщаючи про початок нового дня.

У хату крізь численні щілини проникала ранкова прохолода.

Стара щільніше загорнулася в ряднину, повернулася до стіни, але заснути не могла. Вона підвелася, намацала в темряві люльку, сірники й запалила.

5

Дізнавшись, що приїхав брат, Мьон Чжун із жінкою і дітьми прийшов побачитися з ним.

За старовинним звичаєм він уклонився матері й звелів сином теж уклонитися низько.

Хі Чжун хоч і здивувався — кому потрібні ці стародавні церемонії, але промовчав.

— Ми хотіли спершу залишити дітей удома, — сказав Мьон Чжун матері, — але потім передумали, хай побачаться з дядьком, його ж так довго не було.

Мьон Чжун підійшов до брата, взяв його за руку і сказав тремтячим голосом:

— Чому ти не сповістив нас про свій приїзд? Ми б зустріли тебе як годиться. Адже стільки часу минуло... — Схвильований Мьон Чжун замовк, його очі були повні сліз.

Хі Чжун пильно подивився на брата.

Як він змінився, як постарів! Запустив довгу бороду, бакенбарди. На брезклому, наче запухлому обличчі майже не видно очей. Але в душі він, мабуть, лишився тим самим Мьон Чжуном — так же свято дотримується старих звичаїв, такий же, як був колись, сентиментальний. Прийшов він не з порожніми руками: носій ніс цілу сулію самогону і тток¹. І це було не все. Мьон Чжун простягнув старій п'ять вон і сказав:

— Купіть чогось смачного, щоб пригостити брата як слід.

Мати до сліз була зворушена такою уважністю старшого брата до молодшого. Зрадівши, вона запросила старих сусідок, декого з молодих і заходила ся їх пригощати.

Гості навперебій вихваляли обох братів, як найдостойніших синів, а мати аж танула від задоволення.

Вперше після смерті чоловіка зібралася вся сім'я, і в хаті було гамірно й весело.

Сяючи від радості, мати квапилася викласти все, що наболіло в неї на душі за довгу розлуку з сином. Старенька розповіла, як скучала за сином, яка вона рада, що він нарешті повернувся додому, згадала свого чоловіка, похвалила обох невісток...

Раптом, обернувшись до Пак Сон Не, вона спитала:

— Скажіть, мати Ін Сона², ви ревнували коли-небудь?

— Я?.. — розгубилася гостя. — Ні, я ніколи не ревнувала... Не було до кого...

— Хіба ващ чоловік ніколи не приводив у дім наложниць?

¹ Тток — хліб із клейкого рису.

² За феодалною традицією жінку часто звали не власним ім'ям, а дочкою такого-то, дружиною такого-то чи матір'ю такого-то.

— Ну що ви! Ми завжди жили добре, йому й на думку такого не спадало...

— А от мій чоловіченько якось був согрішив. Я одразу помітила, що з ним щось діється.

Хі Чжунова мати помовчала, натоптуючи тютюном люльку. Гості замовкли, з нетерпінням чекаючи — що ж вона їм розповість?

У сусідній кімнаті про щось шепотілися молоді жінки — дружина Све Дика, тітка Мак Дона, сестра Пек Йона, Пан Ге та обидві хазяйчині невістки. Гучний сміх старих жінок привернув їхню увагу, вони припинили розмову й прислухалися:

— Ну-ну, як же він це зробив?.. — нетерпляче спитала Пак Сон Не.

— Так от... — провадила далі Хі Чжунова мати. — Я одразу збагнула, що чоловік хоче привести наложницю, і все чекала, коли він заговорить про це. А він, мабуть, боявся...

— Ха-ха-ха! — не стримавшись, засміялася Об Тонова мати.

— Він усе тупцював біля мене, зітхав, а я вдавала, що нічого не помічаю. Тоді він узяв та й привів її до хати. Чого це моя люлька погасла? От так просто взяв і привів, навіть не попередив мене. Вона була така довготелеса, і шия теж довжелезна, як у журавля. Та ви, певно, бачили її?.. — звернулася стара до сусідки з дитиною на руках, що з цікавістю слухала її розповідь.

— Щось не пригадую...

— А, заждіть, ви ж тоді ще не жили тут... От Ін Сонова мати напевне знала її... Ну, гаразд, не в тім річ... На чому я спинилася? Так от, привів він її до хати. Привів, то й привів, річ звичайна. Я й не думала сердитися чи сваритися з нею... Та якось він ще звечора замкнувся з цією довготелесою у своїй кімнаті. Вже давно розвиднілося, а їх усе нема й нема. А я сиджу біля дверей та й думаю собі: «Зараз він вийде... От зараз...» Чекала-чекала, нарешті урвався мені терпець.

— Ну і що? Що ж ви зробили? — допитувалась Пак Сон Не.

— Що зробила? Зараз розкажу! Підійшла я до чоловікової кімнати, бачу — стоять коло порога дві пари взуття — їхнього взуття!..

— Ой, не можу!.. — Об Тонова мати, стримуючи сміх, затулила долонею рот.

— Так от, як тільки я це побачила — мене просто в жар кипуло. Сама не знаю, що зі мною сталося! Закричала так, що самій страшно стало, підбігла до жаровні, схопила її та й жбурнула на підлогу, потім розбила якийсь горщик, потім ще щось. Взагалі, біла й кидала все, що попадалося під руку. І кричала, кричала, вже не пам'ятаю що...

Мати так живо змалювала цю сцену, що й дівчата в суміжній кімнаті почали реготати.

— Довго не могла я збагнути, що зі мною сталося. Ну, що з того, що я побачила їхні черевики? Думала я, думала й вирішила: напевне, оце і є ревності...

— Ха-ха-ха! Та це будь-кого зачепило б...

— А взагалі, я й досі як слід не знаю, що таке ревності! — стримуючи сміх і витираючи краєм шовкової хустки зволожені очі, закінчила мати.

Та жінкам хотілося знати всі подробиці цієї події, і вони й далі розпитували хазяйку.

— А потім? Що було потім?

— Ви, мабуть, увійшли до кімнати і відтягали їх за патли?

— Ні! Я не білася і в кімнату до них не заходила... Просто репетувала щосили... А та, його наложниця, вибігла й почала мене заспокоювати: «Що з вами? Що з вами?..» Ну, я й замовкла.

— А може, ви просто були хворі?

— Та що ви! Я була зовсім здорова.

Старша невістка усміхнулася й подумала: «Що це вона вигадує? Усе було зовсім не так. Коли батько привів наложницю, вона цілі ночі не спала... Одного разу я сама бачила, як вона встала, тихенько підійшла до їхньої кімнати й довго підслухувала, що там робиться...»

Коли гості порозходилися, мати пішла до дальньої кімнати, де, розімлівши від спеки, спав Мьон Чжун. Йй хотілося поговорити з сином віч-на-віч, розпитати, як йому живеться в багатого тестя.

Хі Чжун кудись пішов. Він рідко бував удома. А коли й забігав на хвилинку, то з ним не можна було поговорити відверто — він завжди приводив з міста якихось чоловіків і мало не до ранку стиха розмовляв з ними.

Мати розбудила Мьон Чжуна.

— Та годі тобі спати! Вставай!..

— Це ви, мамо? — Мьон Чжун розплющив очі, солодко позіхнув, потягнувся й сів на циновці.

— А Хі Чжун де? — спитала мати.

— Звідки я знаю?.. Ой, як спати хочеться! — Мьон Чжун все ще позіхав і потягувався.

— І куди це він ходить? Що в мене за сини? Один домосід, а другий... — мати засмучено махнула рукою. — Та хай, розкажи краще, як твої справи?

— А що вас цікавить?.. — трохи ображено спитав Мьон Чжун — йому не сподобалося, що мати назвала його домосідом.

— Як тобі там живеться?

— Добре! — посміхнувшись, відповів Мьон Чжун і зніяковіло почухав потилицю — він відчував, що мати не вірить йому.

Мати одразу збагнула, що її здогади слушні, й почала лагідно напучувати сина:

— Як можна бути отаким покірливим... І все їм прощати... Ти ж мужчина, голова сім'ї... А у вас — що жінка скаже, те ти й робиш!..

Мьон Чжуну не до душі була така розмова. Мати помітила це й заговорила про інше:

— Щось посадили для себе цього року?

— Посадили!..

— І скільки?.. — пожвавішала мати.

— Приблизно десять пхьон¹.

— Ого! Якби тесть віддав вам цю землю... Та хіба він віддасть! — Мати тяжко зітхнула і, стискивши голос, додала: — Твій брат вважав, що ти не повинен був відокремлюватися від нас... А мені здається, що ти зробив правильно. Що з того — сиділи б ви тут, голодні й голі... Хі Чжун сам приїхав з порожніми руками, жодного мідяка не привіз... Просто не знаю, як нам жити далі...

Мати задумалася, помовчала, а потім тихо, немов сама до себе, сказала:

— Хі Чжун у батька удався... Такий же непутящий!..

Мьон Чжун слухав матір мовчки, байдуже колупаючи нігтем циновку...

А мати так сподівалася на пораду й підтримку старшого сина...

¹ Пхьон — міра площі, що дорівнює 31 кв. м.

Минув рік. Знову настала весна.

Зима, як розбита армія, відступала все далі й далі. На річці скресла крига, розтанув на горах сніг. З-під торішньої сухої трави пробивалася молода травка. Весняне сонце щедро поливало землю теплом.

Все живе тяглося до тепла і світла, як дитина до материних грудей.

Віяв пустотливий весняний вітерець: то паскочить на ще слабкі стеблинки та билинки, то жбурне в очі повні жмені піску й пилу.

Хі Чжун сидів на пагорбі, за селом, і згори спостерігав за поїздом, що проходив мимо.

Ось пролунав різкий, пронизливий гудок.

Паровоз наче сердився на когось, люто пахкав, викидаючи густі клуби диму. Гучно стукотіли важкі чавунні колеса; поступово цей звук затихав — поїзд ішов на північ. Скоро він став маленький, як мурашка, а потім зовсім зник за обрієм. Лише темне пасемце диму поволі тануло в небі.

Навкруги панувала тиша. Навіть річка, що бігла долиною, здавалося, зупинилась. Велика, схожа на купу пухнастої бавовни хмара немов застигла в небі.

Хі Чжун сидів, задумливо дивлячись у далину, і не помічав навколишньої краси.

«Що я робив увесь цей час?.. Чого досяг?» — гірко запитував він сам себе.

А скільки планів було у нього, коли він їхав звідси! Скільки світлих надій!

Бідні, убогі села, які він бачив з вікна вагона, пробуджували в нього жаль і ніжність водночас. Поки він учився в Токію, селяни, здавалося, іще збідніли. І от. минув цілий рік, а що він зробив?

Став членом комітету молодіжної організації.

Але що це за організація!

Коли Хі Чжун уперше прийшов туди, йому здалося, що він потрапив у компанію нероб.

У кімнаті було повно людей, в одному кутку грали в падуги, в іншому — пересували на дошці чанги¹, на подвір'ї мигтіли тенісні ракетки.

Як тільки кінчалася партія, переможці кричали переможеним:

¹ П а д у г и — корейські шашки; ч а н г и — корейські шахи.

— Ану ходімо!

«Куди вони ходять?» — дивувався Хі Чжун.

Одного разу він вирішив піти услід за ними. Виявилось, що члени молодіжної організації після кожної партії йдуть у шинок, де переможені пригощають переможців горілкою. Дивлячись на червоні, збуджені обличчя підпилих молодиків, Хі Чжун зрозумів, що від такої «організації» діла не буде. Вони ніде не вчилися, нічого не робили і в організацію прийшли, щоб розважатися, гаяти, як кажуть, час.

7

Хі Чжун був упевнений, що нічого путнього з цієї організації не вийде.

— Хіба можна щось зробити з такими людьми? Та вони просто ніщо! — обурювався він. — Народ зібрався з усієї Кореї, а як подивишся, — жодної хоча б трохи культурної людини! Теж мені, «молодіжна організація»! Сама назва!

— Це правда, каші з ними не зварипш! — погоджувався з Хі Чжуном головний редактор газети «Ільбо» Чан Су Чхор, до якого невдовзі після приїзду зайшов познайомитися Хі Чжун.

Чан Су Чхору було вже за сорок. Тримався він солідно, з гідністю, одяг на ньому — за останньою модою.

Він весь час намагався дати зрозуміти Хі Чжуну, що сам він людина культурна і не має нічого спільного з цими «типами» з молодіжної організації.

Але незабаром Хі Чжун дізнався, що Чан Су Чхор базікало і слово його часто розходиться з ділом, що він страшенний боягуз і не має у молоді ніякого авторитету.

А людина без підтримки людей — все одно що самотня билінка на вітрі.

«Мабуть, у всьому світі не залишилося справжніх людей», — думав Хі Чжун.

Він пригадав учителя Кім До Вона, який жив тут шість років тому... Кім До Вон перший у повіті закінчив Сеульську вищу школу, і учні дуже поважали його. Потім учителя було обрано волосним старшиною. І тоді він наробив багато помилок. Його звільнили з посади, і тепер колишній учитель продає горілку.

Те саме сталося і з проповідником Цой Мок Са, його за якісь брудні махінації з ганьбою вигнали з громади вірую-

чих. Після цього випадку у повіті поменшало віруючих — повагу до релігії та її служителів було дуже підірвано.

Найшвидше розчарується в людях молодь і тоді вже ставиться до всього з упередженням і нікому не довіряє. Саме з такою молоддю й довелося тепер зіткнутися Хі Чжуну. Вже більше року докладає він зусилля, щоб вивести таких юнаків на вірний шлях, — і поки що марно. Часом Хі Чжун втрачав надію, впадав у розпач. Йому здавалось, що він сам стає чимось схожим на цих людей, що нічим не відрізняється від них. «Я такий же, як і вони! Яка в мене мета, що я роблю?»

У такі хвилини йому хотілося втекти звідси, поїхати будь-куди.

Потім він знову опановував себе. «Тікати від труднощів — все рівно що не зібрати врожаю з поля», — казав він собі. «Я хочу, я повинен приносити людям користі, але як це зробити? Може, знову піти вчитися?» — мучився Хі Чжун. Постійні сумніви позбавляли його впевненості в собі. Але найгірше було те, що свої невдачі він переживав сам, йому не було з ким поділитися, з ким порадитися. У хвилини душевної слабкості перед ним, немов світле, радісне видіння, часто поставав образ Им Чон. Він бачив її струнку постать, лукаву й ніжну усмішку, якою вона часто зустрічала Хі Чжуна, коли він заходив у клас.

Хі Чжун мимохіть порівнював її з дружиною. «Доки я житиму з нелюбою?» — у відчаї думав він.

Проте одразу ж починав картати себе за такі думки й намагався заспокоїтись.

От і зараз, пригадавши Им Чон, він у безсилій люті стиснув кулаки, скочив з пагорба і пішов дорогою.

Вечоріло. Скисне проміння призахідного сонця рожевими барвами лягало на абрикосовий цвіт.

ЖИТЕЛІ СЕЛА ВОНТХО

1

Ин Дон цілий день працював з батьком у полі. Вони розпушували й рівняли землю — готували її під розсаду. В Ин Дона боліла спина, ноги зовсім залякли в холодній воді.

Він через силу випростався й поглянув на далеку гору. Як чудно!.. Здається, ще вчора вони з Гап Соном бігали на ковзанах, хукали, щоб зігріти, на закликалі руки, а сьогодні весна, розтанув лід, з'явилися перші листочки, і на душі стало весело й радісно.

«Певно, я проспав увесь цей час, от і не помітив, як прийшла весна!» — подумав Ін Дон. Він чомусь пригадав той день, коли, відібравши в Гап Сона ковзани, вперше у житті став на них і вийшов на лід. Не встиг він тоді зробити й кількох кроків, як гешнувся навзнік і боляче вдарився потилицею...

Посміхаючись до своїх думок, Ін Дон подивився на батька.

Вон Чхір зосереджено пахкав люлькою і, спершись на довгий металевий прут, пригоптував землю.

У старого був великий м'ясистий ніс, маленькі карі очі. Замість бороди стирчало кілька ріденьких волосків. У селі його прозвали Кван Ун Чаном¹: дуже вже він був схожий на цього героя!

Не відриваючись від роботи, Вон Чхір глянув у бік греблі. Жителі Вонто заклали її три роки тому. Все село тоді вийшло на цю каторжну роботу. Багато хто на все життя залишився інвалідом. Потім Вон Чхір пригадав, що тут же біля греблі втопився його друг Пак Со Ван. Згадувати про це було важко, і Вон Чхір одвернувся від греблі. Але думки про загиблого товариша та його сім'ю, яку він добре знав, не залишали Вон Чхіра.

«Як вони тепер живуть? Уже рік минув відтоді», — думав він.

Сонце давно зайшло, а з фабричного димаря все ще йшов дим.

— А що, хіба на фабриці вночі теж працюють? — раптом спитав Вон Чхір сина.

— Аякже, нічна зміна... — невдоволено відповів Ін Дон.

Він був злий на батька. «Так пізно, а ми все ще працюємо, — роздратовано подумав він. — Батько, видно, й не збирається йти додому. Йому плювати на те, що я цілісінький день тягав добрива».

Ін Дон іще вчора домовився з Мак Доном, що вони підуть увечері в місто, і боявся, що той піде без нього.

¹ Кван Ун Чан — міфічний персонаж стародавньої історії Кореї.

— А в яку зміну працює паша Ін Сун? — знову звернувся Вон Чхір до сина.

— Не знаю! — буркнув Ін Дон.

— Отакої! Хіба ти не буваш на фабриці?..

— Ні!.. Туди сторонніх не пускають.

Вон Чхір сердито плюнув.

— Ну й порядки! З рідною сестрою не можна побачитися!.. Тюрма, а не фабрика!..

Вон Чхір чудово знав, що таке фабрика: адже він своїми руками будував її. Чимало довелось йому побігати по хисткому риштованні, тягаючи на собі цеглу й розчин.

Далі вони працювали мовчки, кожний думав про своє. Було тихо. Тільки вода чавкала під ногами. Пахло сирію землею.

— Що це ви тут робите так пізно? — раптом пролунав чийсь голос.

Підвівши голову, Вон Чхір побачив Хі Чжуна.

— А куди це ти зібрався проти ночі? — відповів запитанням на запитання Вон Чхір.

— Так, справді, куди ви йдете?.. — поцікавився й Ін Дон.

— Мені тут з одним чоловіком зустрітися треба... А чому ти не в школі, Ін Дон?

— Самі бачите!.. Справи!..

— Шкода, звісно, що тобі доводиться пропускати заняття... Та що вдієш... Ну, я пішов... До побачення!..

— До побачення!..

Вон Чхір вимив у калюжі ноги й металевий прут.

«Куди це він ходить уночі?» — думав старий, дивлячись услід Хі Чжуну, який швидко попрямував до села й незабаром зник з очей. Заваливали собаки. Отже, Хі Чжун уже на околиці.

2

За-вечерею Вон Чхір сидів злий. Такого, мабуть, з ним іще не було. Та й не дивно. Хіба це порядок?

Досі за стіл сідала уся сім'я. І як не тяжко було іноді Вон Чхіру, він забував тоді усі незгоди, і на душі у нього легшало.

Та час минав, діти росли. Батько й мати все частіше поговорювали про те, щоб видати дочку заміж і підшукати наречену для старшого сина. Вони начебто звикли до думки, що доведеться розлучитися з дітьми.

Проте відтоді як Ін Сун почала працювати на фабриці й дедалі рідше бувала вдома, Вон Чхіра охопила страшна туга, і хоча він втішав себе думкою, що фабрика зовсім близько, за якихось там п'ять лі від дому і при бажанні дочку завжди можна провідати, туга не відпускала його.

Ще важче було матері. Цілими днями Пак Сон Не поглядала в бік фабрики й тяжко зітхала.

— Може, понести нашій Ін Сун чогось попоїсти? — мало не плачучи, питала вона чоловіка.

— Отаке придумала! Хіба вона там голодна! Замість п'яткати, подай мені краще води.— Вон Чхір намагався приховати свою тугу за дочкою.

Ін Дон та Ін Сон слухали мовчки і боялися, щоб батько з матір'ю знову не посварилися.

«Мати завжди бурчить... І весь час згадує про Ін Сун,— думав Ін Дон,— це несправедливо... Ін Сун зовсім непогано живе, у всякому разі, не гірше за нас усіх. І нічого весь час про неї згадувати... Якщо в мене буде така буркотлива жінка, як моя мати, я швидко відучу її від цього...»

Сам Ін Дон мріяв влаштуватися на великий завод поблизу Токіо, про який йому часто розповідав Хі Чжун, і він не тільки не жалів сестру, а навіть заздрич їй.

Своєю безперервною балаканиною про Ін Сун мати просто дратувала його.

«Тільки й знає свою Ін Сун,— ображено думав хлопець,— а от що я цілий день гну шию, як паймит, це її не хвилює».

Звісно, якби Ін Сун жила десь далеко, мати, може, й звиклася б із цим. Але дочка була зовсім близько, а за весь час навідалась додому тільки двічі.

Сон Не так тужила за дочкою, що ладна була бігти на фабрику й забрати Ін Сун додому, тільки боялася чоловіка. От вона й розважала душу нескінченними розмовами про неї. Ін Сон був єдиний, хто її слухав.

— Синочку, ти ж хочеш побачити свою сестричку?.. Збігай на фабрику, дізнайся, як вона там... Чи здорова?

Ін Сону це теж швидко набридло.

— Ну, що ти причепилася до мене? — казав він матері.— До неї не можна ходити часто, бо виженуть... Краще б грошей добула: за навчання нема чим платити...

— Ах ти паршивець! Усі чоловіки однакові!.. І ти, і твій батько, і твій старший брат! От всиплю тобі, тоді зпатимеш!..— Вона люто розмахувала руками і кричала на

сина — треба ж було на комусь зігнати злість.— І все через злидні! Через оті гроші! Через оті прокляті, мерзенні гроші! Це через них дочка пішла на фабрику! — кричала Сон Не...

Щоденні злидні, непосильна праця в полі, де Сон Не ніколи не відставала від чоловіків, кухня, з її чадом і димом, зовсім змучили бідну жінку.

За свої п'ятдесят років Сон Не не раз отак вибухала, а тоді заспокоювалась.

3

За останні роки в повіті розгорнулися великі роботи: па річці зводили величезну греблю, прокладали залізницю і будували прядильну фабрику.

На греблі селяни працювали задурно, а за працю на будівництві залізниці одержували певну випагороду. Одразу ж по закінченні робіт прораби розраховувалися з селянами.

Траплялося, правда, що прораби зникали разом з грішми, а якщо й платили, то обраховували так, що замість належних п'ятдесяти-шістдесяти чон па день селяни часом одержували половину.

На будівництві фабрики було інакше — тут платили менше, зате своєчасно і повністю.

Торік Вон Чхір все літо працював на будівництві залізниці. Це відчутно допомогло сім'ї. Тепер підробити було ніде. Сім'я голодувала. Закінчилися навіть запаси чумизи. А до нового врожаю лишався ще цілий місяць.

Минулого літа Мак Дон теж непогано заробляв на будівництві і часто купував Пан Ге ласощі й різні дрібнички, а інколи навіть приносив матерії на плаття. Але цього року грошей у Мак Дона не було, і Пан Ге збайдужіла до нього.

Мак Дон просто втратив розум від ревнощів. «Вона й знати мене не хоче. Але чому? Може, в неї є хтось інший? Чи вона образилася на мене за те, що я більше не можу пічого їй дарувати! — мучився він.— Все лихо через оті клятві гроші. Де мені взяти їх, щоб повернути любов Пан Ге?..» Навісніючи, хлопець стискав кулаки, очі йому пекли сльози. Образ дівчини невідступно стояв перед ним. Він дуже змарнів, схуд, від колишньої впевненості не лишилося й сліду.

Ін Дон тепер зовсім не боявся Мак Дона. Він відчував себе набагато сильнішим і дорослішим, аніж минулого року. І справді, він виріс за цей рік, як виростає молоде деревце під весняними дощами.

«Ану, виходь, хто хоче помірятися зі мною»,— наче говорив його погляд. Якби Мак Дон запропонував йому зараз битися, він тільки зрадив би, але ж той, мабуть, сам побоювався тепер Ін Дона.

«Невже цей хлопчисько став сильніший за мене?..» — з тривогою думав Мак Дон, всіляко уникаючи бійки з Ін Доном, щоб, чого доброго, не бути переможеним.

Ін Дон помітив це і щоразу, зустрічаючись із Мак Доном, набирив гордого й незалежного вигляду.

І з Пан Ге він тримався тепер по-іншому — з гідністю, певимушено, як дорослий.

— Ти дуже погарнішала, Пан Ге, просто красунею стала!

— І чого б це?

— Та вже не знаю, чого... З Мак Доном у тебе, видно, все гаразд!

— А тобі яке діло?

Пан Ге подивилася на Ін Дона звисока: вона усе ще вважала його дурним хлопчиськом, і це дуже ображало його.

Сьогодні, вирушивши після сніданку в ліс по дрова, Ін Дон знову зустрівся з Пан Ге, — дівчина, напевно, йшла в місто; на ній була нова ніжно-рожева кофточка, бузкова спідниця, на ногах — рожеві комусини¹.

Ін Дон схопив довгого дрючка і, посміхаючись, заступив їй дорогу.

— Ти чого? — обурилася Пан Ге.

— Нічого! А чого ти сердишся? Ти сьогодні така гарненька.

Пан Ге засміялася — їй стало смішно, що Ін Дон розмовляє з нею, як дорослий.

— Чого зуби скалиш?

— А що, не можна? — Пан Ге раптом розсердилася, наїжилася, як кішка, ладна вчепитися в кривдника. Навіть губи затремтіли від люті.— Ану, геть з дороги! Бо закричу!

Ін Дон оглянувся: ніде — ні душі!

— Кричи!..

¹ Комусини — корейське національне гумове взуття.

— Мамо!..

— Ха-ха-ха! А ти, бачу, зовсім маленька, тобі ще соска потрібна!

Ін Дон не міг відвести від неї очей. Пан Ге то червоніла, то блідла... Змащене каменієвою олією волосся блищало на сонці. Груді, що здіймалися від хвилювання, тонкий стан, стрункі ноги Пан Ге — все так і вабило хлопця.

— Ти!.. Відійдеш ти чи ні?..— кричала дівчина.

Він стояв перед Пан Ге, розставивши руки, хоча вже думав, чи не сховатися від неї в густому ячмені?

Вона теж не знала, що їй робити. Щоб обійти Ін Дона, їй треба було ступнути у густу, високу, ще мокру від роси траву, яка блищала і мінилась на сонці безліччю золотих намистинок. Пан Ге не хотілося псувати свої нові шкарпетки. До того ж і гордість не дозволяла їй поступитися.

— Ну, звичайно, хіба ти можеш дати мені дорогу? Кажуть, ти став дуже сильний?

— Цікаво, хто це тобі сказав? — Ін Дон усе ще посміхався.

— Немає значення. До речі, він теж сильний, та царем йому ніколи не бути.

— Так, так! Це ти гарно сказала!

— А мені не потрібна твоя похвала! Забирайся геть з дороги, негіднику!

— О, ти ще й лавшся?

Ін Дон теж обурився і ступнув до Пан Ге. Вона була вже зовсім розгубилась, коли раптом до них долинув сердитий голос:

— Ін Дон, ти й досі не пішов? Що ти там робиш?..

То Пак Сон Не, вийшовши за хвіртку своєї хати, кричала синові. Ін Дон здригнувся від несподіванки, опустив руки й обернувся, а Пан Ге, скориставшись з цього, прошмигнула повз нього. Відбігши трохи, вона почала ще дужче лаяти Ін Дона, але при цьому в погляді її світілася запальна, трохи глузлива посмішка.

— Пропади ти пропадом, негіднику!

— От підле дівчисько!..— весело лаявся Ін Дон.

— Сам ти підлий, щоб тебе чорти вхопили.

Задкуючи до лісу, Ін Дон наприкінці вигукнув щось таке образливе, що Пан Ге сторопіла:

— Я.. Я поскаржусь твоїй матері, от побачиш!..— тремтячим голосом промовила вона й хутко пішла геть, раз у раз змахуючи сльози, що текли по її обличчю.

Ін Дону одразу перехотілося всміхатися і він теж пшвиденько зник у лісі.

Гуде, гуде вітер,
Шумить, шумить хвиля...—

заспівав він трохи згодом.

4

Весна була у розпалі. Духмяніли квіти, яскраво світило сонце.

Хто не любить весни?

Навіть верховоди повітового банку вирішили влаштувати пікнік. Вони набрали з собою різних наїдків, вина та ще й не забули про гейшу — одно слово, мали все потрібне для того, щоб повеселитись.

Компанія розмістилася на березі великого красивого озера, коло підніжжя гори, що палала яскраво-червоними розодендронами. Був тут і Ан Син Хак. Він не пропускав жодної нагоди побути в товаристві «шляхетних» людей, бо вважав це найкращим засобом підтримати свій авторитет і завоювати становище в суспільстві.

Як завжди, в руках у нього була палиця з золотою голівкою, на носі — окуляри в золотій оправі, з кишені жилета звисав золотий ланцюжок від золотого годинника, якого Ан Син Хак раз у раз виймав, щоб перевірити час. «Час — це золото», — часто казав він, і це, мабуть, були єдині «золоті слова» за все його життя. Ан Син Хак дуже полюбляв розповідати анекдот про американського президента Вашингтона: «Якось один із чиновників на п'ять хвилин запізнився на нараду. Виправдуючись, він сказав, що його годинник відстає. Вашингтон звелів йому викинути годинника».

І ще у Ан Сина Хака була улюблена приповідка, яку він розповідав тоді, коли йшлося про чесність і правдивість: «Коли Вашингтон був іще зовсім маленький, він зрубав у саду дерево. Батько почав допитуватися в дітей, хто з них учинив таке. І тоді Вашингтон, не чекаючи, поки батько запитає його, підійшов до нього й у всьому зізнався. Батько не тільки не покарав сина, а ще й похвалив його за чесність...»

Коли Ан Син Хакові діти були малі, він частенько розповідав їм цю історію, але потім перестав, бо вважав, що чесним мають бути тільки діти, а дорослим це ні до чого.

І взагалі перший анекдот подобався Ан Син Хакові більше — адже в ньому йшлося про годинники, а вони його дуже приваблювали. Коли хтось приходив до нього в дім, то йому здавалося, що він потрапив у магазин годинників, — скрізь висіли й лежали найрізноманітніші годинники.

Коли Ан Син Хак служив у фінансовому управлінні, він завжди приходив на роботу раніше за всіх.

— Корейці не вміють цінувати час і вічно спізнюються, — посміхаючись, казав він. — Тому іноземці і вважають їх за ледарів.

Одного разу Ан Син Хака навіть преміювали за його пунктуальність — похвальною грамотою і золотим годинником — тим самим, що він брав із собою на прогулянку.

Прийшла пора полоти ячмінь. Звуки барабана «чангу» долинали до селян, які працювали на полі Мак Дона, але селянам було не до веселощів.

Земля сипалася з-під сапок, вгору знімалась сіра їдка курява, від якої дерло в горлі й різало очі... Ячмінь тільки-тільки викинув колос. Деся високо в синьому небі виспівував жайворонок.

Дружина Кім Чхом Чжі відстала від інших — що робити — старість! Тяжко дихаючи, вона силкувалась наздогнати тих, що йшли попереду, але нічого не виходило — жінка майже не посувалася вперед. Сапка здавалася їй дедалі важчою...

Сонце вже хилилося до обрію, коли повз ячмінне поле, похитуючись, пройшов добряче захмелілий Ан Син Хак.

Провівши його очима, селяни розговорилися.

— Мабуть, непогано провів деньок!

— Що й казати, вина не бракувало!

— Навіть гейшу взяли з собою!..

— І Хі Чжун був з ними? — раптом спитав Док Чхір. — Щось у полі його не видно.

— І скажеш так! — повернувся Кім Чхом Чжі до Док Чхіра. — Звідки в нього гроші?

— Та хіба для цього потрібні гроші?

— А ти як гадаєш?

Кім Чхом Чжі зітхнув і знову взявся до роботи.

Одяг на ньому був геть у цилюці, обличчя, як і в інших селян, таке засмагле, аж чорне. Працюючи, вони перемовлялися й далі.

— Якби у Хі Чжуна навіть були гроші, він однаково не пішов би з ними.

— Правду кажеш, у нього зовсім не такі друзі!

— Чудний він чоловік!

— Чого це він чудний?

— Панькається зі своєю вечірньою школою і з отією молодіжною організацією. А грошей йому за це не платять!

— Зате він там за головного.

— За головного? — витріщив очі Кім Чхом Чжі.

— Авжеж! Він і мене агітував ходити до школи, — сказав Мак Дон, старанно розбиваючи сапкою грудки.

— Ой, гляньте, як риба б'ється! — крикнув хтось, і всі повернули голови в бік річки.

Вода, здавалося, аж кипіла.

— От якби зловити хоча б одну рибчину й зварити юшки з соєю! — ковтаючи слину, замріяно промовив Док Чхір.

— А чому цієї весни на березі не влаштовують гуляння?

— Хто їх знає, може, бояться, щоб хто не втопився.

Воп Чхір здригнувся — він знову пригадав загибель Пак Со Бана.

Це сталося навесні під час гуляння.

Того дня Пак Со Бан пішов до міста. Він неодмінно мав дістати грошей, щоб віддати позику, взяту під заставлений будинок. Кого тільки не просив Пак Со Бан, усе марно — грошей йому так і не дали.

Засмучений Пак Со Бан подався до Ко Сана, що мав біля ринку, де продають худобу, шинок, замовив у борг кілька чарок дешевого вина і разом з хазяїном випив їх.

— Подумайте-но тільки, Ко Сан, в який жахливий час ми живемо, — скаржився він, захмелівши, — земляки гірші від чужих! Просив їх якихось там п'ять вон до нового врожаю — не дають. А що, як не віддаси, кажуть. Та коли це таке було, щоб я не віддав боргу!

Йшлося про Квон Сан Чхора, Пак Со Банового односельця, який відмовився позичити Со Банові грошей.

Квон Сан Чхор — власник великої галантерейної крамниці, був до того ще й лихварем. Але він позичав гроші тільки під великий процент. А яка користь давати бідному селянинові?

Вийшовши з шинку, Пак Со Бан попрямував додому і, проходячи повз річку, побачив веселу компанію. Люди пили вино, танцювали з гейшами. Обличчя в них були розшарілі, веселі. Пак Со Бан спершу був приєднався до них, а тоді раптом згадав, що ці багаті не пара йому. Гірка образа стисла йому серце. Пак Со Бан несамовито заволав і, нічого не тямлячи, побіг до річки.

— Людина втопилася!.. Людина втопилася!.. — закричав хтось.

Усі кинулися до річки. Прибігли селяни, що працювали неподалік. Але врятувати Пак Со Бана так і не вдалося.

Відтоді мінув цілий рік, але щоразу, згадуючи цю сумну подію, селяни Вонтхо хмурніли й зітхали. А коли їм траплялося бути біля річки, вони завжди з острахом дивилися на місце, де потонув Пак Сон Бан. А вечорами взагалі не підходили до води...

Ін Дон допомагав Све Діку полоти ячмінь. До обіду працювала вся сім'я Све Дика, потім хазяїн поїхав у ліс по дрова, у його матері заболів попереk, і в полі залишилися тільки Ін Дон та Гук Сір — Све Дикова дружина.

Добре зорана й угноєна земля дала рясні сходи. Ячмінь уродився такий густий, що й борозни не було видно.

Гук Сір полола, сидячи навпочіпки, стараючись не відставати від Ін Дона. Легкий вітерець лоскотав їй обличчя і шию. Повітря було напоєне запахом землі, трав, солодким ароматом квітів. А в ясному небі сяяло таке яскраве сонце, що очам було боляче. Гук Сір здавалося, ніби вона пливе по чистій, прохолодній річці.

На молодій жінці була блакитна кофтинка, чорна спідниця, голову вона пов'язала гарною японською хусткою.

Ін Дон, скося поглядаючи на неї, подумав: «Гарна жінка трапилася Све Діку... От би мені таку...»

Гук Сір теж зиркала на Ін Дона — який він високий, викапаний батько, а йому десь років двадцять, не більше...

Обоє почували себе ніяково і якийсь час працювали мовчки. Потім Гук Сір з лукавою посмішкою звернулася до Ін Дона:

— Слухай, Ін Дон!

— Що таке?..

— Ти, кажуть, сохнеш за Пан Ге?.. Ступнути їй не даєш.

Юнак густо почервонів.

— Коли це я не дав їй ступнути? Щось не пригадую!..

— Ха-ха-ха!..— весело розсміялася Гук Сір.— Вона тобі справді подобається?..

— Дуже вона мені потрібна!

Для більшої переконливості Ін Дон сплюнув і скося подивився на Гук Сір.

Зустрівшись поглядом, обоє посміхнулися.

— Хочеш, я помирю вас? — запропонувала Гук Сір.

— Ще чого! І не подумаю з нею миритися!

— Чому?

— А так, бо не люблю чужих недоїдків.

Гук Сір глибоко зітхнула.

— Он як! — задумливо промовила вона.— Виходить, женишся тільки на незайманій дівчині?

— Авжеж!

— Навіть якщо вона тобі не подобатиметься?

— Чому? Вона має подобатися мені!

Гук Сір знову зітхнула.

— А коли батьки змусять оженитися на іншій, що тоді?

— Втечу з дому!

— О, та ти молодець!.. Хто ж тобі до вподоби?

— А тобі що до того? Чи не хочеш ти часом когось засватати?

— Чому б і ні? І засватаю!

— Серйозно?

— Серйозно!

— Ну, тоді я скажу, яка дівчина мені потрібна!.. Точнісінько така, як ти!..

Гук Сір раптом побігла як полотно, схилила голову й заплакала.

— Ну, не плач... Не плач...— розгублено заспокоював її хлопець, картаючи себе за те, що скривдив жінку.

Гук Сір втерла подолом спідниці почервонілі від сліз очі й промовила:

— Ти не думай, я не через тебе плачу! Просто згадала... про себе згадала...

І вона замовкла, дивлячись кудись у далечінь, довгенько полола мовчки, а тоді сказала:

— Знаєш, краще вже голодною сидіти, ніж на нелюба дивитися. Гляди, щоб твою Ін Сун не видали силоміць!..

Більше вона не промовила жодного слова і, низько схилившись, почала швидко полоти ячмінь, наспівуючи якоїсь журливої пісні.

Ін Дон ледве встигав за нею.

Ку-ку!.. Ку-ку!.. Десь у горах за селом кувала зозуля.

Гук Сір вийшла за Све Дика, коли їй тільки-но минуло п'ятнадцять років.

Батько її жив колись за тридцять лі від Вонтхо. Синів у нього не було, росли чотири дочки. Трьом старшим Цой Мьон Бо справляв багаті весілля, і тому зажив слави спритного й заможного хазяїна. Це дуже тішило Цой Мьон Бо, і якимось, позичивши велику суму, він вирішив справити пишні поминки по всіх своїх покійних родичах. Віддати боргу він не зміг — надто швидко росли проценти. Врешті Цой Мьон Бо так збіднів, що вже не мав змоги орендувати землю. Двоє його зятів — мотяги й хлюсти — теж бідували і нічим не могли допомогти тестеві.

Мьон Бо покладав усі надії на третього зятя, який жив у селі Вонтхо.

Цой Мьон Бо з дружиною приїхали сюди навесні, коли їхній найменшій доньці Гук Сір було лише тринадцять років. Вони оселилися в літній хижці на зятевому подвір'ї.

Мьон Бо одразу ж почав працювати на полі, яке йому здав в оренду зять, і восени зібрав непоганий урожай. Здавалось, життя в сім'ї потроху налагоджувалося.

Та через кілька місяців сталося нещастя. Третя дочка, в якій вони тепер жили, померла невдовзі після пологів. Свекруха була дуже забобонна; коли знахарка сказала їй, що в смерті невістки винен Цой Мьон Бо, що ніби разом з ним у хаті оселився злий дух, вона, побоюючись нового нещастя, почала вмовляти чоловіка негайно виїхати з села.

Вони переїхали в провінцію Кьонгїдо, де жили їхні далекі родичі, а будинок продали. І Цой Мьон Бо з сім'єю zostався без притулку. Спершу він вирішив був їхати услід за зятем — усе ж своя людина, допоможе, а потім передумав: «Чому він має нам допомагати? Адже дочка померла, і ми йому тепер зовсім чужі!»

Тяжкі часи настали для Мьон Бо. Отоді й нагодився Све Дик.

Колись він учився в початковій школі. Проте наука не давалася хлопцеві: два роки він провалювався на іспитах, і, хоч як просили батьки, його виключили зі школи.

Све Дик не побивався за цим: він узагалі не хотів учитися. Батьки бачили, що нічого путящого з хлопця не вийде і, як тільки йому минуло сімнадцять років, вирішили одружити його.

Почувши про це, Све Дик сказав, що він або одружиться на Гук Сір, або — ні на кому. Спочатку батьки не зважали на його слова і намагалися знайти йому багату наречену.

Тоді Све Дик утік з дому і не повертався, доки батьки не пішли до Цой Мьон Бо сватати Гук Сір. Мьон Бо одразу ж погодився.

Певна річ, колись він нізащо не віддав би дочки за такого хлопця, як Све Дик. Але тепер він не мав вибору. Добре, що хоч дочка не голодуватиме.

А Гук Сір вирішила інакше. Дізнавшись про те, що її хочуть віддати за Све Дика, якою вона терпіти не могла, дівчина знайшла в скрині трохи грошей, збрала деякі речі і, вибравши момент, коли вдома нікого не було, побігла на станцію. Вона вже купила квиток до села, де жила її сестра, і йшла до поїзда, коли раптом хтось ухопив її за руку. Перед нею стояв Све Дик. Важко дихаючи від швидкого бігу, він спитав Гук Сір тремтячим голосом:

— Куди це ти?

— Яке твоє діло?..

— Я тебе не пущу!..

— Ми ще побачимо!.. Ану, відпусти руку! Зараз же! А то поїзд піде.

— Твій батько дав згоду на наш шлюб, а ти тікаєш!..

Навколо них почали збиратися люди. Вони щільним кільцем обступили Све Дика і Гук Сір.

Підійшли поліцейські й допомогли Све Дикові затримати заплакану наречену.

Восени справили весілля.

6

Минали дні, минали місяці, а Гук Сір все ніяк не могла звикнути до свого становища.

Вона почувала себе пташкою в клітці. Від самого погляду на нелюбого, брідкого їй чоловіка серце в неї стискалося.

Минуло три роки. Померли бабуса, батько Све Дика, потім Цой Мьон Бо.

Све Дикові довелось позичити грошей на похорон і поминки. А віддати їх було не просто.

Све Дик заліз по вуха в борги, але втрачати землю не хотів — для селянина вона дорожча за все на світі. Позба-

вити його землі — все одно що забрати дитину в матері. Але зрештою довелося піти їй на це. Све Дик і Гук Сір стали орендарями.

Мати Гук Сір поїхала до старшої дочки, і Гук Сір ще гостріше відчула свою самотність. У вісімнадцять років вона народила сина, якого назвали О Чан. Послухавшись знахарки, Све Дик і його мати, самі того не бажаючи, занастили дитину. Гук Сір була у відчаї. Вона гірко оплакувала сина. Кілька разів хотіла втекти з дому, та ніяк не зважувалась — знала, що люди осудять її.

А жити ставало дедалі важче.

Рисове поле, яке досі орендував Све Дик, хазяїн продав поміщикові Мін Пхан Со. Після нового року прибув управитель поміщика Лі Гин Су і почав розподіляти ділянки між орендарями. Све Дик одразу ж звернувся до нього з проханням закріпити за ним те поле, яке він звичайно обробляв, та управитель чомусь не погоджувався.

Тоді Гук Сір вирішила сама поговорити з Лі Гин Су.

Управитель був глибоко вражений вродою жінки, і Гук Сір одразу ж відчула це. Вона ще раз навідалась до коптори... Нарешті Све Дик одержав ділянку, якої так домагався.

Відтоді щоразу, коли Гук Сір зустрічалася з Лі Гин Су, коли бачила його палаючі очі, серце її тривожно билось. Він переслідував її, як гончак переслідує сарпу. Очі його вабили Гук Сір, звали за собою. Вона боялася Лі Гин Су і водночас усім своїм еством поривалася до нього.

Одного ранку, коли Све Дик пішов у поле, а свекруха — на город, Гук Сір раптом почула управителів голос.

Лі Гин Су гукав її чоловіка.

— Нікого немає вдома, — відповіла жінка.

— Куди ж усі пішли? — спитав Лі Гин Су, заходячи до хати.

Очі Гук Сір і управителя зустрілися. Немов загігнотизовані, вони поволі пішли назустріч одне одному.

Раптом, швидко огледівшись, Лі Гин Су підбіг до Гук Сір і схопив її за руку.

— Ой, пустіть, пустіть мене... Люди побачать! — Вона силкувалася вирвати в нього руку.

— Нікого нема! Гук Сір, врятуй мене, пожалій... Ну, що тобі, важко... — бурмотів, задихаючись, Лі Гин Су.

— Облиште мене, прошу... Прочу вас... — благала Гук Сір.

...А вночі, тремтячи від нетерпіння і страху, вона сама прийшла до нього. Невдовзі все село заговорило про їхні стосунки.

Тільки Све Дик удавав, що нічого не помічає.

Він усе ще кохав дружину. Све Дик знав, що вона не любить його й ніколи не любила. Гук Сір видали заміж силою, і в нього не вистачало духу засуджувати молоду жінку.

ТЯЖКА ВЕСНА

1

Кілька днів не перестаючи лив дощ, і річка вийшла з берегів. Дощаний місток біля села Вонтхо ледве тримався — його тонкі стовпці підмило водою.

Напередодні увечері дощ ущух. Вночі подув сильний вітер, а на ранок все навкруги сповила густа завіса туману.

Майже завжди після такого туману надовго настає гарна погода.

Вийшовши вранці надвір, Вон Чхір полегшено зітхнув — він знав цю добру прикмету.

Тепер можна було піти на ділянку Ан Син Хака — через ненастя старий ніяк не міг закінчити оранки. Вон Чхір повернувся в кімнату пошукати тютюн, щоб набити люльку.

Ришнули двері, і Пак Сон Не прокинулася — потягнулася й розплющила очі. В кімнаті було ще зовсім темно, і Пак Сон Не запитала спросоння:

— Ти куди так рано? Ще ж не розвиднілося.

— Ну, що ти... Сонце вже он як високо... А темно тому, що туман...

Сон Не чула, як чоловік вийшов на подвір'я — звідти долинув його гучний кашель, потім усе стихло...

Вона щось пробурмотіла і, не дочекавшись, коли чоловік піде, заснула знову. Вночі Сон Не майже не спала — не давали спокою блощиці, потім прокинувся Ін Хак, довелось годувати його і заколисувати.

По залізничному мосту ішов, розрізаючи густий туман, перший ранковий поїзд.

Та ось туман почав розсіюватись. Проступили обриси близького лісу, потім можна було уже розгледіти вдалині поле ячменю, покрівлю вокзалу, димарі прядильної фабрики.

І раптом усе яскраво освітілося сонцем.

Туман відступив і сховався, наче в зборках жіночої спідниці, в ущелинах гір Бонхватче.

Старі дерева з пишними кронами, здавалося, підпирали небесне склепіння, на якому не було вже жодної хмаринки.

Десь далеко кувала возуля.

Чоловік пішов, і Пак Сон Не ще довго спала, а, прокинувшись, вирішила нічого не варити — старий пішов працювати до управителя, отже, його там нагодують, а їй і дітям цілком вистачить каші, що зосталася від вечері. Після скромного сніданку Сон Не вирядила сина до школи, збрала брудний, ще не просохлий після дощу одяг і, виправши його, розвісила на паркані. Потім розкидала по подвір'ю зіпріле сіно — його треба було висушити. І, нарешті, зробила те, чого давно не робила, — вийняла футляр, в якому лежав старий, поламаний гребінець, підійшла до розбитого дзеркала й почала розчісувати давно вже не чесане волосся.

Із дзеркала на Сон Не дивилося пооране глибокими зморшками зів'яле обличчя. Яка вона стала... Дивитися — і то неприємно... Пак Сон Не бридливо скривилася.

Одягнувши своє єдине святкове вбрання — колись білу, а тепер брудну, аж чорну стару кофту і таку ж старезну спідницю, — Пак Сон Не закінчила свій туалет.

Потім вона прилаштувала за спиною Ін Хака, поставила на голову цебер і пішла з двору, зачинивши за собою хвіртку.

2

Пак Сон Не швидко йшла дорогою. Дійшовши до берега, піднялася на місток і почала переходити на той бік.

Вона була вже на середині мосту, коли в неї раптом запаморочилося в голові, і вона змушена була присісти, щоб не впасти у воду. Ін Хак, який досі сидів тихо, притулившись до матеріної спини, почав підстрибувати й розмахувати рученятами: йому подобалося дивитися на річку,

У жінки потемніло в очах, і, майже непритомніючи, вона ледь чуто прошепотіла:

— Сиди тихо, Ін Хак... А то ми з тобою впадемо у воду.— І, відчуваючи, що умовляння не допомагають, легенько шльопнула сина.

Прийшовши до тями, Сон Не здивувалася: як це вона могла, майже знепритомнівши, не тільки пам'ятати про сина, а ще й підтримувати цебер на голові.

Стараючись не дивитися вниз, на темно-коричневу воду, що вирувала під мостом, жінка підвелася й швидко побігла вперед. Вона вирішила, що так їй легше буде подолати решту шляху. Хлопчик перелякався і голосно заплакав, але мати не зважала на нього, поки не добігла до берега. Тут вона зняла з голови цебер і буквально впала на траву край дороги, поклавши поруч Ін Хака. Спина в неї була мокра від поту — вона дуже злякалася там, на містку. Страшно навіть згадати.

Пак Сон Не передихнула, сіла зручніше й почала годувати дитину.

Неподалік лежала величезна, зламана вітром верба. Її гілки занурилися у воду. Навколо дерева кружляли крикаючи ворони — тут були їхні гнізда.

Сон Не перевела очі на ячмінне поле. Дощ і вітер накоїли чимало лиха: полягли майже всі посіви.

Удалині поганяв волів орач. Не інакше, як це її старий оре на тому березі поле управителя.

— Що ви там побачили? — Хтось доторкнувся до плеча Сон Не.

Вона здригнулася і обернулася.

— Це ви, мати Об Тона,— ледь посміхнулася жінка.— Ніяк не думала зустріти вас тут. Я гадала, що ви вже давно на заводі, от і не зайшла по вас. Та й почувую себе кепсько. На містку в мене раптом запаморочилось у голові, і я мало не впала в річку...

— Який жах. Ви, певно, не спідали, от і ослабли...

— Ні, я з'їла трохи каші, що лишилася від вечері. Свіжу ні з чого було варити... Боюсь, що на заводі продали вже всю брагу. Чим я тоді нагодую старого й дітей?

— Авжеж, ходімо швидше, сусідко! А то й справді спізнимосся.

Мати Об Тона поправила на голові корзину, потім склала руки під великим важким животом, обережно підтримуючи його. Вона мала от-от народити, і ходити їй було

дуже важко. Але голод гнав її на завод так само, як і інших селян.

Жінки пройшли повз багаті магазини, що належали японцям, і звернули у провулок, який вів до заводу.

3

Біля брами горілчаного заводу, розташованого недалеко від міського ринку, сьогодні було особливо багатолюдно. Чоловіки й жінки, старі й діти — увесь цей величезний натовп — з нетерпінням чекав, коли почнуть продавати брагу. Кожен тримав у руках якийсь посуд. Обличчя в людей були жовті, брезклі, одяг брудний і подертий, як у жебраків.

— Що сталося? Чому досі ніхто не виходить?.. Може, сьогодні взагалі нічого не продаватимуть? — хвилювався якийсь рябий розпатланий хлопець.

Натовп зашумів, усім набридло чекати. За спинами в матерів плакали зморені й голодні діти, дістаючи за це потиличники.

У будинку, де містився горілчаний завод, була колись волосна управа.

Хазяїн заводу Кім До Вон ще недавно посідав місце волосного старшини, та згодом за якісь брудні махінації його зняли з цієї посади.

Та Кім До Вон був людина багата, і про цю історію всі дуже скоро забули. Він купив горілчаний завод, і вироби з його маркою були тепер добре відомі не лише в повіті, а навіть у Сеулі.

І взагалі Кім До Вон був цілком задоволений своїм життям. Голову він тримав високо й гордо, як людина гідна поваги, носив гарний європейський костюм, говорив поважно, неквапливо, стаючи в позу професійного оратора. Він навчився цього давно — ще коли був волосним старшиною. От і зараз, вийшовши нарешті до людей, він повагом, не поспішаючи, оглянув натовп і ліниво промовив:

— Щось вас сьогодні багато зібралося, а товару майже немає. Ну, так уже й бути, дам кожному на п'ять чон... Тільки щоб був порядок, а то взагалі не продаватиму. Ставайте в чергу, та швидше...

Не встиг він закінчити, а люди вже вишикувалися в довгу чергу.

Не обійшлося, звісно, без суперечок — кожний хотів

стати попереду, та суперечки швидко припинилися — усі були раді, що їм не треба вже чекати і вони зараз одержать брагу!

Брага залишалась на заводі майже щодня. І раніше її продавали дуже дешево, а то й просто задарма віддавали на корм худобі.

Тепер її споживали люди, і бідняки з навколишніх сіл, яким частенько доводилось готувати їжу з кори дерев і трави, раділи цьому місиву, як ласощам.

Щодня коло заводської брами збиралося все більше й більше людей. І Кім До Вон тепер почував себе важною особою.

Біля розстеленої просто на землі циновки жваво йшла торгівля.

— Ану, жвавіще рухайся! На скільки в тебе чек? Зваж йому на два чони... А ось цьому на три... — командував Дон Сон і Хан Габ — заводські службовці, яким хазяїн доручив цю «відповідальну справу». Чеки на брагу виписували в конторі заводу. На них було зазначено суму і поставлено велику круглу печатку.

— Хто одержав товар — відходьте, не заважайте іншим!

Від браги відгонило гнилятиною, в ній траплялася солома, ялинова глиця, чумиза, пісок... Рій великих зелених мух кружляв над циновкою.

Та люди не зважали на те. Деякі одразу ж клали у рота трохи цього місива і похашцем жували.

— Ого!.. Навіть вином пахне! — кричав у захваті якийсь бородань.

Ціна на брагу була різна. Брага, в якій траплялися крупинки рису, коштувала дорожче, бо з неї можна було навіть зварити кашу. Але таку брагу продавали рідко: її розбирали заводські робітники й службовці.

Підійшла черга Пак Сон Не, і вона одразу побачила, що брага сьогодні поганенька, та що робити, у домі давно не було продуктів. Сон Не дістала з кишені монету в п'ять чон і подала її касирові. Той виписав чек.

Ін Хак міцно спав, притулившись до матері; голівка його звислася набік. Сон Не намагалася вмотити малюка зручніше, та їй це ніяк не вдавалося — руки були зайняті.

Після Пак Сон Не одержала свою порцію мати Об Тона. Обидві жінки вже зібралися йти додому, коли раптом до них підбіг Ін Сон.

— Мамо, мамо!..— схопив він за руку Сон Не.

— Ти вже повернувся зі школи? Так рано? — запитала мати, занепокоєно глянувши на сина.

— Але ж сьогодні субота. А ти знову прийшла по брагу?

— А по що ж іще?

— Як мені набридла ця брага! Я вже не можу її їсти.

— Що робити, синку, нічого іншого нема,— сумно зітхнула Сон Не.

— Мамо!.. Зовсім забув тобі сказати: завтра Ін Сун прийде додому.

— Ін Сун? — перепитала Пак Сон Не.— Ти був у неї на фабриці?

— Тільки-но звідти.

Сон Не зраділа: адже вона так давно не бачила дочки. Та радість її потьмарилась, коли вона згадала, що їй нічим пригостити Ін Сун.

— Кашу, й ту ні з чого зварити! — із слізьми на очах скаржилася вона Об Тоновій матері.

— Авжеж прикро, я розумію,— поспівчувала їй Об Топова мати.— Але скоро ваша Ін Сун одержуватиме багато грошей, і вам одразу стане легше,— ніби трохи з задрістю додала вона.

Ін Сун працювала ученицею і на свій заробіток ледве могла прогодувати себе. Через це вона уникала зайвий раз відвідувати рідних. Але завтра вона вирішила неодмінно прийти...

Забувши про втому, Пак Сон Не наче на крилах поспішала додому. Попереду вистрибом біг Ін Сон. Мати Об Тона ледве встигала за ними.

Усі троє швидко дійшли до ріки. Біля містка сиділи хлопець з дівчиною. Поруч них лежали ранці з книжками. На дівчині була шовкова чорна спідниця і біла кофточка, в руках вона тримала гарну парасольку. Одразу було видно, що вони приїжджі.

— Ой, так це ж Гап Сук із братом! — раптом закричав Ін Сон.

— І справді, це управителеві діти,— підтвердила Пак Сон Не.

— А хіба дівчина теж вчиться?..— поцікавилася Об Топова мати.

Жінки позімали з голів свої ноші й, підійшовши до Ан Син Хакових дітей, шанобливо привіталися з ними.

— Здрастуйте, панночко, а ми спершу й не впізнали вас,— заговорила Пак Сон Не.— На канікули приїхали?

— А я вас одразу впізнала — ви мати Ін Сун, правда? — Дівчина ласкаво всміхнулася Сон Не.— Як поживає Ін Сун?

— Нічого, спасибі. А як здоров'я вашої матінки? Чому вона не приїхала разом з вами?

— Та ми всього на якихось кілька днів. А що робить Ін Сун? Вчиться?

— Ні, вона працює на фабриці...

— На фабриці?.. На якій фабриці?..— здивовано спитала Гап Сук.

— Чи на прядильній, чи на ткацькій.

— Он воно що... Я чула, що тут відкрили прядильну фабрику... А живе Ін Сун вдома?..

— Ні, в гуртожитку і приходиться додому дуже рідко. Але завтра ми якраз чекаємо на неї...— радісно промовила Пак Сон Не.

Гап Сук так і засяяла. Вона була рада, що зустрінеється з подругою. Колись вони разом вчилися й дуже дружили. Та після закінчення початкової школи Гап Сук поїхала до Сеула і вступила до середньої школи, а у Ін Сун не було такої можливості. Про те, що подруга працює на фабриці, Гап Сук не знала. Сама вона вже перейшла до четвертого класу і приїхала в село відпочити й полікуватися — лікарі сказали, що у неї трохи розладналися нерви. Зовні Гап Сук виглядала чудово. За три роки вона виросла й погарнішала. Вкрите ніжним пушком обличчя з яскравим рум'янцем схоже було на стиглий абрикос.

Об Тонава мати нишком розглядала дівчину і думала: «Видно, в Сеулі й вода не така — бач, яке в неї личко — гладеньке та гарне...»

— Що ж це я? Ходіть до нас, ви, певно, зголодніли,— занепокоїлась Пак Сон Не.

— Ні, дякую, ми пообідали в поїзді.

Жінка насилу підняла з землі цебер.

— Ін Сон, допоможи мені поставити цебер на голову. Мати Об Тона теж взялася за кошик.

— Що це у вас? Якось брага... Це ви взяли для сви-

ней?..— подікавилася Гап Сук, глянувши в цебер Пак Сон Нє.

Жінка засоромилась і почервоніла. Тоді Об Тонова мати відповіла з сумною посмішкою:

— Ні, це ми самі їмо, папночко. Самі...

Брови Гап Сук здивовано стрибнули вгору — вона вирішила, що жінка жартує, і на її обличчі з'явилася посмішка.

— Самі? Та що ви, хіба можна отаку гидоту їсти?

— Що й казати, гарна каша,— засміявся її брат.

— А хіба в Сеулі такого не їдять? — усміхнулася Пак Сон Нє — їй було ніяково й прикро.

— Звісно, ні! Принаймні ми ніколи не бачили...

— Ну, а тут люди голодують і їдять усе, що трапиться. Ми й бразі раді — її теж не завжди дістанеш.

— Авжеж, тяжко живеться людям...

Управителева донька вже не всміхалася і, глянувши кудись удалину, замовкла. Мовчали й жінки.

— Цоб-цобе!.. Но!..— долинув здалека голос якогось орача. Тільки він і порушував мертву полудневу тишу...

УПРАВИТЕЛЕВА СІМ'Я

1

Настало літо. Ячмінь тільки ще паливався.

А бідняки вже мріяли про осінь, про той час, коли ячмінь достигне. І хоча їм здавалось, що щастя це таке ж далеке, як вершина гори Бонхватче, сама думка, що настане день, коли вони наїдяться досхочу, надавала їм сил.

Селяни благали небо, щоб воно послало їм гарний урожай, і щодня поглядали на зелене колосся.

На управителевих полях уже готувалися до посадки рису: Ан Син Хак хотів закінчити її раніше від усіх.

Учора Вон Чхір цілий день орав землю Ан Син Хака і тільки дивувався, яка вона сита.

— Оце земля так земля! — милувався він. — На ній що хочеш виросте. Мені хоч би клаптик такої землі!

Ан Син Хак не довіряв робітникам і з самого ранку виходив у поле. Добре зорану землю він примушував

переорювати ще і ще: дуже вже йому хотілося зібрати гарний урожай.

Звичайно він стояв, спершись на велику чорну парасолю, і пильно поглядав навколо себе. На пальцях у нього виблискували золоті персні, саяв золотий ланцюжок від годинника, на плечах був накинтий світлий макінтош. Новий солом'яний капелюх довершував наряд Ан Син Хака. Управитель неначе вихвалявся перед робітниками: от, мовляв, який я багатий.

Але селяни й не дивилися у його бік. Схилившись до самої землі, вони обережно, щоб не поламати своїми зашкарубленими пальцями, висмикували тендітну розсаду.

Закінчивши оранку, Вон Чхір почав боронувати. Його вважали найкращим орачем у селі. І хоча йому давно вже минуло п'ятдесят, старий працював як віл.

Земля, яку він орендував, була погана; місце — не вигідне для посадки рису: поле лежало на косогорі. Та Вон Чхірові поле це було дорожче од золота. Зимою старий щодня збирав по дорогах кізяки, щоб навесні угноїти землю. Інколи йому вдавалося зібрати непоганий урожай.

Але в посушливий рік уся праця пропадала марно, — земля на горі так пересихала, що врятувати урожай було неможливо. А восени Вон Чхір однаково повинен був віддати хазяїнові не менше як п'ять сом¹ рису.

Кілька років тому Вон Чхір жив непогано. Він мав бика і власну землю, з якої збирав добрий урожай.

Та от нещастя посипалися на нього одне за одним: неврожайний рік, смерть батька, витрати на похорон і поминки, зрослі податки...

Коли Ін Дон зрозумів, що в хату прийшли злидні, він залишив школу, не закінчивши і двох класів, і став допомагати батькові по господарству. Але це не врятувало становища.

Голодувала і бідно жила не лише Вон Чхірова сім'я, а майже всі жителі села. Після придушення Першоберезневого руху² життя стало зовсім важке. Багато земель перейшло у власність «Східної компанії»³, і селяни вже

¹ Сом — мішок або лантух, в який входить 70—80 кг зерна.

² Рух 1 березня — повстання корейського народу в 1919 р. проти японського панування. Почалося з демонстрації 1 березня. Повстання було придушене японськими властями.

³ «Східна компанія» — велика японська акціонерна земельна компанія, заснована 1908 р. Під виглядом поліпшення способів ведення сільського господарства Кореї компанія скуповувала або забирала у селян землі.

не могли орендувати її. З кожним роком зростали податки. Селяни Вонтхо та інших сіл кидали обжиті місця і йшли шукати краще життя в чужі краї.

Поїхав із села Док Сам, слідом за ним, продавши свій будинок, вирушив у Західну Маньчжурію і Чхун Сам. Казали, що в Маньчжурії можна було безкоштовно одержати в оренду клаптик землі.

Не всі селяни зважувались кидати рідні місця. Більшість залишилася.

Не поїхав і Вон Чхір, хоч у душі заздрив Чхун Саму та іншим односельцям, що ризикнули податися до Маньчжурії.

— А чого й не поїхати, коли там краще живеться? — частенько говорив він, але сам не рушав з місця.

Проводжаючи Чхун Сама та його сім'ю, Вон Чхір із слізьми на очах просив його:

— Як приїдеш, неодмінно напиши мені одразу докладного листа. Коли там справді так добре, як розказують, я теж приїду.

— Неодмінно напишу! Жди...

Час минав, а обіцяного листа все не було.

«Чи живий він?..» — не раз думав Вон Чхір.

От і тепер, працюючи на полі Ан Син Хака, він знову подумав про Чхун Сама та його сім'ю. Сердитий, верескливий голос, що долинув з садиби управителя, вивів його із задуми.

То кричала управительева дружина Сук Чжа.

2

Колись Сук Чжа була гейшею і звалася Чхун Хон. Тепер їй було вже за тридцять. Обличчя її вкривало руде ластовиння, лихі очі блискали, як у кішки. Вона завжди лаялась і кричала, і дві її прислужниці не мали й хвилини спокою.

От і сьогодні Сук Чжа з самого ранку шпетила їх:

— Док Не!..

— Слухаю, пані!..

— Що ти там робиш?.. Чому в кімнатах досі не прибрано?

— Зараз приберу! — відповіла Док Не.

— Омом...¹ Де сніданок для робітників?.. Чому не віднесли в поле?.. — накинулася Сук Чжа на іншу служницю.

¹ Омом — грубе звертання до матері або літньої служниці.

— Зараз віднесу...— брязкаючи посудом на кухні, ображено відповіла служниця.

Несамовитий хазяйчин крик розбудив Гап Сук. Учора вона допізна розповідала своїм про Сеул і тому була невдоволена, що їй не дали виспатися.

«Що це вона так розходилася?» — через силу розплющивши очі, подумала Гап Сук, солодко потяглася і позіхнула. Потім встала з постелі, підійшла до дзеркала й почала розглядати себе. З дзеркала на неї дивилося заспане обличчя. Гап Сук похапцем причесалася й навстіж розчинила вікно.

Свіже вранішнє повітря одразу надало їй бадьорості. Безпричинна радість охопила Гап Сук, неясні мрії хвилювали дівоче серце. Як тут добре! Після гомінливого, курного міста село здавалося їй раєм.

Під вкритою рясним цвітом хурмою кілька разів весело прокукурикав півень. Десь заливчасто гавкало собака.

Гап Сук вийшла з дому. Вся огорожа була повита жовтим гарбузовим цвітом.

— Чого це ти так рано? Могла б іще поспати...— підійшла до дівчини Сук Чжа. Гап Сук подумала: «Ти схожа на хазяйку, що умовляє гостя посидіти ще, а сама подає йому палицю... І як така жінка могла бути гейшею?.. Де тільки в чоловіків очі?»

Гап Сук у душі посміювалася з батька: у нього було стільки наложниць, здавалося, він розумівся на жінках і раптом на старості літ вибрав у подруги таку відьму, та ще й кориться їй у всьому.

— Чого це ви розкричалися з самого рання? Спати не дасте,— вийшов на подвір'я Гап Сон.

— А тобі, дармоїдові, тільки б спати та спати. Хіба ти не знаєш, що сьогодні садять рис? Міг би хоч трохи допомогти.

— Ну що ж, і допоможу... Думаєте, я не вмію працювати?

— Вміти-то ти вмієш, та не хочеш! Всі міські — ледарі! Тільки те й роблять, що сплять... Тому вони такі й кволі. Інше діло селяни — цілий рік надриваються, а так і пашать здоров'ям.

— Може, вони ще й багаті? І тільки для різноманітності їдять брагу, якою можна годувати хіба що свиней?

Сук Чжа спалахнула від люті, проте не зважилася вилаяти Гап Сона і пішла в кухню. Звідти долинув її не-

самовитий крик. Гап Сон підморгнув сестрі: мовляв, чуєш, як репетує?..

Дівчина засміялася й побігла до хурми, біля якої поважно походжав півень. Розставивши руки, вона спробувала впіймати його, але переляканий півень злетів на дерево, збивши крильми кілька квіток.

3

Літо вступало в свої права. Розкішнішим ставало вбрання дерев. Наче зелений шовк, коливалися на вітрі високі трави. Вкрилися листям тополі, і навіть на старій зламаний вербі з'явилося ніжно-зелене листячко.

Буйне цвітіння природи провіщало багатий урожай.

Гаряче сонце заливало зелені гілки хурми, і вони жадібно пили його проміння, наче дитина молоко матері.

Гап Сон вийшов з дому, наспівуючи веселу пісеньку. Він швидко віддалявся, і незабаром його голосу не стало чути.

«Чого йому так весело? — з сумом подумала Гап Сук, дивлячись услід братові.— Може, того, що він ще такий молодий і дурний? Чи просто всі чоловіки прубі й не здатні тонко відчувати?»

Зовсім недавно вона сама веселилася, як її брат, не знаючи ні суму, ні турбот. Інколи дівчині здавалося, що в усьому винна хвороба, що вона поправиться — і все мине.

А може, вона й захворіла через свої похмурі думки?

Гап Сук вирішила взяти себе в руки. З привітною усмішкою вона підійшла до Док Не, в якої за спиною був прив'язаний Гап Чхур.

— Гап Чхуре, маленький, як ти спав? Дай я поцілую тебе!

Сук Чжа була дуже здивована, що її пасербиця так ласкаво розмовляє з Гап Чхуром, і на її обличчі з'явилося щось схоже на усмішку. Вона подивилася на дівчину і раптом здивовано запитала:

— Що це у тебе в руці? Квітка хурми? Ти справді як дитина, Гап Сук, квіточки збираєш.

Гап Сук густо почервоніла. Якусь мить вона мовчки дивилася на квіти, а потім простягнула їх Гап Чхуру:

— Я давно не бачила квіток хурми. А вони такі красиві. Візьми їх, Гап Чхуре, пограйся!..

— Ні, ні!.. Не давай йому квітів. Він обов'язково потягне до рота.

— Ну то й що? Нічого страшного. Коли я була маленька, я часто їла квіти.

І перед очима Гап Сук мов наяву постало її дитинство...

Вона пригадала, як шестирічною дівчинкою ходила збирати квіти з Хі Чжуном — її ровесником. Сівши під деревом, вони нанизували пелюстки квітів на палички. І це заняття ніколи не набридало їм — Гап Сук та Хі Чжун могли бавитися так годинами.

Якось побачив їх батько Гап Сук.

— Це що таке? — нагримав він на дочку.— Дівчинка повинна гратися з дівчинкою, а хлопчик з хлопчиком... Зараз же йди мені додому! І запам'ятай: коли ще хоч раз побачу тебе з цим хлопчиськом, покараю!

Відтоді Гап Сук і Хі Чжун вже ніколи не гралися разом.

У вісім років її віддали до школи, і там вона знову зустрілася з Хі Чжуном. І хоча вдома Гап Сук якнайсуворіше попередили, щоб вона не сміла ходити з хлопчиками, якось так виходило, що Хі Чжун частенько опинявся коло неї. Вона червоніла і втікала. Одного разу Хі Чжун усміхнувся до неї і сказав:

— Гап Сук, пам'ятаєш, як ми колись гралися з тобою? Чому ти тепер тікаєш од мене?

Дівчинка не знала, що йому відповісти. Спочатку вона хотіла була поскаржитися на нього батькові, але роздумала — їй подобалось, коли Хі Чжун говорив з нею...

«Кажуть, він одружився... Може, в нього вже є дитина,— подумала Гап Сук і одразу ж схаменулася: — Що це я, з глузду з'їхала?.. Яке мені діло до Хі Чжуна?..»

Сук Чжа вмилася і, сівши перед дзеркалом, почала чепуритися. При цьому вона не забувала командувати прислугою: «Принеси води, забери миску, витри підлогу!..» Вона не давала Док Не відпочити й хвилини.

Прибравши в кімнаті, служниця підійшла до Гап Сук і забрала в неї Гап Чхура.

На кухні була лише Гіль Дон — вона готувала обід для тих, хто працював у полі. Гіль Дон крутилася, мов муха в окропі,— мішала кашу, що весь час збігала, чистила

овочі, підкидала дрова в піч... Від спеки й духоти обличчя її побагровіло, і по ньому градом лився піт.

Жінка так поспішала, що, здавалось, не знала, за що спершу хапатися, і лише безпорадно метушилася по кухні. Тільки-но Гіль Дон заходилася мити посуд — збігла каша. Вона швидко відсунула важку кришку і стала щосили дмухати на кашу. Та в цю мить закипів і почав переливатися через край суп. Взявши дрючка, Гіль Дон кинулася вигрібати жар з-під казана.. Нарешті вона не витримала й розплакалася:

— О, прокляття!.. Стільки роботи, і все на мене звалили. Хіба може одна людина впоратися з усім цим?..

Сльози і піт текли по її обличчю.

— Дон Не! — гукнула геть змучена жінка.

— Що тобі?..

— Допоможи трохи!..

— Я б з радістю, та в мене дитина на спині.

— Ні, ні! — втрутилася в розмову Сук Чжа.— Дитину не можна підносити до плити — дим щипатиме їй очі. Ти, Док Не, піди краще до сусідів і попроси, щоб хтось прийшов допомогти Гіль Дон. Самі ж вони не здогадаються. Совісті в них нема! Коли даєш їм землю в оренду, кожен просить хорошу ділянку, а коли нам потрібна допомога, ніхто не прийде!

Сук Чжа так лаяла селян, наче вони користувалися управителевою землею задарма.

Дон Не здивувалася: досі хазяйка завжди побоювалася, що раптом хтось із сусідів прийде допомагати й треба буде годувати зайву людину, а тепер свариться, що нікого немає!.. Чудеса, та й годі!

Гап Сук стало шкода Гіль Дон, і вона вирішила допомогти їй.

— Ой, ви ж забрудните плаття! — злякалася Гіль Дон.

— Дарма, виперу,— весело відповіла дівчина і взялася за коцюбу. Гіль Дон не знала, як дякувати їй.

Невдовзі прийшла Об Топова мати й теж стала допомагати служниці.

За півгодини обід був готовий — варена і смажена риба, солянка з морської капусти, гарбузова каша — все це Об Топова мати склала в кошик, обережно поставила його собі на голову й понесла в поле.

ПОДРУГИ

1

Дізнавшись, що дочка, яку вона так давно не бачила, прийде сьогодні додому, Пак Сон Не обійшла все село, сподіваючись позичити хоч трохи рису. Тільки до управителя не ходила.

Селяни не любили позичати в Ан Син Хака, хоч і орендували в нього землю і, здавалося, були тісно зв'язані з ним. Між ними лежала прірва, яка що рік, то глибшала.

І Сон Не вважала, що краще звернутися до таких самих бідняків, як і вони, а не до нього. Їй зрештою вдалося позичити майже два з половиною кілограми рису і три з половиною — чумизи. Все це «багатство» дав їй Хі Чжун, поділившись із нею останнім.

Ін Сун прийшла додому близько полудня, і Сон Не одразу ж почала готувати обід. Вона була щаслива, що нарешті бачить дочку й може навіть пригостити її як слід.

А Ін Сун почувала себе так, ніби жила в багатого чоловіка і прийшла відвідати бідних батьків. Відтоді, як вона стала ткалею, вона переселилася у великий будинок під череницею і не їла більше помиїв з горілчаного заводу.

Дивлячись на стареньку, напіврозвалену халупу, в якій мешкала її родина, Ін Сун думала: «Як можуть люди так жити? Здається, піде дощ — і змиє цю хижу! Невже і я колись жила тут?»

— Що це ви так рано готуєте обід? — пролунав чийсь голос, і Ін Сун побачила свою подругу Гап Сук. — Ходімо до нас, Ін Сун, посидимо, поговоримо.

— Ні, ні!.. Я не піду!.. — рішуче відмовилася дівчина.

— Чому?..

Ін Сун не знала, що відповісти, але всім серцем відчувала, що, хоч вона і рада бачити подругу, їх з Гап Сук ніби розділяє невидима стіна.

Може, коли б Гап Сук не була одягнена в дорогу шовкову сукню, Ін Сун ставилася б до неї так, як і колись. А тепер у неї було якесь неприємне почуття. Не те щоб вона заздрила подрузі, але вона не могла не думати: «Чому в цьому світі так багато несправедливості? Я гчу шовк, але не можу купити його. А Гап Сук, що навіть

не уявляє, як важко працювати на фабриці, носить шовкову сукню...»

— Та ходім же, — наполягала Гап Сук.

— Не піду, — досить різко відповіла Ін Сун.

— Вона й раніше ніколи не бувала у вас. Нащо ж їй іти?.. — примирливо сказала Сон Не. — Ви, панночко, краще залишайтеся у нас, покуштуєте каші з чумизи. Мабуть, у вас у Сеулі такої не їдять.

— Ні, чому ж?.. Там теж їдять чумизу. — Гап Сук раптом збагнула, чому подруга не хоче йти до неї в дім, і більше не наполягала.

До того ж вона побоювалася, що Сук Чжа може скося подивитися на Ін Сун, а то їй сказати їй щось неприємне. З певного часу Гап Сук почувала себе чужою в домі свого батька.

Посидівши трохи за ворітьми, дівчата зайшли на подвір'я.

Гап Сук зупинилася біля циновки, на якій було розкладено брагу.

— Що це? — спитала вона. — Чому ви сушите брагу?

Пак Сон Не почала пояснювати гості з Сеула, як із браги готують кашу.

— Спершу її треба добре просушити, потім відділити від крупи половину і тільки після цього товкти зернята в ступі. Виходить дуже смачна каша. Ви, напевне, і не пробували такої?..

— Ні, не пробувала. Я гадала, що ви їсте брагу разом із половиною.

— Бува, що і з половиною... А коли в ній багато крупи, її можна й сирою їсти. Щоправда, така брага дорого коштує.

Поки Пак Сон Не розмовляла з гостею, Ін Сун пильно розглядала матір: посічене зморшками обличчя, рідке, завжди розтріпане волосся — Пак Сон Не не було часу навіть розчесатися, — втомлені, вицвілі й червоні від щоденного недосипання очі. Серце дівчини стислося від болю: як важко живеться матері!..

Потім вона перевела погляд на тендітне обличчя Гап Сук, на її гарну сукню і знов подумала: «Чому робітниці, які самі виготовляють шовк, не мають шовкових суконь?.. Чому немає рису в тих, хто його вирощує?.. Куди дівається весь урожай, який збирають селяни? Чому вони змушені їсти цю жахливу брагу?..»

Вона живе тепер не так, як її батьки: працює на фабриці, одержує платню... Звичайно, їй краще, ніж селянам. Але як важко їй було в перші дні на фабриці?..

Тоді дівчині здавалося, що вона не витримає цього страшного напруження. Та минув якийсь час, і Ін Сун звикла. Вона вже не жахалася електричного верстата, що безупинно крутиться перед очима, навчилася так само швидко, як і інші, вихоплювати з окропу кокони і з'єднувати їх один з одним.

Ін Сун не хотіла відставати від досвідчених робітниць, — якщо вона відстане, їй платитимуть ще менше. А дівчина і так ледве зводила кінці з кінцями...

Коли після такої каторжної праці вона поверталася в гуртожиток, в очах у неї мигтіло, шуміло у вухах, боліла спина. Мабуть, працювати в місті було ще важче, ніж у селі. Проте в селі сильніше роззявляв свою страшну пащеку голод...

Каторжна праця й голод!.. Невже робітники й селяни не заслуговують на кращу долю?..

Ін Сун не повірила Гап Сук, коли та раптом сказала, що заздрить тим, хто працює на фабриці, і теж хоче піти туди працювати.

«Насміхається, чи що? Чого їй не вистачає?»

Ін Сун не зовсім приязно поглядала на колишню подругу, яка сиділа навпочіпки біля циновки, і, глибоко замислившись, машинально розминала пальцями брагу.

2

— Скільки у вас прядильниць? — запитала раптом Гап Сук.

— Здається, триста, а може, й більше.

— Ой, як багато!.. Знаєш, якщо я вирішу поступити до вас, я напишу тобі і ти поклопочешся за мене... Добре?..

— Невже ти серйозно це говориш?.. А я, коли б могла, жодного дня там не лишалася.

— Я кажу тобі цілком серйозно. І може статися, дуже скоро ти одержиш мого листа. Обіцяй, що допоможеш мені.

— Звичайно! Я постараюся... Тільки не знаю, чи мене послухають...

— Ну, от і добре!.. — радісно усміхнулася Гап Сук. — Після обіду я зайду до тебе — підемо погуляємо, добре?

— Залишайся у нас обідати.

— Не можу, по мене все одно пришлють.

Саме в цю мить вони почули голос Док Не: «Панночко, де ви?.. Йдіть додому!..»

— Бачиш, уже кличуть... Ну, я пішла.

Гап Сук швидко вибігла на вулицю.

Іп Сун дивилася вслід подрузі з якимось дивним почуттям. Може, вона заздрила її гарненьким черевичкам на високих каблуках...

Після ситного обіду, яким нагодувала їх Сук Чжа, робітники з насолодою відпочивали.

Вони сиділи край поля під гіллястим деревом і курили. Об Тонова мати щойно вимила в прозорому, холодному джерелі посуд і, склавши його в кошик, пішла до управителевого будинку. За нею, смішно випнувши животик, чалапав Об Тон. Батько його, Док Чхір, сьогодні теж працював на полі Ан Син Хака і тепер, сидячи навпроти Вен Чхіра, розчулено дивився услід синові.

Як і в інших селян, штани його були закачані по коліна, ноги вкриті ранками від укусів п'явок, якими кишіла вода на полі.

Чо Чхом Чжі зняв з себе сорочку й почав ловити комах.

Чоловіки розповідали анекдоти й голосно реготали. Хлопці зібралися на дорозі й обводили там коп для гри.

Одійшовши від гурту, мати Пан Ге та її подруга, обливаючи одна одну холодною водою, версцали від задоволення.

— Ой, як добре!..

Мати Пан Ге, знявши з голови білу хустку, стала витирати нею свої пишні груди. Док Чхір, випадково глянувши на неї, так і охнув:

— Оце молодиця так молодиця! Груди — як вим'я у корови нашого управителя! — Док Чхір навіть облизнувся.

І справді, на вигляд мати Пан Ге була набагато молодша, їй не можна було дати її сорока років.

Молодою вона була справжня красуня, і чоловік, що помер три роки тому, любив її без пам'яті.

Після його смерті мати Пан Ге кілька разів виходила заміж, та одразу ж розлучалася — певне, ніхто не принав їй до серця. Чоловіки ще й тепер залицялися до неї.

— Ти чого очі витріщив? — крикнула вона Док Чхірові, перехопивши його погляд.

— Ну й груди ж у тебе? Краса!.. Можна, я зайду до тебе ввечері?

— Зайти можеш, а от з чим підеш — хто зна!

Всі засміялися, а Док Чхір чомусь засоромився.

На лузі в долині під горою паслася породиста управителява корова. Тут же вибрикувало гарненьке волооке телятко. Воно то підстрибувало вгору, наче випробовуючи стійкість своїх маленьких ніжок, то обнюхувало траву, то, поводячи лапатими вухами, прислухалося до чогось. Іподі воно підбігало до матері й починало ссати.

Корова лизала його своїм шерехатим язиком.

«Му-у-у...» — мукнуло теля.

«Му-у-у», — озвалося в горах.

3

Сам Бунова мати, що завжди все бачила і все знала, показала на дівчат, які стояли віддалік.

— Он гляньте, то управителява дочка, а от хто з нею — щось не можу впізнати.

Вон Чхір подивився на дівчат і впізнав у супутниці Гап Сук свою Ін Сун.

— Так-так!.. То Ін Сун! — кивнула головою Сам Бунова мати.

— Хороша дівчина!.. — говорили селяни.

— А знаєте, вона ж працює на фабриці! Тепер Вон Чхіру не доведеться голодувати — дочка зможе прогодувати всю сім'ю.

— Шкода, що в нас немає дочки, ми теж віддали б її на фабрику.

— Ти бач, який спритний!.. Гадаєш, туди будь-кого беруть!.. Там потрібні розумні та вчені...

— Що правда, то правда. А от ми не те що дочку — сина не можемо вивчити, — гірко зітхнувши, зауважив Чо Чхом Чжі.

Він ніяк не міг погодитися з тим, що його десятирічному синові замість шкільного ранця довелось надіти на плечі чиге¹ й ходити в ліс по дрова.

Трохи перепочивши, усі знову взялися до роботи. Перший ішов полем батько Гіль Дон, за ним вервечкою всі інші.

¹ Чиге — пристрій для перенесення важких речей на спині.

Невдовзі все поле було засаджене тендітними ясно-зеленими стебельцями розсади.

Селяни переходили з ділянки на ділянку, провадячи розпочату розмову.

— Вон Чхір молодець! Дехто й сина не посилає до школи, а він навіть дочку вивчив.

Вони говорили про Ін Сун з повагою, як про вчену людину, а Вон Чхір зажурено думав, що йому так і не вдалося довчити дочку.

Який би він був щасливий, коли б Ін Сун, як її подруга Гап Сук, приїхала зараз із Сеула на канікули...

— Поки я мав власне господарство, я вчив дітей,— сказав він.— А як продав останнього бика, скінчилося навчання. Старшого сина навіть до початкової школи не міг послати...

— І то правда! Недаремно кажуть: коли нема грошей, навіть по рідному батькові поминок не справиш...

— Так-то воно так. Проте в декого і гроші є, а дітей не вчить, наче це зовсім непотрібна річ... Та ще й сміється з тих, хто дітей, особливо дочок, до школи посилає.

— Нащо далеко ходити, я й сам був такий — дітей своїх не вивчив.

— Так, часи міняються. Тепер усі раді були б учити дітей...

Довго працювали вони по коліна в брудній, нагрітій сонцем воді. Безжально пекло сонце. Та, здавалося, люди не відчували спеки. Хтось заспівав пісню, всі дружно підхопили. На запах людського тіла звідусіль попринували п'явки. Але — дивна річ — селяни не звертали уваги й на них — їм було ніколи.

Док Чхір виліз із води, щоб піти по розсаду, і аж тоді помітив, що ноги його обліпили великі чорні п'явки.

4

Ан Син Хак стояв під парасолькою край поля і спостерігав за роботою селян.

Інколи він поглядав у той бік, де сиділа його дочка з якоюсь дівчиною, і все гадав: хто це? Він не пізнав Ін Сун.

Помітивши хазяїна, люди припинили пісню і працювали далі мовчки. Лише чути було, як вода хлюпає у них під ногами.

З річки чулися дзвінки, веселі голоси — там купалися дітлахи.

Повіяло легким вітерцем, і наче хвилі прокотилися по ячмінному полю.

Пролунав різкий гудок — од станції одійшов поїзд.

Гап Сук, примруживши від сонця очі, уважно придивлялася до людей, що працювали на рисовому полі.

— Слухай, Ін Сун, а що тепер роблять наші однокласники?

Ін Сун стояла, задумливо покусуючи запашні вербові листочки.

— Дівчата майже всі заміж повиходили, хлопці всі пережененилися. Деякі поїхали,— відповіла вона, повернувшись до Гап Сук.

— Куди? Вчитися?

— Ну, що ти! Яке там вчення! На вчення гроші потрібні!

Ін Сун хотіла була розповісти Гап Сук про те, як важко живеться селянам, але урвала себе на півслові — навряд чи це цікаво її багатій подрузі!

І вона заговорила про інше:

— А ти пам'ятаєш Хон Нєн?

— Звичайно, пам'ятаю. Це та реготуха, що завжди сміялася.

— Так от, її хотіли видати заміж за одного хлопця, років на два молодшого від неї, зовсім ще малого. А Хон Нєн взяла та й утекла з дому.

— Подумати тільки, яка рішуча! А чого батьки знайшли їй такого нікчемного жениха?

— Бо він з багатої сім'ї, от вони і спокусилися.

— Яка ницість!

— А пам'ятаєш, у класі була така негарна дівчина, що в неї обличчя було в ряботинні? Так от у неї двері не зачинялися — стільки сватів до неї засилали, бо всі знали, що її мати жене самогон і в них повно грошей.

— Оце так!.. А я думала, що її взагалі ніхто заміж не візьме!.. Певне, гроші найголовніше в житті!.. А що, Хон Нєн сама втекла?

— Люди різне балакають. Хто каже, що сама, а дехто — що в неї нібито хтось був.

Гап Сук трохи із здивуванням глянула на подругу. Ін Сун була молодша од неї, але життя знала, певне, набагато краще.

— А на фабриці є чоловіки? — трохи повагавшись, запитала вона Ін Сун.

— Звісно, є.

— Вони працюють разом з вами?

— Ну звичайно.

— І... не чіпляються до вас?

— Бува, що й чіпляються.

— А ви що? — допитувалася Гап Сук.

— Знаєш, дівчата теж різні бувають. Деякі самі до хлопців липнуть.

— А все ж неприємно, коли чіпляється якийсь шалапут, — бридливо знизавши плечима, сказала Гап Сук.

Дівчина думала про себе — адже вона збиралася піти на фабрику. А що, як її там скривдять?..

Раптом Ін Сун почула знайомий голос:

— Здрастуйте, сестро!.. Що ви тут робите?..

То був Гап Сон. Він біг лугом, підстрибуючи на одній позі, як дитина, і плескав над головою в долоні.

Забавний хлопчина! Дівчата голосно засміялися.

ПРО ТЕ, ЯК ВИХОДЯТЬ У ЛЮДИ

1

Батьки Ан Син Хака жили в провінції Кьонгідо в містечку Чуксан. Батько його був дрібний службовець, помер він досить рано, таж і не встигши поставити синів на ноги. Мати пережила батька всього на три роки. Після її смерті Ан Син Хак з меншим братом поїхав з Чуксана й оселився поблизу Вонтхо, де жили родичі його дружини.

Люди вони були небагаті, а проте допомогли Ан Син Хакові розжитися на таке-сяке господарство. Він оселився в напіврозваленій халупі, часто голодував, одягався в будь-що. Люди, що знали, як він жив тоді, були страшенно здивовані тим, що сталося потім. Ан Син Хак став управителем сеульського поміщика Мін Пхан Со, придбав власну землю, з якої збирав кілька сотень сом зерна, став розкішно вдягатися, носив модного фетрового капелюха, окуляри в золотій оправі, годинник... Словом, був тепер чи не найповажніша особа в усьому повіті.

Кар'єра Ан Син Хака почалася з того, що вже після одруження пішов до тільки-но відкритої тоді школи для дорослих, де в одному класі вчилися і молоді хлопці, і люди дорослі, які мали дітей і навіть онуків.

Усі вони сиділи в одній великій кімнаті й хором повторювали японською мовою: «Хто ви? — Я — Лі Со Бон».

Ан Син Хак був тоді прихильником усього нового, передового. Коли почали курсувати перші поїзди між Кенбу і Сеулом, ніхто не зважувався навіть близько підійти до паровоза. Ан Син Хак, не довго думаючи, купив квиток і проїхав на поїзді до Сеула й назад. Він і досі дуже пишається своїм героїзмом.

Пишався він іще й тим, що був одним із перших, хто скористався послугами «нечистої сили», — так спочатку селяни називали пошту і телеграф. Всі боялися дротів, що гули, і дивовижних машин, які стояли на пошті. Ан Син Хак, проте, купив якось листівку, написав на ній свою адресу і, вкинувши її в поштову скриньку, сказав темним неосвіченим сусідам, що ввечері цю листівку принесуть йому додому.

«Пророцтво», ясне діло, справдилося, і «гінець диявола», одягнений в усе жовте, дійсно приніс Ан Син Хаку його листівку.

Відтоді Ан Син Хак набув репутації чаклуна і людини незвичайної. «Він усе може», — говорили про нього люди.

Тепер, коли в небі літають сталеві бабки — літаки, коли працю людей замінили машини; важко повірити, що простий люд був колись такий темний. А тоді це було звичайним явищем.

Вивчивши в школі японську мову так, що розмовляв нею досить вільно, Ан Син Хак поступив на службу в повітове фінансове управління. Платня в нього була невелика, але Ан Син Хак багатів не щоднини, а щогодини.

Люди казали, що він бере хабарі, привласнив земельні угіддя, які йому вдалося приховати під час чергового перепису. Дехто твердив, що Ан Син Хак обібрав свою наложницю, а тоді вигнав її.

Останнє припущення було малоімовірне. Ан Син Хак справді мав багато коханок, проте, як правило, вони самі намагалися витягти в нього гроші. Багатство він нажив зовсім інакше.

У ті часи спритні, не обтяжені сумлінням люди могли розбагатіти без особливих зусиль.

Наприклад, Квон Сан Чхір нажив капітал, збуваючи низькосортні тканини й погані барвники... Чун Чхон збагатів, торгуючи ледь підсолодженою водою... Джерелом прибутку були також неписьменні селяни, що за них спритні люди писали листи.

Важко навіть перелічити всі засоби, за допомогою яких спритним людям вдавалося видурювати грошики в селян.

Дедалі частіше любителі легкої наживи зверталися до землі.

Тут можна було знайти чимало лазівок, щоб, не проливши й краплини поту, урвати чималий куш.

Весь час відбувалися якісь махінації. Пройдисвіти за безцінь скуповували, а то й самовільно орали землю, яку селяни кидали, як старі збиті черевики, бо не мали коштів, щоб її обробляти.

І Ан Син Хак вирішив зайнятися сільським господарством. Адже все його життя було підпорядковане впертому бажанню розбагатіти. Інші заможні люди гуляли й веселилися в китайських ресторанах, а він жив спокійно й обачливо. Навіть коханки коштували йому небагато, хоч він міняв їх так само часто, як добрий господар міняє робочу худобу.

Ан Син Хак знав, як улаштуватися на тепленьке місце, і досить швидко став важною особою. Люди, що досі навіть не помічали Ан Син Хака, тепер низько йому вклонялися.

Особливо швидко Ан Син Хак пішов угору, коли став управителем у поміщика Мін Пхан Со. А одержати цю вигідну посаду було непросто.

Якось улітку річка, що біжить неподалік від села Вонтхо, вийшла з берегів і затопила поміщикові землі. Мін Пхан Со одразу ж приїхав із Сеула.

Ан Син Хак працював тоді у фінансовому управлінні і чудово знав поміщикові й прикажчикові землі, знав ділянки всіх орендарів, знав буквально кожний камінець на полях Вонтхо. Добре розуміючись на топографії, він потай зробив копію з плану земель Мін Пхан Со, змінивши межу на користь управителя Лі Гин Су.

А тоді показав цю копію Мін Пхан Со і звинуватив управителя в шахрайстві.

— Коли після минулорічної повені знову ставили греблю,— сказав поміщикові Ан Син Хак,— Лі Гин Су вирішив збільшити свою ділянку. Він посунув греблю аж

до річки, і через це річище стало вужчим. От чому цього року затопило ваші посіви.

Поміщик порівняв Ан Син Хаків план з тим, що був у нього, і вирішив, що «експерт» має рацію.

А тут іще орендар Све Дик прийшов скаржитися на Лі Гин Су, який нібито звабив його, Све Дикову, дружину.

— Він живе з пею, а я мовчу, бо боюся, що він забере в мене ще й землю,— казав орендар, втираючи рукавом сльози.

А насправді все було зовсім не так: Лі Гин Су давно вже не зустрічався з Све Диковою дружиною, і Све Дик забув про цю історію. Він розіграв комедію з намови Ан Син Хака, розраховуючи отримати додатковий клаптик землі, коли той посяде місце Лі Гин Су.

Поміщик повірив наклепу і без будь-яких пояснень одразу ж звільнив управителя, а той був такий приголомшений усім, що ледве міг вимовити:

— За що?.. Чому?.. Поясніть, прошу вас!..

— Твій батько був моїм другом, і тільки через це я взяв тебе за управителя. А ти, дворянин, поводишся нечесно і підло!..— кричав Мін Пхан Со, стукаючи довгою люлькою об підлогу.

Невдовзі Лі Гин Су переїхав у сусіднє село до брата. А Сук Чжа, Ан Син Хакова наложниця, почала частенько навідуватися до Мін Пхан Со. Що вона там робила, чого приходила — ніхто не знав. Але скоро Ан Син Хак посів управителеве місце. Подейкували, що Сук Чжа зіграла в цій справі неабияку роль. Певне, через те Ан Син Хак і не покинув її, і вона тримала в руках увесь дім. Управитель побоювався, щоб Сук Чжа не розповіла комусь про його брудні махінації.

Минуло чимало часу, перш ніж Лі Гин Су дізнався про підступні дії Ан Син Хака.

2

Ан Син Хак святкував перемогу. Мало того, що дістав таку добру посаду, він ще й утер носа Лі Гин Су. А селяни дуже швидко відчували, що простолюдин, який сів на місце дворянина, гірший від самого дворянина.

Све Дик перший на власній шкурі відчув скупість Ан Син Хака. Хоча його скарга на Лі Гин Су допомогла Ан Син Хаку, він не набавив Све Дику жодного мачігі¹.

¹ Ма ч і г і — міра площі, що дорівнює 0,6 га.

«Хай каже спасибі, що я в нього самого землю не забрав!» — думав Ан Син Хак.

Све Дик був справді вдячний йому за це. Адже при новому хазяїні завжди нові порядки! Він поділився своєю радістю з дружиною і розповів їй, як з намови Ан Син Хака ходив скаржитися на Лі Гин Су.

— Дурень ти, дурень! — накинулася на нього Гук Сір. — Тільки й знеси свою землю. А що дружину зганьбив, на це тобі плювати!

— Хіба ж це ганьба? Це в кожній сім'ї може статися. Весь світ на тому стоїть.

— От дурень!.. Отак ти мене любиш, ну тоді й од мене нічого не жди!..

Невдовзі після смерті О Чана Гук Сір знову народила сина. Але це не втішило її. Вона все ще побивалася за своїм первістком і, як і досі, ненавиділа чоловіка й свекруху, яких вважала вбивцями сина.

Ан Син Хак тепер навіть на жінок не задивлявся. Ніщо, крім грошей, його вже не цікавило. Він і дітей своїх навчав, що найголовніше в житті — гроші.

— Пам'ятайте: насамперед — гроші. Становище в суспільстві, повагу — все можна купити. Немає в людини грошей, вона — ніщо! Як я, приміром, досяг такого високого становища?.. Тільки завдяки грошам. Не стане їх у мене — я знову буду піщо, — повчав він синів, як завжди криво посміхаючись.

Трьох старших дітей Ан Син Хак послав до Сеула вчитися — він хотів дати їм добру освіту.

Досить того, що він сам недоучка. Якби був освіченіший, то напевне став би повітовим начальником.

«В наш час без освіти не проживеш... Хай діти вчать-ся, потім підуть на службу. Тоді їм не доведеться, як мені, ризикувати заради кожного чола! І життя в них буде краще», — думав управитель.

Останнім часом, проте, Ан Син Хак з прикрістю помічав, що дочка й сини не поділяють його поглядів. Ан Син Хак вважав, що це перший крок на шляху до вільнодумства.

У Гап Сук материна вдача, і батькові це зовсім не подобалося. Він довго вагався, перш ніж віддати дочку до гімназії.

«Даси такому дівчиську освіту, а воно, боронь боже, набереться усяких там ідей, закохається в якогось пройдисвіта, та й по всьому...»

На Гап Сона — сина товстої самогонниці, він теж не покладав великих надій.

«А що, як Гап Сон здумає шукати свою матір? Здається, він про дещо здогадався, коли ця клята жінка билася з Сук Чжа. Дружина тоді наговорила багато зайвого... Страшно навіть подумати, що буде, коли Гап Сон скаже, що він син самогонниці... А Гап Чун? Цей теж вдався у матір».

І хоча Гап Чунова мати була скромна, мила жінка, Ан Син Хак вважав її розбещеною і слабохарактерною.

«Нікчемна вона жінка, розпусна... Колись була поступливою зі мною, отже, й з іншими теж... І діти в неї мають родитися паскудні...»

Ан Син Хака дратувало, що обидва старші сини й дочка удалися не в нього, а в дружину і наложниць. Зате найменший син, Гап Чхур, радував батька — він бачив у ньому незаперечну схожість із собою. Хлопчик був недурний, кмітливий і дуже пожадливий.

Ухопить іграшку і з рук не випускає, спробуй-но відніми. Та й на Сук Чжа був схожий.

«Що ж, Сук Чжа жінка непогана, спритна, а головне — до грошей жадібна. Хай хлопець буде схожий на мене і на Сук Чжа, і чим більше, тим краще, — думав батько, розчулено поглядаючи на сина. — Шкода тільки, що не доведеться мені побачити Гап Чхура дорослим, — не доживу, мабуть. А дочка... що буде з нею і з Гап Соном? Чи зумію навчити їх розуму?..»

Думаючи про це, Ан Син Хак журливо похитував головою.

ПРОГУЛЯНКА

1

Якось у спекотний полудень сільська дітвора купалася в річці. Малята плавали там, де мілкіше, валялися в піску, борюкалися, сварилися і реготали. Їх дзвінкі голоси було чути далеко. Старші хлопці вибрали собі місце біля греблі. Серед них був і Гап Сон. Він, як качка, то пірнав,

то знову виринав, потім вилазив на греблю і, красиво вигнувшись, стрибав у річку.

Гап Сон рано змужнів, і на вигляд йому можна було дати більше ніж сімнадцять років. У нього ламався голос, і говорив він смішним баском. Ноги в хлопця були довгі, стрункі.

Гап Сон стояв на греблі, коли його гукнула сестра. Юнак випростався на весь зріст і помахав їй рукою. Його засмагле тіло блищало на сонці.

Ін Сун мимоволі замилювалася ним.

«Як він виріс, став зовсім дорослий», — подумала вона й, одразу ж зашарівшись, глянула на подругу: чи не помітила та її погляду. Та Гап Сук нічого не помічала: вона дивилася на брата.

— Годі тобі купатися, виходи!

— Чому?

— Ходім з нами до міста.

— До міста?.. Ходім... А що ти мені там купиш?

— А що тобі треба?

— Цукерки для закоханих.

— Цукерки для закоханих? А це що за новина?

— Не знаєш? Дивно!.. А я от добре знаю, що це за цукерки.

— Ти бач який досвід!.. — голосно засміялася Гап Сук. — Ну, гаразд, дам тобі грошей, купи сам собі цукерки.

— Отже, домовилися? Тільки дивись, не обдури.

Гап Сон вмить одягнувся і, кинувши мокрі труси комусь із хлопців, підійшов до дівчат. Гап Сук виїняла із сумочки п'ятдесят чон і дала братові.

— Іди швидше!.. Купиш цукерок і підеш нам назустріч, не будемо ж ми всі троє товктися біля прилавка.

— Е ні! Ходімо разом. Я хочу, щоб ти сама зайшла до японської крамниці і спитала: чи є у вас цукерки для закоханих? А я стану збоку й подивлюся, що з цього вийде. От побачиш, продавець спершу витріщить на тебе очі, а тоді, може, ще й накинеться з кулаками: подумас, що ти прийшла поглузувати з нього.

І Гап Сон, поплювавши на руки, показав, як кинеться битися продавець ласощів.

Дівчата реготали до сліз.

Нарешті Гап Сук заспокоїлася і сказала:

— Годі тобі, Гап Соне, а то в мене від сміху живіт розболівся. Так ми ніколи не дійдемо до міста.

— Слухай, сестро, нащо нам пертися у те місто? Краще погуляємо в лісі або в горах...

— Це як кому: міським — краще в лісі, а нам, сільським, — у місті...

— Ну, добре, ходімо.

Тільки зібралися було йти, як почули голос Ан Син Хака.

— Куди це ви йдете? — спитав він Гап Сук.

— До міста, за покупками.

— Не ходіть довго!

— Добре...

— І чого це старші в усе втручаються? Тільки настрої псують, — пробурчав Гап Сон.

Якийсь час молоді люди йшли мовчки. Кожен думав про своє...

— Як ти гадаєш, Гап Сук, — раптом спитав Гап Сон, — чи був наш батько коли-небудь закоханий?

— Що це тобі спало на думку? Зовсім з глузду з'їхав? — Гап Сук подивилася на брата, даючи йому зрозуміти, що це не тема для розмови при сторонніх. Але Гап Сон, ні на що не зважаючи, вів далі:

— По-моєму, наш батько нікого не кохав по-справжньому. Бо чого б він тоді міняв стільки жінок?

— Який ти ще дурненький, Гап Соне! Буває, що люди дуже кохають одне одного, а потім все ж розлучаються й одружуються вдруге.

— Ні, тақ не буває, кохану людину ні за що не кинеш, — задумливо мовив Гап Сон.

Дівчата переглянулися і почервоніли. Гап Сон помітив їхнє збентеження, теж почервонів і пробурмотів собі під ніс:

— Ні, справді, батькові вже за п'ятдесят, а поводитьсь він... просто не знаю як!..

Гап Сук благально подивилася на брата, і він нарешті замовк.

У місті вони зразу купили цукерок і, задоволено посмоктуючи їх, пройшлися вулицями. Зазирнули на ринок, на залізничну станцію, оглянули новий, збудований у європейському стилі банк, постояли біля невеличкої будівлі з вивіскою — «Будинок молоді». Хотіли були зайти, та передумали й пішли в тутовий парк. Звідти було недалеко до фабрики, де працювала Ін Сун. Високо в небо здіймалися димарі фабричних корпусів.

Ін Сун зітхнула. Непомітно пролетить день, і завтра вдосвіта знову треба йти на фабрику, знову працювати, не знаючи відпочинку, задихаючись від густого чорного диму, що душить кашлем і їсть очі.

Завжди бліде обличчя Ін Сун поблідло ще більше. Вона нагадувала нерозпуклу квітку, зірвану лихим вітром і розтоптану кимось без жалю.

Поринувши в сумні думки, дівчина, сама того не помічаючи, почала тихенько співати «Пісню прядильниці»:

Прядильницю шкода... Вона пряде
Сьогодні, завтра... Рік новий іде —
Нема спочинку їй, і хто розкаже,
Кому вона пряде шовкову пряжу?..
А молодість прядильниці мина.
Дівчину жаль... Пряде й пряде вона...
Як сумно стане без мене близьким,
Хай пагада хоч шовк про мене їм.
Все більше злості чорної в грудях,
Із труб фабричних валить чорний дим.

Гап Сук, затамувавши подих, слухала подругу і коли та скінчила, тихо запитала:

— Цю пісню співають у вас на фабриці? Так? Будь ласка, заспівай її ще.

— Не можу!..— Ін Сун була схвильована, на очі їй набігли сльози.

Щоб розвеселити дівчину, Гап Сон раптом заспівав:

Що за штука називається випом?..

— От розбещений хлопчисько! — накинулася на нього сестра.— Горлає, наче й справді напився!

— А хіба що? Кажуть же люди — хочеш навчитися літати, вчись, поки молодий...

— Годі молоти казна-що! Краще вставай, підемо далі.

Гап Сон лежав собі спокійно на траві, поклавши голову на руку, і коли почув слова сестри, то тільки перевернувся на другий бік і вів своє далі:

— Ні, стривай, коли вам не подобається мій «романс», я можу замінити в ньому деякі слова:

Що за штука називається трудом?..
Сльози чи зітхання жалісне, болюче?
Ні, це полум'я, і сили всі людські
В нім згоряють і згасають неминуче:

Ну як? Хіба не фабрична пісня?..

Гап Сук перша вибралася на стежку і крикнула:

— Ходімо до фабрики!

— Не хочу! — запротестувала Ін Сун.— Там сьогодні дуже злий охоронник.

— А ми тільки здалека подивимося.

— Все одно не хочу! Раптом хтось побачить.

— Ну то й що?

— Мене відпустили додому, до рідних. А побачать, що я тут розгулюю, і наступної неділі не пустять.

— Як не пустять?..

— Дуже просто! Одна дівчина отак пішла гуляти до міста. Її побачили — і тепер зовсім не дають вихідного...

«Невже фабрика розпоряджається не тільки працею людини, а й волю її обмежує?..» — з жахом подумала Гап Сук.

2

Додому поверталися тією ж дорогою.

Вітер приніс сумну пісню — її співали люди, що працювали на чужому полі. Сонце хилилося до заходу. Вечоріло.

Біля залізниці зустріли чоловіка, то був Хі Чжун. Гап Сук впізнала його, зняковіла і, відступивши вбік, швидко опустила, щоб затулити обличчя, парасольку.

Як крізь сон, чула вона розмову брата з Хі Чжупом.

— Куди це ви прямуєте? До Будинку молоді?

— Вгадав. А ти де був?

— Так, гуляв.

— А коли буде наступна лекція? Я хотів би послухати.

— Точно не знаю, але здається, на тому тижні.

Хі Чжун попросився з Гап Соном і вже хотів був іти далі, та його зупинила Ін Сун.

— Здрастуйте, брате! — ніяково всміхаючись, промовила вона.

Хі Чжун остовпів від несподіванки.

— Сестричко, ти? А я тебе й не впізнав.

— Йдете до вечірньої школи?.. — поцікавилася Ін Сун.

— Так! Якщо хочеш, ходімо зі мною, — побачиш, як ми вчимося.

— Я б з охотою, та мені не можна.

— Чому?

— Боюсь зустріти знайомих.

— Ну то й що? — здивувався Хі Чжун.

— А так... Нам, фабричним, не можна з'являтися в місті.

— Он як? Ну, тоді приходь до нас додому..

— Я заходила вранці, та вас не було.

— Сьогодні я повернуся рано, заходь. У мене є до тебе діло.

Піднявши на прощання чорного фетрового капелюха, Хі Чжун енергійно попрямував до міста. Незабаром його висока постать у розмаяному на вітрі дурумагі¹ зникла з очей.

Поки Ін Сун розмовляла з Хі Чжуном, Гап Сук стояла не ворухнувшись, не вимовивши жодного слова. Та як тільки вона зустрічалася поглядом з Хі Чжуном, одразу опускала очі. Їй здавалося, що він розуміє все, про що вона думає, що відчуває.

І чого вона стояла як пень? Краще пройшла б уперед...

Серце її билосся, наче спійманий птах. Вона нервово обривала листки з гілки, яку тримала в руках, і марно силкувалася пригадати, як має поводитися дівчина в подібних ситуаціях. Це був не той Хі Чжун, з яким вона колись збирала пелюстки хурми й бігала до школи. Перед нею стояла зовсім доросла людина, мужчина, а не юнак. Він, здається, не впізнав її, і дівчина була рада цьому.

— Це пан Хі Чжун? — наче мимохіть спитала вона подругу, коли Хі Чжун одійшов уже досить далеко.— Що він робить тепер?

— Керує молодіжною організацією.

— Він що, твій друг?.. Брат?..

— Так!.. Названий брат.

— Он воно що!..

Гап Сук позаздрила Ін Сун — щаслива, у неї такий брат!

Ін Сун розповіла Гап Сук, як одного разу батько її, дізнавшись, що Хі Чжунова мати з одного з ним села і навіть має таке ж саме прізвище, почав звати її сестрою. Діти теж почали вважати себе родичами.

— А звідки ти його знаєш? — у свою чергу поцікавилася Ін Сун.

— Ми разом училися в школі...

— Чого ж ти не привіталася з ним?

¹ Дурумагі — верхній чоловічий довгополий одяг на зразок халата з широкими рукавами й розрізами по боках.

— Так просто, засоромилася.

— Засоромилася? Що ж тут такого — привітатися з давнім знайомим?..

— Не знаю! Мені стало якось ніяково...

— Бачу, що моя сестра даремно вчилася в школі — так і залишиться дикункою, — втрутився у розмову Гап Сон. — А ви, Ін Сун, якщо зустрінете мене на вулиці, привітаєтесь чи ні?

— Аякже! Не бачу нічого поганого в цьому!.. — Ін Сун, трохи почервонівши, посміхнулася Гап Сону.

Гап Сон теж розсміявся.

— А ти все жартуєш?

— До речі, сестричко, якщо ви залишитесь такою ж сором'язливою, то будете нещасливі в коханні...

— Но-но, помовч! Теж мені щасливий!

На березі річки в гіллі плакучої верби витьохкував соловейко. Гап Сук слухала його, мов зачарована, і, не розбираючи дороги, йшла слідом за Ін Сун і Гап Соном.

ДВІ ОРГАНІЗАЦІЇ

1

Кілька днів тому сталася надзвичайна подія. Кім Хак Чхор, член молодіжної організації, зустрівшись із своїм давнім другом, на radoщах трохи перебрав і, проходячи повз церкву, потрапив на очі керівникові відділу морального виховання християнської молодіжної асоціації.

Той мовчки спостерігав за хлопцем з вікна церкви, мовби роздумуючи, що ж йому робити, а потім крикнув, показуючи пальцем на Кіма:

— Отака молодіжна організація! Нічого не скажеш, гарного вас вчать. Тільки й умієте пиячити та бешкетувати. Назвали б краще свою організацію «Збіговисько молодих п'яниць і хуліганів»...

Не встиг він докінчити, як ображений юнак вбіг у церкву:

— Ану повтори, що ти сказав?.. Ми п'яниці і хулігани?.. А ви хто такі? Чим займається ваша «християнська» організація? Га?..

Суперечка розгорялася дедалі сильніше і скінчилася справжньою бійкою. Кім Хак Чхор був міцний хлопець та й

вино додало йому сміливості, але він був сам, а церковників збіглося багато.

Його побили так, що він майже тиждень пролежав у ліжку й лікарі побоювалися за його здоров'я.

Молодіжна організація наполягала на ретельному розслідуванні справи й вимагала покарати винних.

Саме з цього приводу призначили на сьогодні експертні збори.

Ні для кого не було секретом, що цей випадок виходить за межі звичайної бійки.

Якби на місці Хак Чхора був хтось інший, що не мав відношення до молодіжної організації, святоша з християнської асоціації не звернув би на нього ніякої уваги. Він добре знав, що і його хлопці теж не проти того, щоб випити,— правда, вони робили це потайки!

Але тут випала нагода осоромити свого конкурента. «В одному повіті — дві організації? Та це однаково, що два сонця на небі»,— розмірковували «християни». Довгий час «церковники» були сдиною молодіжною організацією в повіті, а тут на тобі — з'явилася ще одна, яка, до речі, мала дедалі більший вплив. «Ні, з цим треба кінчати»,— думали керівники «церковників» і всіляко намагались зганьбити нову організацію. Тому випадок з Хак Чхором був для них дуже своєчасним.

Близько сьомої години вечора до Будинку молоді почали сходитися люди.

Хі Чжун та інші члени комітету прийшли сюди набагато раніше — вони мали підготуватися до зборів. От уже кілька днів Хі Чжун займався тільки справами молодіжної організації.

Гап Сон того вечора теж пішов до Будинку молоді, хоча й не був членом організації. Він знав, що стороннім дозволяється відвідувати збори, слухати доповіді й лекції. Дізнавшись, що брат збирається в місто, Гап Сук вирішила піти разом з ним.

Після зустрічі з Хі Чжуном дівчину охопила якась неясна тривога. Хі Чжун щодалі більше цікавив її. Вона багато чого вже знала про нього, наприклад, що він закінчив у Сеулі середню школу, що вчився в Токіо, а тепер керує молодіжною організацією. Знала вона й про те, що Хі Чжун жонатий і що в нього є маленький син. Усе це віддаляло від неї Хі Чжуна, але водночас їй здавало-

ся, що ніби вони давно зв'язані якоюсь невидимою ниткою.

Цілий день сьогодні дівчина запевняла себе, що ні за що не піде на збори. Але як тільки почула, що туди іде Гап Сон, не витримала й пішла з ним.

Поспішаючи за братом, Гап Сук щохвилини запитувала себе: «Для чого я іду? Що мені там робити?..» І одразу ж намагалась виправдати себе. «Я просто йду послухати виступи!..» А проте їй довелося зізнатися, що вона йде послухати виступ Хі Чжуна, а не когось іншого. Гап Сук було страшно, як людині, що свідомо йде на небезпечну пригоду, і водночас невимовна радість сповнювала усе її єство.

2

Молодіжна організація виникла одразу після березневих подій, коли потяг молоді до знань і корисної діяльності став особливо відчутним. Спочатку молодь працювала активно, але згодом ентузіазм минув. І лише повернення Хі Чжуна з Японії пожвавило діяльність організації.

Одним з ініціаторів утворення організації був Ан Син Хак, який завжди радів будь-якій нагоді насолити «християнам». Завзятий конфуціанець, він вважав ересю всяку іншу організацію. А «християн» Ан Син Хак ненавидів ще й через те, що його перша дружина була колись прихильницею християнства. Він якось навіть побив її за це, але вона не відмовилася від своїх переконань.

— Я ж не забороняю тобі мати наложницю? Чому ти хочеш позбавити мене того, що мені дороге?

У роки розквіту молодіжної організації в сосновому бору недалеко від вокзалу було зведено Будинок молоді. Кошти на будівництво зібрали активісти організації, вони ж допомагали й на будівництві. В Будинку молоді було десять просторих кімнат. У найбільшій звичайно відбувалися збори.

От і сьогодні на сьому годину вечора в кімнаті було повно людей. Головою зборів обрали редактора однієї з газет. Коли він пішов до президії, зал бурхливо зааплодував.

Збори оголосили відкритими.

— Я гадаю, всі добре знають, для чого ми сьогодні зібралися,— почав голова.— Надаю слово секретареві на-

шої організації. Він доповість про заходи, яких ужив комітет у зв'язку з відомою вам подією.

Товстун, який сидів поруч з головою і весь час щось писав, підвівся і, спершись руками на край столу, почав говорити:

— Коли ми дізналися, що ціла група бандитів з християнської асоціації на чолі з керівником відділу морального виховання Лі Су Хаком напала на члена нашої організації Кім Хак Чхора і по-звірячому побила його, ми насамперед відвезли Хак Чхора в лікарню, а також надали йому матеріальної допомоги. Потім ми зібрали спеціальну нараду комітету, на якій обрали трьох делегатів — Кім Хі Чжуна, Юн Мон Єна і Кім Док Бона. Цю делегацію ми направили для переговорів до голови християнської асоціації, священника Чона. Делегація вимагала, щоб «християни» покарали бешкетників і змусили їх прилюдно вибачитися перед потерпілим. На нашу думку, це були помірні й справедливі вимоги.

— Ще б пак!.. Звісно, справедливі! — пролунав чийсь гнівний голос.

— А проте вони відмовилися їх виконати, заявивши, що в усьому винен Кім Хак Чхор, який нібито сам напав на «християн»...

Останні слова доповідача потонули в гаморі, було чути обурені голоси:

— Хто на них нападав? Вони самі полізли!..

— Яке нахабство! Ще нас і звинувачують!

— Перекладають з хворої голови на здорову!

— Товарищу голова, наведіть порядок!

— Товарищу голова, прошу слова!..

— Ми кілька разів зверталися до них, але вони не хочуть виконати наших вимог, — вів далі секретар.

В залі знову знявся гамір.

Слово взяв голова зборів.

— Як ви почули з доповіді секретаря, «християни» поводяться нахабно. Треба змусити їх зважати на нашу думку. Тому ми просимо з усією серйозністю поставитися до питання, яке ми винесли на обговорення всієї організації, і допомогти комітету діловими пропозиціями.

— Прощу слова!

Підвівся невисокий юнак. Плечі в нього були такі широкі, що він здавався зовсім квадратним. Його коротко підстрижене волосся стирчало «йоржиком». То був усім відомий активіст Цой Мьон Хо.

— «Християни» патякають про якийсь напад на них... Усе це брехня, наклеп... Того вечора я був разом з Хак Чхором і можу підтвердити, що випив він зовсім небагато. «Християни» говорять, що в нього було червоне обличчя, так усім відомо, що Хак Чхор червоніє після першої чарки...

— Правильно! Точнісінько, як ти!

Почувся сміх.

— Товаришу голова! Прошу заборонити недоречні жарти. Ми обговорюємо дуже серйозне питання, і треба ставитися до нього належним чином!..— обурився «йоржик».

— Правильно! Давай далі!

— Товаришу голова!.. — схопився з місця юнак у європейському костюмі.— У мене термінова пропозиція!

— Що, знову термінова пропозиція? — В залі голосно засміялися.

Цей «європеець» був добре відомий як вискочка і демагог. До нього давно вже прилипло прізвисько — «термінова пропозиція», бо він завжди щось пропонував.

— Завжди в нього «термінова пропозиція»,— сміялися в залі.

Але «європейця» це нітрохи не збентежило.

— Товаришу голова!..— голосно, щоб перекричати зал, сказав він.— Розкажіть докладніше, як і за яких обставин було здійснено напад на Кім Хак Чхора. Не всі ж присутні знають...

— Правильно, нехай комітет розкаже,— підтримав хтось «термінову пропозицію».

— Нема чого гаяти час. Продовжимо дебати! І так усе ясно!..— запротестували інші.

— Та помовч ти, нарешті! Дай мені закінчити! — вигукнув раптом «йоржик».

Та йому не довелося закінчити свого виступу, і він сів на місце: голова надав слово секретареві комітету.

— Гаразд, я розкажу...— почав він.— Так от, як я уже казав, Хак Чхор ішов повз церкву...

Тоді підвівся Хі Чжун. Йому набридла ця балаканина.

— Товаришу голова!..— гнівно заговорив Кім Хі Чжун.— Так ми всю ніч будемо засідати й нічого не вирішимо. А нам треба обговорити те становище, що склалося, не вдаючись у подробиці, які, можливо, декого цікавлять більше, ніж суть справи. Важливе от що: поведінка «християн» — від початку до кінця провокаційна. Вони побили нашого товариша і тим самим кинули ви-

клик усій організації. Ми повинні дати відсіч провокаторам, добитися покарання винних. Філософія «християн» — підстав праву щоку тому, хто вдарив тебе по лівій,— не для нас.

Усі слухали Хі Чжуна як зачаровані.

В залі панувала мертва тиша.

3

Була вже дванадцята година, і Гап Сук почала квапити брата йти додому.

Вона дуже боялася батька. І страх перед ним пересилив бажання залишитися на зборах до кінця.

Сьогодні Хі Чжун остаточно полонив Гап Сук. Вона могла б без кінця слухати його, як слухали інші,— немов зачарована, ловлячи кожне його слово.

Все, що говорив Хі Чжун, було розумно й логічно. В його палких, пристрасних словах вчувалася велика сила.

Люди розуміли, що в Хі Чжуна є тверді принципи, від яких він нізащо не відступить, що перед ними не базікало, не «теоретик», а людина-борець, у якого слово ніколи не розходиться з ділом, теорія і практика злиті воедино.

Розуміла це і Гап Сук.

Вона відчувала, що Хі Чжун близький їй. Так буває в житті: зустрілися незнайомі люди, ще нічого не знають одне про одного, але вже розуміють, що дорогі одне одному.

А Гап Сук знала Хі Чжуна давно, змалку, дружила з ним. Їх навіть колись дражнили «наречений і наречена».

І зараз, після стількох років розлуки, дівчина мала дивне почуття. Що це? Кохання? Напевно, ні. Але ж і не просто товариська прихильність: «У нього є син... Я не повинна думати про нього»,— говорила собі Гап Сук. Як на екрані, мигтіли перед нею одне за одним обличчя Хі Чжуна і Кьон Хо. Їй хотілося плакати.

Майбутнє поставало перед нею таке ж темне й похмуре, як ця ніч. Місяць сховався за хмарами, все потонуло в темряві. Тільки далеко, десь біля залізничної станції, блимав ледь помітний вогник електричного ліхтарика, яким колійний обхідник освітлював собі дорогу.

«Мое щастя, моя радість покинули мене...— з сумом думала дівчина.— Чому я не змогла зберегти чисту дружбу

з Кьон Хо? Якщо хлопець і дівчина живуть під одним дахом і симпатизують одне одному, з ними неодмінно станеться те, що сталося з нами... Чому я не сказала тобі, Кьон Хо: «Зачекаємо трохи, визнаємо краще одне одного, перевіримо свої почуття!»

Як прикро було Гап Сук за те, що сталося. Несподівана пристрасть, налетівши, закрутила її, наче вир. Дівчина втратила над собою владу. «Ох, той вечір!.. Як викреслити його з пам'яті? Як забути все, що сталося тоді?..» — знову й знову терзалася Гап Сук.

Повернувшись додому після зборів, дівчина довго не могла заснути.

А вранці листоноша приніс їй листа. Гап Сук швидко, як злодій, схопила його і вбігла в дім.

То був лист від Кьон Хо.

4

Навколо події, через яку зіткнулися молодіжні організації, точилися найрізноманітніші розмови.

І, як завжди буває в таких випадках, думки поділилися. Одні були на боці молодіжної організації, другі захищали «християн», а треті гудили і тих і тих: «Молокососи! Робити їм нічого, от і казяться, бо не знають, до чого рук докласти!»

Тим часом ворожнеча між організаціями не тільки не вщухала, а розгоралася дедалі сильніше. Слухачі вечірніх шкіл, зустрічаючись із Лі Су Хаком, який побив Хак Чхора, кидали йому просто в обличчя: «Катюга! А ще християнин!» А Лі Су Хак мовчав і нікому не скаржився, бо розумів, що симпатії більшості не на його боці. Всі добре знали, що він перший зачепив Хак Чхора і бився з ним не сам на сам, а покликав на «допомогу» приятелів.

Щоправда, члени християнської організації доводили, що Хак Чхор напав на них і їм довелося боронитися, але люди тільки сміялися. Вже надто наївною виглядала ця брехня.

І коли б Лі Су Хаку не тільки вибили зуб, а й навіть зламали руку чи ногу, навряд чи хтось поспівчував би йому. Після цієї історії авторитет християнської організації дуже похитнувся. Навіть хазяїн горілчаного заводу, колишній прихильник «християн», перейшов тепер до буддистів.

Щоправда, основною причиною такої зміни було те, що «християни» заборопляли членам своєї організації пити горілку. А хазяїна це не дуже влаштувало.

Після цього ганебного випадку чимало членів християнської організації почували себе ніяково. Тільки священик Чон ходив, як і досі, усміхаючись товстими губами й удаючи, нібито нічого не сталося.

На обличчі його, здавалось, було написано: «Кажіть що хочете, а християн боронить сам бог, і жодна волосина не впаде з їхньої голови без його волі».

Він статечно гладив свою ріденьку борідку і, помолившись, піднімався на амвон, щоб прочитати чергову проповідь. Священик читав гарно, його надихали пожертвування парафіян, а також краса молодих дівчат, його постійних слухачок.

Виступаючи перед ними в ефектній ролі проповідника, він щоразу старанно готувався: пришивав білосніжний комірець, чистив костюм, зачісував волосся на один бік, щоб приховати лисину.

Як спритний фокусник, священик Чон, посилаючись на біблію, вмів по-різному тлумачити одну й ту ж істину. З одного боку, він проповідував, що працювати в неділю — тяжкий гріх і що бог ніколи не простить того, хто заради живота свого ладний відмовитися від недільної молитви.

З другого боку, священик Чон навчав дівчат: бог завжди ласкавий до тих, хто працює в поті чола свого, не шкодуючи часу і сил. Праця угодна богові, треба любити працю, в ній — боже благословення...

Ін Сун іпколи заходила до церкви. Слухаючи проповіді, вона ніяк не могла зрозуміти, де ж істина. Дівчата з падією вдивлялися в обличчя священика. А Чон палко читав проповіді, намагаючись привернути на свій бік мольду.

Особливо палко виступав священик після бійки — все своє красномовство він спрямував на людей, які зловживали спиртними напоями. Такими людьми для нього, ясна річ, були члени молодіжної організації.

Цю проповідь Чон не полінувався прочитати двічі.

Минав час, і люди стали потроху забувати про бійку. Лише іноді хтось між іншим згадував про неї. Село жило звичайним життям.

Колись тут був великий повітовий центр. Але в часи Імчжінської війни¹ місто згоріло, навколишні села були розорені. Тепер лише де-не-де назви вулиць — Ялинова брама, Надмогильний камінь — та шматки черепиці й каміння на полях нагадували про те, що колись тут було велике місто.

Старі люди ще пам'ятали народне повстання, в якому брав участь дід Хі Чжуна — бунт секти Тонхак² у році Кабо³. Але й тоді, в ті бурхливі часи, люди передусім думали про свої малі повсякденні справи, дні й ночі працювали в полі.

Народжувалися, виростали діти, дівчата виходили заміж, хлопці женилися, старі помирали... Все йшло своїм звичаєм. Розмови в основному крутилися навколо повсякденних тем і не викликали особливого інтересу; хтось справив весілля або відсвяткував шістдесятиріччя, якогось п'яницю забрали в поліцію, інший програв усі гроші, в повіті з'явився злодій, чиясь дружина завела коханця, і чоловік побив її мало не до смерті. Все це було дуже звично. «А... знову...» — казали люди, почувши чергову «новину», й одразу ж забували про неї.

Колись у цьому повіті влаштовувалися традиційні бої, в яких брали участь усі: молоді, старі, діти. Жителі ділилися на дві групи, кожна з яких прагнула виграти бій...

Події, що відбувалися тепер у молодіжних організаціях, чимось нагадували ці бої і на певний час привернули загальну увагу. Пристрасті розгорілися так, що довелось заарештувати кількох чоловік як з того, так і з другого табору.

¹ Імчжінська війна — національно-визвольна війна корейського народу проти японських загарбників 1592—1598 рр.

² Тонхак — релігійна секта «східного вчення», заснована Цой Чже У в 1859 р. В основу вчення Тонхак покладено догмат: «Людина — це бог. Служити людині — значить служити богові». Секта проповідувала рівність людей, виступала проти посилення японського впливу в Кореї. Секта брала участь у селянському повстанні 1894 р., хоч її керівники заперечували активну збройну боротьбу.

³ Рік Кабо — 1894 рік.

Заарештовано було Хі Чжуна, Мон Їна, «йоржика» і головного редактора місцевої газети. Вечірню школу, якою керував Хі Чжун, закрили, але як тільки Хі Чжун вийшов з тюрми, заняття почалися знову. До школи прийшли нові вчителі, які погодилися вчити безкоштовно. Їх ентузіазм був подібний до маленького дріжджового грибка, що здатний підняти величезну масу тіста. Кількість учнів росла з кожним днем. Було організовано окремі групи для дітей, чоловіків і жінок.

Навіть власники їдалень дозволяли своїм офіціантам і посудницям відвідувати вечірню школу. Вони хотіли одним пострілом убити одразу двох зайців; повернути до себе членів молодіжної організації, які були їхніми основними клієнтами, і безкоштовно навчати своїх службовців.

З села Вонтхо до школи ходили Ін Дон, Су Дон, Мак Дон і Сун Гір — молодший син Чо Чхом Чжі.

Ін Дон навчався в старшій групі, але й тут йому, по суті, нічого було робити — свого часу він закінчив два класи початкової школи.

Кожна група мала в навчальному залі своє місце. Тому весь зал було поділено на окремі ділянки-квадрати, і переходити за крейдяну лінію не дозволялось. В одному кутку вчилися діти, в другому — жінки й дівчата, в третьому — чоловіки. «Га, гя, го, гьо», — хором вимовляли початківці перші склади азбуки.

Вони робили це дуже кумедно, роззявляючи рота, як жабенята, що вперше зустрічають весну, і старші учні сміялися з них.

Мак Дон теж почав з азів.

Кепкування старшокласників його не бентежило. Він читав голосніше за всіх і, якщо помилявся, реготав.

6

Заняття в школі починали о пів на дев'яту. Проте учні, як правило, запізнювалися. Вони приходили після робочого дня; і часом не могли всидіти до кінця — куняли за партою.

У жіночій групі був урок арифметики. Викладач захворів, і його заміняв Хі Чжун. У розчинені навстіж вікна вривався свіжий вітерець. Сонце сховалося за обрієм, і небо палало багряним полум'ям вечірньої заграви. Мінилося лурпуром, хвилювалося на вітрі колосся ячменю.

Хі Чжун написав кілька прикладів на дошці, а сам сів за стіл і стежив, щоб усі виконували завдання самостійно. Жінки й довгокісі дівчата зосереджено дивились у свої зошити.

Им Чон прийшла до школи в спідниці з мосі¹ і біло-сніжній блузці, яка їй дуже личила й чудово відтіняла її чорне, гладко зачесане блискуче волосся.

Им Чон, наче маленька, щохвилини сплинула кінчик олівця і схиляла голову то праворуч, то ліворуч, милуючись акуратно виведеними цифрами. Розв'язавши один приклад, вона, задоволена, бралася за наступний. Дівчина радісно всміхалася. Довгі вії кидали тінь на смугляві щоки.

Коли Им Чон дивилася на дошку, вона часом зустрічалася поглядом з Хі Чжуном. Тоді усмішка сходила з її обличчя, вона червоніла й низько схилялася над партою.

Позаду Им Чон сиділа Пан Ге, яка прийшла до школи зовсім недавно. Вона вирізнялася серед інших сільських дівчат — була одягнена за останньою модою, на пальцях виблискували позолочені персні, куплені на міському базарі.

Дівчина не відривала очей від зошита. Та, судячи з усього, приклади в неї не виходили. Сусідка час від часу нахилилася до неї, мабуть, щось пояснюючи.

Були тут і зовсім молоді дівчата, які цвірінькали, мов горобці.

— Учителю, а я вже розв'язала. Дайте ще один.

— Ой, а я ще ні...

— А ти швидше...

Чоловіки, що сиділи в іншому кутку залу, вчили рідну мову. Читаючи вголос, вони раз у раз поглядали на жінок, найчастіше на Им Чон та Пан Ге.

Ін Дон теж дивився то на одну, то на другу.

«Ну, стривай, ми з тобою ще поговоримо...» — думав він про Пан Ге.

Хі Чжун перевірів зошити, докладно пояснив розв'язання кожного прикладу і, написавши на дошці нові, знову сів до вікна.

Було близько десятої години вечора. Усе навкруги залило сріблясте місячне сяйво. Хі Чжун довго дивився у вікно, потім глянув на Им Чон. Здавалось, очі її випро-

¹ Мосі — тканина з «китайської кропиви», нагадує шовк.

мініювали таке ж чарівне світло. Хі Чжун тяжко зітхнув. Його хвилювала врода цієї дівчини.

Але він одразу ж опанував себе і, підвівшись з-за столу, підійшов до дошки.

— Усі розв'язали?..— голос Хі Чжуна звучав твердо й упевнено. Від недавнього хвилювання не лишилося й сліду.

ГАРЯЧА ПОРА

1

Настала гаряча пора — селяни саджали рис, а тут іще доспів ячмінь, якого чекали з таким нетерпінням.

Кожен хотів якомога швидше впоратися на своєму полі й допомогти сусідові. А роботи було стільки, що хоч розірвися: висадити розсаду, зібрати ячмінь, прополоти городи.

Селяни не припиняли роботи навіть у зливу.

Вон Чхір, наприклад, під час однієї такої зливи посадив десять мачігі рису. Його поле було на схилі гори й швидко висихало. Тому треба було поспішати з посадкою. Об Тонова мати теж засадила своє поле у вісім мачігі.

Ще не скінчивши садити рис, селяни заходилися молотити ячмінь. У полі застукали ціпи.

У Пак Сон Не турбот було вище голови. Не маючи й хвилини відпочинку, вона з ранку до ночі крутилася, як муха в окропі. Вдосвіта готувала для усієї сім'ї сніданок, потім йшла на поле, повернувшись, бігла на город, щоб прополоти грядки. Увечері Сон Не падала з ніг від утоми, не маючи сили прибрати посуд після вечері.

Навіть вночі їй снилося, що вона працює — молотить, садить, поле...

От полив сильний дощ. Усі борозни заповнилися водою, ячмінь поліг. Якщо негайно не зібрати його, він погниє. Відчайдушно лаючи Ін Сона, що знову десь запропастився, Пак Сон Не гарячково зрізає колосся, в'яже їх у снопи і... прокидається.

«Як добре, що це сон», — полегшено зітхає Пак Сон Не, перевертається на другий бік і знову засинає.

...Потоки води змивають щойно зрізане і зв'язане в снопи колосся, несуть його кудись униз. Пак Сон Не, плачучи й лементуючи, біжить по полю, падає у воду, хапає руками снопи... і прокидається знов.

Щоразу одночасно з нею прокидався розбуджений криками і стогонами матері Ін Хак. Сон Не давала йому грудь, і він замовкав.

Часто її будив чоловік.

— Що з тобою?.. Чому ти кричиш?.. Що тобі сниться?..— допитувався він.

— Все те саме,— втомлено посміхаючись, відповідала Пак Сон Не.— Робота!.. Навіть вночі нема мені спокою!..

І вона розповідала чоловікові свої сни.

Іноді їй ставало гірко до сліз. Невже вона так і проживе свій вік?.. Хіба про таке життя вона мріяла? І Пак Сон Не кляла все на світі: чоловіка, дітей, себе.

Замолоду Сон Не часто сварилася з чоловіком. Він був гарячий, спалахував, як порох.

— По-твоєму, тільки я винний у тому, що в нас така доля? А ти тут ні при чому?

Він починав бити її, потім ламав і троцив усе, що було в хаті. В такі хвилини Сон Не забувала про себе, навіть не відчувала болю від побоїв.

— Краще мене вбий, але не псуй речей! Вони ж ні в чому не завинили!..— намагалася вона втихомирити Вон Чхіра.

Якось, коли чоловік розбив єдину цінну в хаті річ — комод, Пак Сон Не залилася слізьми.

Цей комод подарувала їй на весілля мати. Сон Не берегла його як зіницю ока й збиралася віддати Ін Сун, коли та вийде заміж.

І от тепер від нього лишилися самі тріски.

Пак Сон Не проплакала тоді кілька днів.

Тепер у їхньому хазяйстві не залишилося нічого, отже, навіть при великому бажанні не було чого бити й псувати. До того ж обидва постаріли і вже не сварилися, як колись у молодості. Сон Не так утомилася від цього каторжного життя, що часом у неї просто не було сили сваритися.

Вона жаліла свого старого: працює все життя як віл, не знає ні сну, ні відпочинку, он скільки зморщок і очі такі сумні.

Але іноді Сон Не відводила-таки душу і сварилася, як

у минулі роки. Після цього їй ставало ніби легше. Так легше дихається після грози.

От і сьогодні Пак Сон Не відчувала велике бажання вилити свою досаду і гнів. Від вічних турбот голова в неї йшла обертом. Не встигла вона впоратися з посадкою рису, як треба було братися за ячмінь, до того ж назбиралася ціла купа брудної білизни і город поріс бур'яном...

А тут ще дитина за спиною. Спробуй поносити її цілий день...

Коли б Ін Сун жила вдома, вона б допомогла матері. Але ж з фабрики пікого не відпускали.

— І нащо тільки дітей родять, кому вони потрібні? — роздратовано говорила Пак Сон Не Об Тоновій матері, яка разом з нею товкла в ступі ячмінь. — Ростити їх, мучитися, а вони ледь підростуть і вже не слухають тебе, і допомоги від них ніякої... Недаремно кажуть: щасливий той, хто не має дітей!..

У кухні було нестерпно душно. З обличчя Пак Сон Не градом котився піт.

Жінка зняла з себе кофту. На її смуглявих грудях, наче сушені виноградини, темніли соски.

— Таке кажете, сусідко, без дітей ніяк не можна, — сказала Об Тонова мати. — От помрете, хто про вас плакатиме, хто пом'яне добрим словом?!

— Так-то воно так. Та нащо мені їхні сльози, коли я помру? Хотілося б зараз жити трохи легше.

— Що ви, сусідко! Недаремно ж кажуть: в молодості найдорожче — чоловік, а в старості — діти.

— Чоловік і діти потрібні, коли в хаті достаток, а при нашому житті — ніщо не миле.

— Ні, я з вами не згодна, сусідко. Коли б при нашій бідності ми не мали дітей, це було б не життя, а мука!

— А мені однаково. Померти б швидше, чи що...

— Ай-яй, що ви таке говорите! Он подивіться на Кім Сон Дара та його жінку. У них немає дітей, та хіба вони щасливі? Ходять, мов понурі чаплі, жаль дивитися!

— А й справді! Хоча б узяли собі приймака...

— У них навіть родича такого немає, в якого можна було б узяти дитину. І потім — чужа дитина ніколи не замінить свою...

Жінки замовкли і, важко дихаючи, товкли зерно далі. Поруч на солом'яній циновці спав Ін Хак. Над ним дзижчали мухи, і жінки зрідка відганяли їх.

— Завжди робота, кінця-краю їй нема! — знову мовила Пак Сон Не. — Я часто ні з того ні з сього сварю Ін Сона. Велю йому то кинути школу, то привести з фабрики Ін Сун. Чого тільки не наговорю під гарячу руку... А-а-а... От і він, про вовка промовка, а вовк на поріг...

Ін Сон з розмаху жбурнув картуза та книжки в куток і подолом сорочки витер з лоба піт.

— Мамо, завтра треба платити за навчання.

— Ми ще за поденну не одержали, звідки ж у нас гроші? — одразу захвилювалася Пак Сон Не. — Ти б сказав їм, синку...

— А скільки треба? — поцікавилася сусідка.

— П'ять лян¹, — тяжко зітхнула Сон Не.

Прокинувся і заплакав Ін Хак. Мати взяла його на руки, нагодувала, потім обережно відняла від груді й сказала:

— Ну, годі, синку!.. Мамі треба працювати, а то ввечері не буде чого їсти... Ін Соне, пограйся поки з Ін Хаком, тільки сорочку зніми — не треба носити її вдома...

Сонце пекло нещадно...

Жінки задихалися від спеоти, по їх стомлених обличчях струменів піт, а вони все працювали, працювали, працювали...

2

На подвір'ї управителя молотили ячмінь. Селяни стояли один за одним і завзято махали ціпами. За обідом Ан Сун Хак почаствував їх горілкою, і вони, забувши про втому, працювали тепер залюбки.

Ячмінь удався на славу, і, дивлячись на нього, селяни раділи, хоч знали, що жодне зернятко не належить їм.

Квак Чхом Чжі, який був родом із провінції Кьонгідо, завів пісню своєю рідною еннамською говіркою. Тому слів ніхто не зрозумів.

Молотив Квак Чхом Чжі теж по-особливому, як молотять у його краях: змахуючи ціпом, він кумедно підстрибував. Разом з ціпом злітали в повітря великі віхті соломи. Поглядаючи на Чхом Чжі, селяни голосно сміялися.

— Ану, поспішай!..

— Підтягнись!

¹ Лян а — тут дорівнює воні.

— Нумо!..— то тут, то там лунали завзяті вигуки. Обличчя у всіх побіліли від борошна, у волосся набилася солома. Здавалось, ніби на голови людям наділи весільні вінки. Соломипки, що насипалися за сорочку, як голки, впиналися в спітніле тіло й дряпали його до крові, але селяни нічого не помічали й працювали далі.

Ан Син Хак, розвалившись у кріслі, сидів біля розчищеного вікна. На ньому була сорочка з найтоншого полотна, на ногах — японські пантофлі. Обмахуючи віялом розпашіле обличчя, він із задоволеною посмішкою спостерігав за селянами.

«Оце робітники!.. Воли, та й геді! — захоплювався Ан Син Хак. — Випили по чашечці — і пішло на лад. Для селянина горілка — як хворому ліки. Мабуть, уже чимало намолотили!»

Ан Син Хак прикинув, скільки грошей він виручить, коли продасть урожай.

«Маль¹ ячменю коштує сорок чон, отже, за сом я матиму вісім вон, а за п'ять сом — сорок вон. На ці гроші можна купити корову або кількох телят... Ні, про це нема чого й думати. Сук Чжа надто лінива, щоб поратися по хазяйству! Краще я роздам усі гроші під проценти. Шість процентів річних — це щомісяця дві вони сорок чон чистого прибутку і ніякого клопоту, ніяких витрат... А може, віддати частину грошей під новий урожай рису?..»

Думки Ан Сина Хака було перервано раптовою появою Хі Чжуна.

— Ячмінь молотите? — спитав він, кивнувши в бік працюючих.

Господар запросив гостя до кімнати.

— Заходь, заходь, Хі Чжуне! — сказав він, поставивши біля себе стілець для гостя.

— Ну, ні, не турбуйтеся. Я постою тут.

— Ну що ти! Там пилюка, духота. Заходь сюди, тут у мене прохолодно.

— Дякую.

Підлогу кімнати, куди зайшов Хі Чжун, було обклеєно папером², на уммоку³ стояв круглий стіл і плетені кріс-

¹ Маль — міра ваги, що дорівнює 4,8 кг.

² У корейських домах підлогу часто обклеюють промасленим папером.

³ Уммок — у корейських домах найбільш віддалена від вогнища частина утепленої підлоги.

ла; праворуч і ліворуч — двері, що вели в інші, суміжні кімнати.

— Я чув, що ти в тюрмі сидів? Даремно ти вплутався у цю справу...

— Пусте! Все владналося!

— От і чудово! Не чіпай більше тих «християн».

— Але вони були неправі...

— Можливо... І все ж краще дати їм спокій. Ти ж знаєш, у них всюди зв'язки. Перш ніж братися за якусь діло, треба подумати, яка тобі від цього буде користь, — самовдоволено повчав Хі Чжун Ан Син Хак.

— Мабуть, ви маєте рацію, але...

— Авжеж, маю! Які тут можуть бути сумніви!

Сказавши це, Ан Син Хак гукнув із внутрішніх покоїв Док Не і звелів подати чай.

Коли чай було подано, Ан Син Хак розлив його в чашки й протягнув одну Хі Чжунові. Надпивши трохи, Хі Чжун сказав:

— Я, власне, прийшов у справі.

— Що ж, слухаю...

— Чи не позичите ви мені трохи грошей, ясна річ, під проценти.

Почувши про гроші, Ан Син Хак навіть з лиця змінився і перелякано відповів:

— Що ти?.. Що ти?.. Звідкіля в мене гроші?.. У дружини є, правда, невеликий капіталець, ти, мабуть, чув? Та я не розпоряджаюсь ним.

— Тоді вибачте!.. Нема то й нема!

Хі Чжун густо почервонів — видно, Ан Син Хак боїться позичити йому, не вірить.

Він підвівся з стільця.

Ан Син Хак збагнув, що перебрав міри, і вирішив виправдатися:

— Звісно, можна було б попросити у дружини, та я певен, що гроші потрібні не тобі, а твоїй організації.

— Ні, чому ж, гроші потрібні саме мені.

— У такому разі я попрошу в дружини. Хоча й не знаю, чи дасть вона. Скільки тобі треба?

— Двадцять вон. Можу дати розписку...

— Облиш, це зовсім не обов'язково, адже наші сім'ї колись приятелювали...

— Все одно, порядок є порядок.

— Тату!.. — в кімнату увійшов синок Ан Син Хака.

— Ти чому, синку, не вітаєшся з дядьком? Га?.. Скажи «конніті-ва»!¹

Малюк повторив за батьком слова привітання і схилив голову. Ан Син Хак задоволено розсміявся:

— Молодець, Гап Чхуре!.. Завжди так вітайся.

— Скільки років вашому синочку? Таке кмітливе хлоп'я...

— Нещодавно два роки виповнилося. Хлопчисько розумний, але худенький і кволий — просто горе з ним!

Ан Син Хак посадив дитину на коліна й почав поїти часм. Після того як Хі Чжун похвалив його улюбленця, управитель одразу подобрішав і вже ладний був викласти двадцять вон, які той просив. До того ж Ан Син Хак раптом пригадав свою багаторічну дружбу з Чун Хо, батьком Хі Чжуна, який був колись його сусідом. Кім Хо Чан, батько Чун Хо, був людиною заможною і свого часу дуже допоміг Ан Син Хаку.

З літами все змінилося. Ан Син Хак, влаштувавшись на службу в повітову управу, почав швидко багатіти, а Чун Хо після батькової смерті зубожів. Він закрив готель, який дістався йому в спадщину, поїхав у село і придбав там собі невеличкий будинок.

Чун Хо був у Кім Хо Чана одинаком і, певна річ, дуже розпеченим. Працювати він не вмів та й не хотів, рано приохотився до вина й жінок. Оженившись і вже маючи дорослих дітей, Чун Хо не позбувся своїх ганебних звичок. Зубожівши, він запив ще сильніше. Помер Чун Хо раптово, після запою, помер, не залишивши сім'ї жодної вони.

Вдова Чун Хо, Хі Чжунова мати, ніколи нічого не просила в Ан Син Хака, а він сам, здається, зовсім забув, що колись Чун Хо допоміг йому. І ось тепер у Ан Син Хака прокинулось сумління. Тому, коли Хі Чжун почав прощатися, управитель сказав йому:

— Як тільки дістану гроші, повідомлю тебе.

— Дякую, — стримано мовив Хі Чжун і попрямував через подвір'я, де спітнілі й розчервонілі селяни все ще махали ціпами.

¹ Добрий день! (Японськ.)

Після того як Хі Чжун пішов, Ан Син Хак подався у внутрішні покої і ще здалека почув верескливий голос Сук Чжа — вона з кимось сварилася.

— Що сталося? У чім річ?..— запитливо дивлячись на дружину, подікавився Ан Син Хак.

Виявилось, що Сук Чжа не могла зійтися в ціні з торговою абрикосами. Торговка просила два чони за три абрикоси, а Сук Чжа давала один чон за пару. Жодна з них не хотіла поступитися, і тому зчинили неймовірний галас.

Гап Сук з посмішкою спостерігала цю сцену.

— Ну чого ти, як дитина, кричиш через усякі дрібниці? — спробував угамувати жінку Ан Син Хак.— Синочку, йди сюди, я сам куплю тобі абрикосів.

Він схилився над кошиком:

— Ай-яй! Які дрібні!..

— Що ви, пане, хіба це дрібні?

— Авжеж, дрібні! По-моєму, чоп за пару — гарпа ціна!

— Ні, ні!..— зявбу підвищила голос торговка.— Нізащо не поступлюся.

— Ну, гаразд... Дай на двадцять чон.

— Ой, нащо вам стільки? — зарепетувала Сук Чжа.— Цілих двадцять чон викинути на абрикоси!

— А що?.. І дорослі покуштують.

Торговка відрахувала тридцять абрикосів і додала ще два. Та Сук Чжа цього було мало. Вона підбігла до кошика і вхопила ще три штуки. Ан Син Хак, усміхаючись, мовчки дивився на неї.

Торговка поставила кошик на голову і, квапливо засовуючи гроші в мішечок, що висів у неї на поясі, попрямувала до дверей.

— До побачення!

— На все добре!.. Ану, гайда сюди, будемо їсти абрикоси!

Ан Син Хак перший взяв абрикос, сунув його в рот і виплюнув кісточку.

— Смачно!

— Справді, абрикоси непогані! — погодилася Сук Чжа і раптом спитала: — А чого приходив Хі Чжун?

— Грошей просив.

Напудрене обличчя Сук Чжа скривилося.

— Яких ще грошей?

— Каже, що розписку дасть... Усього двадцять вон,— невпевнено пробелькотів Ан Син Хак.

— А я кажу: не давайте йому нічого! Чого варта розписка такого пройдисвіта?.. Не побачиш тоді тих грошей.— Сук Чжа злісно примружила й без того маленькі очіці.

— Яюсь незручно відмовляти. Чоловік спеціально прийшов...

— Скажи на милість — «незручно»! Хто він такий, щоб соромитися його?! У Сеул їздив, в Японії побував, наче він і справді велика цяця. А додому нічого не привіз. Ходить, галасує, усякі там школи відкриває, ніби діло яке робить. Щоб мої очі не бачили його.

Гап Сук мовчки дивилася на Сук Чжа. Вона була впевнена, що та влаштувала цю сцену саме для неї.

Ан Син Хак, який пильно стежив за дочкою, відкашлявся і сказав:

— Авжеж, жінка має рацію: в хаті у них як виметено, а він світові проблеми розв'язує.

Сук Чжа, підбадьорена підтримкою чоловіка, заторохтіла:

— Ти слухай, що старші кажуть, Гап Сук. І шкода, що немає тут Гап Сона, хай би й він послухав! Кожного, хто буде поводитися так, як Хі Чжун, чекає така ж доля.

— І не дурний же хлопець, от тільки не тим шляхом пішов. Сама подумай: хіба приємно йому було просити в нас гроші?.. Злидні примусили!.. А глянь на них.— Ан Син Хак кивнув на молотників.— Гадаєш, їм хочеться на мене працювати? Звісно ні, але мусять. І все тому, що бідні... От ми й наставляємо вас з Гап Соном на добрий розум, щоб ви не зазнали злиднів...

Якусь хвилину Гап Сук слухала мовчки, низько схиливши голову, а потім не витримала:

— Нащо ви мені все це говорите?.. Я ж не прошу вас позичати йому гроші! Дайте мені спокій!..

Від несподіванки Сук Чжа й Ан Син Хак остовпіли, але зразу ж обурено заговорили, перебиваючи одне одного:

— Що це за тон?

— Як ти смієш перечити старшим?

— Я просто не впізнаю тебе.

— Ну й вдача!..

Гап Сук вибігла надвір. Їй були огидні і батько, і Сук Чжа.

Сонце вже зайшло, а селяни все ще працювали. І тільки коли вже зовсім спочило, вони вирішили трохи перепочити.

Слуги винесли на подвір'я невеличкий стіл, на нього поставили глек з горілкою, квашену капусту і в'ялену рибу.

— Сьогодні ви попрацювали добре,— сказав Ан Син Хак, який вийшов услід за прислугою,— тепер можна й випити!

— Сідайте з нами, хазяїне!

— Ні, пригощайтеся самі, я не п'ю.

Слуга налив першу чарку Док Чхіру, але той передав її Квак Чхом Чжі.

— Прошу, пане Квак, пий перший. Вже надто вправно ти працюєш ціпом.

Квак Чхом Чжі приїхав у село вже в похилому віці, тому чимало людей звали його «пан Квак».

— Хазяїн виставив горілку на честь пана Квака...— додав батько Гіль Дон.

Всі засміялись. Ан Син Хак теж усміхнувся:

— А що, це й справді так. Чхом Чжі працює швидко, охайно.

Не звертаючи уваги на жарти, Чхом Чжі одним духом випив горілку, витер рукою свої довгі вуса і, спритно зачепивши паличками капусту, вкинув її у рот.

— Що особливого в моїй роботі?.. В нашому повіті усі так молотять...— зі смаком жуючи, сказав він.

— Ну, добре, добре, не скромничай. Краще скажи, коли оженишся? Чи так і будеш усе життя парубкувати?

— Як тут женитися, коли в кишнях порожньо? Перш ніж женитися, треба грошей заробити.

— А при чому тут гроші? Тебе послухати, так бідній людині й женитися не можна!

— А знаєте, в селі Санрі є для нього гарна наречена, років тридцяти... Чи не посватати їх...— запропонував Хак Сам.

— А що?.. Правильно,— підхопив Вол Чхір.— Чхом Чжі чоловік хоч куди! От побачите, в нього буде ціла купа дітей.

Усім так сподобалася ця думка, що вирішили сьогодні ж піти до Санрі й привести наречену.

Квак Чхом Чжі спочатку гадав, що товариші жартують, і у відповідь на їхні розмови тільки усміхався. Та коли збагнув, що вони й справді хочуть одружити його, рішуче запротестував.

— Ні! Не хочу!.. Не треба мені ніякої дружини!

— Чому?

— Ви гадаєте, я не був жонатий? — старанно натоптуючи тютюном люльку, відповів Квак Чхом Чжі якимсь не своїм голосом.— Був, і не один раз. І добре знаю, що це таке. Досить з мене. Не хочу більше бути обдуреним.

— А що, твої дружини втікали від тебе?

— Одна втекла, а друга, як виявилось згодом, вже мала чоловіка. Хіба жінкам можна вірити?

— Істинна правда,— зітхнувши, сказав Све Дик, якого жінка не раз зраджувала.

Всі засміялися.

— Ні, без жартів...— Квак Чхом Чжі розкурив люльку і, задумливо дивлячись, як в'юниться димок, почав розповідати.— Якось прийшла у наше село жебрачка, молода, вродлива... І от люди, так само як оце ви зараз, почали радити мені оженитися на ній. Я подумав-подумав та й оженився. Все йшло добре, та раптом однієї погожої днини приходять якийсь чернець з Ілсімса і каже, що я оженився на його законній дружині. Що тут робити? Зібрала вона свої бебехи та й пішла разом з ченцем. Отоді я й зарікся ніколи більше не женитися...

— І давно це сталося?

— Та вже років понад двадцять минуло.

— І дитина була?

— Звідки я знаю — я ту жінку потім ніколи не бачив.

Ан Син Хак, що слухав дуже уважно, теж вирішив докинути слово:

— Ти правильно робиш, що на старості літ не хочеш женитися. Самому куди спокійніше.

— От-от... І я так думаю.

Квак Чхом Чжі пихкав своєю люлькою, наче паровоз, і, добродушно всміхаючись, дивився на людей, що сиділи навколо нього.

МІСЯЧНА НІЧ

1

Як тільки скінчились заняття, Ін Дону одразу розхотілося спати. Він почував себе легко й вільно, як лоша, випущене із загорода. Сьогодні з Вонтхо лише він та

Пан Ге прийшли до школи. І вони разом збиралися додому.

— А ви підете з нами? — спитав Ін Дон Хі Чжуна.

— Ні, я ще трохи побуду. Ви йдіть, ідіть...

Місяць яскраво світив на небосхилі, оточений зірками, наче цар своїм почтом.

Місяць!.. Скільки горя й радощів він бачив... Скільки поколінь людей сміялося й плакало, дивлячись на нього... Коханці, сп'янілі від його чарівного світла, забували про час і всю ніч мріяли про щастя.

Пан Ге та Ін Дон вийшли на залиту місячним сяйвом дорогу.

— А чому твого брата не було сьогодні в школі? — тихо спитав Ін Дон, щоб якимось розпочати розмову.

— Захворів.

— Он воно що... Ну, а Мак Дон?.. Що з ним?

— Звідки я знаю, — усміхаючись, відповіла Пан Ге, але в голосі її вчувалася образа.

Ін Дон одразу збагнув, що сказав не те, і поспішив заговорити про інше.

— Пам'ятаєш, як ти лаяла мене?..

— Коли?

— Минулої весни.

— Нащо згадувати старе?

Вони непомітно підійшли до залізниці. Дмухнув вітерець, і на Ін Дона вийнуло запахом каменієвої олії, якою були змащені коси Пан Ге. В місячному світлі він добре бачив блискуче волосся дівчини, її тендітну постать, обтягнуту легкою шовковою сукнею. Ін Дон не міг відірвати від неї очей. Юнак тремтів, як у лихоманці, серце його гулко стукало. Та раптом він згадав Мак Дона, і на нього відразу дихнуло холодом. Ін Дон так ревнував Пан Ге, наче вона була його дружиною.

«Коли б я два роки тому був такий же сильний, як тепер, я не дозволив би Мак Дону навіть наблизитися до неї», — подумав Ін Дон і тяжко зітхнув.

— У тебе є цигарки? — спитала Пан Ге.

— Ні, тільки тютюн. Звідки у мене гроші на цигарки?

— Добре!.. Давай курити, що є. Бо дуже вже хочеться.

— На ходу?

— Присядемо отам, під мостом. — Пан Ге показала рукою на піщану обмілину, що неясно біліла попереду.

Ін Дон слухняно пішов за нею.

— А що ж твій Мак Дон?.. Він навіть тютюну не може тобі купити?..— зловтішно спитав Ін Дон.

Дівчина не знайшла що відповісти і тільки скоса зиркнула на хлопця.

Піщаний берег ріки, освітлений місяцем, виблискував як срібний, у нічній тиші було чути плескіт води та шарудіння комах у траві. Легкий вітерець повівав прохолодою.

Вони сіли на землю.

Ін Дон витяг з кишені люльку і тютюн, загорнутий у папір. Натоптавши тютюном люльку, він засунув її в рот і підніс сірника.

— Я теж хочу,— сказала Пан Ге.

Він подав їй люльку. З насолодою втягуючи в себе тютюновий дим і лагідно всміхаючись Ін Дону, Пан Ге спитала:

— Ти що... ревнуєш мене до Мак Дона?..

— Я з цим типом ще поквітаюся, хай тільки попадеться...— ухилився від прямої відповіді Ін Дон.

— А ти подужаєш його?

— Коли вже такого не подужати, то й на світі жити не варто.

— Ти це серйозно?..

— Побачиш!..

Накурившись досхочу, Пан Ге піднесла люльку до рота Ін Дона. Але Ін Дон відкинув люльку вбік і стиснув дівчину в обіймах.

— Ой, пусти... Зачекай... Чуєш?..— взехотя пручалася Пан Ге.

Потім все стихло.

— Дивись, Ін Доне, яка світла місячна ніч,— почувся трохи згодом голос дівчини.

2

Після занять Хі Чжун почав обговорювати з членами комітету план роботи організації на найближчий час.

Вирішили влаштувати лекцію, яка зірвалася свого часу через скандал з християнською асоціацією, потім — вечірку. Нехай молодь ближче познайомиться між собою.

Проте на все це потрібні були чималі гроші. А от їх якраз і не було. «Де взяти гроші?» — ламали собі голови члени комітету. Більшість висловлювалася за те, щоб попросити допомоги в редакції газети, а частину зібрати

з активістів. Але дехто вважав, що цю частину грошей треба зібрати з усіх членів організації. Молодь сперечалася.

У розпалі суперечки Хі Чжун раптом підвівся і взяв капелюха.

— Я, мабуть, піду додому! — сказав він. — Тут тільки теревені розводять, а діла не робиться.

— Куди ти поспішаєш?.. Ще й одинадцятої немає.

— Треба лягати рано: сон — найкраще за все, — посміхнувся Хі Чжун.

Кім Су Хак подивився на стінний годинник.

— Почекай ще трохи!

Після бійки з «християнами» Су Хак почав бувати на всіх бесідах, зборах, дискусіях. Він ладний був засідати цілими днями.

Хі Чжуну набридли ці пустопорожні розмови. Він ненавидів таких «активістів»: на словах готові гори перевернути, а як доходить до діла, тікають у кущі.

Хі Чжун ясно бачив, що розпочата суперечка теж не приведе ні до чого путнього, і тому запропонував розійтися.

— Певно, у декого є більш цікаві справи, ніж наші збори, — сказав хлопець в європейському костюмі, багато значно дивлячись на Хі Чжуна.

— Хотілося б знати, що то за справи? — підхопив Юп Мон Їн.

Члени молодіжної організації, як відомо, не дуже сумлінно ставилися до навчання, зате ніколи не пропускали нагоди побазікати і посміятися.

— У нас тут у школі є одна красуня. Так і стріляє в Хі Чжуна очима...

— Справді?..

— Авжеж! Ти, Хі Чжуне, мусиш почастувати нас. Така дівчина — просто знахідка, — захихотів секретар Пан Чу Пхьо.

— Ну, годі! Пожартували й досить, — сердито відрізав Хі Чжун.

— Яка ясна ніч! — мовив Су Хак і, закуривши, викинув згорілого сірника у вікно. — От би випити по чарочці.

— Що ти за чоловік! Стільки неприємностей було через цю горілку, а ти знову про неї заводиш, — широко здивувався Мон Їн.

— І хоч би вмів пити, а то вип'є краплю й готовий!.. — насмішкувато докинув Сан Док.

— У тім-то й річ! Такі, як він, завжди щось накоять!..

— Бач, як обидва на мене накинулися, немов вони сини однієї матері,— добродушно засміявся Су Хак.

— А чому сьогодні не було «косоокого»? — раптом поцікавився рябий Сан Док — високий, худий хлопець, схожий на в'ялену рибу. Він завжди сміявся з усіх і грубо жартував. Хі Чжун не любив його.

— А й справді, де він?

— Не прийти в такий день, коли на уроках стільки красунь?

— Він би цілий вечір косив очі на Им Чон і вже не дав би їй спокою.

— Якби при тому він ще й шию витягував, це пішло б йому на користь,— адже шия у нього товста, як у жаби!

— Ну і падлюка ж ти, «рябий», тільки й знаєш, що глузувати з людей. Певне, мати твоя, народжуючи тебе, теж пожартувала.

Юнаки вийшли на дорогу й зупинилися — їм не хотілося розходитись.

— Ходім, хильнемо по чарочці,— спокушав друзів Су Хак.

— А гроші в тебе є?

— Можна позичити!

— Знов горілка, хлопці. Киньте ви думати про це!

— Ти що, хіба можна не випити за таку чудову ніч?..

Хі Чжун, залишивши галасливу компанію, повернув у бік Вонтхо.

— Гей, чого ти ідеш від нас? — одразу ж услід йому залунали голоси.

— Спати хочу.

— Облиш його, він завжди такий відлюдькуватий!

Гультяї повернули назад до міста, і незабаром їхні кроки стихли удалині.

«Ні, з ними каші не звареш»,— уже вкотре з гіркотою подумав Хі Чжун.

Раптом місяць оповила хмарка, і на поле ніби накинули темне завівало. У тьмяному, примарному світлі навіть бідні селянські халупи скидалися на чарівні таємничі палаци. Панувала така тиша, що було чути, як дзюрчить вода, постукує дзьобом дятел, лопотить крилами якийсь нічний птах...

Туга охопила Хі Чжуна. Йому здавалось, що він зовсім сам, сам на цілому світі, і тільки його довга тінь іде за

ним по п'ятах. Душа Хі Чжуна була такою ж пустою, як оці голі поля, що лежать навкруги.

Хі Чжун завжди підбадьорював інших, а самого нерідко охоплювало гнітюче почуття порожнечі й самотності. Іноді йому здавалось, що поблизу немає жодної людини, що всі десь далеко-далеко, а він сам...

«Яка я нікчема, — часто думав Хі Чжун. — Для чого мені дано життя? Хіба можу я примусити людей жити інакше? Чи в моїх це силах?.. Всі думають про себе, тільки про себе. Їхні розмови, суперечки — все це дурниці, вони, як свині, не бачать нічого далі свого брудного корита... Чи варто працювати з такими людьми?..»

Але Хі Чжун одразу ж відганяв від себе такі думки.

«Керуй людьми, вчи їх, спрямовуй на щось, і ти пожнеш плоди своєї праці: люди стануть іншими».

Як у майже згаслому багатті, від якого вже валив густий сірий дим, раптом спалахує яскраве полум'я, так і в Хі Чжуні знову прокидалося завзяття. І він знову готовий був переборювати будь-які труднощі, долати будь-які перепони...

Та сьогодні в нього був поганий день — на душі смутно й неспокійно.

«Вони, напевне, пішли до Им Чон, вона метушиться, накриває на стіл... — з задрістю подумав Хі Чжун, і йому захотілося приєднатися до приятелів. — Невже правда, що Им Чон звернула на мене увагу?.. Хлопці кажуть, що вона «бісики мені пускає». Звичайно, це дурниці, але при зустрічі Им Чон завжди так ласкаво всіміхається...»

Ідучи через міст, Хі Чжун почув чиїсь голоси, ніжний жіночий сміх. Голоси були йому добре знайомі. Він мимоволі посміхнувся і притишив ходу. Як добре навколо, як не хочеться йти додому.

«Ах, ця осоружна дружина!.. Краще б вона померла...»

Село потонуло в нічному безгомінні. Люди давно спали. Крізь отвори в дахах, крізь маленькі віконця в кімнату проникали промені місячного світла. Через оцих своїх посланців місяць неначе хотів довідатися, що робиться на землі, випитати у людей всі їхні таємниці.

Замислившись, низько схиливши голову, Хі Чжун підходив до своєї хати. Раптом на дорогу впала тінь — біля воріт садиби управителя стояла дівчина. Побачивши Хі Чжуна, вона хутко відвернулася.

Зробивши кілька кроків, Хі Чжун обернувся і ще раз глянув на дівчину. Тепер він пізнав її, то була Гап Сук, дочка управителя.

3

Була глибока ніч, а дружина Хі Чжуна все ще не спала; відтоді як Бок Ім народила другу дитину, вона ніколи не висипалася. Від цього її обличчя спухло й стало якимсь сірим.

Сьогодні вона лягла досить рано, та не змогла заснути через блощиць. Дитина теж неспокійно переверталася. Бок Ім запалила скіпку.

— Бідолашний мій синку. І тебе не пожаліли, кляті, бач, як покусали!..

Вона взяла хлопчика на руки й дала йому грудь.

Бок Ім дивилася й надивитися не могла на нього. До того ж це хлопчик, а не дівчинка. Бок Ім посміхнулася, пригадавши, як здивувався Чон Сік, дізнавшись про народження братика.

Він грав на подвір'ї, коли в домі заплакала дитина. Чон Сік вбіг у кімнату і, злякано витріщивши оченята на новонародженого, спитав у бабусі: «Звідки він узявся, бабуньо? Невже з маминого животика?..»

Так, тепер у неї вже двох синів. А могло бути більше, коли б її чоловік був таким, як інші. І люди б казали, що в їхній сім'ї все добре, заздрили б їм. Але Хі Чжуну нема діла ні до людей, ні до дружини, ні до власного дому. А діти ж ростуть, здавалося б, уже час подумати про те, щоб сім'я не бідувала. Інші працюють і то ледве-ледве зводять кінці з кінцями. А тут радиш йому влаштуватися на якусь посаду — де там, і слухати не хочє. Зв'язався з цією клятою організацією і проводить дні й ночі з такими ж ледарями, як сам.

Якийсь час вона навіть мала підозру, що чоловік завів собі коханку, проте скільки не слідкувала за ним, нічого не могла помітити.

«Якщо ми зараз так живемо, то що ж буде далі?» — з сумом думала Бок Ім, клянучи свою гірку долю.

«Чому він такий дивний, такий несхожий на інших?.. Чому?.. Кажуть, той, хто приймає християнство, стає кращим — добрішим, працьовитішим. Але Хі Чжун не вірить у бога...»

Чим далі насувалась ніч, тим тривожніше ставало на душі у Бок Ім.

«Так пізно, а його все нема й нема! Чи не трапилось чого?..» — непокоїлася вона.

І нащо тільки батьки віддали її в цей дім? Вічні злидні й чвари... Звичайно, інші теж живуть не заможнo, але хоч у згоді...

Бок Ім беззвучно плакала. Гарячі сльози падали на личко сина. Вона плакала й плакала, та від того не ставало легше. Бок Ім думала про дітей, про їхнє майбутнє.

Яскраво світив місяць. Жінка підвелася й тихо вийшла з хати. На неї знову наплинули спомини. Як сумно, як сіро пройшла її юність! Хоча б за це Хі Чжун пожалів її. А люди ще кажуть, що їй трапився добрий чоловік...

Добрий чоловік... Навіть слухати смішно! Яка їй користь з того, що він розумний і гарний? Дикий абрикос теж гарний, але гіркий... І народження дитини зовсім не свідчить про щасливе сімейне життя. Вона пішла на кухню, випила холодної води й знову вийшла надвір.

Собака, що спав на подвір'ї, підійшов до неї, помахуючи хвостом. Жінка ніжно гладила його по голові й пильно вдивлялася в темну далечінь. Раптом заскрипіла хвіртка, й вона почула знайомий кашель. Бок Ім, одразу знякo-вівши, випросталася. Чорнявка підбіг до хазяїна і, вистрибуючи, почав радісно лизати йому руки.

— Йди, геть!.. Не смій!..— відганяв його Хі Чжун, зачиняючи хвіртку.

— Нарешті ви прийшли... Уже ніч...— тихо сказала Бок Ім.

Хі Чжун промовчав.

— Чому ти не спиш?.. Нащо вийшла?..— трохи згодом роздратовано кинув він.

— Блощиді замучили... А де ви були так пізно?..— спитала Бок Ім, чухаючи бік і підлесливо усміхаючись.— Будете вечеряти?.. Я піду накрию...

— Не треба, я поїв.

Хі Чжун зняв капелюх, пальто і, поклавши все це на ганок, запалив цигарку. Настала тиша... Бок Ім віднесла одяг у хату і повернувшись, присіла поруч з чоловіком.

— Йшла б ти спати, чи що...— пробурмотів він.

— Я дуже хвилювалася, що вас довго немає...— так само усміхаючись, відповіла Бок Ім.

Яка бридка була Хі Чжунові її усмішка. Йому хотілося сказати дружині щось образливе, грубе, ударити її. «Чи

не збирається вона кокетувати зі мною?» — з огидою подумав він.

Бок Ім трохи помовчала, потім, набравшись сміливості, звернулася до Хі Чжуна:

— Чи правда, що ви позичили великі гроші в управителя! — ледь чутно спитала вона. Серце в неї лунко стукало, голос тремтів. — Куди ж ви їх поділи?!

Хі Чжун рвучко обернувся до дружини:

— А тобі нащо знати?..

— Так, просто... Ходять усякі чутки...

— Які чутки?

— Об Тонова мати каже, що чула від матері Хак Сама, ніби ви взяли в Ан Син Хака двісті вон і всі ці гроші віддали у вашу організацію.

— Ох уже ці старі баби, завжди вони все знають! А хоч би й так! Тобі яке діло?

— Як це яке? У хаті ні їсти, ні одягти нема чого, і дров немає. А скоро почнуться дощі. Мати, як дізналася про гроші, дуже розсердилася... — Голос Бок Ім затремтів іще сильніше.

— Чого ти скиглиш? Боїшся, що я тебе голодом уморю?

— Та хіба я про себе турбуюсь?.. Мені неприємно, що про вас зле говорять...

Вона щохвилини сякалася й витирала подолом спідниці сльози.

— А ти не встрявай не в своє діло. Я взяв гроші, я й віддам. Тебе не примушу платити...

— Ну чого ви сердитесь?.. Це мені треба сваритися. Хіба ви годуєте й одягаєте мене, як інші чоловіки своїх жінок?.. Чи дітям дали хороше життя?

Хі Чжун відчував, що ненавидить її. Ніколи в неї не буває задоволеного вигляду, завжди скиглить. Але ж треба було заплатити за підручники? Та і взяв він усього сім чи вісім вон, а неприємностей не обберешся.

Нема йому радості ніде й ні в чому. Всюди тупість, зажерливість, невігластво...

— Е-ех ти, нікчема! Скнара!.. Хіба можна з тобою про щось говорити?.. Ділитися тим, що хвилює? — Не стримавшись, Хі Чжун ударив дружину по щоці. І одразу ж відчув огиду до самого себе. І, хоча вголос бурмотів: — Таких, як ти, не тільки вдарити, вбити мало!.. — йому було соромно.

Дружина голосно схлипувала. На галас вийшла мати..

— Що тут сталося? Чи ти, бува, не п'яний?.. — звернулася вона до сина.

— Авжеж, п'яний. П'яний непробудно!.. О, прокляття! — Він одчинив хвіртку й вибіг на вулицю.

— Куди ти, синку?.. Адже ніч надворі...

Нічого не відповівши, Хі Чжун зник у темряві.

— О-хо-хо... — вибиваючи люльку, тяжко зітхала мати. — І коли тільки я помру? Коли мої очі не бачитимуть усього цього?

КІМ СОН ДАР

1

Поля вкрилися суцільним зеленим килимом. Наповний живлющими соками землі, почав галузитися рис.

У цьому році часто йшли дощі, і тому вдалося вчасно засадити й засіяти навіть ті поля, що на схилах гір і швидко прочахають. Тепер селяни могли трохи перепочити. Проте відпочинок землероба недовгий. Скоро вже треба полоти, а там збирати врожай, молотити. Чіпляється одне за одне.

За минулих часів все село святкувало збирання врожаю. Чоловіки, випивши по чарці, сідали під деревом і грали в доміно. Хлопці й дівчата йшли купатися до річки. А літні жінки співали пісень і заразом товкли крупу в ступі. Так люди проводили інколи цілу ніч, поки в небі не гаснув місяць.

У Свято врожаю по селах їздили мандрівні артисти й фокусники, в місті влаштовувалися ярмарки, змагання борців.

Замолоду Вон Чхір був одним із кращих борців у Вонтхо і не раз брав перші призи на змаганнях. Якимось він одержав у нагороду теля. По дорозі додому волоцюги хотіли відібрати його, і тоді Вон Чхір, не довго думаючи, взяв теля на плечі і більш ніж тридцять лі пробіг з такою ношею.

Кім Сон Дар теж був колись молодець хоч куди. Він любив азартні ігри, добре читав вірші, був мастак випити. Одно слово, жив собі на втіху. Шинкарки охоче пригощали його і горілкою, і своєю любов'ю. Та й сам Кім Сон Дар віддавав перевагу таким жінкам, — хтось сказав йому,

що, як водитиметься з ними, неодмінно розбагатіє,— є така прикмета. Тепер інколи ночами він намагався пригадати усіх жінок, з якими був близький.

— П'ятдесят... сто... двісті...— Та хіба міг він порахувати всіх, коли навіть обличчя багатьох з них забув?

Дітей у Кім Сон Дара не було. Виглядав він зовсім старим — далось взнаки розпусне життя.

Тридцять років тому на березі річки, що протікала поблизу села Вонтхо, зеленів дубовий гай, а на горі за селом стояв красивий сосновий бір. Сосни-велетні росли тут так густо, що навіть у ясний, погожий день не можна було побачити неба. З-за лісу виходив місяць, надвечір там ховалося сонце... У тому бору селяни рятувалися від спеки, а закохана молодь знаходила там притулок у місячні ночі.

Яких тільки птахів не було тут навесні! Яких тільки пісень не дзвеніло!

У перші ж теплі дні, коли далекі гори оповиті легким серпанком, а небо синє-синє, все село виходило на берег річки. Жінки прали, чоловіки ловили рибу.

У бору росло багато каштанів, і восени, коли на землю опадало жовте листя, каштани звільнялися від шкаралупи і дощем сипалися вниз. Жолуді трималися на деревах міцніше. Чоловіки збивали їх дрючками, а діти й жінки збирали у великі плетені кошики.

Заготовивши на зиму паливо, селяни могли трохи перепочити до жнив. Чоловіки загравали й жартували з жінками.

Перед жнивими, коли на безкраїх ланах ще виблискувало золотом колосся, в кожній хаті готували кисіль і тток; люди справляли свято достатку, свято осені.

Одно слово, у селян тоді було інше життя, сповнене своєрідної поезії. Сосновий бір і дубовий гай складали ніби частину того життя.

Потім гай зник без сліду, начебто й не було його ніколи. І разом з ним, здавалося, пішло з життя селян усе світле й радісне. Лишилася тільки виснажлива праця і безпросвітні злидні. Селяни ледве животіли, насилу зводячи кінці з кінцями і нічим не цікавлячись: день минув, то й добре! Здавалося, життя в селі завмерло. Так пересихає струмок у засушливий рік. Куди ж подівся дубовий гай?.. Хто його вирубав?.. Старі люди розповідають, що ще в ті часи, коли поміщик Чо Пхан Со був багатою і впливовою людиною, він задовго до смерті вибрав місце

свого поховання, збудував на горі за селом Вонтхо родинний склеп, а гай, що ріс поруч, відібрав у селян і заборонив їм туди ходити.

Та от рід Чо Пхан Со розорився, і його онук розпродав дідові землі. Нові хазяї геть-чисто вирубали гай. Селяни, як і раніше, порпалися в землі, не помічаючи, здавалося, змін, що відбулися навкруги. А зміни сталися великі. Колись пихаті пани тепер посмирилишали, почали ставитися до селян по-людськи. Вже син Чо Пхан Со поводився набагато тихіше, ніж його батько. Сам Чо Пхан Со колись прославився своєю жорстокістю й карав людей за будь-яку провину. Якось, коли в нього був поганий настрій, він покликав до себе одного селянина, кілька хвилин мовчки дивився на нього, роздумуючи, до чого б причепитися, і, зрештою, закричав: «Невігласе!.. Падлюко!.. Як ти смієш стояти перед паном з такою бородою!..» Не слухаючи ніяких пояснень «винного», Чо Пхан Со наказав слугам побити селянина. Жителі Вонтхо й досі згадують цей винадок.

Тепер інші часи: селяни розмовляють з нащадками Чо Пхан Со як з рівними, звать їх просто на ймення.

— Невпізнанно змінився світ! — раз у раз повторюють старі люди.

Серед них чимало й таких, хто, подібно до Чо Чхом Чжі, сумує за давніми часами, хоч які б вони були тяжкі...

Одного разу, коли в хаті не було ні зернятка рису, Чхом Чжі подався до міста найматися до Квон Сан Чхора, дід якого був замолоду другом Чо Чхом Чжі. Сан Чхор виїшов йому назустріч у дорогому шовковому халаті, з люлькою в зубах. Він звелів Чо Чхом Чжі з ранку до вечора тягати землю для фундаменту нового будинку і заплатив йому за цю виснажливу працю лише тридцять чон. Старий вважав, що колись не було такої несправедливості.

— Як змінився світ!.. Раніше людей не примушували цілісінський день працювати майже задарма. Тепер бідній людині краще й не жити, — тяжко зітхав Чо Чхом Чжі, вертаючись уночі з міста. Він, здавалося, забув про те, що цілих сімдесят років важко працював — орав, сів, збирав — і за всі ці роки нічого не нажив. Серц, чіге й сапка — ото й все, що він успадкував від батька. Те ж саме Чхом Чжі передав синові, а той, у свою чергу, — онукові. Чогось іншого в них ніколи не було.

Нічого не нажив і Вон Чхір, який працював у полі понад сорок років, і Све Дик, і решта селян Вонтхо. Потом і кров'ю, як їхні батьки й діди, вирощували вони рис, але зібраний урожай відразу ж безслідно зникав, як зникають з гнізда пташенята, що тільки-но убилися в пір'я,— все, все забирали хазяї! А рис для селян був чимось дуже дорогим і рідним... І, як пташка-мати тужить за пташенятами, що покинули її, так і вони тужили за своїм дітищем.

Та от наставала весна, селяни знову виходили в поле, і все повторювалося спочатку, немов у птахів, які щовесни висиджують пташенят.

Чому все так буває? Чому люди не користуються плодами своєї праці?

2

Селяни Вонтхо відповідали на ці питання кожний по-своєму. Чо Чхом Чжі запевняв, що в усьому винні паперові гроші! Навипускали їх, мовляв, більше ніж треба, от люди і зубожіли...

Кім Сон Дар казав так:

— Збільшилося населення. Люди жили б добре, якби їх було менше...

Сам того не підозрюючи, Кім Сон Дар відстоював «теорію» Мальтуса.

— Збільшилося населення?.. А скільки за цей час померло людей?.. Ні! Справа тут у паперових грошах, які зараз знецінилися,— наполягав на своєму Чо Чхом Чжі.— Раніше за одну монету можна було купити все, що захочеш. А тепер, страшно навіть сказати, береш у руки папірець, а на ньому написано: сто вон. От і ціни підвищуються, і злодії з'явилися... Хіба я не правильно кажу?

— Начебто раніше не було бідних?.. Вони були, є і завжди будуть,— висував новий аргумент Кім Сон Дар.

— Це правильно! — замислювався Чо Чхом Чжі, погладжуючи свою ріденьку борідку.— Але ж не будеш ти заперечувати, що раніше жилося краще?..

— Не знаю. Іноземні товари справді були колись дешевшими. Пам'ятаю, один ча¹ полотна продавали по сімвісім чон, а тепер його не купиш і за тридцять. А от ціни

¹ Ча — міра довжини, що дорівнює 30,3 см.

на рис майже не піднялися, увесь час крутяться навколо однієї вони. Що ти на це скажеш?

— Але ж гроші стали інші! Ці паперові гроші не для нас, вони тільки для «цивілізованих».

Так сперечалися двоє старих, і кожний вперто стояв на своєму.

Люди, присутні при цій суперечці, ніяк не могли зрозуміти: хто ж із них має рацію. Часом їм здавалося, що обидва. До приїзду Хі Чжуна Кім Сон Дар і Чо Чхом Чжі вважалися найавторитетнішими людьми на селі. Щоправда, крім них, були у Вонтхо ще двоє — управителі, старий і молодий, — до думки яких начебто ставилися шанобливо. Проте селяни не завжди поділяли її — надто вже відрізнялося їхнє життя від життя того ж Ан Син Хака.

У своїх постійних суперечках старі мало не билися. Обличчя їхні червоніли, на шиї здувалися жили, вони люто розмахували люльками під носом один в одного. Чо Чхом Чжі був консерватором, він хотів, щоб повернулися давні часи, а Кім Сон Дар намагався йти в погу з життям.

— Що не кажи, а на світі гарно. Одне тільки погано — грошей нема, — казав Кім Сон Дар.

— А цього, по-твоєму, мало?.. — миттю озивався Чо Чхом Чжі. — Без грошей не дуже-то проживеш!

— Нічого! Була б людина, а гроші з'являться. Адже не гроші придумали людину, а людина — гроші.

— О-хо-хо... Говориш ти добре, а сам теж схилився перед ними. Як дати тобі грошей, либонь, не відмовишся.

Чо Чхом Чжі голосно зітхнув.

— Гроші — дурниця, головне — вчитися. Був би я трохи освіченіший, показав би я цим молокососам. — Кім Сон Дар підморгнув хлопцям, що стояли поруч, і ті засміялися.

— Ви, діду, у нас молодець хоч куди! Просто садови вас у літак і вези показувати усьому світові.

— При чому тут літак?.. Не треба глузувати з старого чоловіка. Буде й на нашій вулиці свято. Адже після ночі завжди настає день.

— Кім Сон Дар справжній мудрець. Як скаже...

— А Чо Чхом Чжі?.. Хіба він поступиться йому в мудрості? Бач як повернув!..

Хлопці підсміювалися з старих, але водночас рахувалися з ними і навіть трохи заздрили: ото вміють поговорити! З приїздом Хі Чжуна слава Кім Сон Дара і Чо

Чхом Чжі трохи померкла. Тепер з усіма питаннями селяни йшли до Хі Чжуна. Він уважно, не перебиваючи, слухав їх і неквапливо, з лагідною усмішкою відповідав.

3

Під розлогим тінистим деревом на солом'яній циновці сиділи селяни. Вони згадували минуле, нарікали на свою долю. Тут були Чо Чхом Чжі, Вон Чхір, Док Чхір і Хак Сам.

Маленький Ін Сон зловив на лужку бабку, обірвав їй крильця і спостерігав, як вона безпорадно б'ється об землю. Потім його зацікавила мурашка, що бігла по дорозі, потім корова управителя... Навколо корови вився цілий рій мух та сліпаків, і вона раз у раз відганяла їх хвостом; між ногами у неї стояло теля і, прицмокуючи, ссало вим'я.

От мимо пройшов Ін Дон з ватагою хлопців. Вони прямували до річки — ловити солов'їв, щоб потім продати їх японцям. Торік Ін Дону дали за солов'я цілих п'ять вон.

Все дужче припікало полудневе сонце, з рисового поля долинав жалісний крик деркача.

— Хіба можна спати в таку спеку? Ану, вставайте...

Хак Сам, сміючись, почав лоскотати Кім Сон Дару п'яти.

— Не чіпай! — відмахнувся той.

— Вставайте, вставайте, хто це спить у таку пору?

— Ну що ти за чоловік! Такий цікавий сон бачив, а ти перервав його. — Кім Сон Дар розплющив очі й докірливо подивився на Хак Сама. Потім підвівся, потягнувся і попросив закурити.

Хак Сам вийняв з кишені пачку «Макхо»¹ і простягнув Кім Сон Дару. Той обережно взяв цигарку.

— То що ж ви бачили уві сні?.. Напевно, будинок під черепицею?.. — підсміювався Хак Сам.

— Ха, будинок!.. Мені приснилося дещо краще... — Кім Сон Дар випустив з рота дим, широко веміхнувся й урочисто, неквапливо почав розповідати. — Ніби пливу я в човні по морю. Коли бачу, острів. Я — до нього, аж раптом піднялася страшенна буря... Жбурляє човна туди-сюди, от-от утону... Нарешті пристав я до берега... — Кім Сон Дар багатозначно помовчав, затагнувся, випустив дим

¹ «Макхо» — назва цигарок.

через ніс і вів далі: — На тому острові цвіли незвичайні квіти, росли дерева... А серед дерев стояли високі красиві будинки... Всі остров'яни працювали в полі. І не було там ні хазяїв, ні наймитів...

— Це тобі приснилися добрі старі часи,— посміхнувся Чо Чхом Чжі.— Тоді в нашому селі було саме так...

— На острові я не зустрів ні злодіїв, ні картярів,— нахненно оповідав Кім Сон Дар,— а працювати людям допомагали якісь дивні металеві воли й коні...

— Гей-гей, бреши, та знай міру,— пирхнув Чо Чхом Чжі.

— Нащо мені брехати?

— Отже, то був рай,— розреготався Док Чхір.

— Може, й рай... Я хотів підійти до одного з тамтешніх жителів і розпитати, куди я потрапив, та саме тут мене і розбудив цей розбишака...— Кім Сон Дар кивнув головою у бік Хак Сама й весело розсміявся.

— І справді шкода... Коли б знав, що таке діло, нізащо б не будив вас,— жартома виправдувався той.

Чо Чхом Чжі тяжко зітхнув: дуже вже болів попереk.

4

У тій частині Вонтхо, де тепер мешкає гучан¹, жив колись учений чоловік на прізвище Мен. До нього ходили вчитися діти. Серед них був і дев'ятирічний Кім Сон Дар, веселе і пустотливе хлоп'я. Завжди він щось вигадував, завжди витворяв: то залізе в чужий город і кіл у гарбуза заб'є, то зажене до себе у двір свиню, то жбурне камінця сусідові у вікно...

Не помидував Кім Сон Дар і свого вчителя Мена, зло жартував з нього. Кожного дня влітку Мен гуляв у полі — дихав свіжим повітрям. Виходячи з дому, він неодмінно надівав игван і допхо².

Якось, ідучи на заняття, Кім Сон Дар побачив попереду вчителя. Сховавшись, хлопець почав спостерігати за ним. От учитель зупинився, зняв з себе допхо та игван, поклав їх на траву й пішов собі до вітру.

Кім Сон Дару одразу спало на думку: впіймати вужа і засунути його вчителеві у рукав! Так він і зробив. Мен,

¹ Гучан — у давній Корей — чиновник, що відав обліком населення.

² Игван — головний убір; допхо — верхня сорочка, частина святкового національного костюма.

нічого не підозрюючи, вийшов з кушів, одягнувся і поволі рушив. Аж раптом відчув, що один рукав у нього важчий за другий. Обмацавши його, Мен нащупав щось холодне і м'яке, а зазирнувши в рукав, побачив змію з висунутим жалом. Учитель несамовито закричав і побіг, трясучи рукавами і задихаючись від жаху. Прибігши додому, він зняв допхо — з рукава випав напівживий вуж...

Кім Сон Дар і тепер частенько розповідав цю історію, показуючи, як скакав по дорозі переляканий до смерті Мен, як кричав і розмахував руками.

Коли Кім Сон Дару було років із двадцять, він дуже захоплювався грою в карти і просиджував цілі ночі за цим заняттям.

Якось уранці, снідаючи разом з батьком, він задрімав з ложкою у руці. І раптом почав робити такі рухи, піби в руці у нього не ложка, а карти, ще й примовляти: «Апу, давай, давай! Нема чого зазирати в колоду». З усієї сили ударивши ложкою по столу, він зачепив батька за підборіддя і той, розсердившись, усипав йому як слід.

Яких тільки пригод не було з Кім Сон Даром за його довге життя; чого тільки він не перебачив, з якими людьми не зустрічався!

Тому Кім Сон Дар умів так багато й цікаво розповідати, а люди любили його слухати. Хоч у його оповідях важко було відрізнити правду від вигадки, та це нікого не бентежило.

От і сьогодні Кім Сон Дар розповідав історію з часів своєї юності, а селяни, оточивши його, з цікавістю слухали.

Посередині розповіді підійшов Хі Чжун. Він, мабуть, теж хотів послухати Кім Сон Дара. Але той, побачивши Хі Чжуна, зніяковів.

— Чому ви, дідусю Сон Даре, замовкли? Адже ви розповідали щось дуже цікаве.

— Так-так, і перервав у найцікавішому місці! — підморгнув Хі Чжунові Хак Сам, що крутився поряд. — Він своїми байками заробляє на цигарку.

Хак Сам так заріс волоссям, що не було видно ні рота, ні підборіддя. Кім Сон Дар скривився, пирхнув і, діставши портсигар, простягнув його Хі Чжуну. Закурили.

— Про що ж ви розповідали, діду?.. — знову спитав Хі Чжун. — Про те, як покляли вчителеві вужа в допхо!.. Продовжуйте, будь ласка, не соромтесь...

— Е ні!.. Краще ти розкажи нам щось цікаве. Ти чоловік учений, знаєш більше, ніж ми,— відмовлявся Кім Сон Дар, чухаючи поголену голову.

— Справді не знаю, що й розповісти вам...

— Розкажи про те, де людям добре живеться.. І що треба зробити, щоб самим жити добре...

— Е, це нудна тема...— незадоволено сказав Хак Сам.— Скрізь однаково: хто має гроші, тому й добре. Хай краще Сон Дар посмішить нас...

Йому самому жилося непогано, тому будь-які розмови про життя він вважав зайвими. Сам він господарював, а його молодший брат працював у місті носієм і, треба сказати, добре заробляв. В їхній родині не переводилися гроші й трохи навіть було приховано на чорний день. На бідняків Хак Сам та його брат дивилися згорда, з глузуванням, як на невдах, що не вміють жити. Селяни, у свою чергу, відчували неприязнь до братів і цуралися їх. «Бачиш, має гроші, так уже й носа задер. Нібито, крім них, на світі нічого цінного немає. Але ж гроші люди придумали...» Кім Сон Дар неприязно подивився на Хак Сама. Йому так і кортіло висловити цьому бундючному дурню все, що він про нього думає, але він стримався і сказав досить спокійно:

— Звісно, коли люди живуть так добре, як ти, Хак Саме, їм нема за чим журитися. А нам доводиться і день і ніч думати про те, як би хоч трохи полегшити своє життя, позбутися цих клятих злиднів. Лягаємо спати, прокидаємося, а в голові одна думка: що робити? Як жити далі? Може, поїхати кудись?.. Хіба я не так кажу?..— звернувся Кім Сон Дар за підтримкою до Чо Чхом Чжі.

— Так!.. Звичайно, так!.. І сперечатися тут нема про що,— зітхнув Чо Чхом Чжі.

— Навіть уві сні ви мрієте про райське життя! А що з того?.. Не вмієш добитися хорошого життя; мирися з поганим,— презирливо скривився Хак Сам.

— Е ні, якщо людина живе як свиня, та ще й задоволена цим, то що ж це за людина?.. Коли думаєш про краще життя, на душі легше стає.

— Правильно, правильно... Слухай-но, Хі Чжуне, поясни нам, що роблять ваші хлопці? Адже ти в них за начальника!— раптом спитав Чо Чхом Чжі, дивлячись підсліпуватими очима з набухлими червоними повіками то на Кім Хі Чжуна, то на Сон Дара. Відчувалося, що це питання давно цікавить старого.

Хі Чжун зніжківів.

— Який я начальник,— із соромливою посмішкою відповів він.

— А все ж таки... хотілося б знати: чи вона щось робить, ваша молодіжна, чи ні?

— Що вона може робити?.. Дивне запитання,— перебив його Кім Сон Дар, настроєний явно проти молодіжної організації.

— А коли вона нічого не робить, то нащо вона потрібна?.. Аби гаяти час! Так я кажу?..— Чо Чхом Чжі оглянув усіх присутніх, ніби шукаючи у них підтримки, і знову зупинив свій погляд на Хі Чжуні.

Той мовчав: йому було соромно за свою організацію. І справді, що вони роблять?..

А Кім Сон Дар почав здалека:

— Ми з тобою, Чхом Чжі, люди темні, думаємо лише про свій живіт, а там зібралися освічені люди. Наші турботи їх не цікавлять... У них є інші, високі справи.

— Я в цих справах нічого не тямлю,— признався Чо Чхом Чжі.— Знаю лише одне: нам про високі справи нема коли думати. Хай займаються ними ті, в кого плунок набитий кашею. Вони можуть і порозважатися усякими балачками, і посперечатися, і побитися...

Чхом Чжі говорив усе це, явно звертаючись до Хі Чжуна і ніби чекаючи від нього заперечення.

Проте Хі Чжун промовчав.

— От старі люди знають, що за давніх часів усім жилося добре. Усі разом працювали, усі разом розважалися... Чому ж тепер так важко жити? — розводився Чо Чхом Чжі.— Хіба наша земля збідніла? Хіба вона гіршою стала?.. Раніше люди й сміялися більше. Он Кім Сон Дар — навіть у тюрмі сидів за своє бешкетування... Слухай, а чим скінчилася бійка з «християнами»? — знову звернувся він до Хі Чжуна.

— Нічим не скінчилася.. Спочатку всі дружно взяли за справу, але потім швидко охололи,— тихо й сумно відповів Хі Чжун.

Кім Сон Дар гмукнув.

— Нащо ж тоді здійсмати такий галас, якщо все кидаєте на півдорозі?

— А що б ви зробили на моему місці?.. Я просто не бачу виходу,— зніжковіло виправдувався перед старими Хі Чжун.

— Треба було не гаяти часу на балачки, а всипати їм як слід — та й квит.

— Е ні, так не годиться... Слід заздалегідь подумати, що з цього вийде...

— Звісно, справа ваша... Та якби таке трапилося зі мною, я б не злякався. Одної смерті не минеш, а другої не буде! — Кім Сон Дар так розійшовся, що Чо Чхом Чжі аж завидки взяли.

— Ну й Сон Дар! Вогник у ньому не згасає. Такий само-шибеник, як і в юності...

Слова Чо Чхом Чжі ще більше розпалили Кім Сон Дара.

— Вже як зайшла мова про вашу організацію, — палко вів далі він, — то скажу все, що думаю про неї. Яка з неї користь, з вашої організації? Позбиралися синки усяких там багатіїв і казяться з жиру! Всі вчені, всі школи поскінчили, а тепер тиняються без діла, не знають, що робити. Хіба можуть вони думати про серйозні справи?.. На словах ладні увесь світ перевернути, а як дійде до діла — отут їх і нема. Люди пухнуть з голоду, їдять усяку погань, яку добрий хазяїн і свиням не дасть. З ранку до вечора очей не зводять з горілчаного заводу: з'явився димок — значить, можна добути трохи браги... А нероби з вашої організації нажеруться рисової каші досхочу і думають, чим би зайнятися, щоб шлунок краще перетравлював... Чорти б їх забрали, мерзотників, — сердито сплюнув Кім Сон Дар і з викликом глянув на Хі Чжун. Той стояв зніяковілий, відчував вину і не знав, що відповісти.

— Ти не думай, Хі Чжуне, що я тебе лаю, — мої слова тебе не стосуються... Відтоді як ти прийшов у цю організацію, справи там покращали. А за вечірню школу — низький тобі уклін. Це дуже потрібне діло. От тільки навчати треба бідняків — тих, хто ще не вчився і не може вчитися. А синків багатіїв нема чого й близько підпускати до школи. І в організації від них ніколи не буде ніякої користі.

Слухаючи Кім Сон Дара, Хі Чжун не переставав дивуватися, як багато його власних думок висловив цей мудрий чоловік.

Раптом з боку села почувися вигуки:

— Гадюка проклятуца!.. Щоб тебе грім побив.

— Ах ти паскуда, зажди у мене... Я тобі покажу...

Кім Сон Дар, Чо Чхом Чжі, Хі Чжун, а за ними й інші поспішили на місце події.

— Що сталося?.. Що за гвалт! — питали вони у селян, які йшли їм назустріч.

— Та то жінки побилися.

ШАКАЛИ

1

Напередодні ввечері Све Дикова мати з малою Он Ньон прийшла на город. Проходячи між грядками, вона побачила, що листки бобів на одній із них густо обліпили шпанські мушки. Жінка швиденько поклала дитину на землю і заходилася нищити комах. Вона пішла додому лише після того, як зняла з бобів останню шпанську мушку.

Сьогодні вранці Све Дикова мати знову прибігла на город подивитися, чи не прилетіли мушки. На щастя, їх більше не було. Вона постояла біля грядок з бобами, підраховуючи подумки врожай, який збере восени. «Матиму не менше як сом бобів»,— раділа стара. Вона задалегідь прикидала, скільки бобів залишить собі, скільки продасть і скільки метрів тканини зможе купити на ці гроші. Шкода тільки, що цілу грядку знищили ті кляті мушки! Замислившись, Све Дикова мати й не помітила, як чиясь теля залізло на город і почало швидко їсти молоді пагони. Коли вона озирнулася, не стало ще однієї грядки!.

Кинувшись до теляти, стара пронизливо заверещала:

— Ах ти, бридка худобино!.. Хто посмів прив'язати тебе біля чужого города? Щоб ти здохло!

Теля не зрушило з місця. Смачно жуєчи боби й помахуючи тоненьким хвостиком, воно трохи підняло голову й зачудовано подивилося на жінку, немовби запитуєчи її своїми чорними круглими очима: «Що сталося? Чому такий галас?..»

Све Дикова мати підбігла до теляти й почала його бити, а воно, все ще жуєчи бобові листочки, знехотя пішло з грядки, очевидно, дуже незадоволене тим, що стара не дала йому доласувати.

— От нахабна тварина!.. От чортяка. Щоб ти здохло!.. Ну, я тобі зараз покажу!

Жінка так розлютилася, що, здавалось, ладна була рєзирвати теля. Як божевільна бігала вона по городу, шукаючи каменюку, щоб кинути нею в теля.

— Та що ж це таке, жодного каменя під рукою. Куди ж вони поділися?.. Ага, нарешті знайшла один. Ось тобі!..— І Све Дикова мати жбурнула в теля великий камінь. Тварина заметалася на припоні, вибрикуючи ногами й піднявши догори хвіст.

— Куди ти залізло, капосне? Куди? Яка сволота пустила тебе на чуже поле?

Стара шпурляла камені доти, доки один із них не влучив теляті просто в голову. Те рвонулося з такою силою, що витягло кола, до якого було прип'яте, і чимдуж побігло до села.

Незабаром воно зникло з очей.

— І звідки тільки його чорти принесли!.. Щоб йому кишки повилазили! Щоб воно здохло...— ніяк не мógла заспокоїтися Све Дикова мати.

— А-а-а!..— раптом скрикнула вона, щось пригадавши.— Та це ж теля матері Пек Йона. Ця негідниця прив'язала його біля нашого городу, наче не було іншого місця. Я вже казала цій клятій бабі, щоб вона не сміла приводити його сюди! Шльондра погана! Дванадцять разів на рік виходить заміж. А зараз, мабуть, не знайшлося бажуючих, так вона від злості капостить людям!

Перебравши по черзі всю сім'ю Пек Йона і осипавши кожного з них градом лайливих слів, Све Дикова мати залилася слізьми. Присівши навпочіпки, вона почала обмацувати грядку, на якій майже не лишилося цілих стеблинок.

Серце її стискалося від горя.

— Що ж мені тепер робити?.. Такі були хороші боби! — голосила вона.

— Хто побив моє теля? Хто побив моє теля? — почувла вона раптом несамовитий крик. Мати Пек Йона бігла до неї, навіть не скинувши брудного фартуха.— Ану, признавайтесь, хто посмів чіпати чуже теля? — все ближче лунав її гучний голос.

Све Дикова мати, яка мала задишку, схопилася рукою за груди — здавалось, от-от вискочить серце — і з криком кинулася назустріч жінці.

— Це я його побила, я!.. Краще скажи, як ти посміла прив'язати теля коло нашого городу? Воно зжерло наші боби!..

— Подумаєш! Багато воно там паскубло. Та я можу заплатити за твої боби! А яке ти мала право бити безсловесну тварину!

— Он воно як! Тобі тільки свого теляти шкода, а на мої боби наплювати!.. Вона, бачте, заплатить!.. Іншим брехатимеш! — Стара, вишкіривши свої рідкі й криві зуби, з піною на губах наступала на матір Пек Йона.

Але та була не з лякливих, а в бійці не поступалася чоловікам. «І куди ти, комашка, лізеш?» — подумала вона.

І справді, Све Диковій матері було вже за шістдесят. Вона недочувала, очі в неї боліли і завжди сльозилися, зуби майже всі повипадали.

— Ну чого галасуєш, стара?.. Скажи краще: скільки твоїх поганих бобів з'їло моє теля? Я тобі заплачу, та й по всьому! — взявшись у боки, зухвало сказала мати Пек Йона.

— Е ні, сама йди подивися скільки. Ти, певно, думаєш, що я брешу?

І стара пошкандибала до грядок, раз у раз озираючись на матір Пек Йона, яка знехотя йшла за нею, погойдуючи товстим задом.

— О-о-о! І через оце ти зняла такий галас? Я вже думала, що моє теля тут справді не знати що паробило...

— Як?.. Тобі цього замало? Ти б хотіла, щоб воно всі боби зжерло... А чи ти знаєш, скільки б я зібрала з кущів, які воно поскубло? Он їх скільки тут.

І Све Дикова мати почала рахувати пошкоджені кущі:

— Один, два... п'ять... десять. Більш як п'ятнадцять буде! — Їй хотілося приписати теляті й ту грядку, яку з'їли іспанські мушки, але вона вчасно пригадала, що налігач був короткий і теля не дістало б до неї. Тому вона промовчала.

— Ну, і скільки б ти зібрала зі своїх п'ятнадцяти кущів? Я заплачу за них. Тільки й ти заплатиш мені за те, що розбила лоба моему теляті...

— Як це заплатиш?.. Ах ти, паскудо! — Стара задихнулася від гніву.

— Дуже просто! А гроші на ліки?.. Хто лікуватиме теля, я тебе питаю?.. І як ти, відьмо, посміла назвати мене паскудою? Ось тобі!.. — За цими словами мати Пек Йона з усієї сили ударила стару в обличчя. У Све Дикової матері і без того боліли зуби, а тут удар прийшовся просто в підборіддя. Жінка пронизливо зойкнула і впала на землю, майже знепритомнівши від болю. Кілька хвилин вона сиділа як мертва, не ворухачись, закривши очі й

тримаючись руками за обличчя. Між пальців її текла кров. Нарешті очунявши, стара голосно закричала:

— Рятуйте! Вбивають! — Потім насилу підвелася і, вхопивши повну жменю землі, жбурнула в лице кривдницьі: — Гадюко!.. Певно, не мала ти ні батька, ні матері, якщо зняла руку на стару людину. Шльондра нещасна!

— Я — шльондра? Ти що, бачила? Бачила?

— Бачила!.. Все село бачило!..

— Ану скажи, з ким ти мене бачила? З ким?

Молода вдова схопила стару жінку за пояс, трохи підняла й кинула на землю. Але та миттю підхопилася і, підтримуючи рукою спідницю, кинулась на кривдницью: Зачіска на голові старої розкуйовдилася, волосся стирчало на всі боки. Полотняна кофта розірвалася, і крізь проріху виднілося темне прив'яле тіло.

— Куди ти лізеш, чуперадло?

— Ну вбий мене, вбий, шлюхо паршива.

Жінка щосили відштовхнула від себе стару, але та все наступала й наступала і, нарешті, плюнула в обличчя матері Пек Йона.

2

Коли Хі Чжун, Чо Чхом Чжі та інші прибігли на місце події, бійка вже перенеслася з города у село і в неї встряли усі родичі.

Све Дикова жінка Гук Сір лаялася з дружиною Пек Йона і водночас допомагала свекрусі, яка все ще воювала з матір'ю Пек Йона.

— Гей ви, нахаби! Хто вам дав таке право обзивати стару жінку, та ще й руку на неї піднімати? — кричала Гук Сір.

— Хіба старим все дозволено?.. Вона назвала мене шльондрою!

— Ну то й що? Хіба я збрехала? Ти й справді перша шльондра на селі. І дочку свою Пан Ге тому ж учиш. Хоч би соромилася рота розкривати, він у тебе і так ширший за браму Намдемун¹, — вигукнула стара, визирнувши з-за спини Гук Сір.

Мати Пек Йона почервоніла й вибухнула такою лайкою, що хоч уха затикай.

¹ Намдемун — Південна брама в Сеулі.

— Стара суко!.. Не тобі і не твоїй невістці гудити людей. Чи не ти звела її з колишнім управителем, щоб одержати хорошої землі в оренду?.. Забула?..

Све Дикова мати аж задихнулася від обурення, а вдова провадила далі, зловтішно посміхаючись:

— Хай я шльондра, а ти — вбивця, онука своїми руками задушила, коли побачила, що він схожий на Лі Гин Су, а не на твого сина... Що, забула? А ти пригадай, пригадай — тоді відпаде охота інших обмовляти. Своїх гріхів стільки, що невідомо, як тільки земля тебе носить, як тебе грім не прибив.

Мати Пек Йона говорила й говорила... Голос її звучав зловісно, як голос шаманки. І всім, хто її слухав, ставало якось не по собі.

— Ой, невже це правда?..— злякано спитала якась молодичка.

— Авжеж,— підхопила інша.— Коли у Све Дика помер син, я одразу подумала, що тут діло нечисте. Чого б це він помер? Звісно, вони придушили дитину...

Почувши це, мати Сам Буна зацмокала язиком.

— Цікаво!.. Чому син Све Дика помер саме тоді, коли його дружина плуталася з управителем!.. Невже вони справді вбили його?.. От звірі!..

Жінки, багатозначно дивлячись одна на одну, хитали головами.

Коли слова матері Пек Йона дійшли до свідомості Гук Сір, вона так і завмерла на місці: зблідла й широко відкритими очима дивилася на кривдницю. Ноги й руки звела судом, Гук Сір похолола і як підкошена повалилася на землю.

— Ой, рятуйте, рятуйте! Вбили!

Люди, що до цього часу стояли за парканом, підглядаючи крізь щілини, як по команді вбігли на подвір'я Све Дика й кинулися рятувати Гук Сір.

Серед них був і Хі Чжун.

— Підніміть їй голову!.. Розстебніть сукню!.. Дайте холодної води,— рішуче командував він.

— О-хо-хо! — тяжко зітхав Чо Чхом Чжі.— Люди стали гірші за шакалів, так і намагаються вчепитися одне одному в горло. В давні часи було інакше...

Бок Ім, присівши навпочіпки біля криниці, мила ячну крупу. А свекруха, тримаючи старшого онука на колінах, перебирала на ганку стару вату. В палісаднику перед своїм будинком Бок Ім розбила клумбу і посадила розрив-траву, хризантеми, партулак, індійський бузок, маки... Вона дбайливо доглядала квіти: підгортала їх, поливала. Деякі з них уже розцвіли.

Коли Хі Чжун підійшов до хвіртки, Чон Сік радісно закричав: «Тато!»

Стара, яка в цей час відганяла мух від сплячої дитини, підвела голову і з-під окулярів зиркнула на сина.

— Справді, тато йде.— Вона ласкаво шльопнула старшого онука, а потім звернулася до Хі Чжуна: — Де це ти так довго пропадав? Навіть на обід не прийшов. Подати тобі вечерю?

— Я не хочу їсти. Така неприємна історія сталася. Бійка!..

— Ми чули... Гук Сір уже опритомніла?

— Так. Зараз їй краще.

Бок Ім, поставивши на вогонь крупу, знову вийшла на ганок. З рук її крапала вода.

— Ну розповідай, розповідай далі,— цікавилася мати, підсаджуючись ближче до Хі Чжуна.— Чи правда те, що кажуть?

— Що саме?

— А те, що стара придушила свого онука...

— Не повторюйте цих дурниць, мамо. Розумні люди сміятимуться з вас.

Хі Чжун скоса поглянув на дружину, даючи зрозуміти їй, що сказане однаковою мірою стосується її теж.

Перехопивши сердитий погляд чоловіка, Бок Ім затремтіла, а мати сказала ображено:

— Що ти мене попереджаєш? Кому я казатиму? Просто ходять по селу такі чутки — от я тебе і спитала.

— Це мати Пек Йона видумала. Стара висловила їй все, що знає про неї, а тій відповісти нема чим — от вона і навігадувала...

— Звісно... Усі ж пам'ятають, що Гук Сір ходила вагітною ще до того, як злигалася з управителем...

— Чія б не була ця дитина, вони ніколи б не посміли вбити її. Ти б бачила, як Гук Сір накинулася на Све Дика, коли отямилася: «Нащо,— каже,— ти послухався

тоді тієї клятої знахарки. Мало того, що ми втратили сина, ще й терпимо намови від людей...»

— Ну, а що сказав їй на це Све Дик?

— Що він може сказати?.. Плакав та витирав рукавом сльози.

— Ото слинько! Цікаво було б на нього подивитися!

— Нічого цікавого. Я там був заради того, щоб допомогти Гук Сір, привести її до тями.

Стара взяла люльку й почала натоптувати її тютюном.

— Мати Пек Йона справді жінка поганої поведінки, ще й плетуха велика... Проте от що я помітила: погані люди чомусь завжди живуть добре, а хороші — із злиднів не вилазять. У чім тут річ?.. Кажуть, бог допомагає добрим, а злих карає. Але так, напевне, буває лише на тому світі. На цьому ж усе навпаки... Мати Пек Йона ще при чоловікові лигалася з ким попало, пам'ятаю, він мало не щодня лупцював її. А їй хоч би що — жила собі на втіху. Такі жінки як зараза — вони і добрих псують.

— Ну, якщо людина справді порядна, її не зіпсуєш.

Бок Ім мовчки слухала їхню розмову, потім, зніяковіло всміхаючись, пішла на кухню — вона торопіла в присутності чоловіка.

Хі Чжун зайшов у кімнату і тільки-но хотів трохи відпочити, як почувися квапливі кроки, у кімнату вбіг Ін Дон.

— Прошу вас, ходіть швидше зі мною!.. — важко дишаючи, насилу вимовив він.

— Що сталося?..

— Вона випила лугу!..

— Хто?.. Гук Сір?..

— Так, так... Швидше!..

Хі Чжун вибіг разом з Ін Доном надвір.

4

Коли Гук Сір зомліла, жінки відразу ж перестали сваритися.

Усі дивилися на потерпілу. Через якийсь час вона опритомніла.

Серце жінки стискалося від образи й болю. Спомини мучили її. Це правда, що вона була в близьких стосунках з управителем. Але при чому тут О Чан? Адже це її перший син, і вона любила його понад усе на світі.

Ненавидячи чоловіка, Гук Сір хотіла присвятити себе цілком О Чану, віддати йому і ту частину любові, яка мала належати чоловікові. І ось тепер усе село говорить, ніби її сина задушили.

А Лі Гин Су? Люди твердять, що Гук Сір злигалася з ним задля користі, щоб сім'я одержала хорошу землю. Але ж це неправда. Вона кохала його з усією ніжністю першого кохання, а він обдурив її, поглумився з її почуттів. Коли б Гук Сір знала раніше, який це підлий чоловік, вона б ніколи, нізащо в світі не піддалася на його домагання.

Лі Гин Су, порвавши з нею, поширював чутки, нібито вона перша кинулася йому на шию. І Гук Сір ніяк не могла зрозуміти, навіщо йому була потрібна ця підла брехня... А тепер після того, що наговорила мати Пек Йона, брудні плітки вже не спинити, вони розповзуться по всьому селу...

Чим більше думала Гук Сір про свої біди, тим важчало в неї на душі. Якийсь клубок підступав до горла і душив її. Вона то кляла свого чоловіка, бажаючи йому смерті, то звинувачувала себе: адже Све Дик був обмеженою, дурною людиною, а з дурня що спитаєш?

«Як же мені тепер бути?.. Що робити?.. Як зняти з себе ганьбу?..» Накласти на себе руки, обірвати це жалюгідне життя — іншого виходу Гук Сір не бачила.

Скориставшись з того, що чоловік і свекруха вийшли надвір, вона прокралася на кухню і швидко випила лугу...

Коли прибіг Хі Чжун, біля Гук Сір знов метушилися люди. Чого тільки не давали їй, навіть мильну піну, але нічого не допомагало. Гук Сір безперервно блювала, з рота йшла кров.

— Як ви могли залишити її саму?.. Я ж попереджав вас!.. — накинувся Хі Чжун на Све Дика.

— Та хіба я міг подумати, що вона таке накоїть?.. Я побачив, що їй стало краще, і вийшов на хвилинку, — виправдувався той.

Хі Чжун підійшов до Гук Сір і обережно відкрив їй рот.

— Болить горло?.. Дуже?..

У відповідь жінка лише поворушила губами — язик не підкорявся їй, у роті все палало. З очей текли великі гарячі сльози.

— Якщо небагато випила, то нічого,— заспокоював її Хі Чжун.— Я спробую знайти рикшу, і ми відправимо тебе в лікарню.

— От дурненька!.. Що ж ти наробила? — ласкаво погладжуючи Гук Сір по голові, примовляла Пак Сон Не. В очах у неї стояли сльози.

— Не-не-м-м-о-гла...— через силу видушила з себе Гук Сір.

— Не могла знести образи... Так? Ти це хочеш сказати?.. Люба ти моя, кожного з нас хтось і чимось образив, але ж ми не робимо такого...

— Горщика б на голову надіти тій мерзотниці. Мало не відправила людину на той світ,— обурено сказав хтось про матір Пек Йона.

У цей час рикша, якого супроводив Хі Чжун, в'їхав у ворота.

Гук Сір посадили у візок і повезли до міста.

Деякий час Све Дик стояв на дорозі, розгублено дивлячись услід рикші. Потім, наче пригадавши щось, вбіг у хату, схопив великий нічний горщик і хутко попрямував до хати Пек Йона. Підбігши до кривдниці, що стояла посеред подвір'я, Све Дик вивернув вміст горщика їй на голову. Від несподіванки жінка впала на землю: нечистоти позаліплювали їй ніс, рот, очі.

5

Мати Пек Йона була вся перемазана нечистотами, ніби її витягли з каналізаційної труби. Заплющивши очі, вона хапала руками повітря і відпльовувалася.

— Ах ти... гад...— Але тільки вона розтулила губи, щоб вилаяти Све Дика, як уся та гидота потрапила їй у рот, ніс, і вона почала так блювати, що, здавалося, ось-ось вивернуться нутрощі.

Дружина Пек Йона, яка готувала на кухні вечерю, почувла галас і вибігла на подвір'я.

Побачивши перемазану свекруху, вона страшенно розгубилася і заметушилась.

— Чого ти бігаш?.. Неси швидше воду, лий їй на голову,— порадила Хі Чжунова мати, яка опинилася серед цікавих.

— Де мій син?.. Де Пек Йон?..— лементувала вдова.— Чому ви не покараєте лиходія?..

— Не здумай іти до Све Дика,— сказав хтось дружині Пек Йона,— а то він і на тебе горщика надіне.

У душі сусіди вважали, що мати Пек Йона дістала по заслузі.

Поруч з дружиною Пек Йона з'явилося відро з водою.

— Швидше мий свекруху! — різко наказала Об Тонова мати.— Ну і діла! Соромно дивитися — на кого вона схожа!..

— А ви чули, що трапилося з дружиною Све Дика?.. — перемовлялися жінки.

— Авжеж! Знепритомніла.

— Це ще нічого б! Вона випила лугу! — сказала Су Донова мати, перелякано витріщивши очі.

— Та що ви?..

Жінки замолоти язиками, заголосили: «Ай-яй-яй, бідолашна!»

— От як треба бути обережним. Єдиним словом можна занести людину,— сказала струнка, як дівчина, дружина Кім Сон Дара.

— Хіба тільки я говорила їм погані слова?.. А вони що верзли?..— насилу вимовила матір Пек Йона: її все ще нудило.— Я їм усім трьом горщики надіну, от побачите... Пан Ге! Пан Ге! Куди поділося це кляте дівчесько?

— У нашому домі ніколи не почувеш брехні. А от ви завжди брешете! — затинаючись, раптом сказав Све Дик, який стояв поряд.

Усі здивовано подивилися на нього: від Све Дика ніколи не чули зайвого слова. Сьогодні його вперше бачили сердитим, і всіх це дуже смішило.

— Ти бач!.. А він, виявляється, теж уміє обурюватися.

— Що ж тут дивного, черв'як і той звивається, коли його торкнешся. А Све Дик, що не кажи,— людина!

— Та вже коли він обливає з горщика,— виходить, довели його.

Натовп дедалі збільшувався. З усього села збіглися хлопчачки, щоб поглянути на це небачене видовисько.

— Ану, розходьтесь! Людині треба помитися, а ви заважаєте...— крикнула Хі Чжунова мати, помітивши, що потерпіла почала роздягатись і розгублено зупинилася — незручно.

— Авжеж, звичайно! Ходімте!

Люди розходилися по хатах.

— А їй не завадило б ще раз викупатися в лайні... Тоді б знала, як плітки розпускати.

— Інший на місці Све Дика ще й не те б їй зробив!
— Вона й розраховувала на його слабкість — щб, мовляв, він їй зробить?

— Правильно старі люди казали: не можна давати волю жінкам.

— Раз у три дні жінку неодмінно треба бити.

— Що ж, ніде правди діти!.. У нашому селі багато хто любить язиком молоти.

Жінки озирнулися на матір Хак Сама. Вона одразу ж відвернулася. Недарма кажуть: на злодії шапка горить.

ЧОЛОВІК І ДРУЖИНА

1

— Мамо!.. Вечеря зовсім прохолола, йдіть мерщій!..— підганяла невістка свекруху.

— Ти не ходила до Све Дика? — поцікавилася стара.— Ну й діла творяться: сміх, та й годі!

— А хіба там не було Хі Чжуна?

— Аякже, був... Повіз Гук Сір у лікарню. А коли поїхав, знаєш, що сталося?

— Хіба, крім Хі Чжуна, ніхто не міг поїхати в лікарню? — закопчивши губи, сказала Бок Ім.— Завжди він піклується про чужих людей.

— Та в лікарні ж треба платити, а ніхто не мав грошей. От Хі Чжун і поїхав — адже йому повірять і дадуть ліки в борг.

— Авжеж, чому б не допомогти людині! Та у всьому треба знати міру. Коли б я захворіла, він би про мене так не піклувався.— Бок Ім навіть затремтіла від обурення.

Свекруха швидко глянула з-під окулярів на невістку, яка раптом розлютилася.

— Навіщо ти так говориш? Як захворієш ти, він і про тебе подбає. Щоправда, чужим він чомусь особливо любить допомагати. Заради чого він усе це робить, я й сама не доберу.

— Хіба люди цінять його турботи? Добре, коли Све Дик заплатить потім за ліки, а то ще, може статися, доведеться самим платити. Треба бути хитрішим у житті...

Свекруха, сівши навпочіпки, закурила.

— Усе це так, але що вдієш, коли він такий уродився?! Сперечатися з ним — марна річ, ти сама знаєш...

— Чому він живе не так, як усі? Ви тільки подивіться: люди побилися через кілька кущиків бобів. А він?.. На що він сподівається?.. Він не думає ні про матір, ні про дітей. Скоро усіх нас пустить з торбами. Вже краще померти, аніж так жити. І хай все йде під три чорти! А він хай іде туди, де йому подобається,— ще дужче розлютилася Бок Ім.

Свекруха знову зиркнула на неї скося. «Ач, як розійшлася! — подумала вона. — Хай подякує за те, що він почав краще ставитися до неї».

Йй хотілося добре вилаяти невістку, але вона пожаліла її і лише сказала:

— Не бурчи. Це не допоможе. Якщо батько й мати не зуміли виховати його як слід — у тебе не вийде й поготів.

Бок Ім принесла накритий для вечері столик і поставила його перед свекрухою. Та взяла ложку, покликала внука:

— Чон Сіку! Йди до мене, маленький, будемо разом їсти кашку. А чому ти не зробила підливи із сушеного гарбуза? — звернулася вона до невістки. — Ти ж знаєш, що Хі Чжун дуже любить її.

— Гарбуза майже не залишилося.

Запала мовчанка...

Повечерявши, свекруха сіла на порозі й знову закурила, а Бок Ім пішла на кухню робити бачачі¹. Працюючи, вона весь час думала про чоловіка. Звісно, Хі Чжун був завжди неуважний, а часом і зовсім не помічав її. Але сьогодні це було чомусь особливо прикро. Прикро, що він так турбується про молоду й вродливу Гук Сір, тоді як він має належати тільки їй, Бок Ім.

Хі Чжун повернувся з міста пізно. Зайшовши в хату, він одразу ж відчув щось недобре: мати й дружина сиділи мовчки, нахнюпившись.

— Чому так пізно? Невже тільки з лікарні?.. — спитала мати.

— Звичайно!.. Коли б я не повіз її туди, могло б статися велике лихо.

— Усе це так, але чому з нею не поїхав хтось інший?.. Не обов'язково ж було пертися тобі.

¹Бачачі — невеликий ківш, видовбаний із половини висушеного гарбуза.

Гарного настрою в Хі Чжуна наче й не було — він спомурнів, зблід. От воно що: він вважав, що зробив добре діло, а такі люди, як мати й дружина, дорікають йому.

Почуття неприязні дедалі більше охоплювало Хі Чжуна. Він поклав на стіл ложку і, з ненавистю подивившись на обох жінок, вийшов з хати.

2

Бредучи нічною вулицею, Хі Чжун перебирав у пам'яті сумні подробиці свого раннього одруження.

Це було навесні, коли йому ледве виповнилося чотирнадцять років. Хі Чжун не хотів тоді женитися і досить рішуче сказав про це батькам. Але ті й чути не хотіли. Вони були певні, що сина треба одружити саме тепер. По-перше, ранній шлюб — старовинний звичай, по-друге, і це головне, того року, весною, бабуся Хі Чжуна справляла своє шістдесятиріччя. На цей день і хотіли призначити весілля.

Хі Чжун вирішив утекти з дому, але бабуся втримала його.

— Дорогий онучку, прошу тебе, не впирайся, — казала вона. — Хороший син має коритися батькам. Якщо ти не погодишся, в хаті зчиниться буча, і ти зіпсуєш мені все свято... А хіба ти цього хочеш? Твоя бабуся скоро помре, а вона ж так мріє перед смертю помилюватися твоєю дружиною й дітками. Та й батько обіцяв відправити тебе вчитися, якщо ти оженишся.

З очей старої котилися сльози, і Хі Чжунові стало шкода її. Крім цього, йому дуже хотілося поїхати в Сеул. Трохи повагавшись, він погодився.

— Гарзд, я ожениюся!.. Але тільки потім не лайте мене, якщо я розлучуся з нею, — сказав він батькам.

Мати засміялася:

— Там побачимо. Розлучишся чи проживеш з жінкою до ста років — це вже як доля вирішить...

Після одруження Хі Чжун одразу ж поїхав у Сеул. Він не схотів навіть дня побути з Бок Ім. У Сеулі приятелі жартували з його одруження, та й сам він не сприймав свій шлюб усерйоз.

— В обмін на одруження я одержав право вчитися. Тільки тому ви бачите мене тут, — сміявся Хі Чжун.

Навіть під час канікул він намагався не приїжджати додому, вигадуючи для того всілякі причини.

Якось улітку батько приїхав за Хі Чжуном у Сеул і силою повіз його в село. І зробив він це не лише тому, що скучив за сином. Йому було шкода невістки, яка зовсім змарніла з нудьги.

Проте Хі Чжун і після приїзду не звертав ніякої уваги на дружину, намагаючись якомога менше зустрічатися з нею. Після гарненьких, розумних дівчат, з якими він навчався у Сеулі, вона здавалася йому бридкою.

Якось мати покликкала до себе Хі Чжуна і, посадивши поруч, сказала:

— Слухай-но, синку, що ж це ти робиш?

— Про що ви, мамо?

— Я хотіла поговорити з тобою про Бок Ім... Узяв дівчину з хорошої родини, відірвав від батьків, від дому, а що вона бачить? Висохла вся від горя!

— Хіба я її взяв? Я привів у наш дім?.. Вона мені огидна. Свого часу я вас попереджав, що так буде!

— Та чому ж вона тобі не подобається?.. Гарна жінка, хазяйка...

— Не треба вона мені, от і все.

— Прощу тебе, синку, піди до неї в кімнату... Викинь ти ці дурниці з голови.

— Не смішіть мене, мамо. Силою це не робиться. Якщо ви мені докучатимете, я сьогодні ж увечері поїду назад до міста.

Слухаючи сина, мати не знала, що вдіяти. От уже три роки минуло відтоді, як Бок Ім прийшла в їхній дім, а дружиною Хі Чжуну так і не стала. І навіть не порадишся ні з ким, бо соромно.

Мьон Чжун уже трьох дітей має, а цей і не підходить до жінки. «Мабуть, нинішнє літо мине марно», — з тугою думала стара.

Нарешті вона вирішила розповісти про все чоловікові, хоч знала заздалегідь, що нічого доброго з цього не вийде.

Чун Хо, вислухавши дружину, підійшов до сина і мовчки дав йому ляпаса.

Хі Чжун схопився за щоку і розгублено подивився на батька, не розуміючи, в чім річ.

3

Того ж вечора Хі Чжун поїхав до Сеула і не приїздив додому, поки не скінчив школи.

Родині його в цей час жилося важко. Господарство було

занедбано. В хаті — тужливо й похмуро. Всі скучали за Хі Чжуном. Та більше за всіх мучилася Бок Ім. Тому старий Чун Хо дуже її жалів. Вона була доброю й ласкавою, шанобливо ставилася до старших. Не те що друга невістка.

Коли Чун Хо приходив додому п'яний, він, з жалем дивлячись на Бок Ім, починав чіплятися до своєї старої, наче вона була винна в тому, що сталося.

— Не пошлю більше Хі Чжуну жодного чона,— кричав він у запалі.— Завтра так і напиши: грошей у нас більше немає, хай не жде. А додому може не приїжджати — це його справа.

— Напишіть самі... Чому ви примушуете мене? — сердито відповідала стара.

— І напишу, велике діло!

— Хіба можна не посилати йому грошей? Йому ж зовсім недовго лишилося вчитися. Невже він мусить кинути школу чи добувати гроші не знати яким способом?

— А де я візьму грошей?

— Треба продати землю.

— Яку ще землю?.. У нас і для себе не вистачає.

— Тоді не треба було відправляти його вчитися.

— А я й не збирався. Просто хлопчисько не хотів жепитися, от і довелось пообіцяти.

— Даремно ми тоді його оженили. Коли б я знала, що з цього вийде — нізащо б не вмовляла його. А все твоя мати. Коли б не її день народження...

— Ти хочеш сказати, що в усьому винний я?

— Обоє ми винні. Треба було подумати добре, а вже потім вирішувати.

— А я от не вважаю, що ми винні. Спитай кого хочеш, і всі скажуть, що ми праві. Якби знайшли йому погану дружину, тоді справді — наша провина. А то жінка хоч куди: і вродлива, і до нас з пошаною ставиться, і з сусідами ласкаво розмовляє. Просто нема до чого приченитися. І чим вона йому, мерзотнику, не догодила? Ех, мати, мати! Що за напасть на нашу голову? Може, ми в поганому місці поховали батька? ¹ Як ти гадаєш?

Стара тяжко зітхнула:

— Але ж ми потім перенесли його в інше, гарне місце...

— Ну, значить, ще щось не так зробили!

¹ Вважалося, що від дня похорону і місця поховання залежить доля родичів покійного.

— Тепер молодь не знає, чого хоче, часи не ті.

— Часи не ті, кажем? Може, тепер і у дівчат треба питати згоди, за кого їх видавати заміж? Ні, жінко, ти цього падлюку не виправдовуй. Він ганьбить увесь наш рід, на глум виставляє...— Чун Хо бив себе кулаками в груди й плакав п'яними слізьми.

— Тихше, не кричіть! Люди почують, сорому не обберешся...

— Поїду до нього в місто, ноги йому переламаю. І грошей більше не дам,— лютував Чун Хо.

— Заспокойтеся, не кричіть,— умовляла його стара, а сама думала: «Як же так вийшло?.. Хто винен? Може, старий має рацію, може, справді все це через те, що не там поховали батька? А може, це кара божа?»

4

Восени Хі Чжун приїхав на похорон батька. Мати, заливаючись гіркими слізьми, докоряла синові:

— Подумай краще, що ти робиш... Адже батько тільки через тебе помер. У нього з горя вся кров почорніла...

— У мене теж почорніла.

— А в тебе чого? От ти у всьому нас звинувачуєш, а від тебе теж багато залежить. Придивився б як слід до жінки, може, і знайшов би в ній що-небудь. А то завів одне й те ж — ні та й ні.

— Не лежить до неї моя душа.

— Подумай про Бок Ім. Хіба винна калюжа, що сліпий вліз у неї?

— Саме так: сліпий! Що я розумів, коли мене женили?

— Ну, гаразд!.. Але чому вона має страждати? Чим вона завинила?

— Нічим! Просто народилася у безсердечних батьків, от вони й віддали її абикому.

— Отже, ти вирішив прожити свій вік сам. А вона що має робити? — Мати докірливо подивилася на Хі Чжуна.

— Не знаю... Хай робить, що хоче. Може тут жити, може піти, аби тільки дала мені спокій...

Мати безнадійно махнула рукою і більше не торкалася цієї теми.

Невдовзі після того, незважаючи на слізи й умовляння рідних, Хі Чжун знову поїхав у Токію. Здавалося, і цього разу його стосунки з дружиною залишилися такі ж самі. Проте, усім на подив, через декілька місяців з'ясува-

лося, що Бок Ім вагітна. У січні наступного року вона народила свого первістка — Чон Сіка.

Бок Ім досі не могла отямитися — так несподівано все сталося. Одного разу вона, як завжди одягнена, спала у своїй кімнаті. Раптом посеред ночі прокинулася від якогось поштовху. Побачивши, що тасьма на спідниці розв'язана і поруч з нею хтось лежить, Бок Ім скрикнула.

Чиясь рука затулила їй рота.

— Не кричи! Це я...

Бок Ім упізнала голос чоловіка й покірливо стихла... Це сталося п'ятнадцятого квітня. Ніч була незвичайно ясною, місяць щедро освітлював землю.

Хі Чжун часто згадував ту ніч і гірко посміхався. Мрію про кохання, про гарну дружпу сім'ю було поховано. Він вирішив примиритися зі своєю долею. І треба сказати, дружина вже не здавалася йому такою огидною, як раніше. Через прірву, що лежала між ними, було перекинуто якийсь місток. А коли народився перший, а потім і другий син, Хі Чжун відчув, що прив'язався до дітей, що любить їх. Він часто брав дітей на руки, і коли вони плакали чи капризували, намагався заспокоїти, приласкати їх.

Мати подумки раділа. І хоча бачила, що син, як і раніше, не любить дружини, сподівалася, що поступово все налагодиться. Навіть коли Хі Чжун і Бок Ім сварилися, стара була задоволена. Це все-таки краще, ніж байдужість. Вона знала чимало прикладів, коли чоловік з жінкою замолоду сварилися, а потім жили мирно й щасливо. «Людина повинна всього зазнати! Через усе пройти», — думала вона.

Справді, Хі Чжун за останні роки дуже змінився: полагіднішав, став терпиміший до думки інших. Та все ж він ніяк не міг простити своїм рідним, що вони не розуміють його.

«Життя — це боротьба! Не можна про це забувати, — думав він, ідучи до міста. — Вона відбувається всюди — в молодіжній організації, вдома, у власній душі. Людина повинна піднятися високо на гору. Чи зможу я подолати цей підйом, чи стане в мене сил?..»

Місяць сховався за лісом, і відразу ж чорна, непроглядна пітьма, наче морський прибій, ринула на село. Лише частина поля вдалині була ще яскраво освітлена. Здавалося, світ поділився навпіл: на царство світла і царство пітьми.

Пітьма котиться велічезною, страшною лавиною, відвойовуючи у світла одну територію за одною... І дедалі меншим стає освітлений простір. Але як радісно, як приємно дивитися на нього. Він маячить попереду, як світоч, як ідеал, до якого треба прагнути.

По той бік залізниці вишикувалися великі електричні ліхтарі і, люто виблискуючи своїми жовтими очима, немов готувалися до рішучого бою з пітьмою.

Хі Чжун нарешті вийшов із мороку на яскраво освітлену смугу. «Як часто я буваю легкодушним і в молодіжній організації, і вдома,— думав він.— Чому я не можу прямо, без перешкод іти до своєї мети, як іду зараз цією дорогою?..»

Озираючись востаннє на село, що поринуло в пітьму, Хі Чжун побачив, як тоненький промінь світла освітлює солом'яний гребінь на хаті Ін Сун. Здавалось, цей промінь дивом уцілів у темряві. Маленький і слабкий, він наче показував, як треба боротися з ворожою стихією,— боротися з останніх сил, до кінця.

«Отак і мене щільним кільцем оточують егоїзм і невігластво. І я не в змозі боротися з ними. Я втрачаю надію, стаю безпорадним, а часом навіть легкодушним,— мучився Хі Чжун.— Але чим непроглядніша пітьма, тим яскравіше виблискує в ній вогник. І немає сили, яка могла б його загасити. Я повинен сміливо йти назустріч прийдешньому і, як маяк, освітлювати шлях людям, що блукають у пітьмі. Не широким рівним шляхом поведу я цих людей у царство світла й щастя. Я поведу їх незвіданими стежками, крізь колючий чагарник. Та чи вистачить у мене сили?.. Чи витримаю?.. Повинен витримати!» Обличчя Хі Чжуна палало, сльози котилися по щоках. Він ішов назустріч світлу. У темряві яскраво світилися ліхтарі.

КУРІНЬ

1

Свій день Ан Син Хак неодмінно починав з того, що обходив квітники, а мав він їх чимало. Там цвіли нарциси, троянди, орхідеї, піони. Потім він умивався і бавився з Гап Чхуром, а іноді, ще до сніданку, сідав за маленький столик, надівав кван¹ і читав книгу, похитуючи головою, немов маятник.

— А це що за новина?..— розсміялася якимось Сук Чжа, побачивши його в такому вбранні.

— Хіба ти не знаєш, що кожний вчений, коли читає класичну книгу, надіває кван?

— А-а, то ви вважаєте себе вчепим?

— Ученим не ученим, та коли вже я читаю вчену книжку, маю надівати кван! — поважно відповідав Ан Син Хак.

Управитель свято дотримувався всіляких ритуалів. Навіть під час березневих подій 1919 року, коли Ан Син Хак подався до Сеула подивитися, що там діється, він не забув натягнути на себе новий сатиновий дурумагі й надіти мангон². У такому вбранні він розгулював до кінця повстання.

Після ситного сніданку Ан Син Хак любив закустити фруктами, а потім ішов до своєї кімнати і брався за діло.

Затамувавши дух, він розкривав товстий зошит і, клацаючи рахівницею, охайно вписував у нього якісь цифри. Скінчивши це заняття, Ан Син Хак подовгу сидів над уже закритим зошитом, як чернець, що творить мовчазну молитву. Він вишукував найпевніший спосіб розбагатіти.

Найкраще, звісно, торгівля, але це справа ризикована. Знайти б якогось йолопа. Хай вкляде капітал, все влаштує, а він, Ан Син Хак, дасть фірмі своє гучне ім'я.

Проте з цього наміру поки що нічого не виходило.

Ан Син Хак запропонував було Квон Сан Чхору, багатому торговцю мануфактурою, спільно відкрити універсальний магазин, але той відмовився. Відтоді Ан Син Хак зненавидів Квон Сан Чхора, хоч і намагався не виказувати цього. Річ у тім, що син торговця мешкав на квартирі у першій дружини Ан Син Хака, і він не хотів втрачати вигідного пожиття.

¹ К в а н — старовинний головний убір з кінського волосу.

² М а н г о н — пов'язка з кінського волосу, яка зберігає зачіску.

«Як би його стати багатшим за Квон Сан Чхора?» — весь час міркував управитель.

Він так ненавидів цього купця, що, мабуть, обікрав би його, коли б міг.

Саме тому управитель любив розповідати історію про те, як утопився Пак Со Бан, і не забував згадати, що винний у цьому Квон Сан Чхор, котрий відмовив бідоласі в якихось тридцяти вонах, штовхнувши його тим самим на самогубство. Принагідно Ан Син Хак казав, що завжди ладний допомогти людині і що недавно без усякої для себе користі позичив двадцять вон Хі Чжуну.

Насправді ж він позичив Хі Чжуну гроші, розраховуючи, по-перше, одержати великі проценти, а по-друге, здобути прихильність Хі Чжуна, зробити його залежним від себе.

До повернення Хі Чжуна з Японії всі беззаперечно корилися Ан Син Хаку. Ще б пак, він же управитель, та ще й з освітою. Після приїзду Хі Чжуна Ан Син Хак почав втрачати свій авторитет, і це дуже непокоїло його.

«Неодмінно треба підкорити собі цього хлопчиська, — думав Ан Син Хак, — інакше мені буде сутужно!» Управитель давно тишком спостерігав за Хі Чжуном, і от, о радість, той сам прийшов до нього з проханням. «На стрільця і звір біжить!» — задоволено хихотів Ан Син Хак.

За допомогою Хі Чжуна він сподівався підняти свій авторитет розумного й освіченого чоловіка. Повага, яку виявлятиме до нього «молодіжний вождь», безумовно, зіграв свою роль.

«От я який!.. Завжди вмю розрахувати свою вигоду. Чому б із такими здібностями та не стати заможною людиною?» — захоплювався собою Ан Син Хак.

І справді, він міг пишатися своїми талантами. Завдяки скупості та жадібності управитель швидко розбагатів.

2

Щоліта Ан Син Хак витрачав чимало грошей на дині, які він і особливо Сук Чжа дуже любив.

«А чому б нам замість того, щоб купувати дині, не завести власного баштану?» Ця думка з деякого часу не покидала Ан Син Хака.

Проте, перш ніж остаточно зважитися на таке діло, він разом з Сук Чжа провів кілька днів за підрахунками.

— Не доберу, про які витрати ви говорите? Адже баш-

тан буде на нашій власній землі? Хіба що податок? — циро дивувалася Сук Чжа.

— Що ти тямипш у цьому? Хай земля наша, але при підрахунках треба думати про неї, як про чужу.

— Тоді ми повинні врахувати й орендну плату?

— Авжеж! І витрати на добрива, на збудування куреня, на платню робітників, сторожу...

— Чекай, чекай! А наш абом¹ для чого?

— Ото дурна голова! Коли абом буде зайнятий на баштані, він не зможе виконувати іншої роботи. А крім того, йому доведеться платити за те, що він працює вночі, адже дині треба стерегти.

Сук Чжа уїдливо засміялася:

— Якщо вже ви взялися рахувати, то треба зважити й на те, скільки часу ми з вами витратили на ці підрахунки!

— А ти як думала! Все треба передбачити! От скажи, наприклад, скільки грошей ми в середньому витрачаємо на дині?

— На дині? Чон тридцять щодня...

— Так! Сезон динь триває приблизно два місяці. Отже, всього ми витрачаємо вісімнадцять вон. Виходить, коли витрати перебільшать цю суму, садити дині не вигідно.

Після довгих суперечок було складено такий список:

1. Збудування куреня	— 2 вони	80 чон
2. Прополка баштану	— 2 вони	50 чон
3. Добрива	—	50* чон
4. Насіння	—	30 чон
5. Поземельний податок	—	45 чон
6. Орендна плата	— 9 вон	50 чон
7. Платня сторожу	— 3 вони	10 чон

Разом: 19 вон 15 чон

— І хоч скільки рахуй — вийде стільки ж! — закінчив Ан Син Хак.

— Ну, тоді справді не вигідно вирощувати дині, — розгублено подивилася на чоловіка Сук Чжа.

Ан Син Хак трохи подумав, потім ударив себе по колінах і радісно вигукнув:

— Забули, забули! Одну вигоду не врахували!

¹ А б о м — грубе звертання до літнього чоловіка. Так часто називали слуг.

— Яку?

— А ту, що в курені ми ховатимемося від спеки, не будемо потіти, не доведеться зайвий раз прати одяг, витрачати мило, платити праці... Скільки вон на це можна покласти?..

Сук Чжа не втрималась і, схопившись руками за живіт, посили зареготала:

— Ой-ой-ой!.. А я думала, ви щось розумне скажете. Коли вже на те пішло, то поки ми доберемося до свого куреня, наскрізь пропотіємо.

— Подумаєш, пропотіємо. Ми поставимо курінь недалеко від хати... А взагалі людина завжди потіє, коли ходить. Поки до вбиральні дійдеш, і то стаєш мокрий.

— Ха-ха-ха... Хто ж без потреби ходить туди?

— Ну, гаразд, коли не хочеш врахувати цю вигоду, то не забувай, що ми можемо частину динь продати.

— Звичайно, як не пригощати знайомих. От побачите, вони відразу приїдуть з міста, як тільки дізнаються, що в нас є баштан.

— А ми скажемо, що він не наш, скажемо, що просто купуємо з цього баштану дині. От хіба тільки не вродить!

— Ну, знаєте, коли так міркувати, то, виходить, нічого не можна робити.

— Ні, чому ж? Адже не дарма кажуть: сім разів відміряй, а раз відріж!

— Ви вже занадто дріб'язкові.

— Є жадніші за мене. От я розповім тобі одну історію. В провінції Чолладо жив дуже багатий чоловік. Якось прийшов до нього в гості приятель. Кланяючись, він не навмисне зачепив лампу і розбив скло. Господар не відпустив його доти, доки гість не заплатив йому за скло. Цього чоловіка справді можна назвати дріб'язковим.

— Ви теж, недалеко пішли від нього...

— Годі патякати, — перервав свою надто сміливу жінку Ан Син Хак. — Розумні люди кажуть: яким би шляхом не йти, аби до Сеула дістатися...

І управитель засміявся удаваним, неприродним сміхом.

3

Зрештою Ан Син Хак усе-таки ризикнув завести баштан. Біля підніжжя гори, недалеко від села, абом з Док Чхіром посадили чотири мачігі кавунів і динь. Між рядів посіяли кукурудзу, огірки, квасолю. Ця блискуча думка

прийшла в голову управителя вже після того, як він склав список витрат.

Баштан доглядав абом. Тільки-но з'явилася перша зав'язь, він, за розпорядженням Ан Син Хака, перебрався жити в курінь.

Абом лаяв баштан і хазяїна на всі заставки: «На біса він йому потрібен? Тільки мені зайвий клопіт! Хоч би їжаки й ховрахи зжерли ці кляті дині!»

Не так уже й важко обробляти баштан, але набридло стерегти його. Раніше абом хоч уночі відпочивав од своєї важкої праці, а тепер і вночі не поспиш.

Коли почали достигати дині й кавуни, Ан Син Хак з Гап Чхуром і Сук Чжа по кілька разів на день приходили на баштан. От і сьогодні, пообідавши й закуривши люльку, Ан Син Хак сказав:

— Ой, яка спека! Гап Чхуре, ходімо в курінь, там не так жарко. Ти, Гап Сук, підеш з нами?

— Добре.

— Я теж піду,— заквапилася Сук Чжа.

— Ні, всім іти не годиться. На кого ми покинемо дім? — запротестував Ан Син Хак.

— Док Не залишиться.

— Хіба можна довіряти їй? Мабуть, хочеш, щоб нас обікрали?

— Хто полізе красти вдень? Та ще в таку спеку? — заперечила Сук Чжа.

— Знайдуться очі!

— Гаразд, я посиджу вдома. Ідіть!.. — сказала нарешті Гап Сук.

Сук Чжа зраділа, як дитина, і побігла перевдягатися.

Вона так чепурилася й фарбувалася, наче йшла не на баштан, а на званий вечір.

— Ходімо швидше! Чого ти там вовтузишся? — підганяв її Ан Син Хак.

— Зараз, зараз! — Сук Чжа натягувала панчохи й шукала взуття.

— Док Не! Де мої туфлі?

— Не знаю!

— А хто знає, неробо? А-а-а, ось вони!

Узявши чистий носовичок і нову парасольку, Сук Чжа попрямувала до виходу.

— Я хутко повернуся, Гап Сук, і тоді підеш ти... — трохи винуватим тоном сказала вона на прощання.

— Ну, де ти там? — почувся сердитий голос Ан Син Хака.

Сук Чжа збігла з ганку.

Легкий вітрець грався з її гарною блакитною спідницею і кофтинкою. На грудях у неї сяяв золотий ланцюжок: влітку Сук Чжа не носила наручного годинника.

Ан Син Хак був без піджака, в самій сорочці, на голові — солом'яний капелюх, на ногах — японські капці. Він вів за руку Гап Чхура.

— Ідіть, будь ласка, повільніше! — змолилася Сук Чжа, яка на своїх каблуках ледве встигала за ними.

— Ні, це ти йди швидше!

Люди, що сиділи в затінку під деревом, побачивши Ан Син Хака, вклонилися йому.

— На баштан ідете?.. — спитав управителя Хі Чжун.

— Так, хочемо трохи відпочити! А як у тебе з прополкою?

— Гадаю, що скінчу цими днями.

— Приходь якимось до нас у курінь.

— Дякую!.. Гарні вродили дині?

— Так собі... Не дуже.

Поки вони розмовляли, люди тишком роздивлялися Сук Чжа, яка вирядилася, як справжня гейша. Кім Сон Дар глузливо посміхався.

З ріки повівав свіжий вітрець, і в курені було досить прохолодно.

Наївшись кавунів і динь, Ан Син Хак і Сук Чжа розляглися на циновці.

— Як тут добре, як прохолодно!..

Гап Чхур сидів на підлозі й грався, а Сук Чжа з таємничим виглядом щось шепотіла чоловікові на вухо.

4

Омом, скінчивши поратися на кухні, взяла кошик і подалася на город, щоб назбирати овочів для маринаду. Пішла і Док Не.

Гап Сук залишилася в домі сама. Сьогодні їй було особливо тяжко. На ще недавно чистому небі її душі згущалися грозові хмари. Скоро почнуться канікули, в село приїде Кьон Хо і знову ходитиме за нею по п'ятах, набридатиме своєю любов'ю.

А що, як спритна Сук Чжа здогадається про їхні стосунки і все розповість батькові? Тоді — прощавай, школо! Та що там школа! Ясна річ, батько придумав суворіше покарання. Але Гап Сук до всього приготувалася. Тому вона й просила Ін Сун влаштувати її на роботу. Дівчина була майже певна, що про її горе скоро всі дізнаються. І вона змушена буде піти з дому.

У Гап Сук на очах з'явилися сльози. Вона присіла біля вікна, втопивши невидючий погляд у далечінь. «Гірше того, що сталося, не може нічого бути, — думала вона. — Добре, що я не завагітніла, а то просто довелось б накласти на себе руки...»

І від усвідомлення того, що найжахливіше обминуло її, що вона здорова й молода, що попереду ще маячить надія на щастя, їй трохи полегшало. Її очі знову засяяли, як сяє на небі сонце після зливи. Вона підійшла до книжкової полиці і, взявши звідти альбом з фотографіями, почала роздивлятися їх. Найбільше там було знімків Сук Чжа, яка любила фотографуватися в найрізноманітніших позах. Ось карточка батька, де він, посміхаючись, стоїть поруч із нею...

— Вам листи! — гукнув у вікно листоноша, і Гап Сук здригнулася від несподіванки.

Кинувши альбом, вона вибігла надвір. Листоноша вже пішов, а на ганку лежали два листи від братів. «Чому відразу два? — стривожилася дівчина. — Чи не трапилося щось із матір'ю?..»

Вона швидко розкрила конверт; надписаний рукою Гап Сона. Брат писав, що вісімнадцятого ранковим поїздом вони виїжджають до Вонтхо, і просив зустріти їх. Дівчина мало не підстрибнула від радощів — як добре, що приїжджають брати!

Вона несамохіть розкрила другий конверт і раптом, почервонівши, швидко озирнулася: чи нікого немає поблизу?.. Серце її прискорено забилося. В конверті, підписаному Гап Чуном, лежав ще один запечатаний конверт, і Гап Сук одразу пізнала почерк Кьон Хо. Деякий час дівчина вагалася: їй не хотілося читати листа. Нарешті вона розкрила конверт.

Кьон Хо знову писав про своє кохання, про те, що не може жити без неї, що страждає від її байдужості...

«Відтоді, як Ви покинули нас, повний місяць двічі освітив землю. Я не можу передати, як скучив за Вами за ці два місяці, як хочу знову бачити Вас! Часом я просто

Не можу знайти собі місця. Я звертаю свій погляд на південь, куди Ви поїхали, та бачу там лише чорні хмари, я дивлюся на зорі, ніби вони можуть розповісти мені про Вас... Але вони мовчать... мовчать...»

Дівчина, насупившись, читала лист. Він здався їй фальшивим, запозиченим з поганого любовного роману. І почерк Кьон Хо теж не подобався їй — якийсь не чоловічий: кожному літеру виведено рівненько, охайно. Зразу видно, що він дуже дбав про те, щоб писати гарно.

Гап Сук знову глянула на другий конверт. Тепер вона уже помітила, що й адресу написано рукою Кьон Хо. Просто він підробив почерк Гап Чуна.

Злість закипіла в душі Гап Сук — розірвавши лист на дрібні шматки, вона сунула його в рот і почала люто жувати.

Вона жувала й жувала ненависний лист, поки він не перетворився на рідку кашку. Гап Сук сплюнула. В роті було гірко, язик — у чорнилі. Гап Сук сплюнула знову, слина була темно-синього кольору. Вона залізла пальцем у рот і витягла рештки паперу.

5

До зустрічі з Хі Чжуном Гап Сук інакше ставилася до Кьон Хо. Можливо, вона навіть любила його, вважала непоганою людиною. Але, побачивши Хі Чжуна, дівчина почала порівнювати його з Кьон Хо і з кожним днем знаходила в своєму колишньому коханому дедалі більше вад.

І як раптово починає хвилюватися спокійне море, так само й Гап Сук відчувала тепер якийсь неспокій. Знищивши лист, дівчина пішла на кухню полоскати рот. Потім зняла кофтинку й почала митися в тазу. Які гарні були її білі дівочі груди, округлі плечі, тендітні руки!..

Витершись насухо м'яким рушником, Гап Сук заходилася прати свої носовички. Саме в цей час повернулася з городу омом, тримаючи в руках кошик з редискою.

— Це ви? — гукнула її Гап Сук. — А де ж Док Не?

— Вона була зі мною на городі, а зараз пішла на баштан.

Омом поставила кошик на порозі й сама плюхнулася поряд — вона ледве трималася на ногах від спеки і втоми.

— Що, жарко, омом? А я трохи помилася, й полегшало.

— Ходити важко, панночко. П'яти так і пече! — Служниця з жалем глянула на свої попечені сонцем ноги.

— А чому ви ходите босоніж?

Омом подивилася на випечене тіло Гап Сук, потім перевела погляд на свої загрубілі, порепані руки і тяжко зітхнула.

— Послухайте, панночко! Ви самі далеко від хати не ходіть.

— Чому?.. — Гап Сук здивовано утупила очі в служницю й перестала прати.

— Бо пані це не подобається, і вона говорить про вас хазяїну погане...

— Невже я повинна сидіти вдома? Яке їй діло до моєї поведінки? — розсердилася Гап Сук.

— Не знаю... Я тільки хотіла попередити вас. Але ви про це мовчіть, бо мене лаятимуть.

— Не бійся, не скажу. А взагалі мені байдуже, хай патякає що хоче.

Гап Сук віджала носовичок, повісила його на вірвовку. Потім підійшла до дзеркала й почала розчісувати своє густе волосся.

— Ну, то як, омом, назбирала городини для маринаду? — почувся різкий голос Сук Чжа.

— Знайшла трохи редиски... — Перелякана несподіваною появою хазяйки, омом тупцювала на одному місці. — А ви були в курені?

— Так! Ну й спекота! Поки дійшла від баштану до хати — геть змокла. А в курені прохолодно. Раджу й тобі прогулятися туди! — звернулася Сук Чжа до Гап Сук.

Дівчина зраділа: вона ладна була йти куди завгодно, аби тільки не бачити злого погляду Сук Чжа. Перед тим як вирушити, Гап Сук коротко повідомила:

— Надійшов лист із Сеула. Брати приїдуть вісімнадцятого.

— Справді? — без особливої радості озвалася Сук Чжа.

Гап Сук швидко йшла стежкою до баштану. Проходячи повз дерево, біля якого все ще сиділи селяни, вона зустрілася очима з Хі Чжуном. Серце її шалено закалатало. Низько схиливши голову, дівчина прискорила ходу і, не озираючись, мерщій вскочила в курінь.

УЧНІ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

1

Ю Сун Ген, перша дружина Ан Син Хака, була високою стрункою жінкою, але виглядала не на сорок років, а набагато старшою; глибокі зморшки — слід тяжких переживань — покарбували її обличчя.

Чотири роки тому, забравши з собою дочку й прийомних синів, Сун Ген пішла від чоловіка. Тепер їй жилося непогано, а років двадцять тому вона разом з Ан Син Хаком мешкала в темній, тісній землянці, терпіла холод і голод. І коли б не батьки Сун Ген, які допомагали молодим, навряд чи вони зуміли б вибитися із злиднів.

Але жаба забуває, що була пуголюком — як тільки Ан Син Хак зажив трохи краще, він одразу ж забув про всі злигодні, почав заводити коханок та чіплятися до дружини, звинувачуючи її в тому, що вона дає гроші своїм батькам. Кінець кінцем Сун Ген перестала зустрічатися з ними.

Ан Син Хак, хоч і був страшенним скнарою, але не шкодував грошей на коханок, яких у нього було чимало. З ними він прижив трьох синів.

Гап Сон народився від заміжньої дочки шинкарки. Приїхавши до родичів погостювати, вона зійшлася з Ан Син Хаком. Коли він дізнався, що його коханка вагітна, то забрав її від чоловіка; у них народився син. Відтоді Ан Син Хак жив на два доми. Але незабаром він зрадив і другу жінку, зійшовшись з молоденькою гейшею з ресторану. Дочка шинкарки дізналася про це й кинула Ан Син Хака, залишивши йому однорічну дитину. Хлопчика взяла Сун Ген.

Через деякий час Ан Син Хак завів собі нову наложницю. Він привіз її з села, куди їздив у справах. Пізньої ночі в дім Ан Син Хака внесли паланкін, з якого вийшла гарна дівчинка з довгими косами.

Ю Сун Ген остовпіла від подиву.

— Хто ця дівчина?..

Замість відповіді Ан Син Хак замахав на дружину руками і, підбігши до неї впритул, зашепотів: «Це я привіз для себе... Ти, будь ласка, мовчи. Вона не знає, що я жонатий. Завтра допоможеш їй зробити зачіску...»¹

¹ В Кореї зачіска заміжньої жінки відрізняється від зачіски дівчини.

Тієї ж ночі Ю Сун Ген, узявши з собою дітей, пішла до батьків. Зчинивши на прощання бучу, покинула Ан Син Хака й гейша. А юна красуня через кілька місяців померла від пологів. Маленького Гап Чуна знов-таки взяла до себе Сун Ген.

Ан Син Хак розгулявся ще більше. Жив мало не з усіма гейшами міста, поки не потрапив, нарешті, в пастку до негарної, але хитрої Сук Чжа.

Спочатку, ще до народження Гап Чхура, Ан Син Хак намагався зберегти давні звички. У свій сеульський будинок, де жила тепер Сун Ген, він привіз заміжно жінку і навідувався до неї щосуботи.

Пронюхавши про це, Сук Чжа приїхала в Сеул і прийшла до нової коханки Ан Син Хака, щоб відлупцювати її. Почалася бійка. Жінки лаялися, кричали, тягали одна одну за коси. Сун Ген, що спостерігала цю дику сцену, тремтіла від жаху й не знала, що робити. Але потім вирішила, що найліпше не втручатися. Тим більше, що й Ан Син Хак, не наважившись відкрито підтримати ту чи іншу сторону, визнав за краще втекти з дому.

Зрештою перемогла Сук Чжа, якій вдалося вигнати суперницю. Та, повертаючись додому, висловила все, що думала про Сук Чжа і свого коханця.

— Мерзотнице! — кричала вона на всю вулицю. — Бери його і живи з ним, скільки влізе. А ти будь тричі прожлятий, гидкий кнуряко! Бач як розохотився! І дружина в нього, і наложниця, та ще зманив порядну жінку, негідник! Якраз до пари такій безсоромній, як ти. Хіба ти жінка, що б'єшся через нього? Та якби я знала, що він має таку кобилу, я й близько не підійшла б до нього...

З того часу Ан Син Хак угамувався: чи то старий став, — все ж таки скоро п'ятдесят, — чи то соромно було, але більше він не пробував вириватися з цупких обіймів Сук Чжа.

2

В будинку Ю Сун Ген було сьогодні особливо гомінко і весело: завтра починалися літні канікули, і всі п'ятеро школярів, що жили у неї на квартирі, збиралися додому. Разом з ними їхали до батька й прийомні сини Сун Ген.

Зараз хлопці готувалися до від'їзду: складали у валізи й торбини свої речі; хто прав, хто писав листа, а Кьон Хо

крадькома загортав у папір велику коробку цукерок, яку він купив для Гап Сук.

— Мамо! Ми хочемо їхати ранковим поїздом,— сказав Гап Сон.

— Гаразд, їдьте!

— А як же ви залишитесь самі? — з тривогою запитав Гап Чун.

Обидва хлопці любили Сун Ген, мов рідну матір.

— Ну то й що, відпочину трохи... Буде тихо, спокійно...— бадьорилася Ю Сун Ген.

— А хіба з нами вам не спокійно? А коли тихо, хіба це добре? Хіба не нудно?..— жартували хлопці.

— Ото вже погуляємо!..— замріяно сказав один із школярів.— Цілий місяць ні турбот, ні клопоту...

— А я день і ніч задаватиму хропака — відсипатимусь!

— От сплюха!.. Можна подумати, що він тут недосипав!..

— Я лише кілька днів побуду вдома, а потім піду в храм Ілсімса,— голосно сповістив Кьон Хо.

— Кажуть, настоятель храму твій названий батько? — посміхаючись, мовив Гап Сон.

Усі засміялися.

— Що це за брехня?.. Хто це вигадав? — обурився Кьон Хо, поглядом благаючи Ю Сун Ген про допомогу.

Вона зрозуміла й відповіла:

— Я нічого не чула про названого батька, та знаю, що батьки Кьон Хо молилися Будді й просили, щоб він послав їм дитину...

— Отож-бо й воно!..— підхопив Чон До, учень третього класу,— через це ми й кажемо: «Тебе породив Будда, а сина Будди вважають сином настоятеля того храму, де відбулося «диво». Так, хлопці?

— Авжеж!..— дружно підтримали Чона До товариші.

— Ошуканцю! Де це ти вчитав таке! Якщо я син настоятеля того храму, де молилися мої батьки, то й тебе так само можна вважати сином усіх священників християнської школи, в якій ти вчишся? І до того ж — онуком самого бога, бо священників звать «синами бога»?..

— Постривай! — замахав віялом Чон До.— Що за дурниці ти верзеш? По-перше, я взагалі не вірю в бога, а по-друге, мої батьки не вимолювали мене у Будди; це твої говорять усюди, що тебе їм «бог послав». Я народився, як усі звичайні люди, і знаю, що див на світі не буває,

що усе це забобони. Тож найімовірніше, що твоїм «творцем» був сам настоятель. Чи так я кажу, друзі?

— Ха-ха-ха! Авжеж, Чон До, авжеж!

Кьон Хо почервонів і, збентежено чухаючи потилицю, мовив до Ю Сун Ген:

— Даремно ви розповіли їм цю історію. Вони й так люблять базікати, а тепер зовсім замучать мене своїми дурними жартами.

— Але ж я не говорила їм, що ти народився від Будди?.. Я тільки сказала, що твої батьки просили бога, щоб він допоміг їм народити сина...

— А бога ж немає... Його мати прийшла у монастир і...— знову встряв у розмову Чон До.

— Мовчи, бовдуре!..— Кьон Хо кинувся на свого кривдника й рукою затулив йому рот.

Ю Сун Ген ледве вгамувала бешкетників.

Увечері хлопці пішли в кіно: адже тепер їм довго не доведеться дивитися фільми. Повернулися вони пізно вночі. А вранці, нашвидку поснідавши, побігли на вокзал.

3

У поїзді, що йшов до Пусана, було повнісінько школярів. Вони тріскотіли як сороки, і в загальному гомоні не можна було розібрати жодного слова.

Хлопці насилу відшукали місце в кутку вагона, зняли з плечей торбинки й закинули їх на полицю.

— Гей ти, прокажений! — жартівливо штовхнув свого учорашнього «противника» Чон До.— Ти що, збираєшся їхати навстоячки? Ноги затерпнуть...

— Нічого, витримаю!.. Аби доїхати до Сувона, а там вільніше стане.— У добряги Кьон Хо був сьогодні особливо благодушний настрої.

Незважаючи на тисняву, жоден з юних пасажирів не скаржився. Всюди лунали сміх, жарти. Кілька хлопчаків навіть почали борюкатися й насакувати один на одного, як півні.

Коли поїзд минув Йонсан, хлопці висунулися у вікна й закричали:

— Дивіться, вода! Це ріка Ханган. Зараз під'їдемо до моста!..

Досхочу накричавшись, усі, наче за командою, стихли й почали їсти.

Якийсь хлопчина засунув у рот ниріжок і, широко розкривши очі, почав ретельно жувати. Здавалось, щоки його от-от луснуть.

Гап Сон і його друзі спочатку їли бутерброди, потім — яблука. Покінчивши зі своїми припасами, вони вибігали на станціях, щоб купити всякої всячини.

— Візьмемо динь... — наперед планували вони.

— А на наступній станції — кавунів!

Так вони й їхали: то їли, то починали гомоніти й реготати. Пасажири розчулено дивилися на них і посміхалися: всі учні — і гарні й негарні — приваблювали серця своєю юністю, свіжістю й молодечим завзяттям.

— Шкільні роки, шкільні роки! Найкращий час у житті... Дивишся на цих хлопців і розумієш, який ти став старий і нудний... — задумливо мовив літній чоловік у європейському костюмі.

— Так, чудовий час! Шкода тільки, що багато хто з нас не мав змоги вчитися у школі...

Поїзд наближався до станції Т.

— Під'їжджаємо! Під'їжджаємо! — на весь вагон закричав Гап Чун.

— Так швидко?.. За розмовами й не помітили, як доїхали.

Гап Сон, Гап Чун і Кьон Хо почали збирати речі.

Чон До їхав трохи далі.

— Гей, друзяко! Не забудь привезти яблук з Тегу!..

— Обов'язково привезу! А ти прихвати якнайбільше динь, — прохали один одного хлопці.

— Щасливо доїхати! — побажав Гап Сон приятелеві.

— А вам весело провести канікули.

Біля виходу в місто стояла Гап Сук, чекаючи братів.

Зустрічати Кьон Хо батьки прислали слугу.

Гап Сон і Гап Чун тицьнули в руки контролерові квитки й кицнулися до Гап Сук.

— Добрий день, сестричко!.. Добрий день! — навперед бій віталися вони.

— Здрастуйте, здрастуйте!

Кьон Хо перехопив нарешті погляд дівчини й уклонився їй.

— Здрастуйте!.. — ледь чутно відповіла Гап Сук. Кьон Хо здався їй зовсім чужим і збудив у ній якесь неприємне почуття, що його дівчина не змогла б навіть висловити.

Усі вони разом вийшли на привокзальну площу. Кьон

Хо віддав речі служникові й звелів йому йти додому, а сам попрямував з друзями й Гап Сук.

Вибравши момент, коли хлопці трохи відійшли від них, Кьон Хо тихо запитав:

— Як ваше здоров'я, Гап Сук?

— Дякую, добре!

— Чому ви не відповіли на мої листи?.. Ви одержали їх?..

— Так!

Настала тяжка мовчанка.

Нарешті вони підійшли до перехрестя, де їхні шляхи розходилися. Кьон Хо був дуже засмучений — йому не хотілося розлучатися з Гап Сук.

— Завтра зустрінемося? — спитав він, прощаючись.

— Еге ж. Приходь до нас!.. Підемо на баштан дині їсти! — запрошували його Гап Сон і Гап Чун.

Дівчина, почервонівши й одвернувшись від Кьон Хо, мовчки дивилася вдалину.

4

Хлопці весело йшли дорогою. Зведені брати, зовні й за вдачею мало схожі між собою, вони, проте, були дуже дружні й любили один одного.

— Ану, діти, гайда сюди! — почули вони раптом знайомий голос. Ан Син Хак, стоячи біля куреня, махав їм рукою.

— Дивіться, он батько нас кличе!.. Ходімо до нього!

— Ходімо!

— А чи багато вродило динь, сестро?

— Чимало!

— Ох, і поїмо зараз!

Коли вони увійшли до куреня, Ан Син Хак заметушився:

— Сідайте, сідайте.

Він відклав кавун і посунувся.

Сини зняли кашкети й низько вклонилися батькові. Потім Гап Чун вийняв з торбини пакет із цукерками і простягнув Гап Чхуру:

— Привіт, карапузе! От тобі гостинці від нас.

Гап Чхур схопив пакет і одразу ж запустив туди руку.

— Скидайте мерщій піджаки й покуштуйте наших динь, — весело сказав Ан Син Хак, звертаючись до старших синів. — Гап Сук! — повернувся він потім до дочки, яка стояла біля входу в курінь, — ходи-но сюди.

- Я не хочу їсти.
— Знову болить голова?
— Ні!
— А чого ти така сумна?

Управитель допитливо глянув на дочку й подумав: «З дівчам явно щось негаразд. Мабуть, це не нерви, а щось серйозніше... Чи, бува, не закохалася? — Від тієї думки у Ан Син Хака аж мороз поза шкірою пробіг. — Якщо це так, справа серйозна... Спробую з нею поговорити...» Він відкашлявся і почав:

- Скажи мені, що з тобою? Що тебе мучить?
Гап Сук розгубилася від несподіванки.
— Нічого!.. Просто в мене часто болить голова.
— Без усякої причини?..

Гап Сук раптом уткнулася обличчям у коліна й гірко заплакала.

— Ото новина!.. Чого ж ти плачеш, доню? Я ж не хотів образити тебе... Ну, заспокойся!.. Давай їсти кавун. Гап Чхуре, пригости сестру цукерками.

Але Гап Чхур міцно притиснув пакет до себе і захитав головою. Вигляд у нього був такий кумедний, що Гап Сук не витримала й розсміялася:

- Ах ти, мале порося!
— Сама порося!..

— Хіба так можна казати до старших?.. — нахилиючись до хлопчика, докірливо мовив Гап Сон.

Але той замість відповіді плюнув йому в обличчя. Ан Син Хак розреготався і підвівся.

— Ану, діти, збирайтеся швидше, час обідати! — раптом заквапився він.

Вийшовши із куреня, управитель гукнув до робітника:

— Візьми кілька гарних динь і кавунів і віднеси до мене.

Сук Чжа, не дочекавшись гостей, пішла їм назустріч.

Побачивши її, Гап Сон і Гап Чун зняли кашкети й вклонилися.

— Що це ви так довго?.. — звернулася Сук Чжа до чоловіка.

— Та засиділися в курені... А зараз не від того, щоб пообідати.

— Зголодніли?.. — звернулася Сук Чжа до хлопців з невластивою їй люб'язністю. — Як себе почуває мама? А ви самі не хворіли?

— Годі тобі, вари швидше кашу й м'ясо та приготуй тток,— перебив її Ан Син Хак.

Сук Чжа наділа фартух і взялася до діла. У хаті знявся неймовірний переполюх. Вона вихором носилася по кімнатах, гриміла посудом, безперервно гукала то Док Не, то омом... Сук Чжа любила іноді вдати з себе привітну, дбайливу хазяйку.

Добре знаючи її сварливу вдачу і скнарість, Гап Сук тільки посміхалася.

5

Увечері для дітей влаштували чаювання. На веранду винесли новий полірований столик, який Ан Син Хак купив за сім з половиною вон у сеульському універмазі «Міцукосі»; на столик поставили вазу з квітами, а навколо неї поклали різні ласощі, дині, кавуни.

На плиті кипів чайник.

— Діти, їжте, скільки хочете! І ти теж,— сказав Ан Син Хак, запрошуючи до столу Сук Чжа.

— Яка краса!.. Такий урочистий прийом, наче у нас почесні гості!..

— У культурних людей завжди так: коли члени сім'ї зустрічаються після довгої розлуки, вони обов'язково влаштовують урочистий вечір.

Управитель із задоволеним виглядом оглянув стіл і, простягнувши руку за цукеркою, запитав:

— Ну, діти, як ви вчитеся?

— Добре!..— швидко відповів Гап Сон.

— А ти, Гап Чуне?

— Теж добре! А Гап Сон у нас спортсмен!

Ан Син Хак подивився на хлопчика й подумав: «Гап Чун — копія матері: у неї було таке ж гарне кругле обличчя. Тому вона й сподобалася мені... І старший син теж схожий на матір. То була не жінка — вогонь!.. От і син став спортсменом. Де вона тепер?.. Як живе?.. Мабуть, постаріла?..» Останню фразу він, сам того не помічаючи, вимовив уголос.

— Хто? Хто постарів? — відразу ж причепилася до нього Сук Чжа.

— Та це я так, сам до себе...— чухаючи потилицю, зніяковіло пробурмотів Ан Син Хак і запитав старшого сина: — А що, від спорту є зиск? Адже будь-яка справа добра тоді, коли дає прибуток. От, приміром, злодійство...

Якщо красти з розумом, можна непогано пожитися. Взагалі в наш час гроші — це все!.. Люди і вчаться для того, щоб легше було їх заробити.

— А по-моєму, вчаться для того, щоб стати людиною! — заперечила Гаї Сук.

— Вибачай, дочко!.. Без грошей ніхто тебе не вважатиме людиною. Жебрак, наприклад, — хіба він людина?

— А коли у людини тільки обличчя людське, а душа звіряча, ким її вважати? — втрутився у розмову Гап Сон.

— Звіряча душа?.. Так ви ж самі кажете, що людина походить від мавпи... А тепер настав час, коли вона знов перетворюється на мавпу...

Хлопчаки розсміялися.

— А що буде, коли всі люди перетворяться на мавп? Тоді, певне, почнеться зворотний процес, — жартували вони.

Ан Син Хак теж посміхнувся і самовдоволено погладив свої рачачі вуса.

— Вислухайте мене уважно, а потім судитимете, правий я чи ні! От ви кажете, що перці люди з'явилися на землі сотні тисяч років тому!.. Припустимо, я в це не вірю, але будемо вважати, що ви маєте рацію... Так от... За весь цей час людина так і не стала по-справжньому людиною. Навпаки, вона знову перетворюється на звіра. Візьміть нашого аптекаря: начебто освічена людина, а заріс волоссям, як справжня мавпа.

— Що ви говорите, батьку! Зовсім не в тому річ, — за протестувала Гаї Сук. — Люди не стали гірші. Просто одні живуть добре, а інші погано. Коли з цим покінчити...

— Покінчити? Цікаво, а хто ж це зробить?

— Самі люди.

— Е ні, людині не під силу змінити те, до чого прирік її бог. Усе в світі має свою протилежність: є високі гори й глибокі моря, є світлий день і темна ніч, є чоловіки і жінки, є бідні та багаті... Якщо всі житимуть добре, хто ж тоді працюватиме? Всі будуть ніжитися у своїх домівках. Не можна ламати встановлений порядок.

— Але ж цей порядок створили самі люди, чому ж вони не можуть поламати його...

— А ви, між іншим, дуже схожі на мавпу, — захихотіла раптом Сук Чжа. — Он скільки волосся у вас на ногах...

Хлопці зайшлися від сміху, а Ан Син Хак розсердився.

— Ти не дуже кешкуй... Бо в тебе ж самої очі як у сальгачі¹.

— Хто це вам сказав таке?..

— Нащо говорити? І так видно... Ну добре, добре! Я пожартував! — додав Ан Син Хак, побачивши, що Сук Чжа ображено закопилила губу.

6

— Молодь тепер не слухає старих людей, через це й усі нещастя. От я розповім вам одну історію. Ви, напевно, знаєте людину на ім'я Пак Хун?

— Це той, що в газеті працює?

— Еге ж... Я з ним разом учився в школі. Хороший був хлопець і вчився непогано. Потім він працював відповідальним секретарем у фінансовому управлінні. Усі ладили його на директора, а він раптом, після березневих подій, кинув службу. Потім переходив з однієї роботи на іншу й, нарешті, влаштувався в газеті. Чомусь змінив ім'я (раніше він звався Пак Ін) і розлучився з дружиною. А навіщо він усе це зробив, ніяк не доберу. В газеті ледве на кашу заробляє, та й нова жінка — справжня голодранка... А та красунею була...

— Невже так почесно бути директором фінансового управління? — спитав Гап Чун.

— Ну й питаннячко!.. Та бути директором навіть краще, ніж самим губернатором, — адже він має справу з грошима!..

— Працювати в газеті теж добре. Це праця на користь суспільству!

— Яка там користь? Розумні люди кажуть: наведи спочатку лад у своїй сім'ї, забезпеч її, а потім уже думай про суспільство! А то зараз багато розвелосся таких, як Пак Хун, — ходять, галасують, а користі від них ніякої немає... У нашому селі теж такий балакун є, Хі Чжун. Патякати любить, а за душею гроша ламаного немає. Дивно, що він досі не розлучився з жінкою. Адже у нас так: з'їздив у Токіо чи в Європу, підучився трохи — і будь ласка, жінка вже більше не потрібна! Очі б мої не дивились на таких негідників...

Ан Син Хак і раніше не любив Хі Чжуна, а з приїздом Гап Сук до цього почуття додався ще й страх за дочку;

¹ Сальгачі — різновид мавп.

що, як вона закохається в цього «героя»? Тому він і намагався очорнити Хі Чжуна.

Ган Сук слухала батька насупившись і опутивши очі.

— Я на вашому місці про людей так погано не говорила б! — багатозначно дивлячись на Ан Син Хака, мовила Сук Чжа.

— А чому? Чим я гірший від Пак Хуна, паприклад?

— Хіба я кажу, що гірший?.. Але ж і не кращий!.. Скільки ви на своєму віку жінок знали?

Управитель мало не захлинувся часм.

— Скажеш таке.. Я ж не розлучився з законною дружиною!.. А наложниць мати — це ж старовинний звичай! Ніякого злочину тут немає.

— Ах, он воно що! А по-моєму, це злочин жити одразу з кількома жінками! Краще розлучитися з дружиною і побратися з тією, яка тобі до вподоби! — із запалом сказала Сук Чжа.

Ан Син Хак, бачачи, що вона не на жарт розсердилася, спробував розрядити атмосферу.

— Ну, гаразд, гаразд. Чого ти розкричалася? Припустимо, ти маєш рацію. Але що ж тоді робити з жінками, які на своєму віку жили з багатьма чоловіками? От, слухайте, я вам розповім цікаву казку. Жили чоловік і жінка. Він мав за своє життя десять жінок, а вона — десять разів виходила заміж. Після смерті вони стали перед царем небесним. Той покликав до себе чоловіка й сказав: «Ти жив із десятьма жінками, і в цьому немає нічого поганого, кожній із них ти подарував по відрізу на кофту, годував і утримував їх — одно слово, робив добре діло. Тому я відправляю тебе в рай. А ти, — звернувся бог до жінки, — вчинила тяжкий злочин. Ти виссала чимало крові з тих десяти чоловіків, з якими жила, ти обібрала й пограбувала їх. Ти заподіяла їм зло і будеш за це покарана». І бог відправив жінку в пекло. Бачите, сам бог не вважав мій гріх злочином, — засміявся Ан Син Хак.

— А я все думаю, нащо ви цю байку розповідаєте? Мабуть, теж розраховуєте потрапити в рай?

— Звичайно!

— Ой, не смішіть людей! Напевне, ви гадаєте, що небесний цар чинить так, як ви.

— Ти вважаєш, що я це вигадав? З давніх часів ведеться..

— Досить, гидко слухати всякі дурниці,— злостиво урвала його Сук Чжа.

Гап Сук затулила хустинкою рот, щоб не засміятися.

МРІЇ ЮНОСТІ

1

Здавалося, ніхто, крім Хі Чжуна, не бачив Ін Дона і Пан Ге тієї пам'ятної ночі, коли вони разом поверталися із школи.

Проте чутки про їхні стосунки швидко розлетілися по Вонтхо. Вони кружляли по селу, наче листя, гнане вітром, і нарешті, долетіли до Мак Дона.

Ще навесні юнак помітив, що Пан Ге збайдужіла до нього, але не знав, чим те пояснити. Тепер причина була відома.

— Я вб'ю їх!..— це перше, що спало йому на думку.

— Але навіщо. Якщо в яблуні немає хазяїна, кожен може поласувати її плодами,— всміхаючись, підбивав Мак Дона хлопець, який розповів йому про нове захоплення Пан Ге.

— Ні, не кожний!.. Хазяїн яблуні той, хто перший зірвав яблуко!

— Ну що ж, тоді борися за свої права! Пам'ятай тільки, що Ін Дон зуміє постояти за себе.

— Це ми ще побачимо!.. Я його не боюся! — гороїжився Мак Дон, хоча в душі побоювався Ін Дона.

Увечері юнак пішов до Пан Ге. Дорогою він намагався придумати, з чого почне розмову. «Насамперед треба викликати її з хати,— міркував Мак Дон.— Хоча матері Пан Ге все відомо, при ній я не зможу поговорити з цим дівчиськом... А якщо Пан Ге не схоче вийти, що тоді? Тоді... Вхопити її за патли й витягти!..»

Коли Мак Дон підійшов до будинку Пан Ге, дівчина стояла біля воріт і дивилася вдалину, немовби чекаючи когось.

«Чекає цього мерзотника...» — подумав Мак Дон, і полум'я ревностів спалахнуло в ньому з новою силою.

— Пан Ге!..— гукнув він тремтячим голосом.

Дівчина здригнулася від несподіванки.

— Чого тобі?

- Відійдемо трохи вбік — нам треба поговорити.
- Кажі тут.
- Останнім часом ти почала ставитися до мене інакше.
- Що ти маєш на увазі? — Пан Ге відступила від Мак

Дона.

— Кажуть, ти крутиш любов із цим Ін Доном?..— відхвилювання Мак Дон мало не задихнувся.

- Хто тобі сказав?
- Були люди, які бачили вас...
- Брехня,— знехотя відповіла Пан Ге, дивлячись убік.
- Ні, це правда! Ти слухаєш мене? — стиснув кулаки

юнак.

- Набридло слухати всякі дурниці...
- Он воно що! А ти все-таки послухай, що я тобі ска-

жу.

- Ні, не хочу.

Не встигла Пан Ге вимовити ці слова, як Мак Дон ухопив дівчину за коси.

— Ах ти, негіднику! Як смієш бити мене? — репетувала Пан Ге.— Хіба я тобі жінка? Щеня нещасне! — Вчепившись у Мак Дона, вона дряпала й кусала його.

- Йди геть, брудне дівчисько! — боронився Мак Дон.

— Що ти сказав? Я брудне дівчисько! Ах ти погань! Що ж ти тоді лізеш до мене? Навіть жінка йде від чоловіка, якщо він огидний їй! А ти мені не чоловік, зрозумів? Яке тобі діло, з ким я дружу!

- Що?!
- Забирайся звідси...

— Доню!.. Що трапилося? З ким ти сваришся? — почувся голос матері Пан Ге. Відтоді, як на неї наділи нічний горщик, вона всі дні сиділа вдома, соромлячись показуватися людям на очі. Проте, почувши крик дочки, вона вибігла назовні.

2

Гап Сон і Гап Чун майже весь час проводили на батьківському баштані. Навіть спали вони у курені. Тут було прохолодно й тихо.

Гап Сук теж частенько приходила сюди. Брати по черзі проводжали її додому. Їм було смішно, що батько й досі вважає сестру маленькою дівчинкою і наказує їм ні в якому разі не залишати її саму.

У курінь мало не щодня навідувався і Кьон Хо. Але він був поза підозрою. Адже Кьон Хо жив у сеульському будинку Ан Син Хака і, крім того, Гап Сук жодного разу не залишалася у курені з ним на самоті.

Того вечора Кьон Хо прийшов, як завжди. Невдовзі з'явилася і Гап Сук.

Сутеніло. Віяв легкий вітерець. Таємниче шелестіла кукурудза. Сюркотіли цикади.

За полем горіли вогні вокзалу. Звіддалік долинала сумна пісня. І от нарешті ніч огорнула землю чорним покривалом. Зійшов місяць. Його м'яке, сріблясте світло розлилося по полю.

— Хлопці, дивіться, який величезний місяць!

— Гарно...

— Ходімо купатися! Сестро, збирайтеся!

— Я не піду.

— Ходімте! — Кьон Хо благально подивився на дівчину.

— Гаразд, ідіть, я дожену вас.

Гап Сук ішла повільно, низько схиливши голову. Їй було дуже сумно.

Здалеку долинали голоси Гап Сона і Гап Чуна — хлопці співали на все горло школярську пісеньку. В морі місячного світла, мов коштовне каміння, виблискували краплі роси.

Освітлене місяцем обличчя Гап Сук здавалося ще блідшим, ніж завжди.

Їй не хотілося йти за Кьон Хо, і все ж вона йшла, немов прив'язана. Їхні тіні поступово зближались.

— Назад я піду іншою дорогою, — прошепотіла вона.

— Чому?

— Боюся, що нас побачать разом!

— Але ж ви не самі, з вами брати...

Кьон Хо тремтів, як у лихоманці. Він був радий, що Гап Сук видужала й виглядає набагато краще, ніж у Сеулі. Проте його непокоїла внутрішня зміна, яку він помітив у дівчині: вона явно уникала його й не хотіла залишатися з ним на самоті. Кьон Хо намагався заспокоїти себе тим, що Гап Сук одвикла від нього за час розлуки, та це мало допомагало. Серце весь час тривожно било.

Гап Сөн та Гап Чун, підбігши до річки, скинули з себе одяг і з розгону стрибнули у воду. Сріблясті бризки полетіли на всі боки. Тиха річка ніби прокинулася, розбуджена їхніми веселими голосами.

Гап Сук і Кьон Хо не купалися. Вони пройшли трохи далі й сіли під деревом. Місяць яскраво освітлював їхні обличчя. Дівчина зібгала в руці хусточку, засунула її в рукав кофтинки і, обхопивши руками коліна, почала пильно дивитися у воду. Сидячи поруч з коханою, Кьон Хо відчував тепло її тіла та запах парфумів. Дихання його почастишало.

— Послухайте, Гап Сук!

— Слухаю,— ледь чутно відгукнулася вона.

— Чому ви так охололи до мене?

— Я?..— Гап Сук сумно посміхнулася й похитала головою.

— Адже ви знаєте, як я скучив за вами, як мріяв про зустріч... А ви...— Очі Кьон Хо благально шукали її погляду.— Ви навіть не відповідали на мої листи...

— У мене просто не було часу...— Гап Сук низько схилила голову.

— Ви не уявляєте, як мені тяжко.— Кьон Хо посунувся до дівчини, і вона відчула його гаряче дихання. Раптом щось ворухнулося в її серці — їй стало шкода і себе, і Кьон Хо. Несподівано уткнувшись головою йому в груди, Гап Сук заплакала. Крізь сорочку він відчув тепло її сліз і весь пройнявся ніжністю й жалістю до коханої.

— Чому ви плачете? Чому? — злякано питав він.

Дівчина заплакала ще сильніше. Здавалось, вона хотіла виплакати все, що накопило в неї на душі.

Кьон Хо, лагідно погладжуючи її волосся, допитувався далі:

— Чому ви плачете, люба? Скажіть же мені нарешті!

— Мені здається, я збожеволюю,— через силу вимовила дівчина, бо сльози заважали їй говорити. До крові кусаючи губи, вона намагалась заспокоїтися.— Якщо батько дізнається про те, що зі мною сталося, він вижене мене з дому... Ви мужчина, Кьон Хо, і вам цього не зрозуміти. Те, що було між нами, для вас — хвилинна розвага, а для мене...

— Неправда, неправда, Гап Сук! Як ви можете таке казати! — вигукнув Кьон Хо, зрадивши, що нарешті до-

відався про причину її суму.— Я ладен хоч завтра одружитися з вами і гадаю, що батько ваш не буде проти.

— О, ви не знаєте мого батька, він такий упертий.

— Тоді давайте втечемо!

— Куди?

— Земля велика! Світ за очі!

— А як же навчання? Ви кинете школу?

— Нащо вона мені?

— Не кажіть дурниць, Кьон Хо.

— Отже, ви не хочете втекти зі мною?! — у відчай скрикнув Кьон Хо.

— Я не можу.

— Чому?

— Ну, подумайте самі, куди ми втечемо? Чим усе це скінчиться?

— Хай буде, що буде!

Гап Сук раптово засміялася, затуливши долонею рот.

— Ви ще справжня дитина, Кьон Хо! У вас ще молоко на губах не обсохло...

— Але як бути, Гап Сук? — Кьон Хо знову обійняв її. — Скажіть, і я зроблю все, що ви накажете!

Юнак раптом уткнувся їй у плече й теж заплакав.

— От тобі маєш! А ще мене заспокоювали... Просили не плакати! Тихше... Та годі вже. Ще почують!

Умовляючи Кьон Хо, дівчина легенько труснула його за плече.

4

Місячним світлом залите поле, срібляста річка... Місяць проник у сторожку Пек Йона, наче хотів дізнатися: хто ж там шепочеться? У сторожці, притулившись одне до одного, сиділи Ін Дон та Пан Ге.

Сьогодні Ін Дон допомагав Су Дону полоти рис. Після роботи він повечеряв і пішов на річку. Проходячи повз сторожку Пек Йона, юнак вирішив зазирнути туди. І — о радість, застав там Пан Ге. Мати її щойно пішла додому.

— Ти сама, Пан Ге? — прошепотів Ін Дон.

— Так! — радісно відгукнулася дівчина.

Одним стрибком Ін Дон опинився біля неї, міцно обійняв.

Пан Ге посміхалася. Світло місяця відбивалося в її очах.

— Як ти опинився тут, Ін Доне?

— Скучив за тобою...

— Не брешеш?

— Слово честі!

— Ти бачив Мак Дона? — спитала дівчина.

— Коли? Я не зустрічав його останнім часом.

— Отож приготуйся до зустрічі.

— А навіщо?

Пан Ге не відповіла. Вона лагідно погладила Ін Дона по голові.

— Яке в тебе жорстке волосся!

— У чім річ, Пан Ге? Чому я маю готуватися до зустрічі? — знову запитав Ін Дон.

— Він на тебе гострить зуб... Нещодавно прийшов до мене й поліз битися. Я йому кажу: «За що ти мене б'єш? Яке маєш право?» А він: «Я твого Ін Дона відлупцюю».

— Хай тільки спробує, я йому покажу!

— Не боїшся?.. Поб'єш його?

— А чому б і ні?

— Дістанеш тоді винагороду, — лукаво посміхнулася дівчина.

— Яку?

— Ту, яку я дуже хочу тобі дати. — Пан Ге пильно дивилася на Ін Дона. Він такий сильний, гарний, у нього такий приємний, низький голос... А лише рік тому вона вважала його хлопчиком.

Вони ще довго про щось шепотілися.

Раптом почувися чийсь кроки, промайнула довга тінь.

Відчувши недобре, Пан Ге здригнулася, серце її тривожно закалатало. Вона крадькома визирнула із сторожки і завмерла:

— Ой, що робити? Мак Дон іде!

— Нехай іде. Чого лякатися?

Мак Дон підійшов до сторожки і кашлянув, щоб привернути до себе увагу.

— Хто там? — голосно запитав Ін Дон.

— Це я, Мак Дон...

— Ну що ж, доброго вечора, Мак Доне, — глузливо привітав суперника Ін Дон.

Мак Дон зайшов у сторожку і, побачивши Пан Ге та Ін Дона, що сиділи поруч, стиснув кулаки. В очах його спалахнув ревнивий вогник.

— Ах падлюко, ти й зараз казатимеш, що це брехня? — Від люті Мак Дон заскреготав зубами.

— З ким хочу, з тим і дружу! Не твоє діло!

Розмахнувшись, Мак Дон щосили вдарив Пан Ге в обличчя.

Дівчина заплакала.

— Як ти смієш, погань така!

Ін Дон скочив і схопив Мак Дона за руки.

— Пусти, чуєш... Пусти, кажу тобі! — намагався звільнитися Мак Дон.

— А навіщо битися? Тобі що — слів бракує?

— Яке твоє діло?

— Як це яке? Мудрі люди кажуть: побачив, що торгуються, — допоможи сторгувати, побачив, що б'ються, — розборони.

Обидва стояли, як два півні, готові кинутися один на одного.

5

— Пусти, кажу тобі!

— Не пушу! Якщо ти прийшов битися, бийся зі мною!

— Ти це серйозно?

— Хіба чоловіки жартують у таких справах?

— Погляньте на нього! Іч, як заговорив! Дивися, щоб не прогадав...

— Давай вийдемо — там легше буде домовитися.

— Ну що ж, ходім! — Мак Дон схопив Ін Дона за рукав і почав спускатися по східцях, тягнучи за собою суперника.

— Ану, пусти! Ніхто не збирається тікати від тебе, — придушеним від гніву голосом сказав Ін Дон і швидко збіг униз.

— Кажуть, ти став дуже сильний. Давай поміряємося силами, хвалько. — Мак Дон зняв сорочку.

— Хвалько, кажеш? Ну, це ми зараз побачимо. Тебе варто провчити.

— Що? Чи не ти зібрався це зробити, цуценя?

— А чом би й ні? Хочеш битися — починай!

Мак Дон, зціпивши зуби, як стріла налетів на Ін Дона й головою вдарив його в груди. Від несподіванки той втратив рівновагу і впав, але миттю схопився на ноги.

Пан Ге, тремтячи, спостерігала бійку.

— Ах ти, падлюко...

Ін Дон підтягнув ременя і з войовничим криком кинувся на Мак Дона. Однією рукою він схопив його за волосся, а другою — дав такого стусана в груди, що Мак Дон як підтятий повалився на землю. Трохи отямившись і відсапавшись, Мак Дон кинувся на Ін Дона, схопив його за горло, і обидва покотилися по землі. Мак Дон був увесь заюшений, передні зуби вибито, тіло подряпано об гостре каміння. В Ін Дона під оком з'явився величезний синець. Вони й далі лупцювали один одного, дряпали, кусали. Боротьба йшла не на життя, а на смерть.

Не пам'ятаючи себе, нічого не бачачи й не чуючи, суперники качалися по землі біля сторожки і непомітно підбиралися до урвища.

— Вони зараз упадуть! Вони розіб'ються! — щосили кричала Пан Ге, гукаючи на допомогу, але, як на лихо, поблизу нікого не було. Дівчина бігала навколо хдонців, благала їх припинити бійку, але ті не зважали на неї. Вони дихали, як розлючені бики, їхні тіла сплелися в клубок. Отак разом вони й звалилися з урвища в річку.

— Рятуйте їх! — волала Пан Ге, біжучи у напрямі села. Ноги в неї підломлювалися, вона була майже непритомна.

6

Відтоді як настали канікули й діти поїхали в село, Сун Ген не знаходила собі місця. Вона сумно блукала по кімнатах, не знаючи, чим зайнятися. Ще кілька днів тому в домі кипіло життя, а тепер він був порожній.

Сун Ген пригадала від'їзд дітей, пригадала, як весело збиралися вони в дорогу, як жартували з Кьон Хо, називаючи його сином ченця. Син ченця... Сун Ген добре знала цю історію.

Квон Сан Чхор довго не мав дітей. Він ретельно молився Будді, без упику міняв наложниць, та ніщо не допомагало. Лише після того, як дружина Квон Сан Чхора сто днів провела в монастирі Ілсімса, у них врешті народилася дитина.

На честь народження сина Квон Сан Чхор улаштував пишний бенкет.

— Дива, та й годі! — казали люди.

— Який добрий, який могутній Будда!

Сун Ген, дізнавшись про це «чудо», дуже здивувалася.

Справді, все сталося, як у казці. Якщо людина не здатна народити дитину, то що може зробити Будда?

Ще тоді їй це «чудо» здалося дуже підозрілим. І тепер, коли Сун Ген вже не вірила в бога, вона остаточно зневірилася в «божественному походженні» Кьон Хо.

«Чий же все-таки він син? Може, тут справді замішаний чернець?..» — тривожилася Ю Сун Ген. Адже вона знала про те, що сталося між Кьон Хо та її дочкою, і їй було не байдуже до подальшої долі юнака.

Свого часу Сун Ген дуже засмутилася, дізнавшись про близькі стосунки дочки з Кьон Хо. Вона пригадала, що добре вилаяла Гап Сук за негідну поведінку, але того, що сталося, не виправить. Тому Сун Ген намагалася привчити себе до думки, що Кьон Хо буде її зятем. Правда, він не дуже подобався їй — вже надто тендітний як на чоловіка. Проте Кьон Хо добре вчився, був гарним хлопцем і зовсім не пишався тим, що його батьки багаті люди.

Сун Ген якось заговорила з Ан Син Хаком про Кьон Хо, але той і чути не хотів про такого зятя. Син Хак мріяв, що його дочка вийде заміж за дворянина.

— Віддати Гап Сук за сина якогось там торговця? І не кажи мені про це! — обірвав він дружину.

Відтоді Ю Сун Ген остаточно втратила спокій. Тяжко пережила те, що сталося, і Гап Сук. Дівчина навіть захворіла на нервовий розлад. У школі її перевели в наступний клас без іспитів, і мати відправила Гап Сук до батька в село.

«Ой, що буде, коли Син Хак узнає правду?.. — мучилася Сун Ген. — Він, звісно, вб'є мене. Та цього я не боюся. Життя вже давно мені остогидло... А як же діти? Гап Сук? Що буде з нею? Чоловік не хоче видавати її за сина торговця... А коли Кьон Хо справді син ченця і Ан Син Хак дізнається про це, що тоді?..» Відверто кажучи, їй і самій це було б неприємно. Даремно вона переконувала себе, що байдуже, від кого народилася людина, аби тільки вона була доброю. Якесь почуття гидливості викликали в ній самі слова: «Син ченця!..»

Її невеселі думки перервали чийсь кроки.

— Чи вдома хазяйка?.. — почувся голос проповідниці Цой Сін До.

Сун Ген одразу пізнала її, хоч ця жінка давно вже не була в неї.

— А-а-а!.. Сін До!.. Заходьте, заходьте, будь ласка! Я вже й не пам'ятаю, коли бачила вас...

Цой Сін До, висока жінка років тридцяти, мала чудернацьку зачіску й носила короткі чорні панчохи, що ледве доходили до колін.

— Чому ви самі? О, я й забула, у дітей канікули! Вони вже, мабуть, поїхали в село? — Цой Сін До, як завжди, удавано посміхалася.

— Так, поїхали! Проходьте сюди! Тут прохолодно.

Глянувши на гостю, Сун Ген одразу ж помітила, що та дуже змінилася. Коли жінки бачилися останній раз, Цой Сін До була набагато повнішою, з великим животом. Тепер живіт зник.

— Чому ви так довго не приходили? Їздили кудись?

— Ні, просто не було часу. Зараз іду в справах, от і заскочила на хвилинку...

Кілька років тому, коли Сун Ген ще вірила в бога, вона часто ходила до християнської церкви. Там Сун Ген познайомилася з молодою вдовицею Цой Сін До. Майбутня проповідниця була тоді малописьменною, простою жінкою. Однак згодом вона вступила до вечірньої місіонерської школи й почала старанно вчитися. Незабаром на Цой Сін До, яка була дуже сумлінною, звернули увагу місіонер та священник і почали сприяти її духовній кар'єрі.

Скінчивши духовну семінарію, Цой Сін До стала проповідницею. Отоді вона й оселилася в сеульському будинку Ан Син Хака. Сун Ген жаліла Сін До: молода жінка сама ростила сина і їй жилося важко.

Навесні минулого року Цой Сін До вибралася з квартири з дуже делікатної причини.

Сун Ген на той час зовсім збайдужіла до релігії. Вона приятелювала з сім'єю Пак Хуна — головного редактора місцевої газети, який був переконаним атеїстом.

Тепер, коли Сун Ген розгадала «таємницю» Цой Сін До, вона повністю розчарувалася в церкві й церковниках.

Взимку позаминулого року Цой Сін До поїхала майже на два місяці в провінцію Канвондо. Повернулася звідти надто розповнілою, весь час туго бинтувала груди, запевняючи, що хвора. Сун Ген це здалося дивним. Потім проповідниця знову кудись зникла й приїхала тільки тепер, уже зовсім іншою — худенькою і стрункою.

Сун Ген дивилася на гостю уважним, допитливим поглядом, але та цього не помічала.

— У таку спеку проповідуете?

— Аякже! Сьогодні обов'язково піду до віруючих... А ви, Сун Ген, ходите в церкву? — Сін До, примруживши очі, обмахувалася віялом.

— Ні!.. Вдома так багато справ, що не встигаю...

— Але поки ваших хлопців немає...

— Чи не прийшли ви мене агітувати? — розсміялася Сун Ген.— Даремно... Я більше не вірю.

— Та що ви кажете, сестро! Як це могло трапитися?

— Так... розчарувалася. Ви чули, що сталося в молодіжній організації?

— В якій? Ах, там... в провінції...

Сун Ген закурила і, дивлячись просто в очі Сін До, неквапливо мовила:

— Я кажу про бійку. Так от, раніш я думала: християнська церква допомагає бідним, завжди стоїть на їхньому боці, а виходить, вона теж проти них. А що робиться в самій церкві? Зібралася там зграя вовків у овечих шкурах...

— Ой, що ви кажете, сестро!

Цой Сін До навіть змінилася на виду.

— Що я кажу? А візьміть цю історію з молодіжною організацією. «Християни» і доноси писали, і анонімки розсилали. Хіба «сини неба» так роблять?.. А в церкві що? Волоцюга на волоцюзі сидить. Б'ються за владу, лицеміряють, брешуть. Який-небудь чернець зраджує жінці, розпусничає — і все шито-крито. А от у селі Вонтхо одну молододу вдову від церкви відлучили за погану поведінку, та ще хочуть землю відібрати, позбавити права на оренду.

— Хто це вам наговорив? Звідки ви взяли? — Цой Сін До була дуже збентежена і, побоюючись, щоб хазяйка не сказала чого поганого про неї саму, заквапилася:

— Ой, я так засиділася у вас... Мені треба йти... Ми коли-небудь ще поговоримо... Сподіваюсь, мені вдасться переконати вас...

— Не думаю!

8

Спекавшись проповідниці, Сун Ген відчула, що не може більше сидіти вдома. Самотність пригнічувала її. Вона вирішила піти до своєї приятельки, якій могла не соромлячись розповісти будь-яку таємницю. То була Ран Хі, друга жінка Пак Хуна.

Полуднєве сонце припікало все дужче й дужче. Кофтинка на спині Сун Ген змокла від поту, але жінка цього не відчувала. Вона швидко йшла курною дорогою до вулиці Кванхвамун.

Проминувши жіночу середню школу, Сун Ген перетнула вулицю й нарешті опинилася біля будинку Пак Хуна.

— Чи є тут хтось? — спитала Сун Ген, відчиняючи хвіртку.

Ран Хі сиділа на ганку й щось шила. Побачивши Сун Ген, вона дуже зраділа і, відклавши вбік роботу, підвелася.

— Як добре, що ви прийшли! Сподіваюсь, нічого не трапилося?

— Та ні! Просто надумала провідати вас.

Сун Ген склала стару парасольку, поставила її біля стовпа на подвір'ї, потім зняла білі комусини й зайшла до будинку.

— І як тільки ви дісталися до нас? Жахлива спека...

— Ну то й що! Не сидіти ж через це вдома. І так уже європейці звуть нас «паперовими»: ледь потеплішає — нам уже жарко, стане трохи холодніше — замерзаємо, — за-сміялася Сун Ген.

— Отже ви, як представниця корейського народу, вирішили довести протилежне? — теж сміючись, сказала Ран Хі.

На її милому овальному обличчі зовсім не було косметики, рухи, хода, манера говорити відзначалися легкістю й невимушеністю.

— А де ваші дітки?

— Граються надворі.

— А чоловік у редакції?

— Так!

Після приїзду з Токіо Пак Хун разом із Ран Хі кілька місяців жив на квартирі у Сун Ген. Його поселив туди Ан Син Хак, який у дитинстві вчився з Пак Хуном в одній школі. Знала Пак Хуна і Сун Ген — колись він теж вірив у бога, і вони інколи зустрічалися в церкві.

— Коли б пан редактор узнав, що хтось із його дітей закохався, він, мабуть, сприйняв би це спокійно... — раптом сказала Сун Ген.

— До чого це ви? — здивовано підняла брови Ран Хі. — Хто закохався? У кого закохався?

— Ну, це не має значення... — зам'ялася Сун Ген, але потім вирішила поговорити відверто.

— В нашому домі скоїлося лихо... Лихо спіткало мою дочку, Гап Сук,— майже пошепки почала Сун Ген,— я просто не знаю, що робити..

— Чому ж не знаєте? Якщо ваша дочка покохала, хай виходить заміж.

— Ах, коли б усі думали так, як ви та ваш чоловік! — тяжко зітхнула Сун Ген.— Син Хак учинить такий скандал, що й уявити важко.

— Чому? Ніби він сам не кохав.

— У тім-то й річ, що не кохав, просто розпусничав...

Сун Ген говорила все це з глибоким сумом, здавалось, вона от-от заплаче.

Дивлячись на неї, розхвилювалася і Ран Хі. Їй було дуже шкода своєї подруги, й вона щиро співчувала їй. Від хвилювання Ран Хі стала ще гарнішою: щоки її розрум'янилися, очі блищали. Сун Ген захоплено дивилася на неї і думала: «Скількох жінок приводив мій чоловік у дім, але жодна з них не була схожою на Ран Хі. Якби Сук Чжа трохи нагадувала її, було б не так прикро...»

— Чим більше я дивлюся на вас, тим кращою ви мені здаєтесь! — сказала вона вголос.— Була б я чоловіком, то закохалася б у вас з першого погляду.

— Закохалася... В наш час справжнє кохання рідко зустрінеш. Тепер усе вирішують гроші. І люди живуть одне з одним не тому, що кохають, а так, з необхідності,— задумливо сказала Ран Хі.

— Ні, я кохала б по-справжньому,— мовила Сун Ген, і обидві жінки розсміялися.

9

Сун Ген підвелася й закурила. Вона курила відтоді, як чоловік почав вести розгульне життя. На якийсь час вона позбулася цієї звички, але тепер, переживаючи за Гап Сук, майже не виймала цигарки з рота.

— Ой, мало не забула, вам передає привіт Цой Сін До.

— Он як! Коли ви її бачили?

— Вона щойно була у мене.

— Все ще проповідує?

— Так!

— А цікаво, в церкві знають про її мирські справи?..— спитала Ран Хі, наголошуючи на останньому слові.

— Не думаю... Вона тепер дуже схудла, і живота як не було. А куди поділася дитина — невідомо.

— Невже її совість не мучить?

— Хто знає... Та й взагалі у цих «проповідників» совісті немає.

Ран Хі тяжко зітхнула.

— Хто ж батько нещасної дитини?

— Важко сказати. Але в тому будинку, де вона жила раніше, був один чоловік... Подейкують, що саме він...

— Стривайте, стривайте... Я, здається, знаю його. Але ж це старий чоловік, у нього син старший за Сін До!.. Невже вона з ним злигалася?

— Мабуть, ніхто інший не підвернувся... А жінка вона молода, чоловік помер давно... Важко одній...

— Чого там важко... Просто безвілля, слабкість.

— Хто знає, можливо, й ми на її місці спіткнулися б...

— Навряд! Я так гадаю: не можеш жити сама — виходь заміж, живи, як усі люди, і не прикидайся святою та подвижницею.

— Легко сказати!.. А що, як ніхто її не бере? До того ж вона з дворянської родини й тому не має права зрадити чоловіка навіть після його смерті.

— Тепер усі рівні. Хіба те, що вона робить, менший гріх, аніж повторний шлюб?.. А ще проповідниця!

— Це може статися з кожним,— зітхнула Сун Ген.— Коли чоловік і жінка часто зустрічаються — майже завжди щось таке виходить; спалахують, як порох від вогню. От хоча б моя Гап Сук...

— Ну, це інша річ. Вона ще дівчинка, не знає життя, не має досвіду. Та й батько був поганим прикладом. Гап Сук не можна дорікати за її вчинок.

— Так-то воно так, але люди давніх правил думають інакше. Очевидно, ще далеко той час, коли суспільство позбудеться забобонів, коли всі житимуть вільно й щасливо... Я, звичайно, не доживу до того. А так хотілося б подивитися хоча б одним оком на нове життя! Тоді й помирати не страшно. У біблії сказано: все лихо через те, що в світі багато гріха,— звір пожирає звіра, залізо знищує залізо, людина вбиває людину. Так, здається, там написано?

— Чи варто мріяти про щастя?! Якщо хочеш знищити зло і несправедливість, треба боротися з ним,— із запалом сказала Ран Хі.— От, приміром, ваша сім'я. Син Хап поводив себе погано, жив не так, як повинна жити людина, а ви мовчали! Ви покірливо дозволяли йому робити все, що йому заманеться. Чому? Якби ви боролися за

своє щастя, він став би іншим, і ви б не розлучилися... Треба боротися за свої права, за права всіх жінок, які гідні зайняти рівне з чоловіками місце в суспільстві...

Сун Ген, як зачарована, дивилася на Ран Хі.

— Тоді я була темною, затурканою жінкою. Хіба я розуміла, хто правий, хто винний?! Я знала одне: жінка має коритися чоловікові, — так я і робила.

— Ну, а тепер? Тепер ви вже знаєте, як треба жити! Чому ж ви й зараз мовчите? Чому не скажете все, що думаете?

— А який у цьому сенс? Раніше треба було думати, а тепер я стара.

— Ви повинні боротися за права інших жінок, за свою Гап Сук...

Сун Ген тяжко зітхнула.

ТУРЕ¹

1

Ранньою весною Кім Хі Чжун почав садити рис. Наймита брати не схотів, працював разом з жінкою. Весь вільний час Хі Чжун проводив з простими селянами. Постійне спілкування зближувало його з ними.

Лекції, вечори й пікніки, які мала влаштовувати молодіжна організація, довелося тимчасово відмінити. Працювала лише вечірня школа, та й то сяк-так: усі були зайняті в полі. Юнаки й дівчата, щодня зустрічаючись з Хі Чжуном, умовляли його організувати туре. Нарешті Хі Чжун вирішив поговорити з дідами.

— Майже в усіх селах є туре. Давайте й ми організуємо, — сказав він їм.

Старі, що сиділи в затінку великого дерева, п'єрезирнулися.

— Туре — справа добра. Тільки от село наше бідне! Чи вийде щось із цього заміру? Не завадило б порадитися з управителем... — як завжди обережно висловився Чо Чхом Чжі.

¹ Туре — бригада взаємодопомоги, одна з форм організації праці в давньому корейському селі. Члени бригади спільно обробляли поля, разом відпочивали. Під час роботи грав невеличкий оркестр. Тепер такі бригади існують у Південній Кореї.

— Я з ним поговорю... Але мені важливо знати вашу думку.

— Спробувати можна. Я гадаю, ніхто не буде проти,— рішуче сказав енергійний Кім Сон Дар. Його одразу зацікавила ідея туре.

— Тільки важко зібрати гроші. Може, купити інструменти для оркестру на виплат?

— Про це не турбуйтеся. Якщо ви згодні, інструменти будуть тут першого ж базарного дня. Вистачить тих грошей, які заробимо на прополці.

— Ну що ж, спробуємо!

— Зараз же піду поговорю з Ан Син Хаком.

І Хі Чжун подався до будинку управителя.

— Завзятий хлопець.

— Так! Коли б у кожному селі хоч по одній такій людині було, і то б легше жилося! — перемовлялися селяни, дивлячись услід Хі Чжунові.

Під величезною хурмою, яка закривала своєю кроною мало не все подвір'я, сиділи Гап Сон і Гап Чун. Хлопці про щось сперечалися.

— Батько вдома? — звернувся до них Хі Чжун.

— Вдома! Я його зараз покличу.

Гап Сон зник, і майже одразу на ганок вийшов Ан Син Хак.

— Здрастуйте! — привітався з ним Хі Чжун.

— А, це ти! Заходь, сідай!

Ан Син Хак дивився на Хі Чжуна допитливим поглядом, намагаючись розгадати, що йому треба.

— Я хотів би порадитися про одну дуже важливу справу... — почав Хі Чжун.

Ан Син Хак вислухав ідею організації туре і взяв у руки рахівницю.

— Давай підрахуємо, що це дасть селянам...

— Будь ласка... рахуйте! Але я вже прикинув, виходить непогано!

— Так, так! Можливо! Якщо вміло все організувати, вони одержать за роботу вон сорок-п'ятдесят... — управитель із задоволенням виглядом клацав рахівницею. — Що ж, спробуйте!

— Ну, якщо ви не заперечуєте, я почну діяти... — І Хі Чжун розпрощався з Ан Син Хаком.

Ан Син Хак схвалив ідею створення туре тільки через те, що не хотів відкритого конфлікту з Хі Чжунном. У душі він бажав, щоб це починання провалилося, і ладен був задля цього все зробити. І не тому, що створення туре могло позначитися на його статках. Просто він боявся, що Хі Чжун ще більше зблизиться з селянами, зміцнить свій авторитет.

Після того, як Хі Чжун пішов, Ан Син Хак сидів деякий час у задумі над рахівницею, а потім послав Гап Сона за Хак Самом, з ним він радився з будь-якого приводу ще відтоді, як Хак Сам допоміг йому влаштуватися на теперішню посаду.

— Як ваше дорогоцінне здоров'я? — підлесливо привітався з управителем Хак Сам і присів біля ганку.

— Дякую! Добре! Сідай ближче. Маю до тебе діло.

Хак Сам здивовано подивився на хазяїна.

— Ти, мабуть, чув, що затіває Хі Чжун?

— А що саме?

— Я маю на увазі туре.

— Чув. Молодь весь час говорить про це! Ну то й що? Ап Син Хак присунувся впритул до Хак Сама й, вишкіривши жовті зуби, зашепотів із змовницьким виглядом:

— Прошу тебе, вступи проти цього заміру.

— Я?

— Авжеж! Щойно у мене був Хі Чжун і радився зі мною... Я, звісно, сказав, що не маю нічого проти, якщо витрати невеликі... А потім передумав — народ у нас бідний, кожний чон на рахунку, нема чого марно викидати гроші.

— Так-то воно так!.. Та коли все село підтримає цю ідею, як же я один виступлю проти?!

— А ти тихесенько, непомітно... Спробуй зробити так, щоб люди завагалися... Мовляв, якщо від туре будуть самі збитки, хто за це відповідатиме? З кого питати?

— Зрозуміло! Ну що ж, спробую...

А в цей час Хі Чжун уже радився з односельцями, які купити інструменти для оркестру. Крім того, вирішили придбати селянський прапор, маски й костюми для акторів. Заводієм у цьому був, звісно, Кім Сон Дар. Недаремно він у молоді роки грав на барабані сансве й навіть їздив якийсь час по селах з мандрівними акторами.

До громади підійшов Хак Сам, і Хі Чжун звернувся до нього:

— Ну, а ти, друже, на чому гратимеш? На барабані бук чи на тарілці?

— Ні на чому я не граю! І не збираюся грати! — грубо відповів Хак Сам.

— Як це так, дожив до таких років і досі не навчився грати... — пожартував хтось.

— Чого ви до мене причепилися зі своїм дурним оркестром та з туре? — скипів раптом Хак Сам. — Я взагалі проти...

Усі здивовано подивилися на нього.

— Як проти? Чому ж ти раніше нічого не казав? Цікаво, хто це тебе підмовив?

Питання Хі Чжуна захопило Хак Сама зненацька, він розгубився і не знав, що відповісти.

— Хто мене може підмовити? — нарешті пробурмотів він. — Просто сам добре поміркував і бачу, що нічого путнього в нас не вийде!

— Он воно як? Нічого путнього не вийде... Ти ж був «за», а тепер «проти»?.. Всі підтримують туре, а ти один проти?

Обурений Хі Чжун, на ходу закочуючи рукави, посунув на Хак Сама: здавалося, він от-от ударить його по зарослій темною щетиною щоці. Хак Сам, налякано задкуючи, підняв обидві руки, захищаючи обличчя.

3

Мирна бесіда під деревом раптово перервалася. Знявся галас, назривала бійка.

Хі Чжун чудово розумів, що Хак Сам не випадково змінив свою думку. Хтось підбив цього чоловіка виступити проти створення туре. Було ясно, що він говорить з чужих слів, і, найімовірніше, зі слів самого управителя. Хі Чжун був певний, що його підозріння справедливі. Але він хотів, щоб Хак Сам тут же перед усіма зізнався, що діяв за намовою Ан Син Хака, і назвав би його ім'я.

— Ану, скажи, чому ти раптом виступив проти туре, га?.. Чом раніше не казав; що не згодний з нами?.. — сердито наносідав Хі Чжун.

— Просто діло дуже ризиковане... А що, як раптом зірветься? От я і... — Червоний, як буряк, Хак Сам гарячково думав, як би йому вивернутися зі скрутного становища.

Та Хі Чжун не вгавав:

— Значить, ти боїшся, що твої гроші та гроші інших селян пропадуть?

— Ясна річ!.. А інакше хіба б я заперечував? Будь ласка! Організуйте собі на здоров'ячко!

— Так би відразу й сказав! А то торочить: «проти, проти», а чому — незрозуміло. Так от запам'ятай: я ручаюся, що туре принесе вигоду, і немало.

— Ну, тоді я згоден... А вагався я тому, що село наше бідне і якби з туре нічого не вийшло...— забурмотів Хак Сам, дивлячись на Чо Чхом Чжі й наче шукаючи в нього підтримки.

Але Хі Чжун перебив його:.

— А взагалі, роби як хочеш, а ми вже почали цю справу і не кинемо її. Ти добре знаєш, що в створенні туре зацікавлене все село. А щодо оркестру, то це старовинна традиція. І коли ми йдемо на якісь витрати, то все це виправдається — з музикою і жити, і працювати легше! Заважати такому починанню може тільки погана двоєдушна людина!..

— Но-но, бреши, та знай міру. Яке ти маєш право називати мене двоєдушним?! — Хак Саму незручно було мовчки знести образу.

— Я справді вважаю, що робити так, як ти, може тільки двоєдушна людина,— стояв на своєму Кім Хі Чжун.

— У чому ж моя двоєдушність?

— А в тому, що спочатку ти був з нами, а потім — проти! Ану скажи, мерзотнику, хто тебе підмовив на це? Мовчиш, сволото!.. Посоромився б своєї сивини...

Хі Чжун не стримався і вдарив Хак Сама. Той кинувся на нього, та люди відтягли Хак Сама вбік. Він досить швидко заспокоївся, бо відчував, що був неправий.

Хак Сам сердився зараз не так на Хі Чжуна, як на Ан Син Хака.

«І нащо тільки я послухав його, нащо виступив проти туре? Адже сам він не схотів перечити, а мене примусив! Ну, стривай!.. Я тобі це пригадаю»,— думав Хак Сам, позираючи на селян, які знову сіли кружком і, наче нічого не було, далі вели перервану розмову. Потім він поволі поплентався додому.

Як тільки Хак Сам пішов, Кім Сон Дар, сміючись, мовив:

— І хто, цікаво, його так накрутив?

— Мені здається, що про це неважко здогадатися,— багатозначно відповів Хі Чжун.— Він ще здумає піти до когось жалітися та наговорювати на туре. Треба випередити його, розповісти людям, як усе було насправді.

— Хто слухатиме цього підспівувача? — презирливо посміхнувся Кім Сон Дар.

— Знайдуться такі... Добре діло до кінця довести важко, а от погубити — легко...

Хі Чжун домовився з односельцями про купівлю інструментів і, призначивши день поїздки в місто, одразу ж пішов. До пізньої ночі він ходив із хати в хату, терпляче роз'яснюючи селянам ту вигоду, яку дасть туре, і умовляв не турбуватися, що їхні гроші можуть пропасти.

Першого ж базарного дня Хі Чжун разом з Сон Даром, Вон Чхіром та іншими селянами вирушив до міста купувати інструменти для оркестру.

Торговець інструментами жив на квартирі у матері Им Чон. Шинкарка ставилася до Хі Чжуна з великою повагою і довірою, і він сподівався, що вона допоможе йому придбати інструменти в кредит.

Люб'язно привітавшись із матір'ю Им Чон, Хі Чжун звернувся до неї з проханням про підтримку. Шинкарка пішла до торговця, і той, вислухавши її, мовчки кивнув головою на знак згоди.

Мак Дон та Кім Сон Дар одразу ж почали підбирати інструменти. Блаженно посміхаючись, Сон Дар взяв у руки мідну тарілку, ударив по ній і прислухався. Мак Дон уважно розглядав барабан чангу.

Скоро інструменти було вибрано, і коштували вони лише двадцять вон. На radoщах друзі випили по чарці горілки й хотіли йти. Але тут шинкарка, вчепившись за подол дурумагі Хі Чжуна, сказала, що їй треба поговорити з ним віч-на-віч. Хі Чжун попросив своїх супутників вийти й почекати його надворі.

— Бачте, я збираюся видати молодшу дочку заміж і хочу з вами про дещо порадитися...— заговорила шинкарка, як тільки вони залишилися самі.

У матері Им Чон було три дочки. Старша скінчила спеціальні курси й тепер займалася шовківництвом

у провінції Кьонгідо. Середульша одразу ж після школи вийшла заміж. А молодшу, Им Чон, мати зовсім не посилала вчитися: «Нехай звикає господарювати», — вирішила вона. Зараз дівчина із задоволенням ходила до вечірньої школи, але мати вирішила забрати її звідти, як тільки знайде підходящого жениха. Проте знайти його було не так просто.

Перебравши кількох женихів, мати насторожено поставилася й до останнього, який їй теж не подобався. Саме про нього вона й хотіла докладніше розпитати Хі Чжуна.

— Він, бачте, із сім'ї Паків, що живуть у Сачісо. От мені й спало на думку, може, ви його знаєте.

— Трохи знаю, а близько не знайомий. Вас цікавить його походження?

— Ну що ви! Це нам байдуже — була б людина гарна!

— А що він робить?

— Десь учився, а зараз господарює... На вигляд йому не даси більше вісімнадцяти років, зовсім хлопчик...

— Якщо він такий молодий, я не раджу віддавати дочку за нього, — хорошого життя в них не вийде. Знайдіть їй соліднішого чоловіка!

— От і я так думаю! Та де ж його знайдеш? Сама ніколи не жила по-людськи, хочеться, щоб хоч дочкам було добре, щоб вони все життя прожили з чоловіками душа в душу.

Шинкарка тяжко зітхнула, в очах її заблищали сльози.

— Звичайно, я розумію вас... Тільки не забирайте поки що Им Чон зі школи, хай вчиться до весни, а там видно буде.

— Гаразд, але я дуже боюся за неї! Им Чон — дівчина показна, а в мене, самі знаєте, всякі відвідувачі бувають... Мало що може статися...

Згадуючи свою нещасливу молодість, шинкарка намагалась зробити все, щоб доля її дітей склалася інакше. Про це вона турбувалася щодня, похвилини.

5

Прапор туре майорів під великим розлогим деревом. Тут селяни вирішили влаштувати свято: завтра бригада мала розпочати роботу. Увечері все село висипало надвір. Навіть жінки, зачаровані звуками музики, забули про свої повсякденні господарські клопоти, причепурилися і вийшли з дому.

Було гамірно й весело. Люди щільним кільцем оточили музикантів. Мак Дон та Ін Дон завзято били в барабани, Хі Чжун грав на тарілках, Док Чхір та його приятелі, надівши маски, підстрибували, як жаби, а між ними, розмахуючи руками, в чорному халаті чянсам крутився Све Дик. Виробляючи ногами хитромудрі па, танцював Кім Сон Дар. Дітлахи у захваті верещали й снували поміж дорослих.

— Добре!.. І — йєх...

Ан Син Хак, що стояв тут і дивився, як веселяться селяни, запропонував почати прополку з його поля.

На світанку наступного дня з кожного двору вийшло по одній людині; ставши під розгорнутий білий прапор, на якому червоною тушшю було написано «Землеробство — основа основ», чимала група селян рушила до поля Ан Син Хака.

Уже сходило сонце. Трава блищала від роси. Віяв свіжий вранішній вітрець, і рисове поле хвилювалося, як море. Смарагдово-зелені хвилі набігали одна на одну.

Селяни загнулися білими хустками, застромили сапки за пояс. Одягнені воши були в жилетки й короткі штани, з-під яких виглядали м'язисті, темні від загару ноги. Тільки у Хі Чжуна ноги були не засмаглі.

Ставши один за одним, члени туре почали полоти поле.

Відтоді як організували туре, жителі Вонтхо стали набагато дружнішими. Помирилися навіть такі вороги, як матері Све Дика і Пек Йона; потеплішали стосунки між Мак Доном та Ін Доном...

Якось, пробувши до пізнього вечора на гулянні, мати Пек Йона по дорозі додому завернула до Све Дика.

— Як добре танцює ваш синок, — солоденьким голосом сказала вона його матері, бажаючи зробити їй приємне.

Та теж люб'язно посміхнулася.

— Прощу, заходьте, сідайте!.. Давайте викуримо з вами по люльці.

Мати Пек Йона охоче прийняла запрошення і присіла на край кана¹.

— Ви вже, будь ласка, не сердьтеся на мене більше.

— Не треба згадувати те, що давно минуло. Ми ж з вами не вороги.

¹ У Кореї димоходи проходять під підлогою, тому підлога нагрівається. Найтепліше місце, на якому сплять, зветься каном.

— Звичайно... Я теж була винна, розсердилася через дрібниці. І ти на мене не ображайся,— звернулася мати Пек Йона до Гук Сір,— не думай про мене погано. Я тоді зошалу наговорила, а що — й сама не пам'ятаю.

— Я розумію, розумію...— зворушено мовила жінка Свє Дика.

Слухаючи ласкаве воркування жінок, важко було навіть уявити ту огидну бійку, яку вони колись зчинили. Недаремно кажуть, після сварки дружба ще міцніша!

Помирилися і Мак Дон з Ін Доном.

Під час роботи на полі Ан Син Хака селяни добродушно кепкували з них.

— Ану, вояки, скажіть нам, хто із вас переможець? Подейкують, що ви обидва звалилися в річку й двобій на цьому скінчився. Чи це правда?

— Ні, очевидці кажуть, що переміг усе-таки Ін Дон,— сміючись, докинув слівце Су Дон.

— Невже? І ти, Мак Доне, після цього ще їси кашу? Я на твоєму місці згорів би від сорому!

— Що вдієш! Ін Дон справді став дуже сильний,— посміхнувся Мак Дон, трохи почервонівши.

Ін Дон теж зніяковів і нічого не сказав.

6

Сьогодні бригада працювала на полі Пек Йона. Опівдні всі зібралися біля межі перепочити й покурити. Хі Чжун підніс селянам по чарці горілки, пильно стежачи, щоб ніхто не пив зайвого,— адже роботу ще не закінчено.

Випивши, селяни трохи посиділи на межі, побалакали. Хі Чжун теж сидів разом з усіма і курив.

— Слухай, Хі Чжуне,— раптом сказав Кім Сон Дар,— а ти, мабуть, незабаром станеш справжнім селянином, навіть у барабан десь бити навчився.— Старий весело засміявся, оголивши беззубі ясна.

— А хіба це погано — бути справжнім селянином? — усміхнувся Хі Чжун.

— Таким освіченим людям, як ти, зовсім не обов'язково господарювати,— встряв у розмову Чо Чхом Чжі.— Ти можеш прожити й так. Чому б тобі, приміром, не влаштуватися на службу, га?

— Тому, що мені ця робота більше до вподоби.

— Ну, вже дозволь не повірити тобі. Подобатися вона нікому не може. У нас просто немає іншого виходу, от

і доводиться все життя копатися в землі. А тобі навіщо? — Чхом Чжі запитливо подивився на Хі Чжуна. Той промовчав.

Як більшість старих людей на селі, Чо Чхом Чжі був у полоні феодалних забобонів і вважав, що людина не може йти проти своєї долі.

Жителі Вонтхо були надто далекі від думки, що праця — найважливіше, найцінніше в житті, що працювати необхідно і кожна людина, якщо вона не каліка й не зовсім стара та безпомічна, мусить працювати: орати, сіяти, добувати вугілля, ловити рибу.

Тому вони заздрили тим, хто жив у достатках, і мріяли про бездіяльне життя, хоч, правду кажучи, навіть не уявляли, що це таке.

Ці люди нагадували Хі Чжуну ліс ранньою весною, коли молода травиця пробивається крізь стару посохлу траву. Нова епоха, весна людства прийшла до них, але старі погляди цупко тримають їх у своїх тенетах. Коли ж парешті розквітне нове життя, коли люди позбудуться колишніх ідей та поглядів?

Непомітно настав вечір.

Хі Чжун намагався не відставати від селян. П'явки присмоктувалися йому до ніг, спина нестерпно нила, але він, хоч як його умовляли, нізащо не хотів піти з поля.

Селяни думали, що Хі Чжуну незручно покинути поле раніше за інших. Тому вони й казали, що «керівництву туре» не обов'язково самому бути у полі.

Ім навіть не спадало на думку, що Хі Чжуну просто приємно працювати разом з ними, дихати одним з ними повітрям.

Спочатку сапка не підкорялася Хі Чжуну, і він ніяк не міг перегорнути нею величезні мокрі брили землі. Гострі стеблини рису кололи йому руки й обличчя, сонце немилосердно пекло спину, під ногами булькотіла гаряча, як окроп, вода, по тілу градом котився піт.

Кажуть, чужий біль може зрозуміти лише той, хто його сам відчував. Спізнавши тепер увесь тягар селянської праці, Хі Чжун із соромом пригадував той час, коли він бездумно їв рис, политий селянським потом.

Сонце зовсім зникло за обрієм, і селяни парешті скінчили полоти рис на полі Пек Йона.

Мати Пек Йона пригостила їх горілкою і сама випила разом з ними. Почалися веселощі. Господиня, трохи

сп'янівши, підняла поділ спідниці й хвацько витанцьовувала зі своїм недавнім ворогом Све Диком.

Дивлячись на цю пару, люди тільки посміювалися, згадуючи бійку й кумедну історію з горщиком. А Хі Чжун одразу пішов додому. У нього дуже боліла спина.

Усю ніч він перевертався в ліжку й стогнав.

МОНАСТІР ІЛСІМСА

1

Успіх туре перевершив усі сподівання. Селяни працювали тепер з подвоєним завзяттям, не забуваючи при цьому й повеселитися.

Сеульські школярі, що проводили у Вонтхо свої канікули, теж розважалися як могли — ходили в ліс, на річку.

Тільки Гап Сук, як і раніше, була сумна. Відтоді як приїхав Кьон Хо, вона не знаходила собі місця.

Після побачення з ним Гап Сук ніяк не могла заснути. Лежачи з розплющеними очима, вона з болем розмірковувала: що ж їй робити далі?

Дівчина розуміла, що закохалася в Хі Чжуна, і це лякало її. Вона відчувала, що не має права навіть думати про нього й мусить позбутися своєї мрії...

Ідучи в монастир Ілсімса, Кьон Хо просив Гап Сук та її братів частіше навідуватись до нього. Ну що ж, може, й варто було б ще раз побачитися з ним віч-на-віч, поговорити про все... Звичайно, виправити те, що сталося, було вже неможливо.

Дівчина порівнювала себе з пташкою, яка зламала крила й у відчаї б'ється об землю, знаючи, що ніколи вже не зможе злетіти. Враз померкли її мрії про майбутню діяльність на благо людей. Хто розтоптав її життя? Хто закрив їй дорогу до щастя? Гап Сук уперше по-справжньому зіткнулася з життям. Вона пізнала тепер його гіркоту, пізнала приниження.

2

Монастир Ілсімса стоїть на самій вершині гори Бонхвахе. Він приліпився до неї, наче маленьке ластівчине гніздо. Щороку Кьон Хо проводив тут частину своїх літніх канікул. От і зараз, проживши вдома якихось десять

днів, він почав збиратися до Ілсімса. Батьки юнака і настоятель монастиря приятелювали й ставилися один до одного як родичі: адже Будда допоміг Кьон Хо з'явитися на світ. І як тільки юнак приїжджає в монастир, його відразу ж оточують піклуванням і увагою.

Останні дні липня — найжаркіші. А в монастирі в цю пору справжній рай: гори вкриті розлогими деревами, в ущелинах мчать швидкі річки, шумлять водоспади. Далеко-далеко видніється спокійне, мовби намальоване на полотні, Західне море. Наче зелені хвилі, колишуться високі трави, білі пухнасті хмари плывуть по небу...

«Ото було б добре, якби Гап Сук приїхала сюди!» — з тугою думав Кьон Хо.

Промучившись кілька днів, він сів писати листа Гап Сону. Кьон Хо благав його якнайшвидше прийти в монастир і привести з собою сестру.

Кьон Хо жив в одній із шести монастирських кімнат. Стіни його помешкання, так само як і стіни нещодавно прибудованої молитовної зали, були кам'яні, з великими виступами.

Вечорами юнакові було особливо тоскно. Шум водоспаду, перегуки нічних птахів, далекий гуркіт поїздів, що проходять через долину, заважали йому спати.

Цієї ночі Кьон Хо майже не склепив очей. Напередодні він бачив уві сні Гап Сук і зараз весь час гадав: «Чи прийде вона завтра, чи ні?»

Ранок наступного дня Кьон Хо провів у чеканні. Однак його друзі так і не з'явилися. Замість них до монастиря прийшла якась стара із сусіднього села. Вона прочула, що в Ілсімсі є чернець, який вмів добре ворожити, і хотіла, щоб він провістив долю її тяжко хворій дочці.

На старій була спідниця, пошита з мішківини, й старенька, залатана кофтина. Набухлі вени на руках нагадували великих дощових черв'яків. Обличчя старої вкривали глибокі зморшки; з пасма сивого волосся вона спорудила собі жалюгідну зачіску, заколовши її двома дерев'яними шпильками. На ногах — рвані комусини. Стара важко дихала.

Ковтнувши води з джерела, вона безсило опустилася на землю біля входу в монастир.

— Мені... — почала стара й замовкла.

Було видно, що вона знесилена і важкою дорогою, і горем, про яке не знала, як розповісти.

— Що сталося? Хтось захворів? — спитав чернець, що вийшов з монастиря й присів поруч із старою.

— Так, так! Дочка в мене хвора... Вже який день живіт у неї болить, геть змарніла, бідолашна! Не їсть, не спить... Подивіться у свої вчені книжки, що в неї за хворість така...

Стара з благанням і надією дивилася на ченця.

— Гм!.. Отже, кажете, живіт болить?.. Спати не може?..

— Так, так!.. Зовсім не може! І весь час стогне й стогне, та за живіт тримається.

— Ясно!..— з поважним виглядом мовив чернець, відкриваючи якусь книжку.— Ну що ж, нічого страшного немає!.. Скажіть-но мені, чи не народилася у ваших сусідів дитина?

— Аякже, народилася! У сусіди нещодавно народився син.

— Ну от вам і розгадка: у вашу дочку вселилася пещиста сила, та, що завжди буває при пологах.

— Нечиста сила! Ай-я-яй!.. Що ж тепер робити? — заплакала перелякана до смерті жінка.

— Робитимете те, що я скажу, і дочка ваша видужає. Отже, спочатку зваріть дев'ять мисок чумизи.

— Дев'ять мисок?..

— Так!.. І намалуйте на папері дев'ять коней. Потім візьміть чашечку горілки, закуску, відмірте від хати сорок кроків на схід і накрийте на стіл. Покладіть частування, тричі покличте нечисту силу, прочитайте молитву і вертайте додому. Тільки дивіться, назад обов'язково йдіть іншою дорогою.

— Цілих дев'ять мисок чумизи!.. Де ж я їх візьму?..— засмутилася стара.

— Ну, в крайньому разі, зваріть не дев'ять мисок, а дев'ять ложок... Але тільки дев'ять,—не більше й не менше!..

— І тоді вона видужає?

— Так, так... Зробіть це сьогодні ж, увечері.

Старенька знову зітхнула:

— А хто мені намалює дев'ять коней? Ні я, ні дочка не вміємо.

Чернець узяв стару газету, розрізав її на дев'ять шматків і написав на кожному ієрогліф, що позначав коня.

Зраділа стара, низько кланяючись і без упину дякуючи ченцеві, почала збиратися додому. Кьон Хо ще довго чув, як вона стукала ціпком по кам'янистій дорозі.

Невдовзі в монастир прийшли дві селянки — молода й стара, напевно, мати з дочкою. Їхній одяг був пошитий з дешевого коленкору, видно, навіть штучний шовк був їм не по кишені.

— Звідкіля ви, чого прийшли? — спитав їх настоятель, чекаючи, коли ж вони нарешті пожертвують Будді грошей.

— Ми живемо за тридцять лі звідси й прийшли оглянути монастир та вклонитися Будді. Але ми тут уперше і не знаємо ваших звичаїв...

— Які там звичаї? — Моліться, відкрийте Будді душу й покладіть до його ніг свої дари...

— Які дари?.. Ми не знали... У нас немає з собою жодного чона... — зніяковіло виправдувалися жінки.

— Нема то й нема! Принесете гроші іншим разом... А зараз ідіть оглядайте монастир і моліться Будді, щоб він здійснив ваші бажання...

Жінки ще довго не могли отямитися від збентеження і все бурмотіли, що не знали тутешніх звичаїв, не знали, що й тут треба платити.

3

Мати з дочкою прийшли сюди з маленького села. Жодного разу ці жінки не їздили поїздом і навіть не бачили його. Щороку вони збиралися обов'язково сходити на станцію і подивитися на паровоз, але й досі не зробили цього.

Торік мати хотіла поїхати на Свято врожаю, але урожай був такий поганий, що поїздку довелося відкласти. Старенькій вже виповнилося шістдесят років, і вона хотіла перед смертю побачити дочку. Дочка була заміжня, жила окремо. Стара перебралася в дім зятя і згодом, разом з дочкою, подалася до монастиря Ілсімса.

Кажуть, після смерті людину викликає небесний цар і питає: «Що доброго зробила ти, живучи на землі?»

Що ж вона, бідолашна, скаже йому? Адже вона завжди жила так бідно, що не могла подати жебракові навіть ложки каші... І ще, кажуть, небесний цар питає: «Що бачив ти на землі? Де був?..» І на це вона нічого не зможе відповісти.

Ніколи вона не бачила ні Сеула, ні моря, ні усіх відомих гір Кореї. Була лише на ярмарку в повітовому містечку.

І от дочка привела її у монастир. Дочці здавалося, що відвідання монастиря підготує матір до вступу в небесне царство. Збираючись у далеку подорож, дочка купила на двадцять чон рожевого шовку й пошила матері пояс з маленьким гаманцем на довгій поворозці.

Мати дуже зраділа цьому подарунку.

Жили вони, як і тисячі інших, у напіврозваленій землянці, де влітку їх діймали блощиці й комарі, а взимку — люті морози, бо не було теплого одягу й дров. Люди тремтіли у своїх халупах, як тремтить осика на вітру, і, не витримавши суворих життєвих випробувань, передчасно помирали. Життя товкло їх, наче придорожню траву, й нещадно било, не даючи перепочити. І людям здавалося, що так і треба, аж поки вони не потрапляли туди, де хтось жив інакше, не знаючи злиднів і горя, жив легко й радісно. І тоді вони широко розплющували очі від подиву.

Чому одним уготовано рай на землі, а інші мають все життя мучитися, як у пеклі?

Поволі зароджувалася думка: несправедливо влаштовано світ! Несправедливо!

Люди починали усвідомлювати, що життя їхнє тяжке, однак ще не знали, як змінити його. І шукали утіхи в молитві... Ці бідні жінки теж вірили, що, коли добре помолитися Будді, то він виконає усі їхні бажання. Адже за поклони грошей не беруть... І вони знову й знову кланялися Будді. Стара повторювала подумки слова молитви: «О великий Буддо, помилуй нас, помилуй нас, великий Буддо!..»

А кам'яний Будда сидів холодний і байдужий, заплющивши очі й стуливши губи.

Тиняючись без діла по монастирю, Кьон Хо зайшов у ту кімнату, де молилися жінки. Він довго дивився на них і думав: «Невже і мої батьки отак били поклони, вимолюючи мене в Будди?.. І невже Будда справді брав участь у моєму народженні?..»

Вперше підозра закралася в душу юнака... «Хіба не дивно, що в матері, крім мене, не було дітей?.. Що вона ніколи більше не вагітніла?.. Звичайно, Будда творить дива, та все ж...»

Чим довше Кьон Хо думав про це, тим тривожніше ставало в нього на душі. «А якщо чуда взагалі не було?..» Кьон Хо пригадав жарти Чон До, і йому стало не по собі. Він вирішив при нагоді розпитати про все матір...

На четвертий день перебування Кьон Хо в монастирі прийшла нарешті Гап Сук. Брати довго умовляли її, і дівчина, поміркувавши, вирішила побачитися з Кьон Хо та поговорити з ним.

Гап Сук не хотіла ночувати в монастирі, тому юні мапдрівники прокинулися ще до світанку і, поспідавши, вирушили в дорогу.

Вийшовши за околицю, вони побачили членів туре, що працювали в полі. Грала музика, били барабани. Селяни один за одним ішли по полю. Замикав процесію Кім Хі Чжун. Його солом'яний капелюх, насунутий низько на лоба, майже закривав обличчя, але Гап Сук одразу впізнала Хі Чжуна, і серце її гарячково закалатало. Низько схиливши голову, дівчина швидко пішла вперед.

Минувши прядильну фабрику і село Сапрі, Гап Сук з братами почала підійматися вгору. В дитинстві мати носила її в монастир Ілсімса, але Гап Сук, певна річ, не пам'ятала дороги.

Підйом ставав дедалі крутішим. Вранішнє сонце відбивалося в кожній краплині роси, що лежала на траві, а легке павутиння, мов пайтонші тенета, висіло на деревах. Швидкі струмочки весело бігли по камінню.

На виступі величезної скелі, під могутнім, розлогим дубом Гап Сук побачила невеликий вівтар, а перед ним — охайно розчищений і обкладений камінцями майданчик, куди богомольні складали свої пожертви. На гілках священного дуба висів ланцюг із різнокольорового паперу, білі та червоні клаптики матерії; на землі лежала купка попелу: хтось нещодавно молився тут, приписив жертви Будді.

Поряд з вівтарем була велика розщілина, біля якої лежала ціла купа каміння. Кожний, хто приходив сюди молитися, кидав туди камінь і якщо влучав у розщілину — Будда виконував будь-яке його бажання. Так розповідалося в легенді.

Гап Сон, який чув про цю легенду, підійшов до скелі й почав кидати каміння.

— Ей, Гап Чуне!.. Іди й ти спробуй щастя! Влучиш у щілину — знайдеш гарну наречену!..

— Не патякай, дурню!

Гап Сук з усмішкою поглядала на братів. Правду кажучи, їй теж кортіло кинути камінь, але вона соромилася.

— Сестро, спробуйте й ви, — сказав Гап Чун.

— Та ні, не хочеться, — зніяковіла дівчина.

— Ну, цього разу я влучу обов'язково, — розпалився Гап Чун.

— Нумо разом! — підхопив Гап Сон. — Один, два, три!.. Ех, ти, знов мимо!

— Ну, мені ще рано женитися.

Досхочу награвшись, хлопці струсили з долоней пил і присіли на землю.

— Як тут добре, прохолодно, — захоплено говорили вони.

Однак Гап Сук не дала їм перепочити:

— Ходіте, ходіте швидше.

Дорога виляся навколо гори, як спіраль; в одному місці вона розгалужувалася.

Тут стирчали два червоних верстових стовпчики, зроблені у вигляді потворних людських голів. На одному з них написано: «Володарка неба», а на другому — «Володарка пекла».

То були нові стовпи, а за ними, трохи вбік від дороги, валялася ціла купа старих, напівзотлілих.

— Ой, скільки їх!

— А які всі страшні!

Гап Сук навіть здригнулася, дивлячись на ці страховиддя, і швидко пройшла повз них. Та пустун Гап Сон зупинився, обійняв один стовпчик і почав цілувати його.

— Ой, що ти робиш?.. З глузду з'їхав? — Гап Сук навіть заплющила очі.

— Анітрохи! Хіба ви не знаєте: той, хто поцілує такий стовпчик, розбагатіє? Добре, що він нам трапився. Ану, ще раз поцілуємося!

Гап Сук та Гап Чун сміялися до сліз. А Гап Сон, наче нічого й не було, з найсерйознішим виглядом і далі обнімав стовпчик.

5

— Ау!.. Ау!.. — перегукувалися між собою хлопці.

І раптом з вишини їм відповів знайомий голос. Це Їьон Хо почув своїх друзів і щодуху побіг їм назустріч.

— Нарешті! — радісно закричав він, кидаючись до хлопців.

З Гап Сук він тільки здалека обмінявся привітанням,

— Ти знаєш, Кьон Хо, що робив зараз наш Гап Сон?.. Він цілував стовпчик!..— сміючись, сказав приятелеві Гап Чун.

— Ну то й що? Я і Кьон Хо раджу зробити те ж саме, якщо він хоче розбагатіти.

— Невже нема кого цілувати, крім одних страховиськ?

— Ой, вибачте, я й забув... Адже тобі є з ким цілуватися.

— Гап Соне!.. Ти бовдур! — закричали в один голос Гап Чун і Кьон Хо.

Гап Сук густо почервоніла й схилила голову. Вона зрозуміла, що брати все знають, і їй було дуже прикро.

Кьон Хо привів своїх друзів в Ілсімса. Сьогодні богомольців не було, і в монастирі панувала мертва тиша. Юнак замовив обід, а потім запропонував хлопцям піти в гори.

Гап Сон і Гап Чун зразу ж побігли вперед збирати рослини для гербарію, а Кьон Хо та Гап Сук залишилися вдвох.

Вони піднялися на гору дуже високо й сіли під старою ялиною біля урвища. Було страшно навіть глянути вниз, у цю безодню, яка розверзлася перед ними. Здавалося, що гора от-от упаде.

Дівчина захоплено поглянула на її вершину, яка вогородилась у прозоре, як скло, небо і була оповита білими хмарами. Вікові сосни вкривали схили гори, а повітря було насичене ароматом хвої. Гап Сук ніколи раніше не бачила такої краси. На якусь мить вона забула усі свої турботи.

— Правда, тут гарно?..— Кьон Хо з ніжністю дивився на витончений профіль дівчини. Потім погляд його ковзнув по її красивих плечах, грудях... На Гап Сук була спідниця салатого кольору і тонка кофтинка, крізь яку просвічувало ніжне рожеве тіло.

— Так, дуже гарно... Адже я прийшла сюди вперше,— тихо відповіла дівчина, як і раніше дивлячись у дальчінь.

— Вперше? А я гадав, що ви тут були! Подивіться, яке море, а он там, бачите, велика світла смуга? Там тече річка з чудовими піщаними берегами...

— Так, так, бачу,— байдуже відповіла Гап Сук.

— Я дуже хвилювався, що ви не прийдете, Гап Сук. Вам, напевно, було важко підніматися угору... Болять ноги?

— Нічого!.. Я справді не хотіла йти, а потім...— Вона затнулася і низько схилила голову.

— Що потім? — Він з нетерпінням чекав відповіді, але дівчина мовчала.— Гап Сук, ви навіть не уявляєте, як я скучаю за вами... А ви? Ви зовсім не думаєте про мене!..

Вона повернулася і подивилася Кьон Хо просто в очі. Губи її затремтіли.

— Чи не збираєтесь ви прив'язати мене до свого паска? Якщо ви справді кохаєте, постарайтеся добре вчитись, стати справжньою людиною. Коли ж ви піклуєтесь тільки про сімейне «щастя», шукайте собі іншу дівчину...

— Це ваше останнє слово?

— Так!

Кьон Хо був приголомшений. Він хотів сказати ще щось, та в цей час долинула голосна пісня — то наближалася Гап Сон і Гап Чун.

Підвівшись, Кьон Хо і Гап Сук мовчки пішли їм назустріч.

6

Після обіду всі четверо довго сиділи в кімнаті Кьон Хо, ласуючи фруктами. Спочатку вони їли яблука, які купив по дорозі Гап Сон, потім — кавуни. Кьон Хо спеціально посилав за кавунами в село і весь час тримав їх у холодній джерельній воді.

Увечері хлопці й Гап Сук пішли до водоспаду купатися. Кьон Хо йшов попереду. Приголомшений відповіддю своєї коханої, юнак одразу ж до всього збайдужів. Гап Сук бачила, що йому тяжко, і раз у раз винувато поглядала на нього. Гап Сон і Гап Чун нічого не помічали. Співаючи пісень і пританцьовуючи, вони весело йшли дорогою.

Водоспад містився в глибині ущелини, недалеко від монастиря. Шум води було чути здалеку.

Під водоспадом утворилося невеличке озеро, вода тут вирувала й кипіла, як у казані. Мільярди бризок-перлин розліталися на всі боки. Береги озера було викладено кам'яними плитами.

Гап Сон та Гап Чун обережно спускалися вниз, тримаючись за виступи.

— Йдіть сюди! — гукали вони.

Кьон Хо не пішов з ними. Йому було не до купання. Він вирішив закінчити розмову з Гап Сук і завів її в затишний куточок, під велике горіхове дерево. Якийсь час вони сиділи мовчки.

— Я ніяк не можу отямитися після ваших слів. Що сталося?..— Він допитливо дивився в очі коханій, немов хотів прочитати в них відповідь на своє запитання.

— Звичайно, для вас це було несподіванкою, але я вже давно думала сказати. Адже нам немає ще й двадцяти, і школу ми не скінчили...— Від хвилювання у дівчини пересохло в горлі, вона кашлянула і підвела на Кьон Хо збуджене обличчя.— Ми повинні ще багато чого навчитися, багато чого зробити в житті, а наше кохання...

— Але ми вже зв'язані одне з одним, і мені здається...

— Ні, ні!.. Нічого не треба... Якщо через кохання ми кинемо школу, що буде з нами? Нам більше не можна зустрічатися, Кьон Хо, інакше я просто накладу на себе руки...— Вона витерла сльози подолом спідниці.

— Що ж мені робити, скажіть?

— Ви повинні переїхати на іншу квартиру.

— Невже я вам такий огидний? — Голос юнака тремтів, він до болю стиснув кулаки.

— Не говоріть так. Якби ви тільки знали, як я страждаю, коли ви поруч...

— Страждаєте? Але чому?

— Зрозумійте мене нарешті. Нам треба розлучитись хоча б на якийсь час, почекати.

— Навіщо? Я не розумію вас, Гап Сук. А що ви робитимете, коли про все дізнається ваш батько?

— О, тоді я оберу справжній шлях.

— Справжній шлях? — здивовано перепитав Кьон Хо.

— Так! І я сподіваюся, я вірю, що ви теж підете цим шляхом, станете барцем за нове життя!

В очах Гап Сук ще блищали сльози, але голос звучав твердо. Кьон Хо глибоко зітхнув.

— Вам не здається, що такий підхід до наших стосунків надто безсторонній?

— Ні! Ми живемо в такий час, коли людей єднає не тільки кохання, а й спільні погляди.

Гап Сук говорила дуже серйозно, навіть урочисто. Обличчя її зблідло.

7

З моря повіяв холодний вітрець. Вдалині гулко прогуркотів грім.

Темна смуга зливи повисла над далеким лісом. Блиснуло раз... другий...

— Хлопці! Годі купатися. Ходімте додому, зараз буде дощ.

Гап Сук голосно кликала братів.

Кьон Хо не міг отямитися після слів дівчини. Він начебто розумів Гап Сук — якщо вона завагітніє, тоді про навчання нема чого й думати. Але ж їхнє кохання вже дало паростки, невже воно ніколи так і не розцвіте запашним цвітом?

У душі Кьон Хо зростала тривога. Можливо, Гап Сук просто розлюбила його? Іноді в її голосі він ловив теплоту й співчуття, але найчастіше дівчина нервувала і дратувалася.

Ідучи слідом за нею, він тихенько сказав:

— Слушайте, Гап Сук!

— Що? — перелякано відгукнулася вона.

— Як не тяжко мені, я корюся вашому бажанню й переїду на іншу квартиру, — насилу вимовив він.

На очах юнака блищали сльози. Здавалося, він от-от розплачеться.

Гап Сук з вдячністю подивилася на нього.

— Спасибі вам.

Їй від щирого серця хотілося сказати Кьон Хо щось приємне, втішити його, але вона не знаходила слів. Дівчина з жалем подивилася на Кьон Хо, зітхнула і швидко пішла вперед.

Грім гримів все ближче і ближче, чорні хмари затягли небо. Вдарила блискавка, і перші великі краплі впали на землю.

— Дощ починається! Тікаймо!

Гап Сук і Кьон Хо ледве встигли добігти до монастиря, як сипонув дощ. Гап Сон і Гап Чун, що прийшли трохи пізніше, змокли до нитки. Дощ лив як з відра. Могутні пориви вітру, здавалось, от-от знесуть монастир.

Цілі дощові ріки бігли по подвір'ю монастиря, безперервно гуркотів грім, спалахувала блискавка.

Сховавшись у кімнаті, молоді люди дивилися через зачинене вікно, як бушує злива.

Гап Сук від страху вся зіщулилася.

Деся поблизу блискавка вдарила в дерево, почувся страшний тріск.

— Ой, що ж робити? Дощ не перестав, а нам треба йти додому.

Але Гап Сук даремно хвилювалася. Злива швидко вщухла. Знову засяяло сонце, заграла всіма барвами природа.

Ще яскравішими стали смарагдова трава, далеке море, срібляста річка.

Темно-бузкова хмара, наче страшне видіння, пливла кудись у далечінь. Сутеніло. Гап Сук, як заворожена, дивилася на чарівний захід сонця. Небо стало рожевим, потім сірим і, нарешті, зовсім чорним. Тонкий серп місяця повиснув над головою.

8

Після того, як пішла Гап Сук, монастир Ілсімса видався Кьон Хо зовсім безлюдним. На темному небі мерехтіли зірки, навкруги було тихо, тужливо...

Раптом від найближчого села, розташованого біля підніжжя гори, долинуло гарчання собак. Незабаром почулися голоси. З монастиря вийшов настоятель — він, як павук, чатував на свою здобич.

То була жінка селянина Вон Чхі Со та її син. Старенька ладна була віддати останнє, аби тільки видужав її трирічний онук. Ось уже десять днів він лежав непритомний, і ніякі ліки йому не допомагали.

Вислухавши стареньку, настоятель миттю пожвавішав.

— Насамперед треба догодити Будді,— сказав він.— Для цього вам доведеться пожертвувати рису на дві вони: Будда хоче чути запах масла й ттоку.

Жінка віддала ченцеві рис, який принесла з собою, і сказала:

— Ви вже, будь ласка, приготуйте все, що потрібно... Я тільки побоююся, чи не пізно ми прийшли?

— Нічого...

Жінка настоятеля, одягаючи на ходу фартух, вийшла надвір.

— Доведеться вам, добродійко, потовкти рис для ттоку,— звернулася вона до старої, і та взялася до роботи.

Жінці настоятеля було років тридцять. Невелика на зріст, з плескатим носом і низьким, навислим над очима лобом, вона зовсім не була схожа на дружину ченця, а скоріше — на просту селянку. Жінки розговорилися.

— У кімнаті поруч, здається, живе гість? — поцікавилася старенька.

— Так!

— Звідкіля він? З міста?

— Це син Квон Сан Чхора, той самий, якого батьки вимолили в Будді,— пошепки відказала жінка настоятеля.— Хіба ви не чули?

— Ще б пак, чула. Виходить, це його звуть «народжений Буддою»?

— Так, так! Цілком правильно. Тепер він учиться в Сеулі і приїхав додому на канікули.

— Он воно що... А монастир, бачу, не забуває?

— Аякже! Та й сам Квон Сан Чхор часто буває тут, дякує Будді. Воно й не дивно — адже саме після народження сина він так розбагатів...

— О, Будда — великий чудотворець!

— Як робитимете хороші пожертви Будді, він і вас не мине своєю милістю, — не забула додати жінка настоятеля.

— А що, Квон Сан Чхор справді такий багатий, як кажуть?

— Так, він дуже багатий! Прийдеш до нього — очі розбігаються. Чого тільки в нього немає! І годинник, і грамофон, і швацька машина... І ще є така штука — радіо зветься...

— Радіо, кажете? А що це за дивина?

— Щось на зразок грамофона — там співають і грають гейші.

До Квон Хо долітали уривки цієї розмови.

Було близько одинадцятої. Нічну тишу порушував лише голос настоятеля, який читав молитву, та гучне теленькання дзвіночка з дерев'яним язичком. Стара та її син, впавши навколішки перед столом для пожертв, били поклони Будді.

Молитва тривала до півночі. Квон Хо лежав сам у великій кімнаті, заглибившись у свої невеселі думи.

Наступного дня юнак прокинувся дуже рано і вийшов на дорогу, якою вчора пішла від нього Гап Сук. За ніч усе навкруги оповив туман. Він, як море, залив гори, і тільки їхні зелені вершини, наче островці, височіли над білою пеленою. Зникла та краса, якою милувалися вчора при заході сонця Квон Хо і Гап Сук.

Юнак з сумом дивився в бік моря і бачив перед собою лише обличчя Гап Сук...

ЖАДОБА НАЖИВИ

1

Ан Син Хак часто зустрічався із селянами села Санрі і багатьом з них позичав гроші. Крім того, як управитель поміщика, він повинен був вести справи з його орендарями. А їх у Санрі було досить багато.

Один з орендарів, літній селянин на ім'я Чхун Хак, нещодавно прийшов до Ан Син Хака позичити трохи грошей під рис нового врожаю. У розмові він згадав про те, як важко живеться сім'ї Пак Со Бана, того самого, що втопився кілька років тому. Чхун Хак додав, що в усьому винний Квон Сан Чхор, який своєю жадібністю занастив чоловіка. А вони ж стільки років жили в одному селі, та й просив бідолаха всього двадцять вон...

Ан Син Хак слухав Чхун Хака, схвально хитаючи головою, і той, захочений підтримкою, говорив не вгаваючи. Він не забув розказати й про те, що син Квон Сан Чхора на ім'я Квон Хо зовсім не рідний Квону. Ан Син Хак одразу насторожився. Він підсів ближче до Чхун Хака.

— А чий він син?..

Надмірна цікавість хазяїна до цієї історії налякала орендаря.

— Я, відверто кажучи, точно не знаю. Хтось розповідав мені цю історію, а хто — не пригадую. Старію... Пам'яті вже зовсім нема... Здається, Пак Со Бан розповів...

— Ну, так чий же він усе-таки син?.. — нетерпляче перебив Ан Син Хак селянина.

Той зовсім зніяковів:

— Це було давно... Хто каже, що він син ченця, хто — якогось наймита...

— Та-а-ак!.. — мовив спроквола управитель. — А я чув, що батьки вимолили його в Будди? Значить, це брехня?

— Хто його знає... Взагалі вони часто бували в Ілсімса. Та ходять чутки, що сина їм підкинув чернець...

— Он як... — почухав потилицю Ан Син Хак. — Що ж, напевно, так воно й є!.. Ну, а який там у вас рис?.. — перевів він розмову на іншу тему. — Все хочу піти подивитися, та ніяк не зберуся.

— Рис нічого!.. Врожай має бути добрий!.. — відповів Чхун Хак, підлесливо дивлячись на хазяїна.

— Просто не знаю, з якого розрахунку дати вам позику!.. Адже невідомо, скільки коштуватиме рис восени!..

— Призначайте проценти на свій розсуд. Я людина підневільна... Тільки позичте грошей, хоч трошки...

— П'ять вон вистачить?

— Скільки можете, стільки й дайте... Довіку дякувати-му!

Ан Син Хак неквапливо засунув руку до кишені жилета й витяг звідти гаманця з грішми. Порившись, він виїняв п'ять вон, простягнув Чхун Хаку. Той схопив їх тремтячими руками й забурмотів слова вдячності.

— Йдіть додому, та нікому не розповідайте про сина Квон Сан Чхора, — сказав Ан Син Хак. — А коли почуєте щось новеньке — повідомте мене...

— Гаразд!.. Неодмінно повідомлю, неодмінно!

Чхун Хак знову й знову дякував управителеві, немовби той врятував його від смерті. П'ять вон були зараз для Чхун Хака справжнім багатством. У нього захворів син, а в хаті не лишилося навіть ячної крупи. Чхун Хак просто не знав, що робити. І тут раптом йому дали цілих п'ять вон! «Гроші — річ гарна, — думав він. — П'ять вон... На них можна довго прожити!..» Чхун Хак навіть не здогадувався, що, коли б він не завів мову про Квон Хо, то не побачив би тих грошей.

Звістка про те, що Квон Хо — син наймита, зацікавила Ан Син Хака.

Порівнюючи розповідь Чхун Хака з тим, що чув він колись від наймита Квак Чхом Чжі, Ан Син Хак дедалі більше переконувався, що між двома цими розповідями є зв'язок.

— Є... безумовно є! — замислившись, уголос сказав він і лягнув себе по коліну. Йому страх як хотілось розгадати цю таємницю.

2

Придумавши більш-менш переконливий привід, щоб відвідати хазяїна Квак Чхом Чжі, Ан Син Хак негайно пішов до нього. То був старезний дід, на ім'я О Сен Вон.

Все життя О Сен Вон мріяв отримати вигідну посаду, але так і не зумів домогтися цього. З горя він обрізав волосся, надів камтху¹ і відкрив перукарню.

¹ Камтху — спеціальний капелюшок, який носили перукарі, лікарі тощо.

— Хазяїн удома?..— гукнув Ан Син Хак, підходячи до хвіртки.

— Це ви, пане Ан! — Старий, покашлюючи, вийшов у двір.— Проходьте, проходьте в кімнату.

— Е ні, я краще посиджу тут, у затінку.— Управитель попрямував до тінистого дерева, яке росло на подвір'ї.

— Ой, що ви!.. Там нема на чому сидіти. Всі рядна зайняті ячменем, а циновки я ще не встиг сплести.— Старому було дуже ніяково, і він одразу пішов у вітальню, щоб принести солом'яну циновку для гостя.— Сідайте сюди, прошу!

— Не турбуйтеся! Мені й тут добре.

— Які там турботи. От ви справді потурбувалися — йшли у таку спеку. Смію запитати, в яких справах завітали?..— Сен Вон люб'язно посміхнувся беззубим ротом.

— Я до вас із проханням. Чи не могли б ви відпустити до мене на пару днів вашого наймита Квак Чхом Чжі?

— Чому б ні! Будь ласка... Варто було йти через це в таку спеку!.. Послали б когось.

— Нічого! Іноді корисно прогулятися. Квак Чхом Чжі колись працював у мене й дуже мені сподобався.

— Так, працює він добре, хоча вже не молодий. Щоправда, впертий, як і всі уродженці провінції Єннам.

— Ну що ж, це непогано, людина повинна бути трохи впертою.

— Правильно! А яка у вас робота?

— Треба допомогти моєму наймитові прополоти поле.— Ан Син Хак закурив цигарку, запропоновану господарем, і зібрався йти.— Отже, ми домовилися? Завтра чи післязавтра я чекаю Квак Чхом Чжі. Хочете отримати грішми за його роботу чи замість нього візьмете мого наймита?

— Це не так важливо, потім домовимося!.. Не турбуйтеся!

Сен Вон радів нагоді зробити послугу управителеві — у нього було мало землі, і він дуже хотів одержати додаткову ділянку.

— Ну, бувайте! Час йти! — Ан Син Хак попрощався і попрямував до виходу.

— Посиділи б ще трохи!..— догідливо тупцював перед ним господар.

Наступного ранку Квак Чхом Чжі прийшов до управителя. Ан Син Хак негайно затягнув його у вітальню. Йому кортіло поговорити з наймитом.

— Я хотів тебе про дещо розпитати,— почав він.

— Слухаю, пане Ан!

— Пам'ятаєш, коли селяни молотили у мене ячмінь, ти розповів, як років із двадцять тому одружився на жінці, яку потім забрав чернець з монастиря Ілсімса?

— Так, пам'ятаю... розповідав...

— А ти не можеш пригадати точно, коли це було?.. Описати їх зовнішність?..

— Можу, напевне. А нащо це вам?..— К'вак Чхом Чжі здивовано глянув на управителя.

— Та треба для однієї справи... А що б ти сказав, коли б ця жінка повернулася до тебе?..

— Ви жартуєте?..— засміявся Чхом Чжі.— Цього не може бути!

— Хтозна!.. Хтозна!.. В житті всяке трапляється!..— Ан Син Хак поблажливо всміхнувся.

К'вак Чхом Чжі, сівши зручніше, запалив люльку й почав розповідати. Він змалював зовнішність жінки й ченця, пригадав, якого року це було. Ан Син Хак страшенно здив.

— Дуже добре!.. Чудово!.. Тільки прошу тебе, про нашу розмову нікому ні слова...

— А чого мені базікати?.. Будьте певні, ніхто ні про що не дізнається,— шкірячи великі жовті зуби, сміявся К'вак Чхом Чжі.

Потім він підвівся і, попрощавшись з Ан Син Хаком, пішов полоти разом з його наймитом.

3

Після розмови з К'вак Чхом Чжі управитель зустрівся з Чхун Хаком, і той знову розповів йому, які чутки ходять про К'юн Хо та його батьків. Тепер Ан Син Хак не мав сумніву: К'юн Хо — не син К'вон Сан Чхора. Правда, він не був певний, що К'юн Хо — син К'вак Чхом Чжі, та це, зрештою, не так уже й важливо.

Отже, з'ясувавши все, що його цікавило, Ан Син Хак пішов до торговця.

— О, давненько ви не були в нас!.. Заходьте, заходьте,— привітно запрошував К'вон Сан Чхор гостя.

— Ну, як ваші справи? — так само люб'язно запитав Ан Син Хак.— Відріжте-но мені трохи матерії...

Коли господар передавав Ан Син Хаку матерію, той щось шепнув йому, і вони разом вийшли в іншу кімнату.

«Що йому від мене треба?» — думав Квон Сан Чхор, відчуваючи незрозумілу тривогу.

Торговець був товстий вилицюватий чоловік, з великою родимкою над бровою. Ан Син Хак відзначив подумки, що Квон Хо зовсім не схожий на Квон Сан Чхора. Промовисто дивлячись на господаря, він сказав:

— Ви знаєте, Квоне, до мене дійшли дивні чутки!

— Які чутки?

— Виявляється, Квон Хо зовсім не ваш син? — украдливо сказав Ан Син Хак.

Квон Сан Чхор зблід як полотно й розгублено подивився на управителя.

— Звідки ви взяли?.. — нарешті спитав він з таким виглядом, ніби його вдарили ножем у спину.

— Ну навіщо так хвилюватися?.. Адже я нікому не збираюся говорити про це! — Ан Син Хак спокійно поклав ногу на ногу і, погладжуючи свої рачачі вусики та посміхаючись, дивився на Квон Сан Чхора.

«Невже він справді про все знає?.. Чи просто хоче спіймати мене?..» — гарячково думав торговець, намагаючись якось заспокоїтися.

— Це брехня, мерзотна брехня, — придушеним голосом вимовив нарешті Квон Сан Чхор. — Хто вам сказав таку нісенітницю?

— Ну, якщо брехня, то не варто й говорити про це...

— Але все-таки... Хто поширює ці чутки? — Квон Сан Чхор докладав героїчних зусиль, щоб приховати свої справжні почуття.

Проте Ан Син Хак чудово все розумів. «Здавайся, голубе, не зволікай, бо гірше буде!» — думав він, спостерігаючи за торговцем.

— Вам, звичайно, краще знати, правда це чи ні, — з удаваною байдужістю сказав управитель. — Моє діло попередити вас... А взагалі — ходять такі чутки, і навіть є певні докази... Квон Хо живе в моєму домі, тому я вважав своїм обов'язком попередити вас. Слова не мають крил, та все ж, якщо чутки дійдуть до вашого сина... Навряд чи це буде приємно вам... Чи не так?.. А коли це правда?.. Тоді що?.. Невідомо, як поведеться Квон Хо, коли дізнається, що він вам не рідний... Вам уже шістьдесят... Що буде, коли ви втратите сина?.. Мені здається, треба зробити все, щоб покласти край цим пліткам... — закінчив Ан Син Хак, панібратськи лягнувши господаря по коліну.

— Дуже вдячний вам за турботи... Цими днями забіжу до вас. А тепер, даруйте, я маю повернутися в магазин.

— Чудово!.. Чекаю на вас!..

Ан Син Хак був страшенно задоволений наслідками свого візиту. «Мене не обдуриш!» — торжествував він, обмірковуючи план наступних дій.

4

Кілька днів по тому Квон Сан Чхор прийшов до Ан Син Хака. Він довго думав, що робити, і нарешті вирішив, що повинен поговорити з управителем. Відчувалося, що Ан Син Хак знає надто багато, і, коли він розповість про все Кьон Хо, — станеться лихо.

Увійшовши в дім управителя, Квон Сан Чхор одразу ж виклав на стіл два сувої найкоштовнішого мосі.

— Я тут приніс вам дещо...

— Ну, що ви!.. Не треба...

— Ні, ні!.. Візьміть, бо ображусь!.. Подумаю, що ви не хочете зі мною дружити.

Ясна річ, Ан Син Хак відмовлявся від подарунку тільки для годиться, — він боявся, щоб Квон Сан Чхор не подумав, що від нього можна так дешево відкупитися...

«Бач який, про дружбу заговорив... Ні, на цей гачок мене не спіймаєш!..»

Тим часом Квон Сан Чхор підсів ближче до господаря і почав:

— Вам, звичайно, відомо, що до сорока років ми не мали дітей. Я і наложниць приводив, і Будді молився, все марно... Г'от якось...

— Так!.. Так!.. — задоволено всміхався Ан Син Хак.

— Я розповім вам усе, як було... Адже ви поставилися до мене з великим співчуттям...

— Гаразд, слухаю!..

— Яюсь увечері на ганку нашої хати ми з дружиною знайшли немовля. Воно ніби з неба впало. А ми так хотіли, щоб у нас був син, нащадок... От ми-і вирішили взяти його собі... Що тепер з нами буде, коли Кьон Хо про все довідається?.. І кому треба було про це патякати?.. — Квон Сан Чхор замовк і замислився.

Ще тиждень тому він і не підозрював, що таємниця, яку він вважав похованою навіки, може розкритися.

Усі двадцять років, що минули відтоді, як він усиновив Кьон Хо, батьки хлопця ніколи не давали про себе зна-

ти! І Квон Сан Чхор зник до думки, що вони померли: він і не знав, хто ці люди. Квон Сан Чхор, правда, мав підозру, що батько Квон Хо — який-небудь чернець з Іл-сімса (адже всім було відомо, як хотів Квон Сан Чхор мати дитину), та це його мало турбувало. До того ж коли усиновляєш дитину, краще не знати, хто її справжні батьки.

— Ну, якщо вже ви довірилися мені й відкрили всю правду, я теж нічого не приховую від вас...— сказав Ан Син Хак.— Чи знали ви Пак Со Бана?

— Пак Со Бана з села Санрі?

— Так, саме його. Колись ви не схотіли позичити йому трохи грошей і він утопився.

— Значить, Пак Со Бан розказав про Квон Хо?..— тремтячим голосом спитав Квон Сан Чхор, змінившись на обличчі.

— Я точно не знаю, бо дізнався про це від селян Санрі... Зрештою, не так важливо, хто пустив чутку, головне зараз — припинити ці розмови...— Ан Син Хак багато-значно подивився з-під золотих окулярів на Квон Сан Чхора.

— Певна річ!.. Допоможіть мені, а я вже в боргу не залишусь.

— Ваше щастя, що я вчасно дізнався про цю історію. Наших орендарів у Санрі я примушу мовчати, можете не хвилюватися... Потім подбаю про те, щоб у моєму домі, де живе Квон Хо, не було ніяких розмов на цю тему...

— На вас тільки й надія! — Квон Сан Чхор справді почав думати, що управитель — його рятівник.

А той і далі багатозначно дивився на нього.

— То з чого почнемо?.. Насамперед, я гадаю, треба декому завтра заткнути пельку...

— Я дам вам грошей; і ви самі заплатите по десять вон тим, кому визнаєте за потрібне.

— Чудово!.. Ну, а як щодо спільної торгівлі?..

— Не хвилюйтесь!.. Це ми теж владнаємо!.. Зачекайте трохи, все буде гаразд!

БРАТИ Й СЕСТРА

1

Ін Сун уже кілька місяців працювала на фабриці, одержуючи за свою роботу мізерну платню. Та от нарешті настав день, коли їй видали цілих десять вон!

Дівчина з нетерпінням чекала неділі, щоб сходити додому. Вона навіть забула, яких зусиль коштували їй ці гроші. В цеху, де працювала Ін Сун, було брудно й задушливо, від непосильної праці нило все тіло... Проте ці гроші вона заробила своїми руками! А багато чи мало — яке це має значення!..

Раніше вважалося, що тільки чоловік може заробляти гроші й утримувати на них жінку. А тут вона, слабке дівчисько, працює нарівні з чоловіками і так само, як вони, одержує платню! Подумати тільки, вона може купити м'ясо на свої власні гроші! Швидше б скінчився тиждень!..

І от настав довгожданий день! Який великий світ за ворітьми фабрики!.. Як радісно відчувати себе вільною й незалежною!

Передусім Ін Сун забігла в крамничку, купила трохи корейської локшини. Потім узяла півкілограма свинини — мати давно хотіла покуштувати її, а в кондитерській — коробочку цукерок для Ін Хака. Зав'язавши покупки у клунок, дівчина помчала додому.

— Мамо! — гукнула вона, ледве відкривши хвіртку.

Пак Сон Не, почувши голос своєї улюблениці, кинулася до дверей, розгублена і навіть трохи налякана несподіваною радістю.

— Ой, це ти, доню?.. Моя Ін Сун?..— Вона обійняла її й розплакалася.

— Мамо!.. Ну не плачте, годі...— Ін Сун заспокоювала матір і сміялася, але в очах її блищали сльози.

— Недарма я бачила тебе сьогодні уві сні. А це що таке? — Пак Сон Не почала розгортати клунок.

— То, мамо, я дещо купила для вас.

— Що ж ти таке купила?.. Звідкіля в тебе гроші?

— Я одержала платню за місяць.— Ін Сун уся сяяла від радості.

Пак Сон Не, розгорнувши клунок, остовпіла від подиву.

— Ай-я-яй!.. Нащо ти так багато всього накупила? Локшина, свинина, цукерки.

Ін Хак, який саме увійшов до кімнати, почувши слово «цукерки», підбіг до матері.

— Що там у клуночку?.. Дай мені!

— Ах ти, шибенику!.. Хіба не бачиш, що сестра прийшла? Чому не вітаєшся?.. — Пак Сон Не сердито поглянула на молодшого сина.

Ін Сун нахилилася, взяла хлопчика на руки й міцно поцілувала.

— Як живеш, маля?.. Бачу, ти зовсім не скучив за сестрою?

Ін Хак справді відвик від Ін Сун. Хвицаючи ногами, він намагався злізти на підлогу. Дівчина відпустила його.

— Батько в полі?..

— Так, він разом з іншими в туре.

— А де Ін Дон, Ін Сон?

— Ін Дон пішов по траву, а Ін Сон гуляє.

Сусідки, дізнавшись, що прийшла Ін Сун, одна за одною почали збиратися у Пак Сон Не.

Першою завітала мати Сам Буна, згодом — Гук Сір із сапкою в руці — вона прийшла просто з городу, де полола перець. Прибігла й старша дочка Пак Чхом Чжі, шелестячи накрохмаленою спідницею.

Мати Сан Буна почала кепкувати з неї.

— Нащо це ти накрохмалила спідницю? Поглянь, вона в тебе кілком стоїть!

— У Сеулі всі так ходять, а у нас спробуй одягтися модно — засміються!..

— Так то ж у Сеулі. Кажуть, там усі добре живуть, і всі письменні, а от ми тут і невчені, і їмо не щодня..

Жінки жартували й сміялися.

Давно не було так багатолюдно в домі Вон Чхіра. Гості навперебій вихваляли Ін Сун, а вона ніяковіла й червоніла. Пак Сон Не мало не танула від задоволення, чуючи, як хвалять дочку, й намагалася сама сказати кожному щось приємне.

2

Пак Сон Не з гордістю поглядала на дочку. Яка вона гарна і зовсім уже доросла! До роботи на фабриці Ін Сун здавалася маленькою, слабкою дівчинкою, а тепер вона — самостійна людина.

Щоправда, її тендітні руки погрубішали й потріскалися, обличчя, яке тепер майже не знало сонця, зблідло, але Сон Не заспокоювала себе тим, що не лише Ін Сун працює на фабриці. Багато дівчат села Вонтхо працювали там. А що бліда — то не страшно. Дочка управителя Гап Сук зовсім нічого не робить, цілими днями тільки розважається, а, певне, ще блідша за Ін Сун. І тілом Ін Сун міцніша, і голос її сильніший.

Звичайно, Ін Сун нелегко працювати на фабриці, вона тужить за домівкою, але ніхто не чує від неї ні нарікань, ані докорів, і вона завжди знаходить потрібні слова, щоб заспокоїти матір, запевнити її, що вона, Ін Сун, задоволена своєю долею.

Може, в Ін Сун просто така вдача?.. Чи вона вірить у краще майбутнє?.. Сама Пак Сон Не давно розчарувалася в житті. «Ми зі старим вже піввіку порпаємося в землі — оремо, сіємо, збираємо... І щоразу нам лишаються тільки горе та сльози,— думала вона.— Наша праця — як праця водовоза, що намагається наповнити бездонну бочку. Працюємо мов прокляті, а яка з того користь?»

Часом Пак Сон Не охоплював відчай. Вона ніяк не могла збагнути, чому так ведеться в житті. А Ін Сун?.. О, вона зовсім інша,— все розуміє, у всьому розбирається...

Якось Кім Хі Чжун спробував пояснити це Пак Сон Не.

Він казав, що колись у кожному домі, в кожній родині робили все необхідне: їжу, одяг, взуття. Тепер одні люди виробляють товари, а інші купують їх.

Коли б Ін Сун жила в давні часи, вона вчилася б прости, щоб було з чого пошити собі одяг. А зараз вона працює на фабриці й тче шовк, але не для себе, а для інших,— для тих, хто має гроші. І так усі. Одні роблять горілку, тютюн, тканини, інші — купують їх. Тим, у кого немає грошей, доводиться продавати свою працю, щоб якось жити. А багаті наймають бідняків за безцінь і ще більше наживаються, багатіють! Так з'являються великі фабриканти, капіталісти.

Неписьменна Пак Сон Не багато чого не розуміла із слів Хі Чжуна, проте відчувала, що світ змінюється. І якщо вона з чоловіком порпається, як і раніше, в землі, то в життя Ін Сун увійшло щось нове. Здавалося, вона вже не була дочкою темних селян, її і звали інакше: робітниця!..

Скільки поколінь змінилося, скільки минуло століть, перш ніж з'явилися робітники!.. І ґрунт для них підготували селяни...

Робітник — дитя селянина; він щойно народився і схожий на курча, яке, ледве вилупившись із яйця, споглядає світ ясними, широко відкритими очима.

Дивлячись на робітників, селяни розуміють, що й для них настане світанок, що й вони вийдуть нарешті з тієї страшної п'їтьми, в якій жили віками.

Ін Сун, ця юна фабрична робітниця, це курча, була зовсім несхожа на селянку.

Пак Сон Не бачила, як змінилася дочка, і це непокоїло її. Вона хотіла поговорити з Ін Сун, розпитати її про все, але не знала, як почати розмову.

«Хто це? Чи моя це дівчинка?» — часто думала Пак Сон Не.

3

До обіду прийшов Ін Дон з величезною в'язкою трави на спині. Разом з ним прибіг Ін Сон, тримаючи в руці бабку на нитці. Увірвавшись до кімнати, він закричав:

— Ой, сестро!.. Привіт!

— Добридень, брате!.. А Ін Дон теж прийшов?

Дівчина вийшла надвір і попрямувала за сарай, де Ін Дон розкидав траву для просушування.

— Ін Доне! — радісно гукнула вона брата.

— О, Ін Сун?! Нарешті прийшла... Ну, як справи на фабриці?..

— Нічого!.. А тобі, певне, добряче дістається — стільки роботи по господарству!

Пак Сон Не почала з гордістю показувати Ін Дону гостинці, які принесла Ін Сун.

— Дивись, вона одержала платню! Бачиш, і м'ясо купила, і локшину...

Ін Сун посміхнулася:

— Годі про це, мамо.

— Нащо гроші витрачаєш? Треба збирати на придане, — сміючись, сказав сестрі Ін Дон.

— Яке там придане... — зашарілася дівчина.

— На придане сестрі має збирати старший брат!.. Хто таке бачив, щоб дівчина сама про це дбала?.. — усміхаючись, сказала Пак Сон Не.

— Гаразд! Я згоден, — зароблю тобі на придане, а ти збереш гроші на моє весілля, — відбувся жартом Ін Дон.

Ін Сун, затуливши рот рукою, весело розсміялася. Вона була одягнена в стареньку світло-зелену кофтинку й чорну спідницю. Цей одяг Пан Сон Не нещодавно передала їй з Ін Соном на фабрику.

Дівчина попросила брата сходити в місто за горілкою, щоб почастувати батька, коли той повернеться увечері з роботи. Проте Пак Сон Не сказала, що піде сама. Вона вирішила сьогодні ж із тих грошей, які дала Ін Сун, купити тканини й пошити дочці кофтинку та спідницю, щоб Ін Сун пішла на фабрику в новому вбранні. Взявши з собою Ін Сона, Пак Сон відразу ж подалася в місто. Побіг і Ін Хак, схопивши зі столу ще одну цукерку.

Вдома залишилися тільки Ін Сун і Ін Дон. Дівчина, посміхаючись, спитала брата:

— Ти, здається, зібрався женитися?

— Ти що... — розгублено відповів Ін Дон. Питання сестри було для нього несподіваним.

— Кажуть, ти навіть б'єшся за свою любов?

— Хто це тобі сказав?

— А хіба не однаково? Вісті не лежать на місці... Кажуть, у бійці ти всю одіж подер.

— Усе це дурниці. Просто Мак Дон почав дуже задирати носа, от я і провчив його трохи...

— Не брешти? Ви ж через неї билися!

— Через кого?

— Сам знаєш, через кого... Краще не зв'язуйся з нею. Зачекай трохи, я тобі виберу на фабриці гарну наречену.

— Не треба мені нареченої, не хочу я женитися. Краще втечу з дому.

— Куди?

— Все одно куди — на північ або на південь.

— Гадаєш, там краще?.. Віднякам скрізь погано.

— Набридло дні й ночі порпатися в землі. Не можу більше так жити.

Ін Дон говорив уже серйозно, жартівливого тону як не було.

— Не те замислив, Ін Доне!.. На кого ж ти кинеш наших старих батьків?.. Краще зустрічайся частіше з Хі Чжуном, учись у нього, набирайся знань... А я тебе наступної неділі неодмінно познайомлю з дуже гарною дівчиною... Гаразд?.. — Ін Сун ласкаво всміхнулася братові.

— Чого ти весь час говориш про дівчину?.. Не хочу я ні з ким знайомитися!..

Ін Дон щосили намагався зробити вигляд, що його зовсім не цікавлять дівчата, та це йому погано вдавалося. Ін Сун все чудово бачила і в душі підсміювалася з брата.

4

Чорний шовк на спідницю і візерунчасту тканину на кофтинку Пак Сон Не дала нести Ін Сону, а сама обережно — тільки б не розбити, — несла велику сулію горілки для Вон Чхіра. Їй дуже хотілося купити трохи матерії на жилет чоловікові й на сорочки синам, та, не порадившись із Вон Чхіром, вона не наважилася зробити це.

Прийшовши в село, Пак Сон Не відразу ж побігла до дружини Хі Чжуна, яка славилася тим, що швидко й добре шила.

— Прошу, пошій сьогодні ввечері!.. — з цими словами вона розгорнула матерію і почала показувати її Бок Ін.

— Чи не від тигра ти втікала, що так захекалася? — з доброю усмішкою спитала Хі Чжунова мати, бо Пак Сон Не все ще не могла віддихатись.

— Дочка в мене гостює... Хочу, щоб вона завтра пішла на фабрику в новому вбранні!

— Он що! Твоя Ін Сун прийшла?.. Мабуть, і платню одержала?

— Авжеж!

— Як добре! Тепер вам буде легше.

Бок Ін почала кроїти.

— Я гадаю, треба зробити нову кофтинку більшою, ширшою у грудях.

— Зрозуміло, адже річ не на один рік шиють, а Ін Сун росте, розвивається...

— Тільки рукав не роби надто вузьким. Ці вузькі рукави дуже негарні... — втрутилася в розмову Хі Чжунова мати.

— Спідницю пошиємо такої ж довжини чи довше?

— Йй-бо, не знаю!.. Кажуть, дівчата тепер не носять довгих спідниць!..

— Давайте тоді зробимо коротку, але з запасом у талії, — завжди можна подовжити.

Коли Бок Ін скінчила кроїти, Пак Сон Не зібрала старий одяг Ін Сун, з якого знімали мірку, й заквапилася додому.

— Увечері забіжу, допоможу тобі шити, — сказала вона Бок Ін. — А зараз піду додому готувати локшину, що купила Ін Сун. Приходьте до нас обідати.

— То-то я дивлюся, у вас свято! Просто бенкет! — сміялася Хі Чжунова мати.

— Ну, який там бенкет!

— Тітонько, трохи згодом пришліть до мене Ін Сун — треба поміряти.

— Пришлю, пришлю! А ви обов'язково приходьте обідати!..

Пак Сон Не, розмахуючи руками, кумедно, перевальцем, швидко пошкандибала додому.

Зваривши локшину й м'ясну приправу до неї, мати Ін Сун накрила на стіл, і вся сім'я, що довго вже не їла такої смачної їжі, сіла обідати.

Разом з ними обідала й Хі Чжунова мати, за якою спеціально посилали Ін Сона. Бок Ін відмовилася від запрошення, бо мала багато роботи. Пак Сон Не поклала в миску трохи локшини й для Бок Ін, щоб потім приготувати її.

Сім'я Вон Чхіра ще сиділа за столом, коли відчинилися двері, й на порозі стала Гап Сук. Вона дізналася, що Ін Сун удома, і прийшла побачитися з нею. Господарі гостинно запросили її до столу, але Гап Сук відмовилася, сказавши, що тільки-но обідала.

Дівчата пішли в іншу кімнату. Там Ін Сун сказала подрузі, що має піти до дружини Хі Чжуна приміряти плаття, і запропонувала Гап Сук піти разом із нею. Але та вважала, що це незручно.

— Ні, ні, я не можу, — відмовлялася вона.

— Ідіть, дівчино, йдіть, не соромтеся. У нас, крім Бок Ін, нікого немає вдома, — сказала Хі Чжунова мати, почувши їхню розмову.

Ін Сун схопила Гап Сук за руку й рішуче повела за собою.

— Яка гарна дівчина, ця дочка управителя. Видно, не в батька пішла.

— Так, на батька вона анітрохи не схожа, — погодилася Пак Сон Не.

— Ну, дякую вам за обід, господарі. Чудова у вас дочка!

Гап Сук і далі опиралася. Їй було незручно йти в дім Хі Чжуна, хоча дуже хотілось подивитися, як він живе, які в нього жінка, діти.

— Заходь, заходь! Чого ти боїшся?.. — Ін Сун розчини-

ла перед Гап Сук хвіртку, запрошуючи її зайти на подвір'я.

— А-а... Ін Сун... Давненько ти в нас не була...— зраділа дівчині Бок Ін.— Проходь у кімнату.

— Ну, як ви живете?.. Що нового?

— Та все по-старому, нічого доброго!.. А це хто з тобою? Здається, дочка нашого управителя?— Жінка Хі Чжуна дуже засоромилась, побачивши Гап Сук, і нахилилася, намагаючись подолом спідниці прикрити свої босі ноги.

Гап Сук кивком голови привіталася з господинею і присіла на ганку, чекаючи на подругу. Крадькома вона намагалася заирнути у середину кімнат і роздивитися, як їх обставлено.

5

Те, що вона там побачила, навіть трохи налякало її. Правда, Гап Сук і раніше чула, що Хі Чжун живе бідно, проте не думала, що в такій мірі. Адже колись його батьки жили зовсім непогано. А тут не дім, а сарай — криві, обклеєні папером стіни, старі, пошарпані циновки! Особливо вразило Гап Сук те, як виглядала Бок Ін. Вона була, мабуть, на кілька років старша за Хі Чжуна. На чолі в неї пролягли глибокі складки. Смугляве обличчя з нерівною, пошерхлою шкірою було вкрите сіткою зморщок. Жалюгідне вбрання робило жінку ще більш незугарною. «А все ж таки вона, напевне, йому подобається, якщо він живе з нею...— подумала Гап Сук.— Але чому тоді не одягти її як слід?.. Може, він просто не має грошей? Ні, мабуть, він її просто не любить!»

Від цієї думки в Гап Сук раптом сильно забилося серце, але вона миттю взяла себе в руки: «Ну й що?.. Все одно я не можу, не маю права любити жонатого!..»

Хі Чжуна женили проти волі, і, зрозуміло, шлюб цей не приніс йому щастя. Проте він не розлучився з жінкою, як це робили багато чоловіків.

Ан Син Хак правильно підмітив, що молоді люди, які побували в Японії чи в Європі, приїхавши додому, поспішали позбутися нелюбих дружин.

Вони боролися за особисту волю, за право розпоряджатися своєю долею.

Якщо поглянути навкруги, то хто був вільний у цьому світі?.. Де вона, воля?

Не тільки бідняки, але й багаті люди не могли вважати себе незалежними. Вони мали гроші, але ж ні за які гроші не можна купити волі.

Гап Сук, дочка забезпечених батьків, здавалася вільною і щасливою, але це тільки здавалося.

Її чиста дівоча душа жадала щастя, прекрасного, як веселка. Та сувора дійсність зі старими звичаями й феодальними забобонами розбила дівочі мрії.

Гап Сук розуміла, що треба боротися за щастя, за волю. Вона бачила, що за це спільне благо бореться й Хі Чжун, відмовившись від особистого щастя.

Мабуть, кожній дівчині чи жінці, яка сказала б йому тепер «кохаю», він відповів би твердим, рішучим «ні».

Якими безглуздими здавалися зараз Гап Сук її думки, якими нечистими!

Увечері повернувся з поля Вон Чхір, і в хаті знову стало гамірно.

Старий звелів запросити Хі Чжуна, випив з ним трохи горілки і сп'янів. Від радощів і задоволення його просто розпирало. Сьогодні він почував себе справжнім хазяїном — сім'я вся у зборі, і на столі смачна їжа!

Увечері знову прийшла Гап Сук. Побачивши за столом Хі Чжуна, вона страшенно розгубилася; цієї миті дівчина була схожа на ученицю, що провинилася і стоїть перед учителем, не сміючи сказати жодного слова.

Нарешті вона сором'язливо схилила голову на знак привітання.

То була перша зустріч Хі Чжуна і Гап Сук.

ПЕРША ДІЯ ТРАГІКОМЕДІЇ

1

Провівши Квон Сан Чхора, Ан Син Хак повернувся додому в чудовому настрої. Поки що все йшло так, як він хотів.

— Чому ви сьогодні такий веселий? — здивовано спитала його Сук Чжа.

— Накльовується одне вигідне діло! А яке — тебе це не обходить. Жінки не повинні втручатися у справи чоловіків.

- От іще! Не обходить!.. Хто це був?
- Квон Сан Чхор, торговець.
- А що він хотів?
- Що, що... Помовч краще!
- Не хочете казати, не треба. Я й так усе чула!
- Значить, ти підслуховувала? От безсоромна жінка!
- Що ж тут безсоромного? Підслухала, та й годі!
- Брешеш, нічого ти не чула!
- Хіба я коли-небудь брехала?
- Ну, а якщо чула, тримай язика за зубами, бо інакше буде велика буча.
- Ясна річ, хіба я не розумію? Одне тільки скажу: ніж дбати про чужих дітей, краще б подумали про своїх. Про Гап Сук, наприклад...
- Про Гап Сук? Що ти маєш на увазі? До речі, де вона?
- Хто її знає! Ані хвилини не посидить удома, — схидно стуливши губи, сказала Сук Чжа.
- А куди вона ходить? Чому ти їй не зробиш зауваження?
- Ой, ви ніби щойно прокинулися! Та хіба ж вона мене послухає?
- Он як? Ну, зачекай, я їй покажу! Це все материні штучки, це її виховання!.. — розлютився Ан Син Хак.
- Не кричіть, будь ласка! І так кругом усякі нісенітниці шлетуть...
- Що? Які нісенітниця?
- Неважно які! Краще видавайте Гап Сук заміж, щоб потім не картати себе! Хто це вигадав, що неодмінно треба скінчити школу? В паш час жінки взагалі не вчилися, а спокійнісінько виходили заміж і народжували дітей...
- А де я їй візьму жениха? Його ж треба знайти...
- От і шукайте, а то ждете, поки він сам до вас прийде. Знайдемо багатого чоловіка — та й по всьому!
- А що, як вона не захоче за нього йти?
- Що значить «не захоче»? На те й батьки, щоб наказати! — Сук Чжа дуже не сподобалися останні слова Ан Син Хака, і вона незадоволено відвернулася.
- Але ж Гап Сук часто хворіє, — перішуче сказав Ан Син Хак. — Через це і з школою в неї негаразд.
- Вийде заміж, одразу видужає!
- Ну що ж, мабуть, ти маєш рацію... Треба тільки гарного жениха знайти!

Розмова раптом обірвалася: на порозі стояла Гап Сук.

Сук Чжа одразу змінилася й заговорила солоденьким голосом:

— Ну, де ти була? Як гуляла?

Ан Син Хак повівся інакше.

— Де ти швендяєш день і ніч?.. Ні хвилини не посидиш удома! — закричав він.

— Дуже жарко! Я була в курені! — Гап Сук відповіла тихо й стримано, хоча в душі образилася на батька.

— В якому ще курені? Не бреш! Я ж знаю, що приїхала та, як її... твоя подруга, і ти побігла до неї. Що в тебе спільного з цим фабричним дівчиськом?

— По-перше, з Ін Сун ми вже давно розсталися. Я провела її і пішла в курінь... А по-друге, хіба дівчина, що працює на фабриці, не людина?

— В усякому разі, вона тобі не подруга!

— А чому?.. Я ж з нею разом училася в школі!

— А-а-а! Ти ще сперечаєшся з батьком? Хочеш на своєму наполягти?.. Гадаєш, я тебе по голівці погладжу?

— Ну звичайно!.. Тепер модно не слухати батьків! — схибно ввернула Сук Чжа.

Зрештою в Гап Сук урвався терпець, і вона гнівно сказала:

— Я приїхала сюди відпочивати, а не стерегти порожні кімнати вашого дому. І взагалі краще б я залишилася в Сеулі...

— Ах, он воно як?.. Ну що ж, їдь назад, будь ласка! Я й сам хотів завтра відправити тебе!

Ображена Гап Сук пішла до своєї кімнати й почала збирати речі.

2

Першим ранковим поїздом дівчина поїхала в Сеул.

Обурений поведінкою дочки, Ан Син Хак вирішив якнайшвидше втілити в життя поради Сук Чжа.

Гап Сон і Гап Чун не зводили з батька очей, намагаючись розгадати його наміри. Спочатку вони умовляли сестру ще трохи погостювати, але Гап Сук не погодилась. Тоді вони теж вирішили їхати разом з нею, однак, поміркувавши, залишились, щоб дізнатися, чому батько раптом так змінив своє ставлення до Гап Сук.

Після від'їзду дочки Ан Син Хак одразу почав шукати жениха. Брати написали листа в Сеул, повідомивши сестру й матір про намір батька.

Проте минув липень, перш ніж Ан Син Хак одержав хороші вісті. На початку серпня у Вонтхо приїхав брат Ан Син Хака, повітовий писар Ан Син Чхор. Він сповістив, що знайшов жениха для Гап Сук.

Писар розповів, що жених цей — його земляк з усіма шанованої родини Лі, що в нього понад сім мачігі власної землі. Ан Син Чхор повідомив також, що хлопець ходив у Сеулі до середньої школи, але захворів і кинув учитися.

— Молодий тільки, — сказав на закінчення Ан Син Чхор. — Йому щойно сповнилося двадцять...

— Чудово. Якраз одного віку з нашою Гап Сук.

— Ти знаєш, він дуже кмітливий, тямущий хлопець, як-не-як зі столичною освітою!

— Гаразд, тоді нема чого відкладати діло на потім — зараз же зберуся й поїду подивитися на жениха, — задоволено сказав Ан Син Хак, погладжуючи свої рачачі вуса.

Він поголився, підрізав вуса й одягнув найкращий святковий костюм. Ан Син Хак хотів показатися майбутнім родичам у всій своїй красі.

До села, де жив жених, було близько тридцяти лі по шосе, але Ан Син Хак того ж вечора повернувся додому.

Він сказав Сук Чжа, що жених йому дуже сподобався, і показав їй фотокартку.

— Ось поглянь, одразу видно — гарний хлопець.

Сук Чжа, взявши фотокартку, довго роздивлялася її.

— Взагалі нічого! Ніс трохи завеликий, — нарешті вимовила вона.

— Так, мабуть, ти маєш рацію. Зате людина з таким носом ніколи не буває жадібною!

— Скажете таке! Причому тут ніс! — розсміялася Сук Чжа.

Звичайно, була б Гап Сук її дочкою, Сук Чжа ніколи б не видала її заміж за такого страхопуда.

А тут їй було все одно, аби пвидше здихатися дівчини.

Здавалось, Гап Сук нічим їй не заважала й нічого поганого не зробила, та Сук Чжа сердилася, що дорослу дівчину тримають удома, годують, поять і вчать. Вона відчувала, що не заспокоїться доти, доки не спекається Гап Сук, видавши її заміж.

— Нам жених подобається, але що скажуть його батьки про наречену?.. — мовила вона з побоюванням.

— Напевне, влаштують оглядини. А взагалі люди кажуть, що вони обов'язково погодяться. Поріднитися з нами для них велика честь!

— Ну, тоді швидше запрошуйте їх у гості! — зраділа Сук Чжа.

— Зачекай, ще треба поїхати в Сеул, поговорити з Гап Сук, показати їй фото.

— А для чого з нею говорити? Не вистачало ще плазувати перед власною дочкою!

— Ні, що не кажи, а часи тепер інші. Не можна не спитати, якої вона думки.

— Які там часи? Тепер, як і раніше, батьки самі вирішують, за кого видати дочку!

Незважаючи на протести Сук Чжа, Ан Син Хак все ж вирішив з'їздити в Сеул. Він повідомив Сун Ген, що приїде поговорити про заміжжя дочки, і просив зробити так, щоб Гап Сук була в цей час удома.

3

Сун Ген ще до того, як одержала звістку від Ан Син Хака, знала про всі події від сипів. У своїх листах вони не пошкодували барв, описуючи подробиці побачення батька з женихом та непоказну зовнішність останнього.

Сун Ген давно жила в постійній тривозі. Вона знала, що рано чи пізно станеться неминуче і Ан Син Хак про все дізнається, але тепер, коли ця мить наближалася з катастрофічною швидкістю, вона розгубилася. «Що сказати йому?..» — день і ніч думала Сун Ген. Не менше за матір мучилася Гап Сук. Вона підозрювала, що в рішенні батька видати її заміж неабияку роль відіграла Сук Чжа, і її душила досада й гнів.

— Може, скажемо батькові, що ти погано себе почуваш, що хвора?.. Ти навіть учитися не можеш, де ж тобі виходити заміж і брати на себе клопоти по господарству... — радилася з дочкою Сун Ген. — Чи подивимось фото й скажемо, що жених не подобається. Тоді сватання кінєць, а новий жених не так швидко знайдеться.

Гап Сук сиділа мовчки, низько схиливши голову.

— Ні, мамо!.. — нарешті ледве чутно вимовила вона. — Батько так чи інакше визнає правду. Краще відразу сказати йому.

— Ой донечко!.. Що ти говориш!.. Ти навіть не уявляси, який вибухне скандал. — Сун Ген тремтіла від страху й хвилювання.

— Хай буде, що буде... Ми витерпимо це, а потім я піду працювати на фабрику.

Гап Сук говорила твердо й переконано. Відчувалося, що вона давно вже вирішила для себе це питання. Обійнявши дочку, Сун Ген тяжко зітхнула.

— Думаєш, туди легко влаштуватися?.. Адже на фабрику не кожного приймають. Може, краще поговорити з Кьон Хо і вийти за нього заміж? Як ти гадаєш?

— Піти до його батьків і запропонувати себе в наречені?..— Гап Сук мляво всміхнулася.

— Не знаю!.. Не знаю!.. Я просто божеволію!

— Ви, мамо, не турбуйтеся. Це моє горе, я сама з ним і справлюсь.

— Гап Сук, донечко! Тікай з дому, і я теж поїду...

— Що ви, мамо!.. Не робіть цього. На кого ви залишите братів? Що з ними буде? Вони навіть учитися не зможуть. Сук Чжа їм не дозволить. Батько теж нічому доброму їх навчити не зможе — він знає лише одне — гроші, гроші... Я сама собі нашкодила, мені ображатися нема на кого... Сама й відповім за свій вчинок...— голос Гап Сук затремтів.

— Донечко!.. Не втрачай надії!.. Може, ще вийдеш заміж за Кьон Хо, і все владнається. Він казав тобі щонебудь?

— Що він може сказати? — приглушеним голосом відповіла Гап Сук і вибігла з вітальні.

Зачинившись у своїй кімнаті, вона впала на ліжко й гірко заплакала.

Та сльози не принесли їй полегшення. Все тяжче й тяжче ставало в неї на душі.

4

Нічого не підозрюючи, Ан Син Хак урочисто поїхав у Сеул. Управитель був дуже задоволений: тепер він уже остаточно прибере до рук Кьон Сан Чхора і змусить його прийняти всі вимоги. Восени видасть дочку заміж і візьметься за цю справу. Ан Син Хак уже уявляв себе повноправним компаньйоном багатого торговця. Коли б Кьон Хо був сином Кьона, управитель, можливо, зробив би його своїм зятем. Але тепер про це не могло бути й мови... А все, що можна витягнути з Кьон Сан Чхора, він витягне й так! Хай тільки торговець спробує відмовитися!

Ан Син Хак розкриє тоді таємницю народження Кьон Хо і, може, навіть знайде його справжніх батьків...

Зійшовши з поїзда, Ан Син Хак озирнувся навкруги. Він сподівався, що дочка вийде зустріти його. Та її не було.

«У чім річ? — з тривогою подумав Ан Син Хак. — Може, вона захворіла?.. Чи все ще сердиться на мене за те, що я її вилаяв?..»

Споночіло. Було десь близько одинадцятої. Ан Син Хак ледве увіпхався в переповнений трамвай — молодь поверталася з набережної річки Ханчан.

Підійшовши до будинку, Ан Син Хак постукав у ворота.

У матері й дочки разом тенькнуло серце. Сун Ген відкрила засув і взяла з рук Ан Син Хака портфель.

— Вечірнім поїздом приїхали? — спитала вона.

— Це, здається, і так ясно! — буркнув Ан Син Хак і відразу спитав: — Чому не прислала Гап Сук зустріти мене?

— Вона хвора... голова болить... З учорашнього дня лежить у ліжку.

Ан Син Хак зняв капелюх, піджак і, жбурнувши їх на стілець, почав розшнуровувати черевики.

— Коли вона видужає?.. По-моєму, дівчисько більше прикидається, ніж хворіє?

— Це хто прикидається?

До кімнати увійшла Гап Сук, вона дивилася батькові прямо в очі.

— Ти! І різні коники викидаєш. Бачте, образилася, поїхала від батька.

— А я цього й не знала. Через що ж ви посварилися? — спитала Сун Ген.

— Покартав її трошки, щоб без діла по вулицях не швендяла, а вона...

— Ну, навіщо давнє згадувати?

Сун Ген дуже хотілося сказати кілька слів про Сук Чжа, та вона стримала себе.

— Гаразд, не будемо про це говорити! — погодився Ан Син Хак і, перейшовши разом із Сун Ген в іншу кімнату, приступив до діла.

— Ти одержала мого листа?

— Так!.. Вечеряти будете?.. — Сун Ген хотіла відтягнути розмову.

— Яка може бути вночі вечерея? Краще скажи, як ти ставишся до того, щоб видати Гап Сук заміж?

— Бачте, вона весь час хворіє. Її треба показати хорошому лікареві, щоб дав ліки...

— Які там ліки! Я їй гарного жениха знайшов, а ти — «ліки!» — Ан Син Хак скоса подивився на жінку.

— А звідки він раптом узявся, той жених? — тихо спитала Сун Ген.

— Чому це раптом? Я давно шукав, та все не знаходив підходящого. А тепер знайшов! Дуже гарний хлопець. Подивись!

Ан Син Хак із задоволеною посмішкою вийняв з портфеля невеличкий конверт і потряс його. Звідти випала фотокартка. Сун Ген моміхить глянула на неї, але від хвилювання не могла добре роздивитися.

— Ви хочете віддати Гап Сук за цю людину?

— А що? Мені здається, кращого жениха й не знайдеш. Хазяйство в нього чудове, походження теж!..

Ан Син Хак говорив досить миролюбно, наводячи доказ за доказом. Він чекав, що жінка дасть свою згоду.

5

Однак Сун Ген, дивлячись кудись убік, мовчала, і Ан Син Хак захвилювався.

— Чому ти мовчиш?.. У чім річ?

— По-моєму, треба спитати саму Гап Сук. А що, коли він їй не сподобається?..

— Тому я і привіз це фото. Гап Сук, іди-но сюди! — голосно покликав дочку Ан Син Хак.

Дівчина йшла на батьків поклик, як на смерть.

— Сідай до столу!.. — звелів Ан Син Хак. — Ану, поглянь на це фото!

Гап Сук відвернулася.

— Нічого, не соромся! Коли батько каже, то дивись. Тепер студенти в основному самі між собою домовляються. Але в нас до цього, здається, ще не дійшло.

Ан Син Хак, задоволено всміхаючись, узяв дочку за плече й підніс до її очей фотокартку.

— Ну, як? Подобається?

Гап Сук, глянувши на фотокартку, вибігла в іншу кімнату. Вона й не роздивилася як слід свого нареченого. Їй впав у вічі лише широкий, плескатий ніс з величезними ніздрями. Дівчина густо почервоніла, немов її образили.

— Чого це вона?.. Чи не думає відмовитися від такого вигідного заміжжя? — одразу підвищив голос Ан Син Хак.

У Сун Ген пересохло в роті, вона вся зіщулилася. Треба було сказати правду, та язик не повертався. «Ех, двом смертям не бути, а одної не минути!» — подумала вона й, підвівшись, рішуче мовила:

— У нас є інший жених, кращий...

Як тільки Сун Ген сказала це, їй одразу стало легше. Таке відчуття, напевне, має людина, яка, переборовши жах і труднощі, вилізла на високу гору.

— То чого ж ти мовчала? — закричав Ан Син Хак. — Треба було сказати відразу!.. Де цей жених? Хто він?

Дівчина, затамувавши дух, стояла за дверима й слухала. Запала зловісна тиша, яка буває звичайно перед великою бурею.

— Він живе у нас на квартирі... — почала Сун Ген.

Очі Ан Син Хака розширилися від подиву.

— У нас? Хтось із студентів? Хто саме?

Сун Ген відкашлялася й вимовила хрипким від хвилювання голосом:

— Це Кьон... Кьон... Хо!

— Хто? — не своїм голосом заволав Ан Син Хак, схопившись зі стільця. — Хто?..

Кров похолола в жилах у Сун Ген.

— Кьон Хо!.. — пробелькотала вона, затинаючись.

— А ти знаєш, хто такий Кьон Хо?.. Га?.. Знаєш?.. — Ан Син Хак зблід.

— Хто?.. Людина, як людина!..

— Людина?.. Це ви так думаєте?.. Чи він так гадає?

Ан Син Хак мало не задихався від люті.

— Усі так думають!

— Усі..

— Еге ж!.. А що сталося? У чім річ?

— А-а-а!..

Ан Син Хак раптом щосили вдарив себе кулаком у груди й почав качатися по підлозі, лементуючи:

— О-о-о! Пропали ми, пропали!.. О, нещасні!

— Та що з вами? Що сталося?.. — допитувалася Сун Ген.

Але він нічого не відповідав ні їй, ні Гап Сук, яка прибігла на крик.

Крізь його голосіння тільки й чути було:

— О-о-о!

Три доби Ан Син Хак не їв, не пив і не склепив очей. Відвернувшись до стіни, він лежав на кані й стогнав. Часом Ан Син Хак тремтів, неначе в лихоманці, починав ревіти як бик та бити себе в груди:

— О-о-о!.. Загинув увесь наш рід!.. Зганьбили нас!..

Коли до нього наближалися Сун Ген або Гап Сук, він жбурляв у них всім, що потрапляло під руку, і кричав:

— Мерзенні жінки!.. Не підходьте... Геть звідси!..

Якось Сун Ген, накривши стіл, звеліла служниці віднести його в кімнату чоловіка. Але той викинув стіл назад і перебив увесь посуд.

Тоді Сун Ген попросила Пак Хуна та його жінку поговорити з Ан Син Хаком, однак розлючений управитель вигнав їх зі своєї кімнати.

Мати й дочка готові були до вибриків з його боку, але такого шаленства вони не сподівалися.

Поведінка Ан Син Хака лякала їх. Він, наче божевільний, то кричав і трощив усе, що попадеться під руку, то годинами лежав на кані.

Може, він був обурений тим, що вони так довго приховували від нього правду? Та зрештою нічого жахливого не сталося, чого ж він так сказився?

На світанку четвертого дня Ан Син Хак кволим голосом покликав дружину.

Сун Ген теж не спала всі ці ночі, намагаючись знайти вихід із становища. Тремтячи від жаху, ввійшла вона до чоловікової кімнати.

— Ви мене гукали?..

— Так, сідай он там!

Сун Ген, тремтячи, сіла на кан.

— Як же ти дозволила дочці вчинити таке?..

Ан Син Хак намацав рукою ніж, схований під ковдрою.

— Хто їй дозволяв?.. Вона сама зважилася на це! Я нічого не знала... Лише потім...

— О-о-о!..— знову, як від болю, застогнав Ан Син Хак. Тоді раптом підхопився і вдарив Сун Ген по обличчю. Від матиного крику в Гап Сук аж мурашки по спині забігали.

— Ти знаєш, клята, чий син Кьон Хо? Знаєш? Ні?..

— Кьон Сан Чхора.

— Кьон Сан Чхора?.. Як би не так!

Ан Син Хак знову вдарив жінку. З рота Сун Ген потекла кров.

— А чий... чий же він син? — забувши про біль, спитала вона.

— Може, ти віриш казці про те, що Будда допоміг його батькам народити на́ світ це щеня?

— Чому ж ви раніше не сказали мені? — прожебоніла Сун Ген.

— Не сказав? І тому ти дозволила дочці дійти до такого падіння?

— Вся молодь зараз така! Хіба вони перші...

Сун Ген не доказала — Ан Син Хак ухопив її за волосся і повалив на підлогу.

— Ой тату! Не треба! Облиш маму! — Гап Сук вбігла у кімнату й судорожно вчепилася в Ан Син Хака.— Убий!.. Мене вбий, але не чіпай матері! Це я, лише я винна!..

Ан Син Хак відштовхнув дівчину вбік, схопив ніж і встромив його в груди Сун Ген.

Потім кинувся до дочки. З несамовитим криком дівчина вибігла з будинку.

**книга
друга**

ХТО ВИНЕН?

1

Років з двадцять тому неподалік від Ілсімса пролягав широкий шлях у Саннам, і подорожні часто зупинялися в монастирі на почівлю. Нерідко навідувався сюди й молодий чернець на ім'я Пак Су Воль. Люди, які знали його, не могли зрозуміти, як став ченцем цей жорсткий і злий чоловік, відомий п'яниця й бешкетник.

Якось навесні Пак Су Воль привів до монастиря маленьку, тендітну жіночку з милим, лагідним обличчям і великими виразними очима. Поряд з цією тихою ягничкою Пак Су Воль здавався справжнім вовком.

Незабаром усі знали огидну історію про те, як зумів оволодіти цією жінкою Пак Су Воль.

Вона виросла в горах провінції Канвандо в бідній селянській родині. Коли дівчині сповнилося п'ятнадцять років, її видали заміж, але незабаром чоловік помер, і вона залишилась сама. На четвертий день після похорону в кімнату молодої вдови пробрався троюрідний брат покійного. Перелякана жінка втекла з дому, пройшла за ніч більш як тридцять лі і на ранок дісталася до містечка Чхинчон. Минув якийсь час, і вона знову вийшла заміж. Але й це заміжжя не принесло їй щастя: чоловік пиячив і бешкетував. Бідолашна жінка зовсім зневірилася в людях і цілими днями плакала, нарікаючи на свою гірку долю.

Саме тут і нагодився Пак Су Воль. Він попросив знайомого крамаря, в якого звичайно пропивав милостиню, привести до нього цю жінку. Крамар підіслав до неї торговця дрібними товарами, і той почав умовляти жінку зайти до крамниці. Повіривши обіцянкам хитрого торговця, вона нарешті погодилась, а там на неї давно вже чекав Пак Су Воль. На світанку чернець із жінкою покинули село.

Тільки тепер дізналася вона, якою гіркою може бути людська доля!

Вночі Пак Су Воль мучив її втомлене тіло своїми жорстокими пестощами, а вдень змушував жебрати. Сам він з ранку до вечора сидів у шинку або спав, чекаючи її повернення.

Коли Пак Су Воль дізнався, що вона вагітна, то осатанів від люті! Чернець вирішив позбутися дитини й став жорстоко бити жінку, намагаючись ногою влучити їй у живіт. Зрештою, він домогся свого. Дивлячись на нещасну жінку, яка корчилася від болю, чернець хрипко сміявся, вишкіривши, як пес, рідкі жовті зуби:

— Диви-но, не схибив! Ну, тепер, кому треба скинути, хай іде до мене.

Жінка страждала в лапах Пак Су Воля, наче лань, що потрапила в пазури звіра. Скільки разів вона хотіла втекти від свого мучителя, але її стримував жах: якщо чернець дожене її, неодмінно вб'є!

І раптом улітку, не сказавши нікому жодного слова, Пак Су Воль зник. Жінка залишилася сама. Спочатку вона боялася піти з монастиря й покійно чекала повернення Пак Су Воля. Та якось одна знайома селянка із села Сурірі порадила їй:

— Кинь ти чекати цього ченця! Є в нас хороший чоловік, іди жити до нього...

Втомлена злиднями, блуканнями й самотністю, жінка послухалася доброї поради. Її новий чоловік багато років наймигував, потім йому вдалося зібрати трохи грошей, і тепер він торгував мішками з рисової соломи.

Деякий час вона спокійно жила в своєму новому домі. Та якось до них увірвався Пак Су Воль і знову забрав її. На той час вона була вагітна, але постаралася приховати це від Пак Су Воля, бо знала, що той занастить дитину. А їй так хотілося стати матір'ю! Невже вона помре, так і не залишивши нащадків?.. І жінка вирішила зберегти дитину будь-якою ціною.

Коли Пак Су Воль повернувся додому після чергового зникнення, жінка вже мала родити. Глянувши на її великий живіт і зрозумівши, що тепер нічого вже не можна вдіяти, Пак Су Воль змирився.

Незабаром жінка народила гарненького хлопчика.

Це був Кьон Хо.

2

Чим краще йшли справи у Кьон Сан Чхора після переїзду у волость, тим більше він сумував, що не має дітей.

Щороку Кьон ходив до Ілсімса, приносив Будді багаті дари, але жінка його, як і раніше, була безплідною. Не

родили від нього й наложниці, яких він приводив у дім. Квон Сан Чхор перепробував усі засоби: ходив до лікарів, пив зілля — усе марно.

І от одного дня хтось підкинув їм дитину. Квон Сан Чхор усіх сповістив, що за ретельне моління Будда послав йому сина, і влаштував бучний бенкет. А Пак Су Воль, що так вдало здихався дитини, пішов з монастиря разом з матір'ю Квон Хо.

Через кілька років хлопчика віддали до початкової школи. Вчився Квон Хо добре, і по закінченні Квон послав його до Сеула в гімназію.

Юнак ріс скромним і старанним. Він мав м'який характер і ніжне серце, таке ж, як у матері. Квон Хо і не підозрював, що подружжя Квон — чужі йому люди. А вони любили його, як рідного сина... Ні, більше, ніж рідного: побоювання втратити Квон Хо, якщо він дізнається про таємницю свого народження, посилювало їхню любов.

І от сталося те, чого найбільше боявся старий Квон: Ан Син Хак про все довідався, і таємниці, яку зберігали так довго, вже не було. Тепер Квон Хо коли завгодно міг узнати правду. Що він тоді зробить? А раптом покине дім і піде шукати своїх справжніх батьків?

Втратити сина, якого вони ростили двадцять років, якому віддано стільки любові й турбот! Залишитися в старості самотніми, з ганебним тавром «мучагві» — бездітні! У Квона темніло в очах, коли він уявляв, як Ан Син Хак розповідає Квон Хо про те, що сталося двадцять років тому. Старий не спав уночі, намагаючись знайти вихід із цього жахливого становища, але нічого не міг придумати. Дружина Квона теж була у відчаї. Ні сльози, ні молитви не могли полегшити її страждання.

Найкраще було б поговорити з Квон Хо вірверто — все одно рано чи пізно він знатиме правду. Але Квон і його дружина не наважувалися на це, боячись назавжди втратити названого сина.

Навряд чи вони мали рацію: справжня мати не та, що народила, а та, що виховала дитину. Поговорити б з Квон Хо, все розповісти йому, — напевне, він не залишив би подружжя Квон. До того ж юнак не знав, хто його справжні батьки й де їх шукати — адже минуло так багато часу.

Але Квон Сан Чхор і його дружина боялися навіть думати про це. Їм здавалось, що найголовніше змусити

Ан Син Хака мовчати. Тому спочатку вони купили два сувої люсі й послали їх управителеві.

Кьон Хо належав їм, він був їхньою власністю, і вони хотіли зберегти цю власність.

3

Кьон Хо нічого не знав про те, що сталося недавно в будинку управителя. Не знав він і про те, що в його власному домі плететься змова проти Ан Син Хака. Однак ця «змова» нагадувала відому притчу про сліпого, який зловив і з'їв власну курку, а думав, що поживився за рахунок сусіди.

Усі дні Кьон Хо, як і раніше, проводив в Ілсімса, милуючись чудовими краєвидами Західного узбережжя й мріючи про Гап Сук. Життя з коханою уявлялося йому прекрасним, як море, осяяне променями сонця. Кьон Хо відчував себе щасливим уже тому, що незабаром побачить Гап Сук.

Остання їхня зустріч була сумною, і Кьон Хо з тривогою пригадував свою розмову з дівчиною. Слова, які вона кинула на прощання, занепокоїли юнака, але він так і не зміг розгадати їхнього потаємного змісту.

Наближався новий навчальний рік. За тиждень до першого вересня Кьон Хо почав збиратися в Сеул. Раніше батьки неодмінно почали б умовляти хлопця, щоб він побув з ними ще трохи, але зараз відпустили без заперечення.

Кьон Сан Чхор навіть радів його від'їзду — він боявся, щоб своєю присутністю хлопець не завадив майбутній розмові з Ан Син Хаком.

Нічого дивного в поведінці батьків Кьон Хо не помітив, бо думав зараз тільки про одне: незабаром він побачить свою Гап Сук.

Обережно тримаючи кошик з динями — подарунок для коханої, — Кьон Хо з хвилюванням підійшов до будинку Сун Ген.

Назустріч йому вийшли Гап Чун і Гап Сон — інші учні ще не приїхали. Кьон Хо здалося, що хлопці не дуже приязно зустріли його — обличчя в них були похмурі й занепокоєні. А коли Гап Сон сказав, що у Гап Сук болить голова і вона лежить у ліжку, Кьон Хо й зовсім стривожився.

«У чім річ? Може, тут щось сталося, коли приїздив Ан Син Хак?» — подумав він.

На веранду, шкутильгаючи й притискаючи руку до грудей, наче їй нездужалося, вийшла Сун Ген.

— А-а, приїхав... — знехотя привіталася вона з Кьон Хо.

— Ви погано себе почуваєте? — ввічливо спитав юнак.

— Ходи-но сюди, — ледь чутно сказала Сун Ген. — Нам треба поговорити.

Вони пройшли до її кімнати.

— У нас великі неприємності... — почала Сун Ген і раптом закашлялася. — Я так і думала... Колись це мало статися, — насилу закінчила вона.

— Але... що саме? — тривожно спитав Кьон Хо.

— Приїздив Ан Син Хак... Він сказав, що знайшов для Гап Сук жениха і вже домовився про весілля.

Кьон Хо відчув, як серце у нього завмерло, а потім забилося швидко-швидко.

— Я розказала про це Гап Сук, — кволим, уриваним голосом вела далі Сун Ген. — Мусила ж вона знати, що її посватали... Бачив би ти, що з нею було! Навіть не їла... Мало не померла — так побивалася, бідолашна... — Сун Ген зітхнула. — Довелося розповісти панові Ану про тебе...

Кьон Хо завмер, боячись підвести очі на Сун Ген.

— Що тут почалося!.. Кілька днів бешкетував. Кричав, що забере Гап Сук із школи, що вона йому тепер не дочка. Мене мало не вбив... — Сун Ген знову притисла руку до грудей. — І тепер як приїде, то знову почне лаяти нас. Геть замучив. — Вона тяжко зітхнула. — Що тепер буде, не знаю!

Кьон Хо сидів мовчки, низько схиливши голову.

— Мені дуже тяжко, адже все це сталося через мене, — нарешті мовив він. — Та хіба можна звинувачувати мене в тому...

— Хіба я кажу, що ти винен? — перервала його Сун Ген. — Але тепер тобі доведеться шукати житло в іншому місці. Сам розумієш, залишатися в нашому домі тобі не можна.

— Гаразд, — тихо відповів юнак.

Кьон Хо зайшов у свою кімнату у вкрай пригніченому настрої. Що ж все-таки трапилось? Чому Ан Син Хак поставився до нього так вороже? Чому він проти його одруження з Гап Сук? Певне, здогадався про те, що вони... Ні, цього не може бути — адже їхні сім'ї знайомі між собою дуже давно, і Ан Син Хак ніколи б не повірив, що діти наважилися переступити закон, за яким жили їх батьки. Чим же він тоді йому не догодив?.. А що, як справа тут не в Ан Син Хаку, а в самій Гап Сук? Може, вона просто хоче спекатися його й розіграла всю цю комедію, аби тільки вигнати з дому? Кьон Хо пригадав їхнє останнє побачення в Ілсімса. Вже тоді Гап Сук умовляла його переїхати. Ну, звичайно! Його хочуть позбутися, вигнати під будь-яким приводом! Кьон Хо оскаженів. Він не схотів вечеряти, ліг у ліжко, погасив лампу і загнув запону від комарів. Та сон не приходив. Широко розплющеними очима дивився Кьон Хо в темряву. Йому хотілося плакати від заподіяної йому кривди й ураженого самолюбства.

А ніч була така довга... Десь пробив годинник: перша година, друга... В домі тихо, всі спали.

Кьон Хо встав і підійшов до вікна, що виходило на веранду. Будинок поринув у темряву, лише одне вікно ледь-ледь світилося. Чи спить Гап Сук?

Скрадаючись, мов злодій, юнак пройшов через веранду й зупинився біля кімнати дівчини. Там було тихо. Відхиливши запону, яка висіла біля входу, Кьон Хо ледь чутно прошепотів:

— Гап Сук...

— Хто це? — одразу запитала дівчина.

— Це я... Кьон Хо. Пробачте... Дуже хочу поговорити з вами.

— Ах, це ви... Мені скáзали, що ви приїхали, та я погано почувала себе й не могла...— Вона підвелася на ліжку.

— Лежіть, лежіть, не вставайте. Ви ж хворі.

— Мені вже краще, — тихо сказала Гап Сук і сіла. — Заходьте, Кьон Хо.

— Нічого, я постою тут. Вибачте, що потурбував вас, — повторив він.

— Ну, що ви...

Вони говорили дуже тихо, і все-таки їхнє шепотіння розбудило Сун Ген. Вона нечутно вийшла із своєї кімнати й прислухалася.

— Мені сказали, що у вас були неприємності... через мене, — вів далі Кьон Хо. — Не можу зрозуміти, чим я так розгнівав пана Ан Син Хака?

— Ви тут ні при чому, Кьон Хо, — збентежено відповіла дівчина. — Просто в батька така вдача...

— Кажуть, у вас є наречений...

— Неправда! Це батько вигадав... Я нічого не знаю.

— Облиште, Гап Сук, — обурено перервав її Кьон Хо. — Мені все розказали... Бачу, що даремно почав цю розмову.

Він рвучко повернувся й пішов геть.

— Зачекайте, Кьон Хо... — розгублено вигукнула Гап Сук.

Сун Ген, яка намагалася не пропустити жодного слова, з досадою цмокнула язиком. «Зовсім здуріла! Благає його залишитися. До чого тільки не вдаються теперішні дівчата... Лише б вийти заміж, хай навіть за шмаркача!»

5

Гап Сук було дуже шкода Кьон Хо. Вона бачила, що він не вірить їй, не розуміє, чому гнівається Ан Син Хак. Вона могла б усе розповісти юнакові, але це було б для нього надто тяжким ударом. Вона попросила і матір, щоб та нічого не говорила йому.

— Ви щось хочете мені сказати? — Кьон Хо знову стояв біля її кімнати. В його голосі бриніла образа.

— Зайдіть, прошу вас... Сідайте. — Гап Сук кашлянула — від хвилювання в неї пересохло в горлі. — Ви даремно ображаєтесь на мене.

— Даремно? Але ж я бачу — ви щось приховуєте від мене, щось недоговорюєте...

— О боже! — голос її затремтів. — Ну, гаразд, коли ви маєте якісь сумніви, я вам усе поясню.

— Слухаю, Гап Сук.

— Ні, це неможливо. — Гап Сук благально глянула на Кьон Хо, і він побачив, що вона насилу стримує сльози.

— Чому неможливо? Про що ви говорите, Гап Сук?

— Ні, я не можу... не можу... Заради вас самого... — Гап Сук сховала обличчя в долоні.

— Якщо ви справді бажаєте мені добра, то ви скажете все. Я прошу вас, Гап Сук.

Дівчина підвела голову. Очі її були повні сліз. «Благаю, не питайте»,— здавалося промовляв її погляд.

Сказати чи ні? Сумнівні мучили Гап Сук. Якби вона мала певність, що Кьон Хо, дізнавшись правду, знесе цей тяжкий удар, то все б розповіла йому. Але вона боялася, що юнак впаде у розпач, відчує себе самотньою, нікому не потрібною людиною. Він, звісно, покине дім Квонів, піде від них назавжди. Що тоді з ним буде? Адже розпач може штовхнути його на самісіньке дно життя? Ні, вона повинна мовчати!

— Думайте про мене що хочете, Кьон Хо,— насилу вимовила дівчина.— Ви не вірите мені, я знаю, але настане день, і ви зрозумієте, що я бажала вам тільки добра. Я не обманюю вас, а коли ви так гадаєте...— Гап Сук упала долілиць і гірко заплакала.

Кьон Хо ніжно обняв її за плечі.

— Гап Сук... Ну, не плачте, Гап Сук... Прошу вас...

Він так нічого й не зрозумів. Він просто бачив, що дівчина засмучена не менше за нього, і вже не міг підозрювати її в ошуканстві.

— Не плачте,— повторив він.— Невже я вас образив? Ну, гаразд, гаразд, я більше ні про що не питатиму вас...

— Так, так... Будь ласка, не треба...

І раптом Кьон Хо відчув, як гарячі руки Гап Сук обвилися навколо його шиї.

Наступного дня Кьон Хо виїхав з дому Сун Ген.

ВТЕЧА

1

Наприкінці літа після довгої перерви Хі Чжун вирушив до Сеула. Восени до школи мали прийти нові учні, і він хотів заздалегідь дістати їм підручники. Спочатку Хі Чжун збирався замовити книжки поштою, та згодом вирішив з'їздити сам і вибрати все, що потрібно.

Приїхавши в Сеул, він насамперед почав розшукувати Пак Хуна. Багато років тому, коли Хі Чжун був ще маленьким, Пак Хун працював учителем у недільній шко-

лі, де дітлахам роздавали гарні листівки з малюнками, і Хі Чжун часто приходив туди. Потім Пак Хун поїхав до Японії, а Хі Чжун — у Сеул. Скінчивши гімназію, Хі Чжун подався в Токіо вчитися далі й там дізнався, що Пак Хун уже повернувся на батьківщину. Так вони й не зустрілися.

Хі Чжун зайшов до редакції газети, де, як йому сказали, працював Пак Хун, і там йому дали адресу вчителя. Минувши браму Кванхвамун у кварталі Сосундон, Хі Чжун перейшов кам'яний міст і опинився в провулку, де жив Пак Хун. Через кілька кроків на воротах найближчого будинку Хі Чжун побачив табличку з іменем свого колишнього вчителя.

Зайшовши у двір, Хі Чжун гукнув:

— Пане Пак!

На порозі з'явився господар. Він помітно розповнів і, почевивши на ніс великі рогові окуляри, мав тепер дуже солідний вигляд. Пак Хун вийшов з будинку так само поважно, як виходить чернець із дверей храму.

— Добридень, сонсеннім!¹ — привітався гість. — Не пізнаєте? Я — Хі Чжун.

Деякий час Пак Хун здивовано придивлявся до нього, потім ступив крок уперед і радісно схопив Хі Чжуна за руку.

— Хіме! Це ви? Давненько, давненько ми не бачились! А ви змінилися — відразу й не пізнати.

— Ще б пак! Скільки часу минуло.

— Дуже, дуже радий вас бачити. Мені казали, що ви торік повернулися з Японії? Прошу, заходьте.

— Я не потурбував вас?

— Ну, що ви, що ви. Проходьте, будь ласка.

Слідом за господарем Хі Чжун увійшов до першої кімнати.

— Це наша вітальня, — сказав Пак Хун. — Крім неї, в домі є ще дві кімнати, і кожна має свою назву, — жартома додав він.

— Я чув, що ви живете скромно і самі господарюєте.

— Господарюю? — Пак Хун засміявся. — Наше господарство можна назвати іграшковим, таке воно маленьке. Прошу вас, сідайте.

¹ Сонсеннім — буквально «вчитель», ввічливе звертання у розмові зі старшими.

Пак Хун струсив циновку і розстелив її в передньому кутку.

— Дякую.— Хі Чжун сів, підгорнувши ноги, й озирнувся. Через напіввідчинені двері він мигцем побачив у суміжній кімнаті якусь дівчину. Її обличчя здалося йому знайомим.

Пак Хун дивився на чоловіка, що сидів навпроти, замишено усміхаючись, і порівнював його з тим хлопчиком, якого колись знав.

— Ви дуже вчасно прийшли, Кіме. А я саме збирався написати вам листа або когось послати за вами,— мовив Пак Хун.

— За мною? — здивовано перепитав Хі Чжун.

— Скажіть, ви знаєте Ан Син Хака?

— Звичайно, адже він живе у нашому селі.

До кімнати увійшов Чун І, син Пак Хуна.

— Я приніс тобі цигарки, тату.— Хлопчик подав батькові пачку.

— Гарний у вас синок. Скільки йому років?

— Уже п'ять. Чому ти не вітаєшся з гостем, Чун І? — Пак Хун знову повернувся до Хі Чжуна.— Ви кажете, що добре знаєте Ан Син Хака? — вів далі вчитель.— Отже, ви повинні знати її теж... Зайдіть, будь ласка, дівчино!

— Зараз,— почувся з кімнати поруч приємний голос.

«Хто б це міг бути?» — з цікавістю подумав Хі Чжун і раптом побачив, як до вітальні входить дочка управителя, Гап Сук.

Підвівшись, Хі Чжун уклонився.

2

— Ви давно приїхали? — зніяковівши, спитала дівчина.

Хі Чжуну здалося, ніби вона трохи вища на зріст, ніж була раніше.

— Щойно,— відповів він, дивуючись, як вона опинилася в домі Пак Хуна.

Гап Сук покликала хлопчика й посадила його собі на коліна.

— Йди до мене, Чун І, давай пограємося.— Хі Чжун поманив хлопчика, але той відвернувся від гостя й замахав руками.

— Соромиться,— засміялася Гап Сук.

— А ви обідали? — похопився Пак Хун, звертаючись до гостя.

— Так, так, дякую вам. Я їв перед від'їздом.

— Перед від'їздом? Правда? Ну, тоді будемо вечеряти. Чун І, біжи до мами й скажи, щоб вона готувала вечерю. Зрозумів?

— Ми підемо разом, гаразд, Чун І? — Гап Сук взяла хлопчика за руку і, вклонившись, вийшла з кімнати.

Як тільки зачинилися за ними двері, Пак Хун підсів до Хі Чжуна.

— Здається, поблизу вашого села є ткацька фабрика? — спитав він.

— Так, є.

— А ви не знаєте, чи потрібні там робітниці? Може, будуть потрібні пізніше?

— Мабуть, восени набиратимуть. А що?

— Та хочу попросити, щоб ви порекомендували туди одну людину. Зможете?

— Чому ж ні? Тільки — кого?

Замість відповіді господар вказав на двері, через які щойно вийшла Гап Сук.

— Але... я не розумію, навіщо їй фабрика?

— Так уже склалися обставини.— І Пак Хун розповів Хі Чжунові, що Гап Сук просила знайти їй роботу. В Сеулі тепер влаштуватися важко, і дівчина згодна працювати в провінції, хоча б на тій самій фабриці, куди Хі Чжун влаштував Ін Сун.

— Я дуже прошу допомогти їй,— закінчив Пак Хун.

— Гаразд, зроблю все, що зможу. Шкода тільки, що фабрика поруч з будинком її батька. Чи не буде якихось ускладнень, коли в конторі дізнаються, хто вона? Чи візьмуть її?

— У тім-то й річ,— зітхнув Пак Хун.— Проте я дещо придумав.— Він нахилився до гостя і щось шепнув йому.

Хі Чжун посміхнувся.

— Ну от і чудово!

— Будемо сподіватися, що все обійдеться.

Пак Хун потягнувся і прихилився до стінки.

— Коли ви повертаєтеся у село?

— Завтра.

— Навіщо так поспішати? Погостюйте в мене, походіть по Сеулу. Ви так давно не були тут.

— На жаль, не маю часу. Я приїхав у справах.

— У яких, коли не секрет? — з усмішкою спитав господар.

— Та книжок треба купити для школи.— Хі Чжун підвівся.— Мабуть, мені час іти. Я й так засидівся.

— Ні, ні! — замахав руками господар.— Без вечері я вас не пущу. А потім разом пошукаємо, чого вам треба.

Хі Чжун знову сів.

До кімнати увійшла дружина господаря, Ран Хі. Пак Хун познайомив її з гостем.

3

Ран Хі поставила перед Хі Чжуном низенький столик із стравами, увімкнула світло й хотіла вийти з кімнати — жінка не повинна сидіти за одним столом з чоловіками, — але Пак Хун зупинив дружину. Щодо цього він дотримувався іншого погляду.

Як правило, в корейських сім'ях будинок ділився на чоловічу й жіночу половини. І якщо в гості приходили навіть найближчі родичі, чоловіків і жінок приймали в різних кімнатах. Втручатися в справи другої половини дому не дозволялось. Чоловік і жінка жили кожне своїм життям. Яке вже тут могло бути кохання?

Пак Хун не дотримувався цього звичаю. Йому подобалося, коли вся їхня малеська сім'я збиралася разом. До того ж сьогодні в домі були гості.

Він сказав жінці, щоб вона принесла більший столик і поклікала Гап Сук. Пак Хун вирішив посадити дівчину поруч із Хі Чжуном: нехай молоді люди ближче познайомляться, тоді надалі вони зможуть домовитись про все без його посередництва.

Спочатку Гап Сук затято відмовлялася від вечері й поривалася йти, але зрештою мусила підкоритися господарям. Ран Хі дуже зраділа, побачивши, що Гап Сук залишається: якось незручно бути самій з чоловіками.

Дівчина мовчки сиділа за столом і кожного разу червоніла, коли зустрічала погляд Хі Чжуна. Малекький синок Пак Хуна примостився між батьком і матір'ю і з цікавістю поглядав на незнайомих людей.

Пак Хун поставив на стіл горілку, але Хі Чжун випив лише одну чашечку. Йому дуже подобалося у Пак Хуна, і він з тугою думав про те, що у своєму власному домі він ніколи не почував себе так добре. Навіть проста ячна каша здавалася йому надзвичайно смачною.

Надворі дув холодний вітер, а в цій маленькій кімнаті було тепло й затишно. Яскраво горіла електрична лампа, апетитно парувала юшка. Гості й господарі нагадували велику й дружну сім'ю.

Час від часу Хі Чжун поглядав на молоду вродливу дівчину, що сиділа поруч, і відчував, що вона подобається йому.

«Ех, якби я був нежонатий!» — подумав він і, щоб приховати своє збентеження, завів з господарем якусь розмову.

Вечеря закінчилася. Чоловіки викурили по цигарці й пішли в місто.

Цей вечір Хі Чжун запам'ятав на все життя.

4

Були останні дні вересня. Осінній вітер зривав з дерев жовте листя й рясно посипав ним землю. Доспів па полях рис. Наближалися жнива.

Сун Ген, як завжди, прокинулася рано. Їй не хотілося вилазити з-під теплої ковдри, і вона ще кілька хвилин полежала в ліжку. Потім Сун Ген встала, вийшла на веранду і, зіщулившись від холодного вітру, подивилася на двері кімнати, де спочивала Гап Сук. Звідти не було чути ні звуку. «Спить ще...» — подумала Сун Ген і пішла будити синів. Вони чомусь заспали сьогодні — вчора пізно прийшли з кіно й потім ще довго сперечалися про картину.

— Ану, лежні, вставайте! — сказала вона, входячи до кімнати. — Неділя у вас сьогодні, чи що?

— Не кричи! Дай поспати... — забурмотів спросоння Гап Сон.

— Вставайте, вставайте... А то бігаєте десь допізна...

Насилу вона їх розбудила. Хлопці поспідали й пішли до школи. Сун Ген причесалася, прибрала в домі й підійшла до кімнати дочки.

— Чого ти так довго спиш, доню? Вставай, уже пізно.

Їй піхто не відповів. З недобрим передчуттям Сун Ген прочинила двері й зазирнула всередину. Там нікого не було. Де ж Гап Сук? Коли вона зайшла до кімнати, серце в неї завмерло. Книжки, що завжди лежали на письмовому столі, зникли. Не було й кошика. Тремтячими руками Сун Ген відчинила шафу: не вистачало кількох доччиних суконь. Що сталося? Тривожним поглядом мати

оглядала знайомі речі. Раптом вона побачила на столі записку, поспіхом нашкрябану олівцем:

«Мамо, я йду з дому,— прочитала Сун Ген.— Будь ласка, не хвилюйтесь і не шукайте мене. Гап Сук»

Притиснувши записку до грудей, Сун Ген заридала.

— Омом, омом! — плачучи, гукнула вона служницю.— Йди сюди!

— Я тут, пані. Що сталося?

— Може, ти бачила... На світанку ніхто не виходив?

— Ніхто... А що таке?

— Гап Сук... Нема її... Розумієш... Пішла з дому...

Служниця сплеснула руками.

— Пішла?.. Куди пішла?..

— Не знаю! — простогнала Сун Ген.

Вона вибігла на веранду й кинулась до будинку Ран Хі. Здавалось, серце її от-от вискочить із грудей.

— Що з вами? — здивовано спитала Ран Хі, яка вийшла їй назустріч.

— У вас не було... дочки? — задихаючись від хвилювання, вимовила Сун Ген і, знесилена, опустилася на східці.— Дайте мені, будь ласка, води...

— Зараз, зараз,— Ран Хі квапливо витерла руки фартухом і зникла в кухні, а за хвилину вийшла з чашкою води й подала її Сун Ген.

— Гап Сук давно не була в нас,— розгублено сказала Ран Хі.

— Може, ви знаєте, де вона... Благаю, скажіть мені,— схлипнула Сун Ген.

— Але я справді не знаю. Якось вона зайшла і попросила чоловіка влаштувати її на роботу, здається, на якусь фабрику. Та чоловік сказав, що зараз нічим не може їй допомогти, і це її дуже засмутило... Куди ж вона поділася?

— Я нічого не знаю, нічого...— заридала Сун Ген.— Може, вона померла...

— Не вигадуйте,— намагалась заспокоїти її Ран Хі.

Сун Ген задихалася від сліз.

5

Умишляючи зле на Квон Сан Чхора і розраховуючи пожитися за його рахунок, Ан Син Хак сам потрапив у пастку.

Він приїхав до Сеула, бо хотів видати Гап Сук заміж, і раптом дізнався, що цей «мерзенний байстрик» Квон

Хо перебував у ганебних стосунках з його дочкою. Через цього клятого хлопчиська всі його плани зійшли нанівець. Він був такий лютий, що мало не вбив Сун Ген. Та від того йому не стало легше. А тут ще ця Сук Чжа, завжди вона піділлє масла у вогонь:

— Казала ж я вам — швидше видавайте її заміж! Не послухали, от і маєте!

— Хто ж знав, що ці чортові жінки можуть вчинити таке... — намагався виправдатися Ан Син Хак.

Сук Чжа розсміялася:

— Диво, та й годі! І вві сні такого не побачиш! А що ви тепер скажете сім'ї Лі? Ви ж домовилися з ними про заручини? А раптом вони прийдуть на оглядини?

— Тьху ти, помовч! — із злістю плюнув Ан Син Хак. — Набридло слухати твоє патякання! Чого ти все хихикаєш, з чого радієш? Розірву заручини, та й по всьому!

— Думаєте, це легко? А як же Гап Сук? Так і залишиться старою дівкою? Чи, може, ви її Кьон Хо віддасте? — розреготалася Сук Чжа.

— Слухати не хочу про цього мерзотника! — заскреготав зубами Ан Син Хак.

— То як же тепер бути? — і далі кепкувала Сук Чжа.

— Як бути, як бути... Бачити її не хочу!

— Але ж вона ваша дочка. Може, ви очі собі повиколоєте, щоб не бачити її?

— Поїду звідси...

— Куди ви поїдете? Від ганьби не втечеш. Подумайте — що люди скажуть?.. От як бува — хитрував-хитрував, та сам і спіймався, — не вгавала Сук Чжа.

Ан Син Хак люто зиркнув на неї.

— Хай патякають, що хочуть.

Сук Чжа перестала сміятися.

— Ви не сердьтесь... Послухайте краще, що я вам скажу...

— Ну!

— Справте весілля, поки люди не почали плескати язиками!

— Може, всі вже знають...

— А ви поспішіть із весіллям. Якщо Гап Сук сидітиме вдома, люди швидше запідозрять щось недобре.

— По-твоєму, не варто писати сім'ї Лі про розрив заручин? — спитав Ан Син Хак.

— Певна річ! А от у Сеул написати треба.

— Навіщо?

— А щоб заспокоїти Гап Сук.

— Та хіба в листі це зробиш? Вже краще самому поїхати.

— Ну то їдьте!

І Ан Син Хак вирішив негайно їхати в Сеул. Якщо він не зуміє вмовити жінку й дочку, то хоч налається досхочу. Проте не встиг він зібратися, як прийшов листоноша й приніс листа. Ан Син Хак відкрив конверт, пробіг очима лист і зблід.

— Що з вами? — перелякалася Сук Чжа.

— Втекла, паскудна дівка...

— Гап Сук?.. Втекла?..

Вони розгублено дивилися одне на одного.

6

Отямившись, Ан Син Хак почав уголос читати листа:

«Любий батьку! Назавжди залишаючи рідний дім, я хочу сказати Вам кілька слів. Ніщо не може бути страшнішим за розлуку. А коли я згадую те, що штовхнуло мене на цей вирішальний крок, мені стає ще тяжче. Я нестерпно страждаю, знаючи, скільки сліз ви проллете через Вашу невдячну дочку. Але я не хочу ні виправдуватися перед Вами, ні звинувачувати Вас. Я просто питаю себе: чому в наш цивілізований час з такою жорстокістю рвуться кровні зв'язки між батьками й дітьми? Хто винен у цьому?»

Зрозумійте, людина не може вдовольнитися самою лише їжею. Їй потрібна воля. Тільки вільні люди здатні приносити користь суспільству. А батьки, виховуючи дітей і даючи їм освіту, повинні пам'ятати про це.

Чому ж немає волі в тому світі, де ми живемо? Чому її немає навіть у моєму рідному домі? Чому в нашій сім'ї одна людина має необмежену владу над іншими?

Може, мої міркування здадуться Вам зарозумілими? Я наперед покійно приймаю Ваші докори й прошу вибачити мені...

Батьку, я йду з дому, залишаючи стару, хвору матір і менших братів. Я дуже боюся за матір, боюся, що вона не знесе Вашого гніву й накладе на себе руки. Благаю Вас, батьку, пожалійте її. Подумайте, що буде тоді з Гап Соном і Гап Чуном? Невже Ви хочете, щоб вони теж пішли з дому? Хай Ваш гнів впаде лише на мене — я готова прийняти його.

Я покидаю батьківський дім назавжди, але клянуся зробити все, що зможу, для щастя матері й братів. Ще раз дуже прошу Вас — не будьте жорстокі до матері. Вона ні в чому не завинила.

Ваша дочка Гап Сук»

Голос Ан Син Хака затремтів. На лист упала сльоза. — Може, вона померла... — схлипнув він.

Сук Чжа принишкла, а потім тихо запитала:

— Чому ви так думаете?

— Вона ж пише, що йде назавжди...

— Даремно ви тоді не послухали мене... Слід було б заспокоїти її, а не кричати.

— Що ж тепер робити?.. — Ан Син Хак розвозив по щоках сльози. — Адже вона дочка мені! І все через цього сучого сина Кьон Хо! Ну, зачекай, усім розкажу, хто ти такий!.. Наймитське поріддя... Подумати тільки, син Кьвак Чхом Чжі — і моя дочка!..

— Що? Кьон Хо — син Кьвак Чхом Чжі?.. — вигукнула Сук Чжа.

Ан Син Хак промовчав.

7

Сун Ген повернулася додому зовсім розгубленою — більше не було в кого спитати про дочку! Їй здавалося, що вона збожеволіє, — адже все своє життя вона віддала Гап Сук. Правда, Сун Ген мала прийомних синів і любила їх як рідних, та все-таки не відчувала до них такої глибокої ніжності, як до дочки.

Доля жорстоко повелася з Сун Ген. В житті жінки було мало радості, і жила вона, мов рослина, позбавлена сонця. Гап Сук була її єдиною втіхою. І ось тепер дочки немає. Сун Ген відчувала себе такою ж беспорядною, як сліпець, що загубив ціпок. Не було навіть кому звірити своє горе — адже чоловік давно вже став їй чужий.

Вночі їй снилася дочка. Ось вона вбігає, простоволоса, із закривавленими руками й безтямним поглядом, ось сидить у білій сукні, затуливши обличчя руками, тоді раптом підскакує, біжить до річки й кидається в чорну воду. Сун Ген пробуджувалася від власного крику, обливаючись холодним потом. Прибігали сини та служниця і намагалися заспокоїти її.

Сун Ген страждала дедалі більше. Вона майже не їла — верна рису, мов пісок, застрявали в горлі. Нестерпно боліли поранені груди.

«Чим прогнівила я небо?.. За що мене так жорстоко покарано?» — мучилася Сун Ген.

Спочатку ці думки завдавали їй пекучого болю, потім вона вже не плакала й не проклинала жорстоку долю, а цілими днями сиділа в своїй кімнаті, щось шепотіла собі під ніс та всміхалася. Іноді, наче лякаючись чогось, Сун Ген тікала з будинку й безцільно блукала околицями міста. Їй здавалося, що десь там, на березі Хангана, біля підніжжя гір знайде вона втрачену дочку.

— Де ж твоя могила, донечко? — шепотіла вона. — Я теж хочу лежати біля тебе.

Завмираючи від страху, прислухалися до її шепотіння Гап Чун і Гап Сон.

8

Якось уночі, коли повний місяць залив землю холодним примарним світлом, нестерпна туга охопила Сун Ген. Вона вийшла з будинку, закурила, трохи постояла у дворі, вдихаючи гіркий дим цигарки, потім тихо вислизнула за хвіртку й попрямувала до соснового лісу.

Осяяні місяцем дерева відкидали химерні тіні. У верхівгі гулко шумів вітер. Сун Ген сіла на великий камінь коло порослої мохом скелі, бездумно дивлячись у далину. По її щоках повільно котилися сльози.

Раптом вона підвелася й стала на камені на весь зріст. — Гап Сук, донечко, без тебе я не житиму... Іду до тебе.

Сун Ген зняла пояс і зробила петлю; тоді прив'язала один кінець пояса до соснової гілки, накинула петлю собі на шию й відштовхнулася від каменя.

— Боже мій!! — Нічну тишу розітнув зойк жаху, і до дерева кинулася служниця. Якби вона не встигла обірвати пояс — Сун Ген повісилася б. Підбігли Гап Сон та Гап Чун і допомогли підняти матір.

Служниця вже давно стежила за кожним кроком хазяйки. Цієї ночі вона годувала груддю дитину, коли почула рипіння хвіртки. Поклавши дитину, жінка вибігла за ворота. Вдалині неясно біліла жіноча постать. Служниця повернулась назад, зазирнула в усі кімнати і, переконавшись, що хазяйки немає, розбудила хлопців. Утрюх вони побігли за Сун Ген і якраз устигли вчасно.

Сун Ген принесли додому й поклали в ліжку. Її палив сильний жар. Що буде з нею, коли Ан Син Хак дізнається про втечу дочки? Ця думка не давала їй спокою. «Краще б мені померти там, у лісі...» — втрачаючи свідомість, подумала вона.

Тієї ж ночі в Сеул приїхав Ан Син Хак. Він увійшов у дім, кашляючи і, як завжди, гупаючи черевиками.

— Гей, ви! — гукнув він з порога, побачивши синів. — Сестра ще не вернулась?

— Не за тим вона пішла, щоб повертатися, — сміливо відповів Гап Сон.

— Що-о?! Як ти смієш так розмовляти зі мною?.. — насупився Ан Син Хак. — Куди ж вона поділася? Треба знайти її!

Гап Сон знизав плечима.

— Хто знає, де вона може бути...

— Значить, ви не шукали її?

— А навіщо?.. Ви ж самі змусили Гап Сук піти!

— Ти, мерзотнику! По-твоєму, вона через мене втекла?

— А через кого ж? Ви тоді на неї накиннулися, наче вона бозна-що накоїла. А самі, мабуть, у молоді роки непогано погуляли...

— Ну добре, добре. Де мати? Знову хвора?

Гап Сон схлипнув:

— Мама мало не вмерла, хотіла повіситися. Вона боялася, що ви будете лаяти її. Коли б ми не встигли... — Хлопчик плутано розповів батькові про події цієї ночі, Ан Син Хак слухав, роззявивши від подиву рот.

— Чи ти ба... — нарешті мовив він. — Мабуть, усі жінки такі легкодухі... — Ан Син Хак хрипко засміявся, але не зміг приховати збентеження. Потім натиснув Гап Сону на кінчик носа й додав: — Не те що ми, чоловіки. Еге ж?

Після таких новин було не до скандалів...

ДВІ ПАРИ КАЧОК-НЕРОЗЛУЧНИЦЬ ¹

1

Цього ранку люди добре попрацювали на своїх полях, і вдячна земля обіцяла щедро нагородити їх. Усе говорило за те, що врожай буде багатий. Не встигли селяни поса-

¹ Качки-нерозлучниці — мандаринські качки. В Кореї — символ непорушної любові й вірності.

дити розсаду, як сипонули рясні дощі й напоїли землю живлющою вологою. З веселим гомоном хлюпотіли по каляжах дощові струмені, і здавалося, тонкі стеблинки рису ростуть просто на очах. Скоро рис став рівною стіною, тішачи людей і наповнюючи їхні серця світлою надією.

За десять днів бригада скінчила прополку, і коли Хі Чжун підрахував прибутки, то виявилось, що кожний член туре заробив по двадцять вон. На radoщах було вирішено відзначити завершення робіт. Свято мало відбутися десь на початку червня.

Непомітно настав призначений день. Рано-вранці жінки зібралися в хаті Ін Дона й заходилися куховарити — смажити свинину, готувати тток. Звідусіль приносили столики, посуд і палички для їжі. У селі панувало веселе похвалення.

Нарешті всі зібралися під старим розлогим деревом. Члени туре посідали на солом'яні циновки, решта розташувалася просто на землі. З волості приїхали на свято староста О Сен Вон, Им Чон та її мати.

Свято почалося.

Кім Сон Дар, Све Дик і Док Чхір теж сиділи в колі. Сон Дар, відомий жартівник, збирався потішити громаду. Він змайстрував собі й Све Дику маски з половинок гарбуза і приклеїв до них бороди з шовковистого волокна кукурудзяних качанів. Сон Дар пофарбував Док Чхіру губи й щоки яскраво-червоною фарбою, підвів тушшю очі й намалював вуса. Всі троє насунули на лоби старі капелюхи й почали танцювати один проти одного, кумедно трясучи задами. Мак Дон вирядився старою жінкою і, зігнувшись утрое, ходив за ними, спираючись на ключку.

Дивлячись на них, ніхто не міг устояти на місці. Повторюючи рухи танцюристів, люди погойдували стегнами, розмахували руками й притупували ногами під звуки барабанів.

У гурті жінок стояла мати Пек Йона, рознапіла від горілки. Їй так і кортіло пуститися в танок. Зрештою вона не витримала, вийшла в коло, підхопила поділ і почала хвацько витанцьовувати. Пан Ге з подивом дивилася на матір.

Гуляння тривало й після обіду. Намагаючись перевершити одне одного, танцюристи таке виробляли, що глядачі аж качалися від сміху. Опинилася в колі танцюристів і мати Им Чон. Вона танцювала разом з матір'ю Пек

Йона і співала веселу пісеньку про те, як гуляла з чоловіками в дні своєї молодості. Им Чон, зодягнена в гарну сукню, що збуджувала заздрість у сільських дівчат, зніяковіло дивилася, як веселиться її мати.

Мати Пек Йона й мати Им Чон, досхочу натанцювавшись, сіли перепочити й закусити. Та раптом їм чомусь стало сумно. Обійнявшись, вони зажурилися, не забуваючи, однак, підливати в чашечки горілку.

— Тільки вдова може зрозуміти вдовине горе, — посміювалися старі.

Після танців почалися веселі ігри, а потім виступили з промовама члени молодіжної організації.

2

Найбільше людям сподобалася промова Хі Чжуна. Він говорив просто й дохідливо, говорив про те, що було найважливіше в житті селян.

— З давніх часів основою людського життя стало землеробство, — розпочав свою промову Хі Чжун. — Адже людина не може жити без їжі. Це, звичайно, не означає, що головне в житті — напхати живіт. У людини є й інші, більш високі цілі. Вона повинна працювати для суспільства. Але для того, щоб робити це, людина повинна бути ситою, взутою і вдягненою. Хай хоч якою освіченою вона буде, але без їжі, одягу, притулку її чекають злидні й голодна смерть. Тому ті, хто годує й одягає людство, — не останні люди на землі. В їхніх руках величезна сила, і якщо вони об'єднуються, то переборють усі труднощі... Погляньте навколо себе! Хто зростив рис на цих широких полях? Хто збудував дамбу й залізницю? Хто змушує диміти фабричні димарі? А одяг, який ви носите! Хіба його не зіткано руками фабричних дівчат? Все, що оточує нас, плоди праці робітників і селян...

• Мати Им Чона слухала Хі Чжуна, і душа її завмирала. Вперше вона замислилася над своєю долею. Чому так нещасливо склалося її життя? Чому їй довелося торгувати горілкою? Чому чоловіки передавали її з рук до рук, наче дрібну монету?

Торгуючи горілкою, вона поволі збрала тисячу вон — гроші, які, їй здавалося, допоможуть дочкам уникнути приниження і злиднів. Вона намагалася дати дітям все, чого не мала сама. Старшу дочку відправила на курси. Тепер дівчина займається шовківництвом — за неї можна

не хвилюватися. А от доля середульшої склалася невдало: вона вийшла заміж за чоловіка, який виявився розпусником і п'яничкою. Не знайшовши щастя в сімейному житті, молода жінка пішла тим же шляхом, що і її чоловік. Тепер з матір'ю залишилася менша — Им Чон, яку треба було швидше видати заміж. Улітку матері вдалося підшукати для неї жениха, але той раптом передумав, і заручини довелося розірвати. Мати Им Чон не здивувалася, вона добре знала, що споконвіку до торговок горілкою та їхніх родичів ставляться з презирством...

Зараз, слухаючи промову Хі Чжуна, мати Им Чон раптом вирішила віддати дочку за селянина. Адже Хі Чжун казав, що селяни — не останні люди на землі.

Наступного дня, не гаючи часу, вона послала служницю по Хі Чжуна. Коли той прийшов, мати Им Чон запропонувала йому сісти й довірчо сказала:

— Допоможіть мені в одній справі, Хі Чжуне.

— В якій саме?

— Я хотіла б... Чи не знайдете ви жениха для моєї дочки?

— Але, здається, ви вже домовилися про заручини?

— Було таке, але щось жених мені не сподобався...

— Якого ж зятя ви хочете?

— Та ось... Ви вчора так гарно говорили про селян. Мені б хотілося, щоб чоловік Им Чон був не якийсь там гультіпака, а чесна, порядна людина. Ви добре знаєте сільських парубків... От і допомогли б...

— А й справді, гарна думка! — вигукнув Хі Чжун.

— Може, ви вже кого примітили? — Господиня присунулася ближче до гостя. — Там був один хлопець, він грав на чангу... Ви його часом не знаєте?

— Авжеж, знаю. Це Ін Дон з нашого села.

— Хороша він людина? — спитала мати Им Чон.

— Чудова!

— От і просватайте за нього мою дочку.

— Ну що ж, гаразд, — погодився Хі Чжун.

3

Невдовзі все село знало про те, що в середині серпня справлятимуть одразу два весілля: Ін Дона з Им Чон — меншою дочкою шинкарки, і Пан Ге з онуком Цой Чон Чана — Гі Чхором, який працював на станції розсильним.

Наближалось збирання рису. Вечори стали прохолодні-

ми. Після роботи парубки й дівчата виходили за село, щоб помилуватися повним місяцем, який плив у чистому, далекому небі...

В один із таких вечорів Пан Ге, повертаючись додому, випадково зустрілася з Ін Доном. Кілька хвилин вони розгублено стояли одне проти одного, потім Ін Дон мовчки схопив дівчину за руку й потяг за собою. Він вів її росяним лугом, що виблискував у сріблястому світлі місяця, і Пан Ге відчувала, як тремтить його рука.

— Куди ти ведеш мене по такій росі? — прошепотіла вона.

— Ходім у сосновий гай, — відповів він. — Там нас ніхто не побачить...

Вони майже бігли до гаю. Обое знали, що це їхня остання зустріч, і хотіли поговорити перед близькою розлукою.

Пан Ге та Ін Дон піднялися на гору. Внизу було видно залиті місячним світлом поля, сріблясті річки та залізничну станцію, яка виблискувала електричними вогнями. Віяв свіжий вітрець, повітря було напоєне густим ароматом хвої.

Вони сіли на велику вапняну бриду під густими соснами.

— Який яскравий сьогодні місяць, — сказала Пан Ге. — А он фабрика, бачиш? Ін Сун там працює?

— Там, — тихо відповів Ін Дон і, схопивши раптом дівчину за руку, схвильовано зазирнув їй у вічі, наче хотів сказати щось дуже важливе для них обох.

— Певне, на фабриці й уночі працюють, — вела далі Пан Ге, — бачиш дим...

— Бачу...

Ін Дон не зводив з дівчини очей.

— Цікаво, як вони вночі працюють? — немовби не помічаючи його погляду, спитала Пан Ге.

— Засвічують світло й працюють.

Запала ніякова мовчанка.

— А ти, мабуть, радий? — раптом, швидко глянувши на Ін Дона, спитала Пан Ге.

— Чому?

— Тому, що женишся...

— Але ж і ти виходиш заміж.

— Чи гарна твоя наречена? — в голосі Пан Ге забрилі нотки ревності.

— А твій наречений? — спитав він.

— Ні, спочатку ти скажи! Гарна?

— Та де там! Звичайна собі дівчина...
— Авжеж, повірила! Чула, що гарна...
— Для мене немає гарнішої за тебе...
— Не вигадуй!
— Послухай, Пан Ге. Ми з тобою сьогодні востаннє бачимося. Скоро я ожениюся, а ти вийдеш заміж. Хочу спитати тебе..

— Про що?

— Скажи відверто, ти віриш у своє щастя?

Пан Ге вередливо випнула губи.

— Про інших не турбуйся, краще про себе подумай.

— Я серйозно, Пан Ге. Обое ми скоро почнемо нове життя...

— А тобі не однаково, чи буду я щаслива, чи ні?

Ін Дон зітхнув.

— Я сам хотів оженитися на тобі... Але твоя мати не дозволила... Каже, бідні ми...

— Правда?.. Ти кажеш правду?

— Слово честі, спитай свою матір!

Пан Ге раптом притулилася до Ін Дона.

— Мабуть, після весілля як зустрінеш мене на вулиці, то пройдеш мимо, наче й не помітив...— затинаючись, мовила вона й заплакала. Ін Дон важко зітхнув і, міцно обнявши дівчину, притиснув до себе.

Місяць байдуже освітлював їхні обличчя.

4

Вон Чхір ніколи й не гадав, що його синові так пощастить. Одне тільки бентежило старого — до весілля лишилося менше місяця, а грошей не було.

— Послухай,— переконував він Хі Чжуна,— умов матір Им Чоп, щоб вона почекала до осені, поки зберемо врожай...

— Який ти впертий,— відповідав Хі Чжун.— Хіба не все одно, коли справляти весілля — зараз чи восени?

— Звісно, не все одно. Бо зараз на весілля нема грошей.

— Прошу тебе, небоже, зажди трохи,— підтримала чоловіка Пак Сон Не.— Він правильно говорить — у нас зараз нічого немає...

— А що потрібно? Чистий одяг для нареченого та сулія горілки. Можна в когось і позичити.

— Цього мало,— заперечив Ван Чхір.— Адже на ве-

сіллі гості будуть... Треба хоч ттоку спекти та локшини купити. А то сорому не обберешся. Отже, давай сходимо до матері Им Чон і все обміркуємо.

— Ну, гаразд,— погодився Хі Чжун.— Якщо ви так наполягаєте, ходімо.

Наступного ранку Вон Чхір насилу розчесав давно не чесані патли, пов'язав їх мангоном і дістав з комори старий капелюх.

— У такому капелюсі й на вулицю вийти соромно, не те що до свахи йти,— бурчав він, струшуючи з капелюха пил.— А халат? Хіба це халат? Дірка на дірці...

— Куди ж пак! Раніше, було, в коротких штанях, нечесаний у шинок ходив, і нічого...— зауважила Пак Сон Не.

— Порівняла! Хто ж на мене там увагу звертав? А зараз, як-не-як, до рідні йду...

Не перестаючи буркотіти, він надів старий, пожмаканий халат і прискіпливо оглянув себе.

У цей час до кімнати зайшов Хі Чжун.

— Одяг йому не подобається,— сміючись, мовила Пак Сон Не,— старий каже...

— Дарма,— махнув рукою Хі Чжун.— Хіба справа в одязі?

— Воно-то так, але що про нас подумують? Адже про людину судять із зовнішнього вигляду,— журився Вон Чхір.

Чим ближче підходили вони до дому Им Чон, тим більше уповільнював ходу Вон Чхір. Покашлиючи від хвилювання, він раз у раз оглядав себе — чи все до ладу. Особливо непокоїли його шкарпетки, які безперервно вилазили з комусин, і старий змушений був щохвилини нахилитися й поправляти їх.

Мати нареченої радо зустріла гостей.

— Ай-я, сват завітав! Заходьте, заходьте. Ніколи не гадала, що породичасємось...

— Еге ж, справді...— поважно мовив Вон Чхір, погладжуючи уявну бороду.

— Ви родичі — це так, а навіщо мене до чужої нареченої затягли — ніяк не доберу,— пожартував Хі Чжун.

— Ти ж їх посватав!

— Ну то й що? Я своє діло зробив. Тепер ви самі про все домовляйтеся. А то важко, коли маєш стільки доручень!

Усі засміялися.

Господиня звеліла служниці приготувати частування й запросила гостей до кімнати. Служниця принесла столик, заставлений тарілочками з закускою, невеликий срібний чайник з горілкою і срібні чашечки. Першу чашечку господиня подала Вон Чхіру. Старий ніколи в житті не бачив такого дорогого посуду. Взявши чашечку обома руками, він одним духом вихилив горілку й, не гаячи часу, перейшов до діла:

— Давайте поговоримо про весілля.

Він розповів господині про свої турботи й попросив відкласти весілля до осені, але мати Им Чон не погодилася.

— Я хоч і не багачка, та на весілля гроші знайду,— сказала вона.

— Ви знайдете, а от ми...— почав був Вон Чхір, але мати Им Чон перервала його:

— Я знаю, вам важко живеться... Але це не має значення.

— А може, все-таки відкладемо? — не вгавав Вон Чхір.— Восени й ми могли б дещо зібрати...

— Чи зараз, чи восени — все одно у вас великих прибутків не буде,— розсудливо зауважила господиня.— Не варто про це й говорити. Давайте краще поміркуємо, як справляти весілля.

— Так я ж у цих справах нічого не тямлю! — розсміявся Вон Чхір, запинаючи халат.

Горілка вдарила старому в голову. Всі клопоти кудись зникли.

5

Весільна церемонія відбулася чотирнадцятого серпня у молодіжному клубі.

В призначений час до клубу під'їхав автомобіль, з якого вийшли молоді. В залі пролунали урочисті звуки музики — це грала на фісгармонії старша сестра нареченої. Им Чон з Ін Доном увійшли до клубу. Слідом за ними посунули гості — жителі Вонтхо, гімназисти, родичі молодих. Прийшла й Ін Сун, яку відпустили з фабрики погуляти на братовому весіллі.

Наречена була дуже гарною у своїй білій шовковій сукні, та й Ін Дон виглядав непогано в новому халаті та коленкоровій сорочці. Повбиралися заради урочистого дня й старі: Вон Чхір одягнув новий халат, Пак Сон

Не — кофту зі штучного шовку. Хі Чхун попросив їх сісти біля матері Им Чон.

Пак Сон Не, яка ніколи в житті не сиділа на стільці, опустила на нього з деяким побоюванням. Поруч з нею, щасливо всміхаючись, примостився Бон Чхір.

Молоді обмінялися обручками — мати Им Чон наполягала на цьому, незважаючи на заперечення Хі Чжуна, якого було обрано головним розпорядником свята. Вона сказала йому, що Им Чон засмутиться, коли Ін Дон не подарує їй обручки, й сама з'їздила в Сеул до ювеліра.

Під час церемонії мати Им Чон була мовчазна й сумна, — мабуть, пригадала своє безрадісне життя.

Після обміну обручками Хі Чжун виголосив невелику промову.

— Шлюб, — сказав він, — це обітниця, яку чоловік і жінка дають одне одному в тому, що утворять здорову, міцну сім'ю. А щоб сім'я була дружною, обоє повинні ставитися одне до одного з повагою і взаєморозумінням. У наших старовинних шлюбних законах, які збереглися до цього часу, є ще багато поганого. Візьмемо, наприклад, звичай віддавати заміж і женити малолітніх. Хіба може бути щастя в такій сім'ї?

Слідом за Хі Чжуном молодят привітали голова й члени молодіжної організації. Потім Ін Дон підніс молодій весільні подарунки. Після цього всі, хто одержав запрошення, пішли до неї додому на весільний бенкет. А наступного дня, за звичаєм, відбулося величання молодої.

Наприкінці того ж місяця, дотримуючись старовинного звичаю, відсвяткували й друге весілля — Пан Ге та Гі Чхора.

До хати нареченої, де відбулася церемонія, жених прибув верхи на коні.

Пан Ге зробили чудернацьку зачіску, густо порум'янили щоки й підвели тушню очі. Вона вийшла до гостей в барвистому весільному вбранні, з перлиновим убором на голові.

Молоді принесли пожертви богам і чотири рази низько вклонилися одне одному. Як і належить молодій, Пан Ге кланялася, не підводячи очей.

Через чотири дні вона сіла в кама¹ й назавжди покинула батьківську хату.

¹ Кама — криті ноші, на яких, за звичаєм, молоду приносять у дім чоловіка.

Її несли по вулицях, сховану від сторонніх поглядів щільними завісками. Ін Дон стояв біля воріт, коли кама порівнялася з ним. Він здригнувся, почувши тихе схлипування Пан Ге. Згадавши їхнє останнє побачення, Ін Дон зрозумів, що ніколи не зможе забути кохану, її жваві, веселі очі, пухкі вуста, стрункий стан і примхливу насмішкувату вдачу. Та що він міг тепер вдіяти? Йому хотілося тільки одного — щоб Пан Ге була щасливою з чоловіком. Ін Дон розумів, що, коли з нею трапиться біда, в цьому винний буде тільки він сам.

ДУШЕВНІ МУКИ

1

Напередодні свята гімназистів розпустили на канікули, і Кьон Хо поїхав до батьків. Він прибув у Вонтхо того дня, коли в молодіжному клубі відбувалася шлюбна церемонія.

Нічого не знаючи про це, Кьон Хо зійшов з поїзда і попрямував додому. Невдовзі його наздогнали місцеві жителі, які, збуджено перемовляючись, квапливо йшли до клубу.

— Що там таке? — спитав Кьон Хо одного з них.

— А хіба ви нічого не знаєте? — здивувався той. — Сьогодні в клубі незвичайне весілля.

— Що ж у ньому незвичайного? — поцікавився Кьон Хо.

— А те, що раніше такі багаті наречені, як Им Чон, ніколи не виходили за таких бідняків, як, приміром, Ін Дон! І все це придумала мати Им Чон. Чого тільки цим жінкам не заманеться!

Бажаючи позбутися невеселих думок, Кьон Хо теж пішов до клубу.

Шлюбна процесія вразила його поєднанням простоти й урочистості. У всіх присутніх були радісні, пожвавлені обличчя. Здавалося, люди відчували наближення чогось нового й світлого, передвісником якого стало незвичайне весілля. Воно анітрохи не скидалося на старовинні весільні обряди, що розігрувалися, мов театральні вистави, де молоді нагадували більш ляльок, ніж живих людей.

А тут усе було інакше: обличчя молодят, урочиста му-

зика, скромне вбрання. Проте весілля засмутило Кьон Хо ще більше.

«Навіщо я прийшов сюди. Дивитися на чужу радість? — думав він.— Ніхто мене не запрошував, навіть батьки нічого не писали».

Неподалік від юнака стояли якісь жінки, що прийшли з навколишніх сіл подивитися на свято. Помітивши Кьон Хо, вони почали перешіптуватись:

— Дивіться, онде син Кьон Сан Чхора.

— А, це той, що вчиться у Сеулі! Мабуть, приїхав на канікули...

— Гарний парубок. От би на чиему весіллі погуляти!

— Ще б пак! Адже його батько відомий багатій. —

— А чи правду кажуть, що Кьон Хо — не рідний син Кьону?

— Тс-с-с... — жінка озирнулася на Кьон Хо, — помовч...

Ім'я Кьон Сан Чхора було добре відоме в окрузі. Всі знали, що він нажив великі статки завдяки торгівлі тканинами; подекували, що неабиякий прибуток давала йому й нечесна гра в карти, якою він захоплювався й досі. Кьон Сан Чхор мав репутацію крутія й користюлюбця.

Кьон Хо не чув перешіптування жінок, але здогадався з їхніх поглядів, що розмова про нього, і це геть зіпсувало йому настрій. Почуваючи себе зайвим серед веселих і збуджених людей, він вийшов з клубу. Чим ближче він підходив до рідного дому, тим більше охоплювало його неясне передчуття бід.

Батьки зустріли Кьон Хо злякано: адже раніше він сповіщав про свій приїзд листом. Чому ж не зробив цього тепер? І чому в нього такий втомлений вигляд? Їм одразу спало на думку: а чи не довідався Кьон Хо про щось від Ан Син Хака? На їхні обережні запитання Кьон Хо не уважно відповів, що нездужає і приїхав трохи відпочити й підлікуватись.

2

Стривожені здоров'ям сина, Кьон Сан Чхор та його жінка догоджали йому, як могли. Та коли раніше ця батьківська ніжність здавалася юнакові чимось природним, то тепер вона збуджувала в ньому почуття якоїсь недовіри. Він бачив, що старі чимось стурбовані, збен-тежені й хочуть його улестити. Юнак сторожко придив-

лявся до всього, що діялося в домі, стежив за кожним словом, кожним рухом Квон Сан Чхора. Це тривало два дні, а на третій, увечері, юнак дістав відповідь на питання, яке його так довго мучило.

Квон Хо повернувся додому з прогулянки й тихенько піднявся на веранду. Він хотів був увійти в дім, але раптом почув, як Квон Сан Чхор неголосно вимовив його ім'я. Квон Хо прислухався і зблід; йому здалося, що під ногами захиталася земля. Юнак притулився до стіни й заплющив очі. Тепер він збагнув усе — і гнів Ан Син Хака, і чому Гап Сук відмовилася сказати правду «заради нього самого». Квон Сан Чхор та його дружина — зовсім не батьки йому, про це знають і Ан Син Хак, і Гап Сук.

Безмежна туга охопила юнака. Він не став розпитувати цих людей, які вмиг стали йому чужими, — здавалося, на них упала тінь його рідної матері, — і поїхав у Сеул. Квон Хо вирішив поговорити з Сун Ген. Він був упевнений, що вона все знає, — Ан Син Хак, звісно, пояснив їй причину свого гніву.

В будинку Сун Ген було тихо — хлопці кудись пішли.

— Хто там? — спитала жінка, вдивляючись у темряву.

— Це я, добрий вечір, — тихо відповів Квон Хо.

— А-а, Квон... Чого так пізно?..

— Я так... по дорозі... Гап Сон вдома?

— Ні, мабуть, пішов гуляти... Та ти заходь...

— Дякую вам.

Квон Хо зайшов до кімнати й сів на циновці навпроти Сун Ген.

— Як ви себе почуваете? — спитав він.

— Нічого, дякую... — Голос Сун Ген був тихий і сумний. — А ти хіба не їздив додому на свято?

— Я щойно звідти.

Квон Хо помовчав трохи й, нарешті зважившись, сказав:

— Мені хочеться про дещо розпитати вас...

— Слухаю, — тихо відповіла Сун Ген.

— Я випадково дізнався... Йдеться про моїх батьків.

— Про кого? Нічого не розумію. — Обличчя Сун Ген було незворушним.

— Кажуть, вони мені не рідні...

— Хто... хто тобі сказав? Я вперше чую.

— Точно мені нічого не відомо, але я довго думав, чому пан управитель так розгнівався, і нарешті здогадав-

ся, чому саме... Він, напевне, про все розповів вам... Прощу вас... Скажіть мені. Я мушу знати...

Сун Ген довго мовчала.

— Але я справді не знаю,— мовила вона нарешті.— Може, Ан Син Хак і чув щось, але я...

— Скажіть мені все, благаю вас... Я знаю, що винен перед вами й вашою дочкою, і прошу вибачення.

— Гап Сук уже нема в цьому домі...— Губи Сун Ген затремтіли, вона відвернулася й заплакала.

— А де ж вона? — розгублено запитав Кьон Хо.

— Не знаю...— крізь сльози вимовила Сун Ген.— Ніхто не знає.

Кьон Хо похолов. Він відчував себе злочинцем, якого спіймали на місці злочину.

3.

— Отже, все це сталося через мене? — сказав він згодом.— Але ж я не обманював Гап Сук, коли... коли говорив...

Голос Кьон Хо урвався, на очах заблищали сльози.

— Я чула вашу розмову того вечора,— сказала Сун Ген.— Гап Сук боялася, що ти про все дізнаєшся й це тебе засмутить... Авжеж, вона даремно не сказала тобі...

— Я дуже винний, що змусив вашу дочку так страждати,— витираючи сльози, озвався Кьон Хо.— Але чому ви мовчали?

— Який сенс говорити? Я дізналася про все занадто пізно. Приїхав Ан Син Хак і сказав, що знайшов для Гап Сук жениха. Я розповіла йому про тебе. Він почав кричати й лаятися і... і тоді я все зрозуміла.— Вона скрушно похитала головою.— Коли б я знала раніше, то не сиділа б склавши руки.

— Хто... хто мої батьки? — наважився спитати Кьон Хо.

— Ох, скільки поганого в цьому світі! — сумно зітхнула Сун Ген.— Не знаю я, хто твої батьки..

— Справді не знаєте? — з недовірою перепитав Кьон Хо.

— А коли б і знала,— вела далі Сун Ген,— все одно не сказала б. Спитай краще про це у себе вдома.

— Я... я не хочу з ними розмовляти! — Кьон Хо заривав, затуливши обличчя долонями.

— Ясна річ,— погодилася Сун Ген,— про це говорити важко. Та хіба тобі не однаково, хто твої батьки? Ти

краще помовч, хай все залишиться так, як було. Нащо тривожити старих? Адже вони тебе зростили, виховали. Вести пусті розмови — що повітря ковшем черпати.

— Але я хочу знати правду! — крізь сльози вигукнув Кьон Хо.

— А як ти її визнаєш? Понад двадцять років минуло. Навіть якщо твої батьки живі, чи варто їх шукати? Та вони ж тебе кинули, отже, ти їм був не потрібен. Послухайся моєї поради, Кьон Хо, живи, як і раніше, вчись, закінчуй школу. Прийде час — про все довідаєшся.

— Через те, що я нічого не знав, мене й спіткало лихо, — заперечив Кьон Хо. — Зрозумійте, я мушу все з'ясувати!

— Який ти впертий! — сумно усміхнулася Сун Ген. — Ну, гаразд, скажу все. Кажуть, тебе підкинув якийсь чернець. Але чи був він твоїм батьком — невідомо.

Кьон Хо низько схилив голову: краще б він не питав...

Сун Ген спробувала втішити його.

— Історія ця, мій хлопчику, нагадує мені одну давню казку. Герой цієї казки виріс і став хорошою людиною. Так і ти, — вчись як слід, і все буде гаразд.

— А куди пішла Гап Сук? — після тяжкого мовчання спитав Кьон Хо.

— Хтось знає, — зітхнула Сун Ген. — Невідомо навіть, чи вона жива...

— Наді мною висить прокляття! — болісно вигукнув Кьон Хо. — Я приношу людям тільки горе. Від самої думки про це повіситися можна.

Сун Ген обняла його за плечі.

— Схаменися! Чоловік повинен тримати себе в руках! Невже ти не зрозумів того, що я тобі говорила?

Кьон Хо підвівся.

— Дякую за все, — тихо сказав він. — Прошу вас, розпитайте Ан Син Хака... Може, він щось скаже вам.

— Добре, — погодилася Сун Ген. — Мені це неважко зробити...

— Прощайте... Дякую вам.

Кьон Хо вийшов, ковтаючи сльози.

Через кілька днів Сун Ген одержала від Гап Сук листівку. Дочка писала, що їде в Токіо. На листівці стояв штамп Пусанської пошти.

Кьон Хо нестерпно страждав. Адже це через нього Гап Сук пішла з дому. Як розшукати кохану! Як вимолити в неї прощення!

Життя втрачало для Кьон Хо всякий сенс. Майбутнє здавалося йому похмурим і тужливим, як сіре зимове небо. Думка про Гап Сук та батьків, яких він ніколи не знав, не покидали Кьон Хо.

Іноді йому хотілося цієї ж миті, не вагаючись ні хвилини, піти на пошуки батька й матері або кинутися з ножем на Квона й зажадати від нього пояснень. Потім здоровий глузд брав верх — Кьон Хо розумів, що зараз не час займатися розшуками. Напевно, Сун Ген мала рацію — насамперед треба закінчити школу. Адже коли Квон дізнається, що таємниця відома Кьон Хо, то нізачо не дозволить йому вчитися. Квон Сан Чхор і раніше не дуже схвалював намір Кьон Хо одержати освіту, а тепер і поготів не стане витратити на нього гроші. Найімовірніше, він спробує оженити юнака, щоб той почав самотійне життя.

Справді, мабуть, треба зачекати до весни. Навесні він складе випускні іспити, і тоді ніщо не спинить його!

Горе зробило юнака мовчазним і відлюдним. Повернувшись із школи, він одразу ж ішов до своєї кімнати й зачиняв за собою двері. З приятелями Кьон Хо майже не розмовляв. Ті вирішили, що причиною всьому — невдале кохання, і намагались не докучати йому. Поступово навіть Гап Сон і Гап Чун — найближчі друзі Кьон Хо, відвернулись від нього. Кьон Хо залишився сам.

І раптом Сун Ген повідомила юнака, що Гап Сук у Токіо. Кьон Хо вирішив поїхати за нею. Прибувши додому на зимові канікули, він сказав Квону, що хотів би продовжити навчання в Японії. Квон Сан Чхор спохмурнів.

— Не раджу тобі все життя вчитися, — мовив він. — Яка користь з того, щоб вештатися по світу й витрачати гроші старого батька? Треба нарешті пожити собі на втіху... — Він пильно подивився на Кьон Хо, і юнак збагнув, що старий вирішив оженити його.

Кьон Хо не помилився — через якийсь час він дізнався, що батько підшукав йому наречену. Кьон Хо зрозумів: старий не відмовиться від своїх намірів. Що ж тепер робити? Якби Квон був його батьком, юнак втік би з дому, прихопивши якомога більше грошей. Та зараз

Кьон Хо не міг зважитися на це. Залишалось одне — скінчити школу й швидше влаштуватися на роботу.

Всю зиму Кьон Хо наполегливо вчився, хоч часом йому було дуже важко. Але щоразу, коли його охоплював відчай, він пригадував слова Сун Ген і, зціпивши зуби, намагався подолати свою легкодухість.

Нарешті іспити було складено. Кьон Хо повернувся в село й одразу ж попросив батька підшукати йому роботу. Кьон Сан Чхор не заперечував, але знову нагадав юнакові, що слід завести сім'ю.

— Добре, я оженюся згодом,— відповів старому Кьон Хо.— Але ж для того, щоб утримувати сім'ю, треба заробляти гроші...

— Мабуть, ти маєш рацію,— погодився Кьон Сан Чхор.

— Еге ж,— підтримала Кьон Хо жінка Кьон Сан Чхора.— Не можна прожити все життя безтурботно. Підшукай йому якийсь місце, та швидше. Але все ж, синку,— ласкаво звернулася вона до Кьон Хо,— наступного року тобі обов'язково треба оженитися. Поглянь на мене — я вже стара... Перед смертю мені хотілося б побачити онуків...

У душі Кьон Хо мимоволі ворухнулася жалість до старих, але він одразу ж подумав: навряд чи вони стали б умовляти його так, коли б знали, що йому все відомо.

— Гаразд,— сказав він,— я оженюся, виконаю ваше бажання, але тільки після того, як знайду роботу.

— Він хоче вибрати наречену не кваплячись,— з материнською ніжністю засміялася жінка Кьон Сан Чхора. Серце Кьон Хо стислося.

П'ЯТЬ ТИСЯЧ ВОН

1

Поїздка Ан Син Хака в Сеул була марною. Ніхто не знав, де живе Гап Сук та як її розшукати. Звичайно, управитель міг би звернутися в поліцію, але тоді б усі дізналися про те, що сталося. А цього Ан Син Хак боявся найбільше. До того ж Гап Сук писала, що пішла з дому через батька, тому якби навіть і вдалося знайти її, то, мабуть, вона знову втекла б. Отже, Ан Син Хак вирішив не поспішати і згодом дізнатися про долю дочки. Адже

нічого страшного з нею не трапилося: вона навіть надіслала матері листівку.

Здавалося б, особливих підстав для хвилювання не було. Проте колишнього спокою Ан Син Хак знайти не міг. Мало того, що летять шкереберть усі його плани, пов'язані з вигідним шлюбом, так ще й добре ім'я старовинного дворянського роду Анів поставлене під загрозу! Яка ганьба — рідна дочка втекла з дому!

Заглибившись у похмурі роздуми, Ан Син Хак тепер цілими днями не виходив з будинку. Він збайдужів до сільських подій і навіть почав пити з туги. Не вийшов він з дому й під час селянського свята, неначе був у глибокій жалобі. Намагаючись розвеселити його й відвернути від похмурих думок, Сук Чжа була дуже лагідною і послужливою, але все марно — чоловік не звертав на неї уваги.

Така дивна поведінка Ан Син Хака, який раніше, користуючись своєю владою управителя, втручався в усі справи селян, не могла залишитися непоміченою, а Хі Чжунові здалася навіть підозрілою — від Ан Син Хака можна було чекати будь-якої підлоти. Але після того як Хі Чжун побував у Пак Хуна, він зрозумів, чому Ан Син Хак такий сумирний, і вирішив скористатися нагодою.

Ан Син Хак і справді не міг зараз нічого робити. Він думав лише про одне: як помститися Квон Сан Чхору за заподіяну образу. Спочатку він хотів розпустити чутку про те, що Квон викрав чужу дитину й протягом двадцяти років видавав її за власного сина. Та потім збагнув, що Квон напевне не залишиться в боргу і теж дещо розповість про Ан Син Хака... І ще невідомо, кому з них буде гірше, бо люди можуть по-всякому витлумачити втечу Гап Сук.

Тисячу разів картав себе Ан Син Хак за те, що послушав Сук Чжа і поквапився з заручинами дочки. Тепер він буде розумніший і не відкриє свої карти нікому.

Нарешті Ан Син Хак вирішив зажадати від Квона п'ять тисяч вон за образу. Управитель був цілком певний, що має на це всі підстави. Справді, хіба не Квон Сан Чхор та його приймак винні в тому, що сталося? Порушити мир у чужій сім'ї, зганьбити дівчину! За таке навіть замало п'яти тисяч! А якщо цей клятий Квон відмовиться дати грошики, Ан Син Хак звернеться до суду, і, будь-те вже певні, суд стане на його бік.

П'ять тисяч!.. Ні, Ан Син Хак так просто від них не відмовиться!

Через кілька днів Ан Син Хак почав збиратися до Квон Сан Чхора. Ноги його тремтіли, наче після тяжкої хвороби, а в дзеркалі відбивалось худе обличчя з випнутими вилицями. Сказавши Сук Чжа, що йде до аптеки, Ан Син Хак вийшов надвір.

Квон Сан Чхор привітно зустрів гостя, розмірковуючи, що могло привести Ан Син Хака в його дім.

Недавно торговець передав Ану кілька сотень вон — позику для селян сусіднього села. Як і завжди, Ан Син Хак привласнив більше половини. Квон Сан Чхор добре знав про це, але мовчав, бо в руках Ан Син Хака була тасмниця народження Кьон Хо. Отже, коли управитель прийшов до нього, старий Квон вирішив, що той вимагатиме грошей.

— Ви такі бліді, пане управителю, — улесливо сказав незваному гостю торговець. — Що з вами?

— То від спеки, — буркнув Ан Син Хак і раптом загорлав: — Отже, по-вашому, це справедливо?!

— Що саме?! — сторопів Квон.

— А те, що Кьон Хо зганьбив мене!

— Пробачте, як ви сказали? — засовавсь па циновіці Квон Сан Чхор. — Мій Кьон Хо... Що він зробив?

— Що зробив?! Спокусив мою дочку, от що!

— Цього не може бути, пане Ан, — розгублено промимрив Квон.

— Не може бути? — погрозливо загарчав Ан Син Хак, упритул підходячи до господаря.

Квон Сан Чхор відсахнувся.

— Тобто я хочу сказати, що нічого не знаю... Як же це сталося?..

Прибріхуючи й згущуючи барви, Ан Син Хак розповів усе, що почув від Сун Ген, і наголосив, що Кьон Хо обманув Гап Сук саме тоді, коли він, Ан Син Хак, не здогадуючись про цю підлість, домовився про заручини дочки. Сповістив він і про те, що дочка, зганьблена Кьон Хо, втекла з рідного дому, а дружина хотіла повіситись.

Приголомшений зливою звинувачень, Квон Сан Чхор нерухомо сидів, втупивши очі в Ан Син Хака. Тут справді було про що поміркувати.

— Оце так... Негідний хлопчисько! — насилу вимовив він і подумав з гіркотою: «Видно, доля карає мене — Кьон Хо, якого я зробив своїм сином, замість радості

приніс мені горе та сором! Чи міг я подумати про це двадцять років тому!»

— Він згубив мою дочку,— вів далі Ан Син Хак.— Чим ви тепер заплатите мені за це?

— Е-е-е... Я не розумію, про що мова, пане Ан? Якщо ви маєте на увазі пробачення, то я...

— Пробаченнями не відбудетесь! — обірвав торговця Ан Син Хак.— Кажіть, як ви розплатитесь зі мною?

— А як... як було б краще, на вашу думку? — дипломатично спитав господар.

— Покрутіть мозком! Через вас я втратив улюблену дочку!.. Звісно, цю витрату неможливо компенсувати грішми... Проте якоюсь мірою...

Квон Сан Чхор схвально кивнув головою.

— Скільки ж ви, е-е... хочете?

Ан Син Хак відкашлявся — настала вирішальна мить.

— Взагалі за таку образу замало будь-якої суми,— сказав він.— Та я гадаю, що п'ять тисяч вон...

— Скільки?! П'ять тисяч? — хвилину Квон Сан Чхор сидів із роззявленим від подиву ротом, а потім почав реготати.

3

— Я дуже співчуваю вашому горю,— нарешті вимовив Квон Сан Чхор.— Але мені не зовсім ясно, що ви мали на увазі, твердячи, що Квон Хо спокусив вашу дочку? Коли ви розумієте під цим звичайну парубочу закоханість, то, гадаю, немає ніякої потреби виплачувати вам компенсацію.

Ан Син Хак відчув, що Квон хоче викрутитися. Із злістю глянувши на нього, він знову підвищив голос:

— Отже, відмовляєтесь платити?

Квон Сан Чхор чемно схилив голову.

— Ви мене правильно зрозуміли, пане Ан. Відмовляюся. Бути закоханим у дівчину — ще не означає зганьбити її.

— Не означає?! А якщо це щепя справді спокусило мою дочку?

— Ну... — зам'явся господар,— тоді, звичайно...

— Так спитай сам цього мерзотника! — втративши самовладання, заверещав Ан Син Хак.— Сп... спитай п-н-негайно! — Від люті він почав затинатися.

— Не хвилюйтесь, будь ласка. Я, звісно, розпитаю його про все. Та чи не здається вам, пане управителю, що ви зловживаєте лайливими словами, говорячи про мого сина? — У Квон Сан Чхора навіть піздрі роздулися від обурення.

— Для такої паскуди й цих слів замало! — репетував Ан Син Хак.

— Слухайте, пане Ан, давайте розмовляти спокійно. Інакше ми з вами ніколи не порозуміємося, — розсудливо зауважив Квон Сан Чхор.

— Я для того й прийшов сюди, щоб у всьому розібратися, — трошки охоловши, сказав Ан Син Хак.

— Розберемося, розберемося, — кивнув Квон Сан Чхор. — Адже наші сім'ї завжди знаходили спільну мову. Давайте тільки не ображати один одного.

Квон Сан Чхор намагався виграти час, щоб придумати якийсь вихід зі скрутного становища. Якби Ан Син Хак не знав таємниці походження Квон Хо, торговець не став би й слухати його вимог. Та зараз він змушений був рахуватися з управителем. Обмірковуючи кожне своє слово й пильно стежачи за виразом обличчя гостя, Квон Сан Чхор поволі мовив:

— Знаєте, пане Ан, хто б не був винний, справу вже зроблено, чи не так? Як кажуть, пролиту воду не збереш. І ви, безперечно, маєте рацію — грішми тут не допоможеш. — Він трохи помовчав. — Є лише один шлях.

— Який?

— Давайте їх поженимо!

Ця несподівана пропозиція здалась Ан Син Хаку образливою.

Він почервонів, насупив брови й мовчазно витріщився на господаря.

— Що з вами? Вам не подобається моя пропозиція? — спитав Квон Сан Чхор, стурбовано дивлячись на співрозмовника.

Ан Син Хак аж підскочив.

— Повтори, що ти сказав, негіднику! — заверещав він і, розмахнувшись, щосили вдарив Квона в обличчя. У того навіть зуби клацнули.

Торговець заволав від болю.

— Ах ти, свинюко! — кричав Ан Син Хак. — Та навіть якби Квон Хо був твоїм рідним сином, я й то не погодився б! А тут мені, дворянину, пропонують у зяті якесь цуценя без роду-племени!

— Ну, ну, годі, пане Ан,— почав заспокоювати розлюченого гостя Квон Сан Чхор.— Не хочете — то й не треба... Нащо здіймати такий галас? Я просто гадав, що так буде краще...

— По-твоєму, так буде краще? Думаєш, якщо ти вчинив цього байстрюка, то можеш оженити його на дочці дворянина?

— Ну, добре, добре... Не гарячкуйте! Не будемо говорити про це... На світі всім вистачить місця — і Квонам, і Анам, і дворянам, і мужикам. Я ось що подумав. Шлюб покриє всі гріхи і покладе край всім чуткам, які ганьблять наші сім'ї. Саме через це я й запропонував женити Квон Хо на вашій шановній дочці. А зовсім не тому, що хотів поріднитися з вами.

— Ви, певне, вважаєте, що рід Анів і рід якихось там Квонів — одне й те саме? — знову скинів Ан Син Хак.

— А ви як гадаєте?

Господар і гість почали сперечатися про своє походження й зовсім забули про предмет розмови. Зрештою обидва так розпалилися, що мало не зчинили бійку.

4

Ан Син Хак і Квон Сан Чхор скидалися на борців, які намагаються вибрати слухну мить, щоб покласти один одного на лопатки.

Ан Син Хак уперто відкидав усі пропозиції торговця. Кінець кіпцем терпець Квоніві урвався, і він перейшов у наступ.

— Отже, по-вашому, Квон Хо силою взяв вашу дочку? Ан Син Хак розгубився.

«Як гукнеш, так і відгукнеться,— зловтішно подумав Квон.— Спробуй тепер образити мене! Я про тебе такого наговорю — від сорому здохнеш!»

— Гадаю, що Квон Хо не замірявся на честь вашої дочки,— помовчавши, сказав Квон.— Звісно, я не знаю подробиць, проте певен, що молоді люди просто покохали одне одного. А коли так — значить, саме час їх поженити. І мені здається, ви даремно впираєтесь, пане Ан.

Квон Сан Чхор чудово розумів, яку вигоду він матиме після одруження Квон Хо на дочці Ан Сина Хака. Не кажучи вже про те, що й п'ять тисяч вон уцілють, і таємницю Квон Хо буде поховано навіки: не стане ж Ан Син Хак ганьбити свого зятя!

Проте обдурити управителя було нелегко. Він теж чудово розумів: якщо молоді люди поженяться, п'ять тисяч вон вислизнуть у нього з рук.

— Гарзд, досить...— криво посміхнувся він.— Навіщо зайві балачки? Був би Кьон Хо вашим сином, я б іще подумав. Та хто ж видасть дочку за безрідного підкидька!

— Але ж ви запевняєте, що цей підкидьок спокусив вашу дочку! — спалахнув Кьон.— То чи не краще домовитися про шлюб, щоб уникнути ганьби? Якщо ж між ними нічого не було, про яку компенсацію ви говорите? Ваша впертість просто незрозуміла, пане Ан!

Ан Син Хак аж зубами заскреготав від люті. Подумати тільки! Через кляте дівчисько, що посміло зв'язатися з тим щеням, він змушений рахуватися з Кьоном!.. І Сун Ген мерзотниця, не догледіла... Якби не скоїлося це лихо, він би зараз вертів Кьоном як заманеться: адже таємниця народження Кьон Хо у нього в руках! А тепер цей байстрюк усе зіпсував? Ан Син Хак так несподівано зараз Кьон Хо, що, здається, горлянку б йому перегриз, коли б той потрапив йому до рук!

— Ні, не бути цьому! Краще ганьба! — люто вигукнув він.— Я не дозволю губити наш рід!

— У такому разі, на вас чекають великі неприємності,— спокійно зауважив Кьон Сан Чхор.

— Сказав — не віддам дочку, значить, не віддам! — уперся Ан Син Хак.— Ви зобов'язані виплатити мені компенсацію.

— Ну, припустимо, одержите компенсацію,— уїдливо всміхнувся Кьон.— А що буде з вашою дочкою?

— Ні, ви скажіть, заплатите чи ні?

— Звісно, ні.

— Ні? — Ан Син Хак підхопився з циновки.— Ну, гарзд! Ви ще згадаєте мене!

Кьон Сан Чхор насмішковано дивився на нього.

— Мені більше нічого сказати вам, пане Ан.

Тремтячи від люті, Ан Син Хак стрілою вилетів з кімнати. Прийшовши додому, він негайно сів писати скаргу в суд.

5

Вечірнім поїздом Кьон Сан Чхор поїхав до Сеула. Він вирішив дізнатися в Кьон Хо, чи так усе було насправді, як розповідав йому Ан Син Хак.

Несподіваний приїзд батька здивував і стривожив юна-

ка. «Чи не розкрилася моя таємниця!» — подумав він. Та Квон Сан Чхор поставився до нього з такою теплою і ніжністю, що побоювання Квон Хо розвіялися.

Коли хлопець дивився на старого, його охоплювало якесь суперечливе почуття: він усвідомлював, що повинен бути вдячний Квону та його дружині за їхні турботи, але не міг простити їм обману й не знаходив у собі почуттів у відповідь на ніжність і уважність названих батьків. Ця роздвоєність завдавала Квон Хо невимовних страждань.

Квон Сан Чхору теж було нелегко. Торговець розумів, що одне необережне слово — і він втратить сина. А проте саме зараз, у ці важкі дні, старий особливо гостро відчував, який дорогий для нього Квон Хо.

Батько й син обмінялися привітними словами, і Квон Сан Чхор обережно почав ялегку розмову.

— Я хочу спитати тебе про дещо... Будь відвертий зі мною, мій хлопчику, і розкажи батькові все, не криючись... Чи правда, що ти й Гап Сук... Ну, так би мовити, ви...

— Правда! — перервав його Квон Хо.

Старий зітхнув.

— І хто ж із вас винний у цьому? Чому ти мовчиш?.. Відповідай!..

— В усьому винний я, — твердо сказав Квон Хо.

Він ніяк не міг збагнути, чого це батько так докладно розпитує, і про всяк випадок вирішив узяти провини на себе й захистити дівчину. У свій час вона зробила те ж саме — приховала таємницю Квон Хо від усіх, навіть від нього самого.

Квон Сан Чхор був приголомшений признанням сина — в глибині душі він не вірив управителю.

— Ех, синку, синку, що ж ти накоїв! — докірливо мовив він. — Якби Гап Сук не втекла з дому, я, звичайно, поженив би вас, а тепер!.. Пан управитель хоче подати на суд.

— У суд?.. За що? — здивовано спитав Квон Хо.

— Він вимагає п'ять тисяч вон за образу честі його сім'ї... — скрушно зітхнув Квон Сан Чхор. — Як же нам тепер бути?

Квон Хо промовчав. Він думав про інше: управитель усе знає, тому й вимагає гроші. Але як це принизливо, як підло! І його названий батько, і Ан Сип Хак — один одному до пари!

— Гаразд, я готовий оженитися з Гап Сук, коли вона повернеться,— сказав Кьон Хо.

— У тім-то й річ, що пан управитель не хоче цього!..— гірко мовив Кьон Сан Чхор.

— Чому?

Кьон іронічно посміхнувся.

— Ми, бачте, не такого вельможного роду, як він.

— Певне, в нього є інші, вагоміші причини? — обережно спитав Кьон Хо.

— Які там причини! Роздувається від пихи, як жаба, і намагається витягнути якнайбільше грошей. Проте нам з ним сваритися не варто...

Кьон Хо мовчав, похиливши голову,— він усе зрозумів.

— Ну, гаразд,— сказав Кьон Сан Чхор.— Віддам я йому, мабуть, п'ять тисяч і спробую домовитися про одруження. Може, гроші зроблять його податливішим.

Наступного дня Кьон Сан Чхор поїхав у село, залишивши Кьон Хо двадцять вон на кишенькові витрати. Дивлячись на ці гроші, юнак зрозумів, що не зможе більше жити на чужі кошти, бо це соромно й принизливо.

6

Повернувшись із Сеула, Кьон Сан Чхор легайно подався до Ан Син Хака. Той зустрів його насторожено.

— Щось трапилося, пане Кьон? Присядьте.

— Дякую вам. Як ведеться?

— Дякую, добре. А вам?

— Чудово! Чи всі здорові у вашій сім'ї?

— Еге ж, усі!

Отак люб'язно розмовляючи, вони підозріло зиркали один на одного.

— Вчора я їздив до Сеула й говорив з сином,— улесливо почав Кьон Сан Чхор, закурюючи цигарку.— Хлопець усе розказав мені. Ви мали рацію, пане Ан. Повірте, я обурений до глибини душі! Таке накоїти... От дурний хлопчисько!.. Я хочу вибачитися за те, що не повірив вашим словам. Але тоді я був такий приголомшений... Одно слово, тепер бачу, що ви були цілком праві.

Він запобігливо подивився на господаря, намагаючись здобути його прихильність.

— Гаразд, якщо ви самі переконалися у всьому, не будемо повертатися до колишньої розмови. Скажу тільки, що я був дуже, дуже засмучений! Уявіть себе на моєму

місці! Якби це трапилося з вашою дочкою, ви, мабуть, теж не сиділи б склавши руки!

— Так, так, безперечно! — радо підхопив Квон Сан Чхор.— Тоді я трохи погарячкував, але ж я не був упевнений... Ви вже вибачте мені!..— Квон низько вклонився Ан Син Хаку.

Той вишнув груди й переможно погладив рачачі вуса.

— Гм, гм... Так... Справді, вас можна зрозуміти... Ну, а що ж ви тепер... е-е... думаєте робити?

— Заради цього я і прийшов до вас, пане Ан. Вирішив задовольнити ваші справедливі вимоги.

Не вірячи своїм вухам, Ан Син Хак уточнив:

— Ви хочете сказати, пане Квок, що готові віддати п'ять тисяч.

— Авжеж, саме про це й мова.

Очі управителя жадібно заблищали.

— Дуже вдячний вам, пане Квоп,— схилив голову Ан Син Хак.— Ви справді мудро вирішили.

— Ну, що ви...— скромно опустил очі Квон Сан Чхор.

Кілька секунд вони мовчали.

— Але,— озвався Квон Сан Чхор,— я хотів би поговорити з вами ще про деякі речі... Ви дозволите?

— Так, так, прошу.

Ан Син Хак насторожився. Чи не почав хитрий торговець цю розмову лише для того, щоб висунути якусь нову вимогу? Від нього всього можна чекати.

— Як бачите, пане Ан,— улесливо почав Квон Сан Чхор,— я готовий дати вам гроші. Проте що ви скажете, коли я знову запропоную вам домовитися про заручини Квон Хо з вашою дочкою? Цей шлюб назавжди б зняв ганьбу з доброго імені наших родин. Минулого разу ви справедливо зауважили, що самими грішми нам цієї... гм... суперечки не вирішити..

Ан Син Хак відчув, як його дійняли до живого, та не поспішав з необміркованою відповіддю. Йому так і кортіло виляяти Квон Сан Чхора, але ніяк не міг відмовитися від грошей!

— Ну, якщо ви наполягаєте... На світі немає нічого неможливого...— пробурмотів управитель, ще не знаючи, як йому бути.— Але,— похопився він,— я не знаю, де зараз моя дочка, отже, ці заручини...

— Я чув, вона в Токію... Слід розшукати й повернути її додому...

— Гаразд, якщо вона повернеться й не заперечуватиме, хай буде, як ви хочете, я згоден!

— От і чудово! — зрадів Квон Сан Чхор. — Як тільки вона повернеться, я негайно вручу вам гроші. Звичайно, якщо вам буде потрібна певна сума, щоб підготуватися до свята, ви можете отримати її будь-коли, — додав він, побачивши, що Ан Син Хак знову насупився.

Управитель добре розумів хитромудрий розрахунок свого гідного супротивника: Квон вирішив не давати грошей до заручин. Та Ан Син Хак був певен, що зможе обдурити торговця й забрати в нього ті п'ять тисяч. Треба тільки знайти Гап Сук. І Ан Син Хак вирішив негайно її шукати.

УРОЖАЙНИЙ РІК

1

Старий Вон Чхір не міг намиливатися своєю молодою невісткою. Його аж розпирало від гордощів, і він ладен був говорити про Им Чон зранку до ночі. Пак Сон Не теж полюбила вродливу й скромну невістку.

Вранці Вон Чхір всіляко оберігав спокій молодих. Варто було жінці заговорити чи кашлянути, як старий сердито цікав на неї і злякано махав руками.

— Тихше, тихше! Розбудиш...

Пак Сон Не сміялася;

— Та годі тобі! Що вона, дитина мала!

— Нічого ти не розумієш, — незадоволено відповідав Вон Чхір. — Згадай-но краще, з якої вона сім'ї.

Старому хотілося, щоб Сон Не була уважнішою до Им Чон — не обтяжувала її різними господарчими справами. Він осуджував жінок, які упадали коло своїх синів і не жаліли невісток.

«І чому це свекруха з невісткою завжди живуть, як кішка з собакою? — міркував про себе Вон Чхір. — Може, тому, що, старіючи, жінки стають злими й підступними?»

Іноді Вон Чхіру здавалося, ніби саме небо послало йому таку гарну невістку, і тоді він казав жінці:

— Цей шлюб угодний богу... Ми повинні берегти невістку, не ображати її...

— Та хто ж її ображає? — питала Пак Сон Не, приховуючи усмішку.

Вона сиділа на ліжку й не поспішаючи зав'язувала пояс.

Крізь щілини в дверях по підлозі тягло холодом — надворі все вкрилося памороззю. У маленьке, з долоною, віконце ледь пробивався світанок.

— А чи в злагоді вони живуть? — допитувався Вон Чхір.

— Звідкіля я знаю? — знов усміхнулася Пак Сон Не.

— А ти послідкуй за ними... За Ін Доном особливо... Треба розтлумачити йому, щоб не випускав із рук свого щастя. Не буде між ними згоди — вся вина на нас ляже. А в нього знаєш яка вдача... Ану, як не порозуміється з молодого жінкою?

Вон Чхір почистив люльку й багатозначно подивився на Сон Не.

— Ще чого вигадєш — не порозуміється... — незадоволено пробурмотіла стара.

— Мені краще знати, — підвищив голос Вон Чхір. — Він звук отут до сільських дівок, а вона міська!.. З нею інакше треба!.. Второпала?..

— Тихше, ти! — зупинила його Пак Сон Не. — Іншим слова не даєш сказати, а сам кричиш на все горло. Вставав би краще, ніж варнякати.

— Але ж я хвилююсь. Коли взяли в дім дівчину, значить, нам за неї і відповідати. Тобі теж не завадило б про це подумати.

— І чого ти причепився, що до неї тут погано ставляться?.. Годі вже базікати, а то вона й справді втече від нас.

Вон Чхір замовк, але подумки вирішив дати старій доброго прочухана, якщо вона посміє образити Им Чон.

За стінкою почулося шарудіння. Вон Чхір штовхнув жінку в бік.

— Йди-но, мати, скажи їй, хай поспить ще трохи.

— Отакої!.. Даватиму я їм вказівки!.. Самі, либонь, знають, коли вставати! — Пак Сон Не засміялася й вишла надвір.

Старий ще трохи полежав, потім встав, одягнувся і, взявши сашку, подався на поле, щоб допомогти Кім Сон Дару. В селі вже почали готуватися до сівби.

Почувши тиху розмову старих, Им Чон швидко одяглася і вийшла з хати. Примруживши заспані очі, вона з насолодою вдихала свіже ранішнє повітря.

— Ти чого так рано встала? — ласкаво запитала Пак Сон Не. — Полежала б іще...

— Я вже виспалася, — ніяковіючи, відповіла Им Чон.

Пак Сон Не окинула невістку швидким пильним поглядом. У шовковій рожевій кофтинці, ошатній синій спідниці та білому фартусі Им Чон здавалась особливо гарною. В її густому волоссі виблискувала золота шпилька, а на пальці була золота обручка.

Що їй казати, багату жінку привів Ін Дон у дім! Скільки дорогих речей привезла вона з собою!

Раніше син спав, укриваючись якимсь подертим рядном, а тепер Им Чон пошила йому гарну шовкову ковдру... Та хіба справа тільки в ковдрі! Після одруження Ін Дона в хаті з'явилося багато інших речей: срібні ложки, палички для їжі, латунні каструльки, таза, тарілки і навіть велика тристулкова шафа.

Щоправда, вона була надто високою для низьких стель убогої хати Вон Чхіра і їй довелося покласти на підлогу боком, але це було не так уже й важливо.

Щодо вроди Им Чон, то свекруха не вважала це найбільшою перевагою багатії невістки — вродливі дівчата народжуються і в бідних сім'ях. Взяти хоча б Ін Сун. Одягти її як слід, то вона не поступиться Им Чон. Добре вдягнена людина має зовсім інший вигляд! Недарма кажуть: одяг — крила людини.

«А втім, — розмірковувала Пак Сон Не, — справа не тільки в одязі — без грошей теж далеко не полетиш».

Пак Сон Не все життя прожила в злиднях і турботах, і от тепер доля віддячила їй. Старій здавалося, що з появою Им Чон у дім прийшов достаток. Недарма на селі з заздрістю говорили про одруження Ін Дона. Та й сама Пак Сон Не полюбляла хвалитися багатією невісткою.

Глянувши ще раз на Им Чон, Сон Не взяла глек, поставила його собі на голову й пішла до джерела, де вже зібралися сусідки — мати Су Дона, мати Сан Буна й мати Пак Дона. Перебиваючи одна одну, вони знову й знову обговорювали подробиці одруження Ін Дона.

— Оце вже пощастило, так пощастило! — говорила Мак

Донова мати.— Ні сіло ні впало оженився на такій багачці!

— А придане! — підхопила мати Сан Буна.— Лише шовкових ковдр штук десять!

Су Донова мати так і ахнула. А мати Сан Буна, в уяві якої одна віскозна ковдра перетворилася на десять шовкових, із запалом розводилася про багатство Им Чон.

— От побачите, тепер і Вон Чхір розбагатіє,— закінчила вона.

Су Донова мати набрала половинкою вишкрябаного гарбуза повний глек води й поставила його на голову, підклавши малесеньку очеретяну підставку.

— Еге ж, Вон Чхір добре пристроїв своїх дітей,— сказала вона.— Дочка на фабриці працює, син оженився.

Мати Мак Дона подивилась на неї, плеснула в глек ще один черпак води і мовила:

— Вдовиця, мабуть, допомагатиме Им Чон: це ж її найменша дочка.

— Скажіть, а чи правда, що Вон Чхір приятелює з Хі Чжуном? — втрутилася ще одна жінка.— Кажуть, він навіть був у них сватом?

— Так, так, я теж чула, це він просватав Им Чон,— підхопила мати Су Дона.— Чому б і вам,— звернулася вона до матері Мак Дона,— не попросити Хі Чжуна знайти синові якусь дівчину?

— А що? І попросу! Він чоловік хороший, нам усім треба дружити з ним.

Почувши чийсь кроки, жінки замовкли. До джерела наближалася Пак Сон Не. Сусідки почали розчулено усміхатись і в один голос привітали свекруху Им Чон.

3

Пак Сон Не вже встигла двічі сходити по воду, а Ін Дон все ще вилежувався. Він вставав тепер набагато пізніше, ніж до одруження, хоч вечорами вже не ходив гуляти й сидів удома. Ніжна врода молодої дружини, її гарне обличчя, біла шкіра, що просвічувала крізь тонкий шовк, дуже хвилювали юнака. Ін Дон помітно схуд і змарнів.

— Він ще не вставав, цей лежень? — спитала невістку Пак Сон Не.

— Ще ні...

— От сонько, треба його розбудити...

Пак Сон Не розвела вогонь під казаном для рису, потім пішла до кімнати молодих і зазирнула туди.

— Гей, вставай! Чувш? Вставай, досить тобі спати.

Ін Дон солодко позіхнув і натягнув ковдру на голову.

— Вставай, нема чого валятися,— шарпала його мати.— Скоро сонце зійде, треба гній на поле вивезти, дрова принести.

— Спати хочеться...— Ін Дон солодко позіхнув, розплющив очі й глянув на матір, яка обурено дивилася на нього. Потім засміявся. Пак Сон Не не витримала й стусонула його кулаком у бік.

— Ану вставай, ледащо. Геть розлінився! Вставай, не ганьби сім'ю.

— А яка ж тут ганьба? — сказав Ін Дон.— Мені хочеться спати, я й сплю...— Не встаючи з ліжка, він потягнувся за люлькою, дістав її і натоптав тютюном.

— Усі давно встали, а ти...— не вгамовувалась мати.— Може, тобі вночі погані сни сняться? — Пак Сон Не усміхнулася. Вона пригадала, як жартували сусідки, кажучи, що її сину, напевне, сняться тепер погані сни, бо він не звик спати під такою розкішною ковдрою.

— Які там сни? — зніяковіло сказав Ін Дон.— Нічого мені не сниться.

— То чого ж ти так довго спиш? Як будеш лежнем — жінка втече. Кажуть, таке вже трапилося з одним чоловіком.

— Втече? Ну то й що? Оженюся ще раз.

Ін Дон відкинув ковдру й почав одягатися. В кімнаті було вже зовсім видно.

— Ти що, здурів? — Як це — «ще раз»? — перелякано прошептала Пак Сон Не, вказуючи очима на кухню, де була Им Чон.

— Ну, ну, я пожартував...— усміхнувся Ін Дон.

— Отож-то! І як тільки в тебе язик повертається такі дурниці плести! Та не здумай за дівками бігати... Батько з матір'ю із шкури вилазять, а тобі байдуже?

Пак Сон Не зовсім засмутилась.

— Зрозумій, на нас зараз усе село дивиться. Люди, мабуть, сміються з тебе! — вичитувала вона синові.— Ти уже дорослий, жонатий, а все пустуваш, мов дитина. Ну скажи, хіба це схоже на чоловіка — цілий день валятися в ліжку? А мені потім червоніти за тебе?..— Мати розпаллялася дедалі більше.— Ну, от що,— зненацька вигукнула вона.— З завтрашнього дня можеш забиратися

до своїх сільських приятелів і хропти там скільки влізе, а вдома щоб я цього більше не бачила!

— Ну, годі, годі, мамо, заспокойтесь. Я зараз устану.—
Ін Дон спохмурнів.

Пак Сон Не вийшла у двір і тихо сказала невістці:

— Іди, прибери постіль.

— Добре,— слухняно відповіла Им Чон.

4

Ін Дон убрався в короткі штани, одягнув поверх сорочки жилетку і вийшов з кімнати. Він попрямував у дальній куток подвір'я розгрібати гній, як раптом почув ніжний голосок Им Чон.

— Ви змерзнете... Одягніть ось це.— Вона подала йому тілогрійку. Ін Дон вдячно посміхнувся. Він не міг надивитися на свою молоду дружину. «І чому жінки мають над нами таку владу?» — подумав він, а вголос сказав:

— Я ж буду гній розкидати...

— Все одно — змерзнете,— наполягала Им Чон. У глибині душі вона не дуже турбувалася про здоров'я чоловіка. Просто їй хотілося, щоб він мав пристойний вигляд.

Ін Дон надів тілогрійку і взявся до роботи. Він розкопував сапою купу гною біля хліва й накладав його в широку верейку. Від гною йшов теплий пар. Ін Дон глянув на теля й подумав: «Дивись, як виросло за літо».

Им Чон згорнула ковдри, поклала їх у скриню й підмела підлогу. Підійшовши до дверей, вона якийсь час з прихованим невдоволенням спостерігала за тим, як Ін Дон порастає коло купи гною. Чому її сестри вийшли заміж за освічених людей, а їй судилося стати жінкою простого селянина?.. Молода жінка тяжко зітхнула.

Наче вгадавши її думки, Пак Сон Не завела з Им Чон розмову про сина. Почавши здалека, вона довго говорила про Ін Дона, мовляв, який він хороший чоловік, хоч і важкий на вдачу, а потім додала, що син дуже зайнятий господарством і тому має такий неохайний вигляд. Пак Сон Не просила невістку не ображатися на Ін Дона — адже не одяг красить людину; ну, а до важкої вдачі можна звикнути.

Им Чон, усміхаючись, слухала Пак Сон Не. Свекруха й не здогадувалася, що саме важка вдача та впертість Ін Дона припали до вподоби молодій жінці, а засмучувало її зовсім інше.

Им Чон усе життя мріяла здобути освіту й дуже шкодувала, що мрія її не здійснилася. І от тепер вона має такого неосвіченого чоловіка. Щоправда, Ін Дон не схожий на інших селян, які тільки й знали свою важку чорну роботу,— він закінчив два класи початкової школи, добре знав абетку й трохи розумівся на ієрогліфах. Якби не це, Им Чон нізащо б не вийшла за нього заміж. А все-таки Ін Дон був простим селянином, і це дуже засмучувало молоду жінку. До того ж її дратувала його неохайність.

Одного разу, коли Ін Дон зібрався на базар у тій самій жилетці, в якій працював у полі, Им Чон не витримала й покаржилася Пак Сон Не. Стара хотіла примусити сина переодягнутися, але той байдуже знизав плечима:

— Хіба не однаково? Адже ми — селяни...

Коли Им Чон дізналася, що у вечірній школі поновлюються заняття, вона запропонувала чоловікові разом ходити туди. Несподівано для неї Ін Дон охоче погодився.

5

Вечірня школа при молодіжному клубі була переповнена. Тому селяни Вонтхо збиралися тепер у хаті Хі Чжуна, де була лише одна велика кімната, і навчалися в дві зміни — спершу жінки, потім чоловіки. Про початок займають сповіщав дзвіночок, в який тельняк Ін Сон.

Хі Чжун викладав своїм учням корейську мову, арифметику і краснопис. Та крім цих обов'язкових предметів, він часто розповідав селянам про всесвіт.

Учні слухали, затамувавши дух. Хі Чжун наче відкривав їм очі, здавалося, світло, яке засяяло перед ними в непроглядній п'єтмі, ставало дедалі яскравішим.

Хі Чжун розповідав, що не Сонце рухається разом з небозводом навколо Землі, а, навпаки,— Земля обертається навколо Сонця; що дощі йдуть не тому, що «протікають небеса», а тому, що на землю повертається волога, яка піднялася з неї у вигляді випарів; що блискавка й грім — зовсім не гнів неба, а електричні розряди; що людина може поставити електрику собі на службу.

Розповідав він також, що всі люди мають спільних пращурів і що все суще складається з однакових однорідних часток.

Але найбільше вразила селян розповідь Хі Чжуна про

те, як людина підкоряє природу, як примушує її служити собі.

«Так, людина все може... Все на землі створено її руками»,— часто думав, слухаючи вчителя, Ін Дон.

Одного вечора, повернувшись додому після школи, Ін Дон застав дружину за шиттям. Побачивши його, Им Чон відклала роботу.

— Що це ти шиєш? — спитав Ін Дон.

— Куртку,— тихо відповіла Им Чон.

— Кому? Мені?..

— Так.— Вона подивилася на чоловіка з милою й лагідною усмішкою. Він нахилився, помацав матерію й похитав головою.

— Не пасує ця тканина мені... простому селянинові... Им Чон образилася.

— Коли шию з шовку, ви кажете, що вам не подобається шовк, а тепер і простий коленкор не підходить. Що ж ви хочете?..— Вона низько схилила голову.

Ин Дону стало шкода дружини.

— Поший мені щось простіше,— ласкаво всміхаючись, сказав він.— Ну, подумай сама, хіба можна в цьому працювати? Ледь піднатужишся, і все порветься. Така одіж не для мене, а для якого-небудь ученого мужа.

— Але ж це не робоча куртка, а святкова...

— Все одно, не личить нам одягати те, що носять різні там гультіпаки.

— Та коли є можливість...— почала Им Чон і вмовкла. Ін Дон зрозумів, що вона хотіла сказати. «Е, панночко, не за того, мабуть, заміж пішла»,— подумав він з гіркою тою. Помовчавши трохи, Ін Дон лагідно взяв дружину за підборіддя й підняв її обличчя.

— Ну, гаразд, не сердься, вдягну я цю куртку,— сказав він примирливо.— Але більше таких не ший. Возишся з цим ганчір'ям, як мала дитина... Краще б почитала. Що ви сьогодні в школі проходили?

Він узяв хрестоматію.

— Давай повторимо разом.

Им Чон полегшено зітхнула й сіла біля чоловіка, зазираючи в книгу.

Почувши їхні голоси, Пак Сон Не прислухалася.

— Ану, почитай мені...— долинув до неї голос сина.

Настала гаряча пора — почалися жнива.

Вон Чхір із сином цілі дні проводили тепер у полі. Не відставала від них і Пак Сон Не. Доручивши всі хатні справи невістці, вона зранку до ночі збирала боби, кукурудзу, перець.

Як відомо, Им Чон була дочкою шинкарки. Мати змалечку привчила її до домашньої праці, і молодичка із задоволенням поралася по хазяйству. Все йшло гаразд в її вправних руках. Страви, приготовлені невісткою, були смачнішими, ніж у самої Пак Сон Не. І свекруха не могла натішитися молодою хазяйкою.

На полі Вон Чхіра не було зрошувальних каналів, і тому врожай на його ділянці цілком залежав від погоди. Цього року, на радість селянам, одразу ж після висаджування розсади випали рясні дощі. Рис уродив на славу. Сусіди, які допомагали Вон Чхіру збирати врожай, запевняли старого, що збрали не менш як двадцять сом.

— Врожай гарний, це так, — погоджувався з ними Вон Чхір. — Але орендна плата велика...

І справді, поміщик Мін Пхан Со, володар земель Вонхо, забирав у селян майже половину врожаю. Призначаючи орендну плату, він враховував систему зрошення кожної ділянки. З полів, зрошуваних каналами, поміщик стягав плату з обмолоту, а з таких ділянок, як у Вон Чхіра, орендарі платили Мін Пхан Со за кожний мачігі — незалежно від зібраного врожаю. Пояснювалося це дуже просто: поливний ґрунт давав більше зерна, ніж суходільний.

Вон Чхір із сином вклали чимало коштів у свою ділянку. Їм довелося купити в позику близько трьох сом добрив, які коштували дуже дорого. Тепер старий намагався підрахувати, що в нього залишиться, коли він розплатиться з боргами, а боргів у Вон Чхіра було чимало. Тільки за весілля він був винний більш як тридцять вон.

Та головне, що турбувало Вон Чхіра, — це осінні ціни на рис. Він знав: якщо ціни на ринку будуть надто низькими, всі його зусилля пропадуть марно. «Якби дали по десять вон за сом, тоді можна було б ще прожити зиму», — думав старий.

Розрахунки Мін Пхан Со були безпомилковими. Яким би ґрунтом не користувалися орендарі — зрошуваним чи богарним, яким би не був урожай з ділянок, хай

навіть найвищим, — прибуток ішов поміщикам, а селяни все більше впадали в борги.

Останні роки Мін Пхан Со, як і інші поміщики, почав використовувати на своїх полях мінеральні добрива. На перший погляд могло здатися, що це вигідно й поміщикові, й орендареві. Насправді ж весь прибуток ішов землевласнику.

Добрива коштували дорого, і поміщики намагалися більшу частину витрат покрити за рахунок орендарів. Навіть «найдобріші» поміщики платили за добрива тільки половину.

Важким тягарем лягло на селянські плечі ще одне нововведення: тепер поміщики примушували прополювати поле три-чотири рази, а не двічі, як раніше. А тих, хто відмовлявся це робити, заносили в чорні списки й позбавляли навіть того мізерного клаптика землі, яким вони володіли. Життя селян ставало дедалі важчим.

Щоправда, врожаї підвищувалися, але кому це було вигідно?

Якщо на поле в десять магіє селянин витрачав п'ять сом добрив, урожай зростав на три сома. Половину селянин віддавав поміщикові, половину продавав. Риначна ціна рису була десять вон за сом. Отже, селянин одержував від продажу рису п'ятнадцять вон. Але він ще мав розплатитися за добрива. За літо набігали проценти, і восени орендар мусив виплатити поміщикові по дві з половиною вони за кожний сом. Таким чином, у селянина залишалося тільки дві вони п'ятдесят чон прибутку. А ще треба було платити податки.

Коли врахувати, що ціни на рис неухильно знижувалися, а на добрива — зростали, стане зрозуміло, яку «вигоду» мали від усіх цих нововведень селяни...

Так... Тяжке життя в селянина... Влітку він з надією дивиться на небо: чи не пошле воно благодатний дощ, а восени з жахом чекає зниження цін на рис...

7

Особливо різко падали ціни на рис восени. Лише один раз — перед першою світовою війною — вони трохи піднялися, але незабаром упали знов. Цього року за кин¹ зерна платили лише три-чотири чони — вдвічі менше, ніж

¹ Кин — давня корейська міра ваги, дорівнює 0,6 кг.

минулої осені. Тому поміщики, як завжди, затримали рис осіннього врожаю до літа — влітку ціни на ринку зроста-ли. Саме тоді поміщики й готувалися відчинити свої ко-мори. Вони чудово знали, що орендарі, в котрих на той час кінчались усі запаси рису, дадуть за нього будь-які гроші.

Одразу ж після збирання рису Вон Чхір пішов у во-лость — дізнатися про ціни на зерно. Дорогою додому стар-ий вирішив провідати матір Им Чон.

Шинкарка з радістю зустріла свого нового родича. Вона запросила його в кімнату, пригостила вином. Вон Чхір випив і поліз був за грішми, але мати Им Чона рішуче заперечила:

— Ні, ні, навіть не думайте! Ви прийшли до своєї рід-ні. Пригостити дорогого гостя — мій обов'язок.

Люб'язність господині потішила Вон Чхіра. Він задо-волено посміхнувся і сказав:

— Ну, коли так... Дуже вдячний вам. Хоч мені якось і незручно... Адже я прийшов з порожніми руками...

— Та що ви, що ви... Я завжди рада вас бачити. А чи зятьок мій не збирається завітати до мене?

— Хто, Ін Дон? Ні, він з самого ранку допомагає су-сідам у полі. Самі розумієте, яка зараз пора.

— Це так, пора зараз гаряча... Ну що ж, як буде віль-ніший, хай заходить.

— Звісно, зайде... А знаєте, ціни на рис знову впали!..

Вон Чхір щойно побував у крамниці, де торгували зер-ном нового врожаю, і дізнався, що в цьому році маль-рису коштуватиме лише вісімдесят чон.

Шинкарка тяжко зітхнула.

— Кажуть, за сом рису дають тепер менше ніж п'ять вон.

— Оце тобі маєш...— скрушно похитав головою Вон Чхір.— Горе, та й годі...— Він облизнув пересохлі губи й додав журливо.— Отже, даремно ми цілий рік із шкури лізли...

— Так, лихі настали часи,— підтримала його господин-я.— Від торгівлі теж самі збитки. Хто горілку питиме, коли кишені порожні?

Вона зітхнула, розкурила люльку й, обтерши мундштук поясом, подала її Вон Чхіру. Той мимоволі подумав, що кому-кому, а їй, мабуть, живеться непогано,— он яка товста шия...

Повертався Вон Чхір додому, тужливо похиливши голову. От тобі й врожайний рік! Гірший за неврожайний. А як сподівалися, як ждали цього врожаю!

Повечерявши, Вон Чхір вирішив відвідати Кім Сон Дара. Вийшовши на вулицю, він почував селом. Селяни були зайняті звичайною роботою — сукали зав'язки, готували солом'яні мішки під рис.

Подвір'я Кім Сон Дара було залите білим світлом місяця. Там уже зібралися селяни, які почули сумну новину. Прийшов туди й Хі Чжун.

У всіх були похмурі, стривожені обличчя, нікому не хотілося розмовляти.

— Годі, живі будемо — не помremo! — порушив важку мовчанку Док Чхір. — Чого похнюпилися?..

Ніхто не відгукнувся на жарт. П'ять вон за' сом рису!.. Нечувано!.. Кожний думав про невідворотне лихо, яке повисло над його домом. Старі зітхали, похитуючи головами.

8

Вон Чхір із сином домовилися молотити рис разом з Кім Сон Даром і Су Доном — так було легше працювати.

У призначений день вони встали задовго до світанку. Ін Дон запряг у візок вола й поїхав у поле вантажити снопи, а Вон Чхір лишився вдома, щоб готувати мішки й зав'язки.

Надворі було темно й морозно. Від хати до хати йшов перегук півнів. У маленьких віконцях один за одним, немов світлячки, засвічувалися вогники каганців. З коминів здіймалися струминки диму — хазяйки готували сніданок.

Вузька рожева смужка на сході дедалі ширшала. Проте до сходу сонця було ще далеко. На полях за селом, немов солдати, що розсипалися ланцюгом, темніли рівними рядами снопи.

Знайома з дитинства картина сповнювала душу Ін Дона хвилюванням і гордістю, хоч ще недавно він не бачив у ній нічого особливого.

Тепер юнак на все дивився іншими очима. Велика сила праці захоплювала його. Подумати тільки — лише кілька тижнів тому тут жовтіло море рисового колосся, а сьогодні стоять рівненські ряди снопів. Міне ще два-три дні — і на спорожнілих полях не залишиться жодно-

го зернятка рису. Навесні поля вкриються смарагдовою зеленню розсади, а до осені знову вберуться у золото. І все це робиться руками людини!

Багато чого відкрилося тепер Ін Дону. Немов до цього часу він спав міцним сном, а тепер прокинувся і по-новому подивився на звичайні речі. І пробудженням своїм Ін Дон завдячував Хі Чжуну.

Хі Чжун раніше від інших зрозумів, яку величезну силу дають людині знання, і намагався навчити селян усього, що знав сам.

До зустрічі з Хі Чжуном Ін Дон жив, як і всі його односельці. Жалюгідним і темним було це життя. Нічого не помічали селяни, втупившись у крихітний клаптик землі, бо від нього залежало їхнє існування. Але клаптик цей, що заступав собою безмежний світ, не міг позбавити людей віковичних злиднів і приниження. Важко, нестерпно жити, зарившись у землю, але не можна й забувати про землю, яка годує тебе. Де ж вихід? Як знайти його?

Хі Чжун знав цей вихід — треба вчитися. Тільки знання допоможуть людині вибрати правильний шлях у житті. Ін Дон часто згадував слова вчителя: «Знання — це живлюща волога, до якої тягнуться стражденні».

Чому ж друзі Ін Дона, замість того щоб припасти до цього джерела, не цікавляться, як і раніше, нічим, крім своїх нікчемних бажань? Для Мак Дона, наприклад, головне в житті — жінка, для Хак Сама — горілка, а Све Дика не відтягнеш від карт. Як примусити людей стати іншими? Як розворушити їх, щоб вони прокинулися від важкого сну?

Поринувши у свої думи, Ін Дон звичними рухами збирав снопи, які лежали край дороги, і клав їх на воза. Віл стояв тихо, байдуже ремигаючи, й пускав слину. Купи соломи були вкриті сріблястою памороззю.

Під вагою зерна згинається спіле колосся, — апетитне, наче молодий качан кукурудзи, — так і хочеться вп'ястися в нього зубами.

Ін Дон насилу підняв останній важкий сніп і подумки прикинув, скільки вони матимуть зерна після обмолоту та яка цього року буде виручка. Він поділяв турботи батьків про врожай, бачив, що серед цих турбот пройшло все їхнє життя. А яка з того користь?

Промені сонця відтісняли нічну імлу далі й далі, і певдовзі над широкою долиною радісно заголубило високе небо. На серці в Ін Дона стало раптом так легко, наче яскраве сонце, що осяяло поля і сопки, зазирнуло йому в душу й зіграло її своєю ласкою.

Ін Дон рушив додому, поганяючи вола. Проходячи повз курінь Пан Ге, він пригадав бійку з Мак Доном і посміхнувся: «Ну й дурень же був я!»

З боку села долинав глухий перестук цівів — селяни почали молотити.

9

Сьогодні Ан Син Хаку довелося попрацювати. У село наскочив урядовий контролер, і управитель із самого ранку ходив по дворах, наглядаючи за тим, як іде молотьба.

Це було втомливо, і Ан Син Хак бурчав собі під носа: «От якби вони молотили по черзі, а не всі разом, було б легше...» Він зазірав у кожний двір, покрикував на селян, розгортав обмолочені снопи і здіймав страшенний галас, коли знаходив у снопах хоча б одне зернятко.

Зайшовши на подвір'я Кім Сон Дара, управитель накинувся на Све Дика:

— Що це таке? — заволав він, показуючи на щойно зв'язаний сніп. — Ану, обмолоти ще раз!

Све Дик мовчки підкорився.

Постоявши ще трохи, Ан Син Хак з похмурим виглядом попрямував до хати Су Дона. Селяни з ненавистю дивилися на управителя.

— Дати б тобі під зад ногою! — люто сплюнув Све Дик.

— Із шкури лізе, гадина, аби тільки поміщикаві догодити, — підтримав його Кім Сон Дар і процідив крізь зуби: — Либонь, думає, собака, що поглядшає від двох зерняток?

— Цей мерзотник гірший за контролера! Недарма кажуть: «Злу зовицю ненавидять більше, ніж битливу свекруху».

— Вислужується перед поміщиком, хоче довше в управителях побути, — сказав Хі Чжун, який саме непомітно підійшов.

Усі обернулися.

Хі Чжун привітався і жартівливо звернувся до Кім Сон Дара:

— Ей, дядечку, почаствуєш, якщо допоможу?

— А чом би й ні! — відгукнувся Кім Сон Дар. — Я вже й так хотів за тобою посилати, а ти сам з'явився.

Зав'язуючи сніп, старий гірко посміхнувся:

— Скоро, мабуть, кожний колосок доведеться молотити, щоб жодне зернятко не пропало. Зовсім подуріли від жадоби — навіть солому, й ту забирають.

— Давно вже час машинами молотити, — сказав Хі Чжун.

— То нехай поміщик дає кожному молотилку, — відгукнувся Кім Сон Дар.

Всі засміялися.

— Бач, який хитрий! Так він тобі й подарує.

Кім Сон Дар сплюнув і похитав головою.

— Авжеж, цього ми не діждемося...

Хі Чжун замислився, дивлячись кудись удалину!

— Прийде час, і все робитимуть машини... І рис саджатимуть інакше, квадратами. І зерно на токах будуть просіювати й зважувати. Ті, хто мають великі поля, вже зараз це роблять.

— Може, так воно й буде, — відповів Кім Сон Дар. — Торік я сам бачив таке господарство. Там і орендну плату брали не як у нас, а зерном. Я вирішив подивитися, чи немає там якогось обману. Приходжу на тік і бачу: зерно з молотилки сиплеться по жолобу просто в мірку, з мірки його пересипають у мішки й зав'язують фабричною тасьмою, потім відправляють на станцію, а звідтіля — в Ічон або Кунсан. Наче все по-чесному.

— Це добре, коли так, — втрутився у розмову Док Чхір. — А от я інший випадок знаю. Один багатій у Кончжу, на прізвище Кім, заплхнув у ваги гирку й обважував селян. От і виходить, що такі поміщики, з машинами, ще гірші за нашого Міна.

— Я пам'ятаю цей випадок, — сказав Кім Сон Дар. — Про це тоді в газетах писали. А взагалі, багатії тільки теревенять про справедливість, а самі ладні останнє забрати.

Те, що розповів Кім Сон Дар, було правдою. Чимало великих поміщиків господарювало тепер по-новому. Багатії побудували великі токи, придбали молотилки. Восени на тік приходили орендарі. Після обмолоту рис про-

віювали, насипали в мішки й зважували. В кожний мішок уміщалося по сому рису.

Проте це був уже не той сом, що раніше. У новий сом входило майже вдвічі більше зерна, ніж у старий,— молотилки й віялки обкочували рис зернятко до зернятка, на ваги не потрапляли ні дрібні камінці, ні пісок. При зважуванні враховувалась кожна дрібниця — навіть вага мішка. Крім цього, тепер чомусь вважалося, що в сом входить двісті кин зерна, а не сто шістдесят, як раніше. Дехто пояснював це зручністю рахунку: якщо в мачігі двісті пхьон, то краще вважати, що з кожного пхьона збирають по кину зерна.

Така «зручність рахунку» була дуже вигідна землевласникам. Збільшилися прибутки поміщиків: адже орендну плату, як і досі, вимірювали в сомах.

Так, цивілізація не полегшила життя селянам. Навпаки, їм стало ще важче...

Кім Сон Дар усе-таки вмовив Хі Чжуна випити чашечку горілки. Той подякував хазяїну й пішов до Ін Дона.

Там працював кращий молотник села Квак Чхом Чжі. Рухи старого були по-юнацьки спритними й швидкими. Молодь щосили намагалась не відставати від нього: Особливо важко доводилося Ін Дону — він ніяк не міг встигнути за старим.

Молода дружина Ін Дона жодного разу не вийшла у двір — вона наче соромилася праці свого чоловіка. У домі матері, Им Чон звикли бачити багатих, випещених відвідувачів, що сипали грішми й замовляли дорогі страви. Вони були чисто вдягнені, трималися поважно, з гідністю, розмовляли мовою освічених людей. Звичайно, Ін Дон міг би одним ударом звалити будь-кого з них, та хіба справа тільки в силі?

Працювали до полудня. Посеред двору росла купа обмолоченого зерна. Час від часу краї її злегка обмітали, прибираючи сміття. І чим вище ставала гора рису, тим веселіше працювали люди.

— Оце так колосся! Товсте, наче змії. Ніколи такого не бачив! — весело вигукнув хтось.

Обідали під великим тінистим деревом.

За давнім звичаєм, Квак Чхом Чжі зробив пожертву духові обмолоченого зерна — кинув на землю ложку вареного рису, плеснув з чашки трохи горілки і лише після цього почав їсти.

Мак Дон не міг натішитися плодами своєї праці.

— Ач, скільки намолотили, мабуть, сом із тридцять буде...

— Сідай-но попоїж краще. Там і двадцяти нема,— засміявся Ін Дон, садовлячи Мак Дона біля себе.

Юнаки засперечалися. Кожний із запалом доводив свою правоту. Старий Вон Чхір, усміхаючись, слухав їх.

11

Після обіду селяни трохи перепочили й знову взялися за роботу — треба було провіяти рис і насипати його в мішки. В далекому кутку двору було вже приготовлено вінички, мішки й зав'язки.

Не встигли почати роботу, як з'явився Ан Син Хак. Він увійшов тихо, крадькома, немов злодійкуватий кіт. Управитель боявся, щоб селяни не приховали частину зерна, насипавши в мішки сміття.

Розмова враз урвалася, гарного настрою як не було.

Люди працювали мовчки, відчуваючи на собі підозрілий погляд Ан Син Хака. Вони знали, що після управителя надійдуть інші «гості». І справді, надвечір у селі з'явилися незнайомі люди. Вони повільно проходили повз двори, уважно роздивляючись мішки з зерном. Услід їм люто гарчали собаки.

Учуявши наживу, завітав і Квон Сан Чхор. Посидівши трохи в Ан Син Хака, він пішов дворами боржників. Квон завжди вимагав, щоб орендарі повертали борг одразу ж після обмолоту, — такий голоті давати відстрочку до наступного року було ризиковано. Інша річ, люди з достатком — ці повернуть борг і через кілька років!

Передусім лихвар зайшов до Вон Чхіра. Весною, на прохання Хі Чжуна, Квон Сан Чхор позичив йому п'ятнадцять вон на одруження сина. Тепер Вон Чхір мав сплатити борг.

Уздівши лихваря, старий здригнувся, наче то була отруйна змія. Квон Сан Чхор зиркнув на мішки.

— Бачу, врожай у тебе на славу.

— Так, так, урожай гарний, — поспішив погедитися Вон Чхір. — А я й не знав, що ви завітаєте до нас... А то б припас для вас винця...

— Звідки ти взяв, що я п'ю? — грубо відказав Квон. — Краще працею, ніж язиком молоти. — Він махнув рукою

і пішов далі. «Кінчай швидше та віддавай мені мою частку»,— було написано на його обличчі.

Мішки стояли, жадібно роззявивши ненаситні пащі. Вон Чхір взявся до роботи. Невдовзі було наповнено останній мішок. І раптом Вон Чхіру стало так сумно, ніби він поклав у труну близьку людину. Зараз труну опусять у могилу, і людина зникне. Так само і рис, його рис назавжди йде з рук, які любовно виростили його...

Цього року врожай був гарний. Після обмолоту у Вон Чхіра лишилося п'ятнадцять сом. Але дві тисячі кин доведеться віддати за оренду, а ще треба заплатити за добрива, роздати борги, внести податок сільському й квартальному старо́стам, дати трохи рису управителеві для «зразка», заплатити за підвіз... От і виходило, що у Вон Чхіра лишиться не більше як п'ять сом.

Вон Чхір підрахував подумки витрати і тужливо схилив голову. Сусіди співчутливо зітхали.

— Отже, марно старалися? — сказав Квак Чхом Чжі, подивившись услід Квон Сан Чхору.

Він напхав люльку й сів навпочіпки посередині двора.

— Добре, що хоч трохи лишилося,— зітхнув Вон Чхір.

— Ну й ненажерлива лелька у цього Квона,— розлючено вигукнув Квак Чхом Чжі.— І ніде не сховаєшся від нього...

— Тільки для того й працюєш, щоб ще раз позичити.

— Отож-бо й воно...

ГАП СУК

1

Дівчата примушували Ін Суң знову й знову розповідати про братове весілля. Їх цікавило геть усе: і скільки гостей було на весіллі, і чим пригощали, і як жених надів на палець нареченої обручку, і що сказав Хі Чжун, вітаючи молодих.

Цілий тиждень ткали обговорювали подробиці цієї події. Наймолодші з цікавістю прислухалися до зауважень подруг і малювали в своїй уяві привабливі картини сімейного життя. Старші дівчата, чия юність пройшла в брудних і похмурих цехах фабрики, теж мріяли про

щастя, хоч до заміжжя ставилися досить скептично. «Ще невідомо, чим скінчиться це одруження», — казали вони, згадуючи безрадівне життя своїх заміжніх подруг.

Розповіді Ін Сун про весілля пагадували ткалям рідні місця, батьків і друзів, що залишилися вдома. Збираючись гуртом під час недовгих годин відпочинку, дівчата з гіркотою говорили про своє тяжке життя, про втомливу й одноманітну роботу...

На фабриці владно прогудів гудок, і подвір'я одразу ж заповнили люди — скінчилася денна зміна.

Ін Сун вийшла з цеху разом з новою робітницею, яку звали Ок Хі. Це була вродлива, струнка дівчина, трохи вища за Ін Сун. Вона здавалася культурною й освіченою, трималася просто, але з гідністю.

Короткий осінній день давно погас, але місяць ще не зійшов, і надворі було темно. Дівчата неквапливо пішли до водопровідного крану помити руки.

— Втомилася? — з жалістю дивлячись на подругу, спитала Ін Сун.

— Пусте, звикну, — всміхнулася Ок Хі, витираючи руки носовичком.

— Коли я прийшла на фабрику, — вела далі Ін Сун, — то думала, що не витримаю — так у мене все боліло...

— От і в мене зараз страшенно ломить поперек, — призналася Ок Хі.

Ін Сун розуміюче кивнула.

— Мені здавалося, наче порізали все тіло.

Дівчата зайшли до їдальні, з'їли квасолі з мариновапою редькою і подалися в гуртожиток. Це був довгий незатишний будинок; поділений перегородками на маленькі кімнати з прибудованими до них кухоньками й верандами. Веранди виходили у двір, обгороджений високим парканом.

Іноді у вузькі віконця кімнат зазірав місяць. Його срібне світло зроджувало в пам'яті далекі милі образи, приносило хвилине забуття... Як хотілося в такі ночі полинути в рідні краї!.. Та це була лише мрія... Місячні ночі змінювалися мороком, за стінами гуртожитку завивав похмурий вітер, а на душі в дівчат ставало дедалі тужливіше...

Ін Сун та Ок Хі мешкали в крайній кімнаті. Разом з ними жила Чом Сун — худенька, веснянкувата дівчина з гострими, як у миші, зубами. Раніше тут жили ще дві дівчини, та згодом одна з них — Бок Сір, яка вже довго працювала на фабриці, захворіла на туберкульоз і була змушена повернутися додому в село, а друга, ще зовсім дівчинка, не змогла при звичаїтися до нового життя і втекла з фабрики. Тепер два вільних ліжка чекали на нових мешканців.

Вечорами в тісних кімнатках гуртожитку було чути стомлені зітхання — змучені важкою працею робітниця лягали спати. Вони намагались якнайшвидше дійти до ліжок і мов підкошені падали на тверді матраци, поринаючи у важкий сон.

У Ок Хі сьогодні зранку боліла голова. Їй не хотілося ні думати, ні розмовляти — нестерпний біль віддавався у всьому тілі. Переборюючи втому, дівчина старанно втирала в руки крем. Вона робила це щовечора, і до ранку шкіра трохи м'якшала. Та на кінець робочого дня руки дівчини знову репалися й ставали схожими на жаб'ячі лапки: Ок Хі працювала в мийному цеху. Дівчина з сумом дивилася на свої руки. Які вони зараз негарні... А втім, це неважливо. Головне, що вона зуміла розпочати нове життя...

— Ой, які порепапі! — сказала подрузі Ін Сун.

Ок Хі насилу всміхнулася.

— Нічого, зате маю тепер справжні робочі руки.

— Взимку вони ще більше болітимуть, а шкіра почне лущитись...

— Нехай!

Чом Сун зіщулилася. «Так і захворіти недовго», — подумала вона, дивлячись на стомлену, змучену Ок Хі. Чом Сун справедливо вважала, що Ок Хі важче працювати на фабриці, ніж Ін Сун, — адже Ок Хі така зніжена, до праці незвична... «Доля завжди карає за безтурботне життя», — зробила висновок Чом Сун.

Ок Хі заховала скляночку з кремом, перевдяглася і лягла. Заплющивши очі, вона прислухалася до тихої розмови Ін Сун і Чом Сун. Дівчата все згадували подробиці весілля Ін Дона...

Зійшов місяць. Ін Сун розчинила вікно й визирнула надвір. Біля вікна сусідньої кімнати стояли дві робітничі. Вони сумно дивилися на білий диск, що повис у небі. З інших кімнат було чути притишені голоси...

3

З величезною швидкістю — чотириста обертів на хвилину — обертається вал двигуна. Немов гігантська змія, звивається тридюймова стрічка головної трансмісії. Оглушливо гуркочуть прядильні машини.

Мийний цех потонув у клубах білої пари. Чути плюскіт води, яка ллється безперервно, і здається, наче стоїш біля гарячого джерела. Робітничі в білих косинках сидять навколо великого чана й микють пряжу. Тут же готують крохмаль.

Спочатку Ок Хі працювала в цьому цеху. Згодом її перевели у ткацький — найбільший і найшумніший. Розмовляти в ньому неможливо — стоїть страшенний гуркіт. Люди за два кроки вже не чують одне одного. Підлога під ногами тремтить — працює вентиляційна машина, — але, незважаючи на це, в цеху жарко. Навіть узимку температура не буває нижче шістдесяти градусів. Чоловіків у цеху двоє: наладчик і майстер.

Ок Хі подобається працювати тут. Щоправда, вона ніяк не може зрозуміти, чому її так швидко перевели з мийного цеху. Адже бути ткалею не просто. Багато жінок роками працюють на фабриці, перш ніж потраплять у ткацький цех, а їй так поталанило! Не дивно, що це викликає пересуди та зловтішні натяки з боку заздрілиць. Та що б вони не казали, Ок Хі почуває себе щасливою. Тепер їй вже не доведеться з ранку до вечора плюскатися у воді й дихати парою. Звісно, нова робота нелегка, та хіба можна порівняти її з попередньою? Сама зміна обстановки приємна.

Іноді Ок Хі здається, що її зробили ткалею просто тому, що так вигідно адміністрації. «Начальство намагається витиснути з нас усе, що можна, — думає дівчина. — Певне, майстер вирішив, що моє місце біля ткацького верстата, що там від мене більше користі...»

Невдовзі Ок Хі дізналася про справжню причину того, чому її перевели до ткацького цеху.

Якось увечері дівчина проходила повз контору. Наглядач, що сидів біля вікна, гукнув її. Ок Хі зайшла до маленької кімнати. Крім наглядача, який з нудьгуючим виглядом куриє люльку, в кімнаті нікого не було.

— Ви Мене кликали? — спитала Ок Хі, зупиняючись у дверях.

— Холодно... Йди погрійся...— Він вийняв люльку з рота.

— Що?..— розгубилася дівчина.

Наглядач самовдоволено посміхнувся.

— Ну як? Либонь, ткати краще, ніж пряжу розмочувати, га?

— Краще,— кивнула Ок Хі, гублячись у здогадах. «Що б це мало значити?»

Наглядач поважно відкашлявся й поклав ногу на ногу.

— У нас на фабриці такий порядок: ми повинні вислухувати думки робітників і доповідати начальству. Особливо нас цікавлять люди, які працюють на кваліфікованій роботі. Зрозуміла? Ти мусиш говорити мені всю правду.

— Слово честі, мені дуже подобається ця робота, вона набагато краща за попередню.

— Ще б пак,— посміхнувся наглядач.— Це ж не жарт, цілий день тримати руки у воді! Тобі, мабуть, у сто разів важче, ніж іншим... Так... Хіба можна псувати такі гарні ручки? Інші дівки ще довго нитки мотатимуть, а ти... ти — то інша річ... Апчхи! Що це зі мною? Мабуть, застудився!

Ок Хі ледь помітно усміхнулася.

— Дуже вдячна вам...

Наглядач зрадів і, погладивши жирне підборіддя, мовив:

— Дуже, дуже добре. Якщо тобі щось буде треба, звертайся просто до мене.

Ок Хі вклонилася і вийшла. Тепер вона все зрозуміла. Дівчина відчувала себе глибоко ображеною і знала, що нове життя не буде легким. Доведеться терпіти.

«Ще побачимо, хто кого, дурню голомозий»,— подумала вона.

4

Спочатку робітниці недолюблювали Ок Хі й звали її «інтелігенцією», та невдовзі дівчина подружилася з ткалями. Вона захоплювалася їхньою переконаністю й вірою

у власні сили. Дівчата ненавиділи наглядачів, завжди були готові допомогти одна одній. Ок Хі вчилася в них стійкості й великодушності, намагалася навчити їх усього, що знала сама.

Нове життя полонило Ок Хі. Все, чим вона жила раніше, уявлення про дійсність, почерпнуті з книжок, здавалися їй тепер смішними й безглуздими. Тепер вона стала робочою людиною, взнала, що таке фабрика, що таке виробництво.

Текстильна фабрика, де працювала Ок Хі, була піби клітиною величезного виробничого організму, і дівчина могла тепер уявити собі картину сучасного суспільства.

З книжок, прочитаних у гімназії, Ок Хі знала, що створення кожного підприємства починається з витрат — придбання машин, устаткування, сировини. Але згодом, коли підприємство починає випускати продукцію, всі витрати компенсуються. Хазяїн одержує величезні прибутки, а робітники, що допомагають йому збагачуватися, змушені втридорога купувати речі, які вони самі виробили.

Чому так несправедливо влаштовано світ? Заради чого живе людина? Філософи Сходу й Заходу тисячоліттями намагалися знайти відповіді на ці питання, мріяли про краще життя, але так і не змогли створити рай на землі.

Ні, не безплідні мрії, а дійова, творча праця перетворить світ. Адже основа життя — матерія, на її ґрунті розквітає духовне життя людини.

Людина повинна працювати. Тільки тоді вона здобуде духовну волю!

Ок Хі давно забула про своє колишнє невдоволення. Вона вірила в завтрашній день, ділилася цією вірою з подругами, як діляться шматком хліба з дорогою людиною. І, бачачи, з якою жадібною увагою слухають її дівчата, раділа за них.

5

Нарешті прийшла весна.

Минулі місяці були для Ок Хі часом тяжких випробувань. Як не хотілося їй вставати на світанку, як важко було примусити себе йти в остогидлий цех, похапцем проковтнувши кілька грудочок холодного рису! Як повільно тягнувся час біля верстата і як непомітно збігали короткі години відпочинку!

І як добре, що вона вчасно відмовилася від понаднормової роботи. Ця робота була дуже вигідна компанії, і наглядачі не скупилися на принадливі обіцянки. Ті, хто піддалися на ці умовляння, дуже швидко збагнули, що не так просто заробити кілька пхун.

Ок Хі теж трохи попрацювала понаднормово — вона хотіла перевірити свою витривалість — проте, незвикла до важкої праці, дівчина швидко втомилася й покинула цю затію.

Якось під час денної перерви Ок Хі зустрілася з Ін Сун. За місячним календарем уже настав квітень, і на гілках вишні, яка росла на фабричному дворі, з'явилися перші біло-рожеві квіти. Дівчата так раділи теплу, що, здавалось, не відчували втоми.

— Дивись-но! Справжня весна! — сказала Ін Сун. — Як швидко летить час! Уже два роки я тут.

— Два роки! А по тобі й не видно. — Ок Хі з заздрістю поглянула на міцну постать подруги.

— Я звикла до праці. Зажди, тобі скоро теж буде легше, — відповіла Ін Сун.

— У тебе все якось просто виходить, — зітхнула Ок Хі. — Я так не можу...

— А ти не дуже старайся! — посміхнулась Ін Сун і лукаво додала: — Тим більше, що начальству ти подобаєшся...

Ок Хі трошки почервоніла. Вона й справді іноді хитрувала, користуючись прихильністю наглядача.

— А знаєш, Ок Хі, — стиснувши голос, сказала Ін Сун, — нещодавно до нашої кімнати заходив один хлопець...

— Хлопець? — здивувалась Ок Хі. — А хто він?

— Новий конторник.

— Конторник? Щось я його не бачила.

— Кажуть, його батько багатий торговець, у місті живе, — вела далі Ін Сун.

— Чого ж він тоді прийшов на фабрику?..

— Хто його знає? Адже навіть такі панночки, як ти, й то іноді працюють...

— Годі тобі! — Ок Хі засміялася. Озираючись, вона помітила наглядача, що проходив мимо і підозріло глянув на них. Ок Хі підштовхнула Ін Сун, і дівчата замовкли.

Слова Ін Сун стривожили Ок Хі. Хто цей чоловік? Навіщо приходив до них! Може, він родич хазяїв компанії? А що, коли... Ні, не може бути! — Ок Хі стурбовано насушилась. Вона повинна побачити цього конторника! Має ж він коли-небудь зайти в їхній цех?

Якось уранці, коли за вікном шумів теплий дощ, веснянкувата весела дівчина, що працювала за верстатом поруч, підштовхнула Ок Хі:

— Дивись, новий конторник... Такий молоденький і, мабуть, сором'язливий...

Ок Хі обернулася. У тьмяному електричному світлі вона побачила високого юнака в чорному костюмі, який швидко прямував до дверей. Дівчина не встигла як слід розгледіти його, але хода конторника здалася їй знайомою.

Серце Ок Хі прискорено забилося. Охоплена неясною тривоگوю, вона вирішила ще раз подивитися на нього. Працюючи, дівчина час від часу кидала уважний погляд на двері, чекаючи, коли юнак піде назад, у контору. Минуло кілька хвилин, і Ок Хі побачила його...

Якби цієї миті сусідка подивилася на Ок Хі, то, напевне, злякалася б, так змінилося обличчя її подруги.

«Невже це він?.. Невже?.. Ні, не може бути, я помилилася... Адже так багато схожих людей...» — шепотіла Ок Хі зблідлими губами.

Обірвалася нитка, й дівчина кинулася зв'язувати її. Руки Ок Хі тремтіли.

Тієї ночі Ок Хі довго не могла заснути.

«Що робити? Як поведеться при зустрічі? — знову й знову думала вона, дивлячись широко відкритими очима в пільму. — Я зуміла уникнути пащі тигра, та, здається, потрапила в лігво лева...» Нарешті Ок Хі вирішила нічого не говорити Ін Сун і не потрапляти на очі конторнику.

Вона була обережною, наче злочинець, що ховається від арешту, і водночас їй дуже хотілося дізнатися, які причини змусили юнака влаштуватися на фабрику. «Невже він теж пішов з дому?» — думала дівчина.

У день, коли давали платню, незадовго до кінця зміни, робітниця, як звичайно, вишикувалися перед конторою, чекаючи виклику наглядачів. Почувши своє прізвище, Ок Хі зайшла в кімнату, одержала конверт з грішми й піді-

йшла до столу, щоб розписатися. І раптом побачила нового конторника. Їхні очі зустрілися. Якусь мить вони дивилися одне на одного. Потім Ок Хі, низько схиливши голову, мерщій кинулася до дверей. Конторник розгублено сидів за столом. Наглядач, який стояв поряд, здивовано поглядав то на нього, то на дівчину. Збентежена Ок Хі вибігла з контори.

7

«Щовесни зеленіє трава на кладовищі, щовесни починає вопа нове життя, а люди, поховані тут, більше ніколи не прокинуться. Тільки надгробні камені нагадують живим про тих, хто пішов від нас назавжди...»

Та хіба — тільки камені? Хіба гідно прожити життя — не кращий пам'ятник померлим?.. Кажуть, життя людини — крапля роси. Так, це правильно. В природі все змінюється, зникає і з'являється знову... Людина живе і вмирає, на зміну їй приходять інші люди.

Чому ж людина так боїться смерті? Адже смерть неможливо відділити від життя. Смерть не тільки вбиває — вона дає життя в нових формах.

Смерть... Про неї треба пам'ятати, щоб гідно прожити час, даний тобі природою. Це дуже важливо — як людина прожила життя. Навіть найменша травинка увінчує себе квіткою, щоб виправдати своє існування...»

Так думав Хі Чжун, поволі йдучи кладовищем. Був хансік — день поминок. Біля могильних горбків сиділи люди. Якась жінка голосно ридала й у відчаї біла руками по землі — мабуть, недавно поховала близьку людину.

А життя йшло собі своїм звичаєм.

У небі сяяло яскраве сонце. На гілках верби, що схилилася над рікою, зеленіло молоде листя, в сосновому гаю однамаїтно кувала зозуля.

Природа прокидалася після зимового сну. Далеко в полі бовваніли маленькі білі постаті — то селяни почали весняні роботи. Мине трохи часу, і зорані поля вкриються рівними рядами ніжно-зеленої розсади.

Хі Чжун підійшов до могили батька та бабусі й огледівся, немов чекаючи на когось. Невдовзі він почув веселий жіночий сміх. Хтось піднімався на гору. Хі Чжун посміхнувся: мабуть, не легко дертися по крутому схилу, коли так припікає сонце.

— Хху, захекалася! — сказала Ін Сун, яка першою вилізла на гору. — А ти вже тут, брате? Давно чекаєш?

Слідом за нею надійшли ще дві дівчини — гарненькі й веселі. Дівчата сором'язливо стали трохи осторонь — вони думали, що Хі Чжун справді брат Ін Сун, і не хотіли їм заважати. Їхні обличчя трохи посмутніли — кладовище навіювало сум. Та дівчата прийшли сюди не для того, щоб поминати близьких: у цей день кладовище було найзручнішим місцем для таємної сходки.

Ін Дон зранку пішов у сосновий гай заготовляти паливо. Збираючи сухі гілки й хмиз, він думав про ті зміни, що сталися в його житті. І, як завжди, коли Ін Дон залишався на самоті, він згадував Пан Ге.

«Як вона тепер живе? — думав він. — Напевно, змінилася... — Серце його раптом болісно стислося. До горла підступив клубок. — Невже всі дівчата схожі на мою жінку? — з гіркотою подумав він. — Невже у всіх такі самі турботи — чи добре несуться кури, чи не ступилися ножіці, як відкласти трохи грошей... Чому їхні бажання не виходять за межі дворової огорожі? І взагалі, навіщо люди обводять будинки стінами, наче бояться, що хтось зазирне до них? Кого вони бояться? Злодіїв, чи що! — Ін Дон сумно посміхнувся. — Немовби кожний стрічний — злодій...»

Пан Ге та Им Чон... Обидві все життя прожили за огорожею, Им Чон — за кам'яною, а Пан Ге — за дерев'яною. От і вся різниця. І тепер живуть за огорожею... Чи розуміє це Пан Ге? Якщо розуміє — то, певне, тяжко їй, бідолашній! Хтось йому розповідав, що в газетах писали про одну жінку, яка отруїла чоловіка, бо не могла забути свого першого кохання: Пан Ге, звісно, не зробить цього, однак... вона ж його любила, любила більше, ніж колись Мак Дона! Яка несправедлива доля, як гірко, що вони не змогли одружитися! Авжеж, Им Чон гарна, гарніша за Пан Ге... Чому ж тоді він що день, то більше байдужіє до неї? Чому все частіше згадує свою Пан Ге?.. Так, Им Чон гарна, як може бути гарною тендітна теплична рослина. Та йому не потрібні тепличні квіти! Він любить польові. Як би хотів він зірвати таку квітку...

Квильіння зозулі вивело Ін Дона із задуми. Він поглянув на небо, на високі сопки... Йому стало раптом дуже тоскно. Надівши на плечі чіге, Ін Дон швидко пішов до перевалу.

Якось Хі Чжун спитав своїх дорослих учнів:

— Чи був хто з вас у Сеульському зоопарку? Там у клітці живе старий тигр.

Ніхто не підняв руки — щоб поїхати в Сеул, потрібні гроші, а де їх взяти?.. Тоді вчитель розповів стару притчу про те, який сон побачив одного разу тигр і що з цього вийшло...

— Давним-давно в далекій Індії жив лютий тигр, — почав Хі Чжун. — Люди спіймали його й посадили в залізну клітку. Щодня біля клітки збирався натовп роззяв. Вони дражнили тигра й знущалися з нього, а він нічого не міг удіяти, — бо сидів у клітці!

І от якось тигр побачив сон. Приснилося йому, ніби він знову на волі, ніби стоїть перед чудовим палацом, обнесеним високими стінами і ровом з водою. Раптом бачить тигр — на вежу палацу вибігає молода красуня. У відчаї вона заламує руки, плаче гіркими сльозами. За красунею женеться якийсь здоровань, хапає її й тягне в палац.

Розлютився тигр. Перепливав він рів, перескочив через високі стіни й бачить — дівчина та її мучитель зникли, а перед ним — якісь будови. Підійшов тигр ближче. Зирк — хлів, а в хліву — свині. Їх позбавили волі, їх замкнули, як колись замкнули його! Заревів тигр, ударом лапи зламав замок і випустив свиней на волю!

А свині налякалися, закувікали й забилися в куток...

Саме цю притчу й згадав тепер Ін Дон. Він гірко всміхнувся: «Так то ж свині, їм не потрібна воля... А люди? Хіба є в світі хоч одна людина, яка б не раділа їй?»

Звідкілясь із-за дерев почувлися голоси. Ін Дон зітхнув, на душі в нього було тяжко...

9

— Може, підемо навпростець? Так ближче, — сказала Ок Хі.

— Все одно доведеться завертати, — відповіла Ін Сун, спускаючись далі стежкою.

Вони пройшли перевал, де недавно збирав хмиз Ін Дон, і опинилися біля городу Пек Йона. Піднявшись на греблю, дівчата взяли за руки й попрямували до села. Незабаром побачили сторожку Пан Ге. Ін Сун згадала розповідь матері про те, як минулого року тут побилися її брат та Мак Дон, і засміялася.

Ок Хі всю дорогу мовчала. Їй дуже хотілося піти разом з подругою в село, та це було неможливо.

— Ну, тоді до побачення,— сказала Ін Сун.

— Бувай,— мовила Ок Хі.

Відійшовши кілька кроків, Ок Хі повернулася й помахала Ін Сун рукою. Дівчата, які покинули кладовище раніше, були вже далеченько. Ок Хі бачила, як вони перейшли міст і рушили вздовж залізниці,— мабуть, хотіли щось купити на станції.

Навкруги було тихо, лише здалека долинали журливе кукання зозулі. Ок Хі стало сумно. Вона так чекала цього дня! Але він не приніс їй радості. Куди ж тепер їй іти? Додому не можна, в гуртожиток не хочеться...

Поруч почувлися чоловічі голоси. Ок Хі швидко зійшла з греблі й попрямувала полем, уважно дивлячись під ноги, щоб не топтати квітів.

— Гап Сук!

Ок Хі завмерла на місці... Наче крізь туман, побачила перед собою чоловіка.

— Гап Сук...— тихо повторив він.

З очей дівчини бризнули сльози. Притиснувши руки до серця, яке несамовито закалатало в грудях, вона знесилено опустила на землю.

НОВЕ ЖИТТЯ

1

Біда одна не ходить — каже старе, мудре прислів'я.

Невдовзі після того, як Кьон Хо розстався з Гап Сук, він дізнався, що Квон Сан Чхор і його дружина — чужі йому люди. А він звав їх батьком і матір'ю!..

Зовні наче нічого не змінилося в житті Кьон Хо, але кожна хвилинка, проведена в домі Квон Сан Чхора, завдавала йому нестерпних страждань. Він розумів, що не повинен залишатися там, і водночас не наважувався піти від Квонів.

З почуттям пекучого сорому юнак думав про те, з яким презирством поставилася б до нього Гап Сук, коли б знала про його сумніви... Адже через нього вона пішла з дому... Де вона тепер?

Кьон Хо чомусь не вірив, що Гап Сук живе в Токіо. Йому здавалося, що вона тут, в Кореї. Думки про кохану не покидали його.

Навесні юнак скінчив школу, і Квон Сан Чхор влаштував його конторником на ткацьку фабрику. Якби Квон Хо знав, що Гап Сук саме тут, поруч з ним!

Але хто міг йому про це сказати? Для фабричних дівчат вона була Ок Хі, і навіть ті, хто приїхав з Вонтхо, не знали її— адже Гап Сук училася в Сеулі.

І раптом Квон Хо зустрів кохану.

Він не повірив своїм очам, коли дівчина зайшла в контору.

«Може, це не вона! — розгублено думав він.— Може, я помилився?» Трохи опам'ятавшись, Квон Хо вирішив дізнатися, хто ця дівчина. Насамперед юнак переглянув списки робітниць, що поступили на фабрику минулої осені, а тоді почав читати їхні автобіографії.

Почерк ткалі на ім'я Ра Ок Хі був дуже схожий на почерк Гап Сук.

Невже Гап Сук і Ок Хі — одна людина? Невже Гап Сук справді працює на фабриці й нікуди не їздила?

Квон Хо пригадав їхню зустріч в Ілсімса. Дівчина казала тоді, що, коли їй доведеться піти з дому, вона працюватиме. «Може, вона не знайшла місця в Сеулі, от і влаштувалася тут,— думав Квон Хо.— Але що змусило її покинути дім? Нещасливе кохання?.. Ні, треба обов'язково зустрітися з нею!»

Першої ж неділі Квон Хо пішов у гуртожиток. Намагаючись приховати хвилювання, яке охопило його, хлопець постукав у двері кімнати Ок Хі. Ніхто не відповів. Він постукав ще раз. З дверей поруч визирнули дві дівчини.

— Там нікого немає,— сказала одна з них.

Після цього Квон Хо чомусь зайшов до контори, порився в столі, вийняв якусь папку, поклав її на місце і вийшов надвір.

Непомітно для себе Квон Хо опинився за містом і там, біля греблі, раптом побачив Гап Сук.

Кілька хвилин він мовчки дивився на неї. Потім, розуміючи, що їх не повинні бачити разом, щось шепнув дівчині й швидко пішов уперед. Гап Сук попростувала за ним.

2

Вони сиділи поблизу греблі під молодими тополями, вкритими свіжим весняним листям. Обое були схвильовані випадковою зустріччю.

Кьон Хо розповів Гап Сук про все, що сталося з ним за час їхньої розлуки.

— Я знаю,— сказав юнак,— в усьому винний я. Але чому ви нічого не сказали мені про своє рішення? Чому не порадилися зі мною?

— А навіщо? — втомлено посміхнулася Гап Сук.

До розповіді Кьон Хо вона поставилася з деякою іронією. Що в них тепер спільного? Адже вона проста робітниця, а він — представник адміністрації. Гап Сук відчувала, що не може довіряти Кьон Хо, як колись, і на питання хлопця, як вона влаштувалася на фабрику, коротко відповіла, що їй допомогла Ін Сун.

Розмова не в'язалася. Гап Сук уривчасто відповідала на запитання Кьон Хо, тривожно озиралась на всі боки — чи не помітив їх хто? Кьон Хо бачив — дівчині неприємна ця зустріч. Помовчавши трохи, він заговорив про те, що почав нове життя, що обов'язково порве з Квонами, що дуже скоро стане самостійним. Гап Сук мовчки слухала. Вона розуміла, що криється за цими гучними словами,— Кьон Хо сподівався повернути її любов.

— Я знаю, що винен,— вів далі юнак,— і готовий на все, аби тільки спокутувати свою провину... Благаю вас, довіртеся мені, ставтеся до мене, як раніше.

— Ну що ви, сонсеннім, про яку провину може бути мова? — посміхнулася Гап Сук і спокійно додала: — Хіба може конторник вибачатися перед простою робітницею?.. Навпаки, це мені слід просити у вас пробачення, якщо я в чомусь винна...

Кьон Хо немов облили крижаною водою — весь його запал зник. Він зрозумів, що перед ним уже не та наївна, романтична гімназистка, яку він знав раніше. Лише тепер хлопець помітив, як змінилася його кохана, здавалося, змінилась навіть її постать, ставна й тендітна. І тільки очі залишилися такими ж. Так, то була інша, нова Гап Сук.

Дівчина сама дивувалася своєму спокою: ще недавно думки про Кьон Хо хвилювали її, а тепер її серце билося рівно.

— І довго ви збираєтеся працювати на фабриці? — спитав Кьон Хо.

— Поки не стану справжньою ткалею.

— Мені здається, є й кращі місця? .

Дівчина гірко всміхнулася:

— Для жінки нема нічого кращого за ткацьку фабрику.

А коли б навіть і було, я все одно б не пішла звідси, і прошу вас...

— Так, розумію,— поспішно сказав Кьон Хо.— Я не прохатиму вас про зустріч... Сьогодні зранку ви ходили кудись...

Гап Сук злякано подивилася на юнака. Невже він щось знає?

Вона відвернулася від Кьон Хо.

3

Кьон Хо зрозумів, що дівчина не хоче продовжувати цю розмову, і замовк. Мабуть, Гап Сук уже не може бути з пим відвертою. Та невже вона така холодна з ним тільки через те, що він конторник, а вона проста робітниця? Може, й так. Бо якщо змінюються умови, в яких живе людина, то змінюється й людина. Хіба він сам не змінився з того часу, коли дізнався про тасмницю свого походження? Хіба не змінилося його ставлення до Квонів? Він уже не вважає їх своїми батьками, не відчуває до них колишньої любові. Між ними постала стіна, і він не в змозі зруйнувати її.

«Напевне, з Гап Сук трапилося те ж саме,— думав Кьон Хо, кидаючи на дівчину допитливі погляди.— Ставиться до мене, як до чужого, навіть зве мене паном. Вона більше не бачить у мені друга... Як завоювати її довіру, як довести, що я справді вирішив почати нове життя, що готовий на будь-які жертви, аби тільки заслужити її любов? Ні, словами цього не доведеш! Треба діяти!.. З чого почати? Може, піти від Квон Сан Чхора? Але яким ударом буде це для старих! Нехай вони все життя обманювали мене, однак це робилося для мого щастя! Нехай Квон Сан Чхор жадібний і злий, але ж він виростив мене, виховав, дав мені освіту! Коли я все скажу йому, як він поставиться до мене? Чи погодиться відкрито визнати мене прийомним сином, щоб раз і назавжди покінчити з цією брехнею? А як ні, що тоді?»

Кьон Хо був у відчаї. Що робити?.. Ні, він не може більше зволікати! Він мусить наважитися, мусить жити інакше!

— Гаразд, Гап Сук,— обережно почав Кьон Хо,— я ні про що не питатиму вас. Хай колишні Кьон Хо та Гап Сук померли, забудьмо про них. Ми обоє повинні знайти свій шлях у житті... Але якщо на старому дереві з'являться нові, молоді пагони, можливо...

— Так, так, ви маєте рацію — минуле вмерло, і я... я прошу вас забути про все, що було, — квапливо перебила його Гап Сук. — Я теж спробую забути це. Нащо згадувати про те, чого вже не повернеш?.. Будемо ставитися одне до одного так, ніби зустрілися вперше, тоді жоден з нас не перетне шляху другому. — На очі Гап Сук набігли сльози, і вона швидко відвернулася, щоб приховати хвилювання.

— Гаразд, Гап Сук... Досить ятрити старі рани. Нехай так — ми зустрілися вперше...

Ще раз глянувши на дівчину, Кьон Хо підвівся і, хитаючись наче п'яний, пішов геть.

— До побачення... — наче крізь сон, почув він голос Гап Сук. І лише потім згадав, що нічого їй не відповів.

4

Сьогодні Ін Сун уперше після братового весілля прийшла додому.

Коли Ін Дон повернувся з лісу, сестра вже сиділа в кімнаті, жваво розмовляючи з матір'ю.

— Давно прийшла? — спитав її Ін Дон.

— Шойно, — відповіла Ін Сун. — А ти по дрова ходив?

Ін Дон кивнув і, всміхаючись, подивився на Им Чон. Дружина мовчки сиділа поруч з Ін Сун.

— Ну, як тобі нова родичка? — спитав Ін Дон сестру. — Адже ти її раніше не бачила?

— Чому не бачила? Я ж була на весіллі. Ти що, забув?

— І справді... Ну, все одно, ти, певне, її як слід не розгледіла.

— Тобі, мабуть, здається, що там усі були сліпими, як ти? — розсміялася мати. — У неї очі на місці, а от ти, видно, так тоді зрадів, що й рідної сестри не помітив.

Им Чон густо почервоніла.

— Ну що ж, — погодився Ін Дон, — може, так воно й було...

Ін Сун весело підморгнула братові:

— Авжеж!

Вона скоса позирала на Им Чон, подумки порівнюючи її з Ок Хі. Звичайно, Им Чон вродлива, та хіба це головне в жінці? В Им Чон відчувалася якась приниженість, несміливість. Ін Сун здавалося, що цю жінку ніщо не повинно цікавити, крім добробуту сім'ї, крім грошей...

Раніше Ін Сун теж вважала, що гроші — головне в житті, що тільки вони можуть дати людині волю й щастя. Тепер Ін Сун дивилася на життя вже інакше. Вона добре розуміла, що щастя людини не в грошах, а зовсім в іншому...

Внутрішній світ Им Чон здавався Ін Сун жалюгідним і обмеженим. «Невже брат любить її?» — дивувалася дівчина...

Тим часом Сон Не взялася готувати обід. Свіжа городина, сушений гарбуз, квасоля, яйця — все згодилося. Им Чон хотіла допомогти свекрусі, та Сон Не замахала на неї руками:

— Йди, йди, поговори з гостею, я сама впоріюсь.

Им Чон слухняно сіла на циновку поруч з Ін Сун. Вона явно не знала, з чого почати розмову, і розгублено мовчала, дивлячись у вікно. Ін Дон підбадьорливо усміхнувся їй.

— От бачиш, Ін Сун, як добре, що ти прийшла — нас пагодують смачним обідом, — пожартував він. — А мені мати навіть не запропонувала сісти. Мабуть, і справді дочка для матері миліша за сина.

— Нічого, нічого, — відгукнулася з кухні Пак Сон Нс. — За тебе жінка посадить...

Усі засміялися.

5

Як тільки сусідки дізналися, що прийшла Ін Сун, відразу ж посунули до хати Вон Чхіра. Першою прибігла мати Об Тона, за нею завітали мати Су Дона і жінка Кім Сон Дара, а тоді — мати Хі Чжуна. Всі вони були певні, що Ін Сун заробляє на фабриці великі гроші, і в глибині душі заздрили їй.

Жінки оточили Ін Сун щільним кільцем і почали розпитувати її про фабрику. Потім Хі Чжунова мати розповіла дівчині сільські новини. Стара дуже пишалася тим, що в селі шанують її сина, і вважала, що це зобов'язує її теж бути в курсі всіх справ.

Слухаючи розповідь матері Хі Чжуна, Ін Сун час від часу поглядала на сусідок. Усі вони дуже постаріли відтоді, як вона бачила їх востаннє. А Су Донова мати зовсім змарніла. Зі слів своєї матері Ін Сун знала, що Су Дон зібрав минулої осені непоганий урожай, але навесні запаси скінчилися, і тепер уся сім'я живе в борг.

Досхочу наговорившись з Ін Сун, сусідки почали вихвалити невістку Пак Сон Не. Стара задоволено веміхалася, наче хвалили її саму.

Потім жінки завели мову про своє невеселе життя. Об Тонава мати повернулася до матері Су Дона:

— Чи не продасте нам трохи зерна, сусідко?

— Та що ви,— зітхнула Су Донова мати.— Самі ледь дихаємо. Уже й не знаю, як доживемо до нового врожаю.

— Так, важкі тепер часи,— похитала головою жінка Све Дика.— Насилу до весни дотягли!..

— А шлунок, як прірва бездонна, все їсти просить,— додала Хі Чжунова мати.

Жінки помовчали.

— Треба якось дожити до літа,— знову озвалася мати Об Тона.— Попереду ще не один день, а їсти нема чого.

— Скоріше б овочі з'явилися, чи що, бо й харчів нема, й позичити ніде... Чоловік при одному слові «харчі» скаженіє...

— Я чула, ви збираєте в горах їстівні корені? — спитала Су Донова мати в жінки Све Дика.

— Так, біля Ілсімса їх багато. Щоправда, там такі кручі — просто жах. Вчора мало не вбилася.

— То пусте, візьміть мене з собою.

— Гаразд.

— Послухайте, адже у вашому віці, мабуть, важко по горах лазити,— звернулася жінка Кім Сон Дара до матері Су Дона.— Краще вже торгувати коржами. Сиділи б собі й грілися на сонечку.

— А з чого я пектиму їх, ті коржі? Без грошей ні зерна, ні борошна не купиш.

— Ваша правда.

Хі Чжунова мати зітхнула:

— Нема куди бідній людині подітися. Важко тепер жити...

Як і багатом літнім людям, їй здавалося, що в часи її молодості життя не було таким суворим.

Незабаром гості порозходилися. Пак Сон Не закурила і, сівши поруч з дочкою, далі розповідала про справи односельців. Стара вважала, що їхній сім'ї пощастило. Вони, принаймні, не голодують.

— А втім, усім зараз важко,— зітхнувши, скінчила вона.

— А як справи в Хі Чжуна?

— Поганенько,— махнула рукою Пак Сон Не.— Добре, що він хазяйновитий хлопець, а був би як Мьон Чжун,— уся сім'я пішла б із торбою.

— Це правда, що Пан Ге вийшла заміж?

— Авжеж. Того ж місяця, як оженився твій брат.

— Он як! — посміхнулася Ін Сун. Вона хотіла щось додати, та, глянувши на Им Чон, затнулася. Помовчавши трохи, Ін Сун спитала: — Ну, і як їй ведеться?

— Та, кажуть, непогано. Я чула, вона зараз тут, приїхала погостювати.

— Справді? Треба з нею побачитися!

Сон Не скося зиркнула на дочку. Вона боялася, щоб Им Чон, бува, не взнала, що Ін Дон зустрічався з Пан Ге.

А Пан Ге саме стояла за дверима, обклеєними папером, і підглядала в щілину. Їй хотілося побачити Ін Дона, а ще більше — його жінку, і вона б давно прийшла сюди, та боялася пліток. Сьогодні, дізнавшись, що приїхала Ін Сун, Пан Ге зрештою наважилася. Вона прийде до своєї подруги — що ж тут такого?

Поправивши зачіску, Пан Ге рішуче відчинила двері.

— Добридень, тітко! Можна до вас?

— Дивіться, хто прийшов! — з удаваною радістю зустріла її Сон Не.— А ми вже хотіли посилати по тебе.

— Мені сказали, що у вас Ін Сун в гостях, от я й заскочила на хвилинку,— відповіла Пан Ге.

— Проходь, сідай,— запросила її господиня.

Им Чон підвелася і мовчки вклонилася. Гостя стримано кивнула.

— Ти наче тигр, який з'являється, тільки-но про нього зайде мова,— посміхнулася Ін Сун.— Ми щойно говорили про тебе.

— Справді? — Пан Ге кинула на Им Чон швидкий, допитливий погляд.— Ну, як справи, Ін Сун?

— А в тебе, сестро? — Ін Сун навмисне звернулася до Пан Ге як до родички, бо знала, що тій буде приємно.

Сон Не з цікавістю розглядала несподівану гостю.

Волосся Пан Ге було зібрано в тугий вузол, як і належало заміжній жінці; велика срібна шпилька й червона шовкова стрічка прикрашали зачіску. Сон Не відзначила подумки, що Пан Ге дуже погарнішала, от тільки обличчя стало якимсь похмурим.

— Розкажи нам про фабрику, Ін Сун,— попросила Пан Ге подругу.

— Та що там говорити? Скажи краще, як ти живеш? Пан Ге знизала плечима, спохмурніла.

— Як і всі.

— Сина ще не завели?

— А де його взяти, з неба, чи що? — засміялася Пан Ге.

Помовчали. Потім Пан Ге раптом присунулася до Ін Сун і, притишивши голос, мовила:

— Коли вже казати правду, як на мене, то краще фабрика, ніж заміжжя.

— Чому? — здивувалася Ін Сун.

— Бо заміжжя — це зовсім не те, що я думала,— сумно посміхнулася Пан Ге.— Відчуваєш себе зв'язаною по руках і ногах... Інша справа — жити так, як ти,— сама собі хазяйка.

7

— По-твоєму, дівчина повинна жити сама?..— втрутилася Пак Сон Не.— Що ти верзеш? Чим це ти незадоволена? Ви ж добре живете?

— Ну, ще б пак! — невесело посміхнулася Пан Ге.

Сон Не докірливо похитала головою.

— Чого смієшся? Вийшла заміж кохаючи, живете на всьому готовому, й ще незадоволена!

— А чого мені радити? — спалахнула Пан Ге.— Щасливе подружнє життя...— все це казки. Таке життя буває лише в багатіїв! А нам краще жити самим, ніж плодити жебраків!

— Отже, по-твоєму, рід людський повинен зникнути? — з докором дивлячись на неї, спитала Сон Не.

— А мені плювати, зникне він чи ні! Набридло жити, мов тварина!

Сон Не доброзичливо засміялася.

— Чи ти ба! Та де ж це чувано, щоб жити як хочеться?

Пан Ге промовчала. Потім вийняла пачку цигарок і простягла її Сон Не.

— Киньте вашу люльку, тітко. Закурить краще ось це.

— О, цигарки.— Стара обережно витягла з пачки одну й повертіла в руках.

— Бери й ти, Ін Сун,— звернулася до подруги Пан Ге.

— Я не курю...

— Не навчилася ще?

— Ні, не навчилася.

— А ви? — повернулася Пан Ге до Им Чон.

Молода жінка сором'язливо усміхнулася і похитала головою.

— Я не вмію.

— Може, просто свекрухи боїтесь?

— Ні...

— А от я без курива жити не можу! Єдина втіха.

Сон Не закурила.

— Гарний тютюн!

— Та ніби непоганий. — Пан Ге випустила тонку цівку диму. — Я й горілку п'ю, — раптом сказала вона. — Знаю, що погано, а п'ю. Коли не пощастило в житті, то хай йому абищо!

— А як чоловік із хати вижене? — запитала її Сон Не.

— Вижене, то й добре! — зневажливо труснула головою Пан Ге.

Пак Сон Не засміялася.

— От і в дитинстві була такою ж упертою!

— А цікаво було б поговорити з вашою невісткою, тітко: що вона про сімейне життя думає? Адже в нас з нею одне горе... Тільки, видно, сором'язлива вона дуже — слова не скаже. Гарна у вас невістка...

— Авжеж — гарна, — погодилася Сон Не. — Та й у матері твого чоловіка, я гадаю, непогана...

Пан Ге посміхнулася:

— Хіба така, як я, може сподобатися свекрусі?

Всі засміялися, а Ін Сун, ласкаво поглянувши на подругу, сказала:

— Не треба втрачати надії, Пан Ге. В житті багато хорошого і справ усяких багато... Раніше я теж так думала, як ти, а коли попрацювала на фабриці...

Пан Ге пожвавішала.

— От і я хочу на фабрику піти! Можна туди влаштуватися?

— А чом би й ні!

— І заміжніх беруть?

— Беруть.

— Ну то допоможи мені, будь ласка! — Пан Ге благально подивилася на подругу.

— Хіба я хазяїн фабрики? — посміхнулася Ін Сун. — Треба взнати, коли буде набір.

— Розпитай! Тільки я боюся, що мене не візьмуть — адже я нічого не знаю, — сумно сказала Пан Ге. — А звідки я можу щось знати? Сиджу цілими днями вдома, як у в'язниці... Набридло мені таке життя!.. Прошу, Ін Сун, поклопочи за мене! Скажи, мовляв, з одного села. Скажеш, га?

— Неодмінно, — пообіцяла Ін Сун.

Пан Ге відмовилася від вечері і, докуривши цигарку, вийшла надвір. Не встигла вона ступити й кількох кроків, як мало не зіткнулася з Ін Доном, що повертався з поля.

8

Розгубившись від несподіванки, Пан Ге опустила очі й хотіла пройти мимо, та Ін Дон рішуче заступив їй дорогу. Обличчя його сяяло.

— Пам'ятаєш, — сказав він, — ти говорила, що при зустрічі ми навіть не привітаємося. Бачу, ці слова стосуються лише тебе.

— Де вже мені вітатися з такою поважною особою, — коханим чоловіком багатой жінки, — уїдливо кинула Пан Ге.

— Коханим чоловіком? — перепитав Ін Дон, і по його обличчю промайнула тінь. — Ну, гаразд... Ти зараз звідки?

— Із твого дому.

— Дякую, що дорогу не забула.

— Чи не думавш ти, що я до тебе приходила? Як би не так! Мені просто хотілося побачитися з Ін Сун.

— Це не має значення, головне — ти приходила.

— І ще я хотіла поглянути на твою дружину.

— Ну й що?

— Що?.. — глузливо перепитала Пан Ге. — Гарна, як молодий місяць... Як товста гнила мотузка, як мокра ластівка!.. Скажи краще, як тобі подобається сімейне життя. Мабуть, радий без пам'яті, що жінка така красуня!

— Тільки що красуня... — зітхнув Ін Дон. — Чуєш, давай зустрінемося сьогодні там, на каменях, як колись...

— От іще, вигадав! — Пан Ге опустила очі. — Чіпляється до людини ні з того ні з сього...

— Приходь, добре?

— Ти що, з глузду з'їхав?

— Слухай, Пан Ге, нічого поганого в цьому немає.

Я тебе й пальцем не торкну... Просто хочу поговорити з тобою. Недарма кажуть — старе кохання не забувається...

— Не знаю я,— втупившись у землю, тихо вимовила Пан Ге. Потім повернулася і, не озираючись, швидко пішла.

— То я чекатиму! — гукнув їй навздогін Ін Дон.

«Прийде чи ні? — розмірковував він, ідучи додому.— Побойться, напевне. А втім, Пан Ге не з лякливих».

Юнак пригадав той теплий весняний вечір, коли він уперше умовив Пан Ге піти з ним у гори. Тоді він зробив це просто так, пустуючи. Тепер інша річ. Тепер йому хотілося серйозно поговорити з нею.

Ін Дон зайшов у кімнату й, діставши з кишені щіпку тютюну, почав робити самокрутку.

— На ось, кури,— сказала йому мати, подаючи цигарку.

— Звідкіля це?*

— Пан Ге залишила. Ти, певно, зголоднів! Зараз я тебе нагожую.

— А що, хіба вона була тут? — з удаваною байдужістю спитав Ін Дон. Він потягнув і зайшовся кашлем.

— Так, приходила побачитися з Ін Сун.

Сестра усміхнулася.

Ін Дона це розсердило: завжди вона сміється з нього. Гаразд, він з нею ще побалакає! Дочекавшись, коли мати пішла на кухню, Ін Дон підсів до сестри.

— Чого це ти все усміхався? — спитав він.

— А хіба не можна? — засміялася Ін Сун.

— Чому ні, можна,— Ін Дон лукаво примружився.— А скажи-но, будь, ласка, чого ти вранці ходила в гори?.. Адже я бачив, як ти спускалася!..

Ін Сун зніяковіла.

— Коли це ти бачив?

— Не має значення, коли...

Тільки зараз Ін Сун пригадала, що брат прийшов додому з в'язанкою хмизу. Отже, він справді міг бачити, як вони з Ок Хі поверталися через перевал. І вона квапливо перевела розмову на інше:

— А знаєш, Пан Ге просила влаштувати її на фабрику.

— А це навіщо? — насторожився Ін Дон.

— Не знаю...

— Хіба ти можеш їй допомогти? Треба попросити когось.

— Попроси Хі Чжуна, — усміхнулась Ін Сун.

— І не подумаю! — сердито відказав Ін Дон і почервонів.

Ін Сун засміялася.

9

Після вечері Ін Дон вийшов надвір і, потинявшись про людське око по селу, подався до соснового гаю.

Нічне повітря було чисте й прохолодне, повівав свіжий вітерець, і чим вище піднімався Ін Дон, тим дужчав вітер. «Правду кажуть, весняний вітер — мов спомин про вмерлу жінку — до кісток проймає», — подумав Ін Дон.

Сівши на камінь, він став чекати Пан Ге. Далеко внизу сріблом сяяла річка, яскраво світилися на станції електричні ліхтарі...

Все було, як тоді...

Минуло півгодини... година... Ін Дон все сидів на холодному камені, вдивляючись у темряву... Пан Ге не було.

«Спуститися чи почекати ще трохи?» — думав Ін Дон.

Нарешті він рішуче підвівся і раптом поміж дерев побачив чийось тінь. Ін Дон затамував дух, прислухався і почув, як тріщить хмиз. А за кілька хвилин перед ним стояла захекана Пан Ге.

— Ти вже тут? — спитала вона.

— Вже! — ображено відповів він. — Стирчу тут цілу годину! Хотів іти.

— Я боялася, що ти не прийдеш, — призналася Пан Ге. — А потім вирішила — піду, хай буде, що буде!

— Ну й молодець. — Ін Дон простягнув їй руку. — Йди сюди. Сідай!

Пан Ге опустила на камінь і притулилася до юнака. Той відсунувся.

— Не треба, Пан Ге... Сказав — не торкнуса...

— Бач — не торкнуса! Це я тебе не торкнуса, — сердито кинула Пан Ге. — Аякже, зразковий сім'янин, жінка красуня...

— Ти все жартуєш... Краще скажи, ти справді просила Ін Сун влаштувати тебе на фабрику?

— Просила... А що?

— Нічого... Просто незрозуміло, чому в тебе з'явилося таке бажання?

— Що значить «чому»? Хочу — і все!

— Слухай, Пан Ге, давай розмовляти серйозно. Ми з

тобою вже не діти, і тобі й мені треба знайти свій шлях у житті. Тепер я зрозумів це... Шкода, що пізно.

— Отакої! Так вдало женився і ще незадоволений!

— Гадаєш, мені подобається сімейне життя?

— Ще б пак! Звісно, подобається!

— Помиляєшся... Коли б ти знала, як я шкодую, що женився.

— Невже? Щось не віриться...

— Розумієш, Им Чон, звичайно, гарна, але якась боязка, немов ягня... А до всього ще й скупенька...

Слова Ін Дона розвеселили Пан Ге.

— Певна річ! Як же їй скупую не бути! Все-таки у багатому домі росла!

— Та не в тім справа! Адже не всі дочки багатіїв такі...— Ін Дон помовчав і додав: — Не можу зрозуміти, і чого це Хі Чжуну заманулося сватати мене за неї?.. Щоправда, спочатку вона мені сподобалася, а от пожив трохи й зрозумів: вовки повинні жити з вовками, а козулі з козулями.

— Кажуть, щоб дізнатися, куди веде шлях, треба пройти ним,— зауважила Пан Ге.

— Так,— погодився Ін Дон,— в житті людини багато шляхів, треба тільки обрати правильний. А як плентати навмання чи слухати недобрі поради, легко заблукати.

10

Деякий час Пан Ге сиділа мовчки, обмірковуючи слова Ін Дона.

— Не знаю, яким шляхом зараз іду я,— замислено мовила вона,— але тільки більше так жити не можу. От де-хто каже — людина передусім повинна бути ситою, а проте не можна ж все життя думати лише про їжу?..

Вона зазирнула йому в очі, чекаючи відповіді.

— А ти працюю...

— Де? Вдома? — Пан Ге нетерпляче сіпнулася.— Ненавиджу я цю працю!

— Чому? Кожна справа цікава.

— А в моєму житті нема нічого цікавого... Свекор із свекрухою день і ніч нявчать, як старі коги, чужі гроші лічать... І чоловік — теж. Не чоловік, а рачок сушений!

— Рачок?!

— Авжеж! Огидний, жадібний рачок! Зрозумів?

Ін Дон засміявся.

— Люди мучаться, а йому смішно,— сердито мовила Пан Ге.

— А що мені залишається робити? Бачиш, як у нас вийшло: в тебе чоловік — рачок сушений, а в мене — жінка... Нічого собі, поженилися...

— Хто-хто, а ти вже помовч! Чоловіки обирають кого хочуть, а от ми...— Вона тяжко зітхнула.— Який дістався, з таким і живи.

— Неправильно ти говориш,— заперечив Ін Дон.— Люди всі однакові — і чоловіки, і жінки. Не можна ставити одних вище за інших. А у нас, бідняків, і поготів — що жінка, що чоловік — усі однакові.

— Легко сказати... А от як бути, коли чоловік — чужий...

— Що ж тут вдієш... Не завжди люди живуть, як їм хочеться. Треба терпіти.

— Не хочу я терпіти, не хочу! — вигукнула Пан Ге й рвучко відвернулася.

Ін Дон відчув, як у нього в скронях застугоніла кров. Його нестримно вабило до цієї жінки.

— Чого ти сердишся? — спитав він.

Пан Ге мовчала.

— Скажи мені...

— Краще не питай,— втомлено зітхнула вона.— Я гадала — зустрінуся з тобою, пораджуся, а ти... тобі байдуже!

— Що ти, Пан Ге! Звідки ти взяла!

Вона подивилася на нього великими заплаканими очима й раптом упала йому на груди.

— Я... я не можу жити без тебе...— почув він її уриваний шепіт.

Вона ридма ридала. Зовсім близько від свого обличчя він побачив срібну шпильку в її густому волоссі й маленьке рожеве вухо з сережкою. Волосся Пан Ге солодко пахло каменіскою олією.

Не тямлячи себе, Ін Дон стиснув її за плечі. Якийсь час вони сиділи мовчки, потім Пан Ге витерла сльози.

— Давай утечем куди-небудь? — з тугою сказала вона.

Над їхніми головами безшумно пролетів нічний птах.

Ін Дон мовчав.

Пан Ге глянула йому в очі й додала:

— Якщо ти не погодишся, я влаштуюся на фабрику.

— Не можу я втекти,— після тяжких роздумів озвався Ін Дон.— І не тому, що люблю Им Чон. Зрозумій, я не

можу кинути батьків. Пропадуть вони без мене... Отже, йди на фабрику, Пан Ге. Там тобі буде краще.

Пан Ге знову заридала. Довго сиділа мовчки, підперши обличчя руками й дивлячись на поля, що темніли вдаль, потім зітхнула й рішуче підвелася.

— Ну, гаразд. Ходімо... А про мене не турбуйся — зроблю так, як ти кажеш, — і швидко пішла вниз.

Ін Дон мовчки рушив за нею. На душі в нього було порожньо й холодно.

КЛЮЧ ДО ТАЄМНИЦІ

1

Пізно ввечері, коли в домі все стихло, Кьон Хо підійшов до кімнати Квон Сан Чхора.

— Ви не спите, батьку? — тихо спитав він.

— Це ти?... — Квон Сан Чхор стривожено подивився на сина. — Чого це тобі не спиться? Ну, заходь, заходь...

Кьон Хо пройшов у кімнату і сів на циновку.

— Мені хотілося б поговорити з вами... — нерішуче почав він.

Старий кинув на Кьон Хо підозрілий погляд. Серце його стислося від неясного передчуття.

— Слухаю...

Кьон Хо відкашлявся і тихо сказав:

— Я не знаю, як дякувати вам і вашій дружині. Адже двадцять років ви виховували безрідного простолюдина...

Ось воно... У Квон Сан Чхора перехопило дух, губи сумно затремтіли.

— Я й досі не знаю, хто мої справжні батьки, — намагаючись говорити спокійно, вів далі Кьон Хо. — Тепер я хочу розшукати їх... і тому... тому завтра я покидаю ваш дім...

Обличчя Квон Сан Чхора було спокійним, але в душі бушувала буря. Все, кінець! І в цьому винний він сам... Хіба він не міг передбачити, що чутки про походження Кьон Хо рано чи пізно дійдуть до юнака? Якими безглуздими здавалися зараз Квону всі спроби зберегти таємницю!..

«Добре, що п'яти тисяч не втратив», — промайнуло в голові Квона. Навіть у таку хвилину він думав про гроші.

— Одне давнє прислів'я говорить, — вів далі Кьон Хо, — що й рідні, й прийомні батьки рівні у своїх правах на дітей. Я був би щасливий, якби ви й далі ставилися до мене, як до рідного, любили мене, як і раніше. А я... я шануватиму вас до самої смерті...

Кьон Хо замовк, немов чекаючи на відповідь, але Квон Сан Чхор не сказав жодного слова.

«Ти хочеш, щоб я звав тебе прийомним сином? — втомлено думав старий. — Та якби я хотів цього, то давно б так і зробив... Краще б ти дозволив залишити все, як було...»

Він устроїв цигарку в мундштук, закурив, глибоко затягнувся і, не підводячи очей, тихо мовив:

— Роби як знаєш...

Кьон Хо підвівся і низько вклонився.

— На добраніч!

Квон Сан Чхор тяжко зітхнув і щось пробурмотів у відповідь.

Кьон Хо обережно вийшов з кімнати.

Тієї ночі Квон Сан Чхор довго не міг заснути. На душі в нього було тяжко. Хто підтримає його в старості? Кому він залишить своє багатство?.. Краще б він не брав Кьон Хо у свій дім!.. Подумавши про те, як побиватиметься дружина, старий зовсім засмутився. Як він розповість їй про це?

2

Приголомшений словами Кьон Хо, Квон Сан Чхор визнав за краще у всьому погодитися з ним. Однак, поміркувавши, він вирішив: якщо Кьон Хо піде з дому, рід Квонів буде згальблено. І справді: це здається, підозрілим, підуть різні чутки, люди вигадуватимуть що кому заманеться. А коли вже про це дізнається Ан Син Хак, якому краще за Квона відомо про походження хлопця, буде зовсім погано. Адже управитель тільки й чекає нагоди, щоб зробити яку-небудь капость. Тоді Квон втратить не тільки сина, а й своє добре ім'я. Як кажуть ловці крабів — в одну мить залишиться без крабів і сачка.

На світанку Квон Сан Чхор розбудив Кьон Хо і запросив його до вітальні.

— Слухай, Кьон Хо, — почав він. — Ти кажеш, що вирішив розшукати батьків. Та де ж ти їх шукатимеш?

— Не знаю... Звичайно, це дуже важко. Попроцюю на фабриці, а там...

— Нащо тобі йти з дому? Живи в нас!..

Кьон Хо розгубився. Якийсь час він сидів мовчки, не знаючи, що відповісти, потім сказав, низько схиливши голову:

— Я повинен піти, зрозумійте! Може, згодом я й повернуся до вас, але зараз — не можу! Я повинен усе обміркувати...

Запала гнітюча тиша.

— Може, ти погано себе почуваш? Поїхав би відпочити, підлікувався... Місяців на три... А потім повернешся. Всі витрати я беру на себе,— скоса зиркаючи на хлопця, знову заговорив Кьон.

— Я дуже вам вдячний, але це не те, що мені зараз потрібно.

Кьон Сан Чхор тяжко зітхнув: Дивлячись на його втомлене, змарніле обличчя, Кьон Хо відчув докори сумління, та що він міг вдіяти?

— Гаразд,— сказав нарешті Кьон.— Якщо ти вже вирішив піти, треба все як слід обміркувати. Люди ж питають, чому ти пішов.

— Як питають, то скажу, що схотів жити самостійно,— мовив Кьон Хо.

Кьон Сан Чхор підвівся і мовчки вийшов з кімнати. Він не розумів, чому хлопець вирішив працювати на фабриці? Старий Кьон не знав, що Кьон Хо просто хоче бути поруч з Гап Сук...

Ну що ж, може, настане той день, коли Кьон Сан Чхор почує про весілля Кьон Хо й Гап Сук; може, він дізнається й про те, що на цьому весіллі були батько й мати Кьон Хо... Яким чудом здасться тоді це Кьону! А як здивується Ан Син Хак, які вражені будуть селяни Вонтхо! Хто зна, може, це станеться? Адже чудеса творять люди, а не духи...

Наступного дня Кьон Хо переїхав жити до шинкарки. І зразу ж про це дізналося все село. Ото було балачок! І що Кьон Хо — позашлюбний син ченця; і що небо карає Кьон Сан Чхора за те, що він привласнив чужу дитину; і що лихвар колись узяв немовля за борги, і так інше в цьому ж дусі. Плітки кружляли по селу, обростаючи новими й новими подробицями. Сусідки засуджували і Кьон Сан Чхора, і його прийомного сина. І лише хазяйка Кьон Хо — мати Им Чон — жаліла хлопця. А що, якби вона померла молодюю і її дочка залишилася сама? А що, якби з Им Чон трапилось таке саме, як з Кьон Хо?

Кьон Хо збирався на роботу. Йому було дуже сумно. «Навіть лисиця має свою нору,— думав він,— у ворони теж є своє гніздо, а в мене нічого нема...» Але, якими б тужливими не були його думки, він не міг не радіти з того, що тепер може сміливо дивитися в очі Гап Сук, що кохана поруч з ним!

А в домі старого Кьона стало тихо й темно, ніби там хтось помер. Кьон Сан Чхор і його жінка лежали в ліжку, пов'язавши голови рушниками, слуги ходили навшипиньках і про щось шепотілися, підморгуючи одне одному.

Ан Син Хака теж вразила ця новина. Ще б пак, він хотів одержати від лихваря гроші, й раптом все розладналося.

— Ну й сімейка! — сичав управитель. — Мало того, що через цього сучого сина я не зміг дочку видати заміж, то він і тепер мені накапостив!..

Трохи заспокоївшись, Ан Син Хак усе ж вирішив спробувати щастя. Хто знає, може, він зуміє видурити гроші в Кьона? Поміркувавши, управитель пішов прямо до Кьон Хо.

Зайшовши до контори, Ан Син Хак віддав посильному свою візитну картку й став чекати. Невдовзі з'явився Кьон Хо, як завжди охайно вдягнений і підтягнутий.

— Що трапилося, пане Ан? — вклонившись, спитав він.

— Нічого, просто схотів подивитися на тебе.

— Може, пройдемо до приймальні? — запропонував Кьон Хо.

— Та ні, не треба, можна й тут поговорити,— заперечив Ан.

— Слухаю вас,— спокійно сказав Кьон Хо.

— Кажуть, ти покинув дім пана Кьона. Це правда? — почав Ан Син Хак.

— Так.

— Отже, він повинен давати тобі гроші на прожиття?

— Ні,— коротко відповів Кьон Хо.

— Як це — ні? — вигукнув Ан.— Невже пан Кьон відмовився?

— Пан Кьон пропонував мені гроші, але я не взяв їх.

Хлопець почав здогадуватися, до чого хилить Ан Син Хак.

— А це чому? — незадоволено спитав той.

— Пан Квон виховав мене, дав мені освіту... Невже цього мало? Треба втратити всякий сором, щоб брати в нього гроші...— Квон Хо з посмішкою поглянув на співрозмовника.

Ан Син Хак розсердився.

— Годі плести дурниці! Невже ти вважавш, що Квон Сан Чхор ростив тебе з добрих почуттів?

— Хай там як, але він двадцять років годував мене,— спокійно відповів Квон Хо.

Ан Син Хак розлютився — він втрачав останні надії одержати гроші.

— А ти, бачу, справді думаєш, що він робив це для тебе?

— Так, думаю.

— Ну й бовдур! — втративши самовладання, вигукнув Ан Син Хак. — На що ти розраховуєш? Чого пишаєшся? — Він підхопився з місця. — Ти знаєш, що моя дочка через тебе пішла з дому? Ти повинен повернути її мені, чуєш!

Квон Хо схилив голову.

— Так, я знаю, що винний перед вами,— тихо сказав він.

— Що мені з твого каяття! Коли не хочеш просити грошей у Квона, доручи мені, я сам це зроблю. Зрозумій,— змінив він тон,— мені просто шкода тебе. Адже Квон вкрав тебе у твоїх батьків!

Тепер Квон Хо все зрозумів. Ан Син Хак хоче видурити гроші у Квон Сан Чхора.

— Дякую вам за співчуття, пане Ан,— твердо сказав Квон Хо,— але, на жаль, не можу прийняти вашу пропозицію. Прошу вибачити мені.— Він підвівся.

— Заткни пельку! — спалахнув від обурення Ан Син Хак. — З таким дурнем, як ти, ні про що путяще не домовишся. Певне, ти хочеш стати таким самим голодранцем, як твій батько, що наймитує в старости!

— Як?! Що ви сказали?..— Квон Хо від подиву застиг на місці.

4

Квон Хо ледве дочекався кінця робочого дня. Сьогодні він все одно не міг працювати. Хлопець знову й знову згадував слова Ан Сина Хака.

Відтоді, як він дізнався, що подружжя Квонів чужі йому люди, думки про рідних не покидали його. Хто вони? І раптом йому кажуть, що його батько — наймит. Може, це брехня? Може, Ан Син Хак сказав це для того, щоб принизити його?..

Одразу ж після роботи Кьон Хо подався на свою нову квартиру. Мовчки зайшов у кімнату й щільно зачинив за собою двері. Невдовзі до нього зайшла хазяйка.

— Ти що, захворів?! — співчутливо спитала вона.

— Ні...

— Чому ж такий сумний? Мабуть, за матір'ю скучи?

— Хіба я маленький?

— Коли якесь лихо трапиться, і доросла людина затужить. Ти б полежав трохи.

— Нічого...

Мати Им Чон похитала головою, зітхнула й пішла до себе. Кьон Хо дратувало її співчуття. Йому здавалося, що зараз усі сміються з нього. Іноді юнакові хотілося кинути все й піти на пошуки батьків, але він зупиняв себе. І ось тепер... Тепер треба було дізнатися, чи правду сказав Ан Син Хак.

Раптом Кьон Хо почув знайомий голос — хазяйка розмовляла з Хі Чжуном. Юнак вийшов у двір.

— Зайдіть до мене, будь ласка,— попросив він Хі Чжуна.

— Добре,— мовив Хі Чжун і через кілька хвилин був уже в кімнаті Кьон Хо.

— Бачу, ти сьогодні рано скінчив роботу,— сказав Хі Чжун.

— Так, трохи раніше ніж звичайно...

Хі Чжун уважно подивився на Кьон Хо.

— Я хотів порадитися з вами,— нерішуче почав хлопець.— Ви, певне, чули про те, що я пішов з дому...

Хі Чжун кивнув.

— І от сьогодні відбулася дуже дивна розмова. До мене в контору прийшов Ан Син Хак. Він спитав, чому я не беру грошей в пана Квона, і сказав, що сам може піти до батька й зажадати для мене грошей.

— Що за дурниці! — Хі Чжун знизав плечима.

— Певна річ, я відмовився від його послуг, і це чомусь дуже розсердило Ан Син Хака. Він сказав, що я, мабуть, хочу жити так само, як мій батько — наймит старости Вонтхо. Ви, звісно, розумієте, в якому я зараз становищі... Не знаю, чи вірити словам Ан Син Хака...

— Наймит сільського старости? Дивно...— Хі Чжун, здавалося, був не менше спантеличений, ніж його співрозмовник. «Невже Квак Чхом Чжі — батько Кьон Хо?» — подумав він.

— Мені самому важко розібратися в цій справі,— вів далі Кьон Хо.— От якби ви допомогли мені...

— Гаразд, я сьогодні ж спробую все з'ясувати.— Хі Чжун швидко підвівся й надів капелюх.

— Може, не треба так поспішати? — нерішуче спитав Кьон Хо.

— Чому? Як на мене, то саме треба,— посміхнувся Хі Чжун.

5

Йдучи додому, Хі Чжун увесь час думав про незвичайне доручення, яке він мав виконати. Хоч і важко припустити, що Квак Чхом Чжі — справді батько Кьон Хо, але чомусь управитель назвав саме Квака, а не когось іншого...

Хі Чжун добре знав, які чутки ходили про Кьон Хо. Раніше вони здавалися йому неправдоподібними, та хто знає, може, в них була частка правди? Може, слова Ан Син Хака допоможуть натрапити на слід? Хі Чжун раптом згадав, що влітку позаминулого року, коли молотили ячмінь, він чув якусь історію з життя Квак Чхом Чжі. Хто ж її розповідав? Ага, здається, Вон Чхір.

«Мабуть, у старого я про щось таки дізнаюся!» — подумав Хі Чжун і повернув до хати Вон Чхіра.

— Ти що, з волості? — зустрів його господар.

— Так, звідтіля. Маю до вас питання, дядечку.

Хі Чжун підійшов до Вон Чхіра ближче й тихенько сказав:

— Ви добре знаєте Квак Чхом Чжі?

— Еге ж, знаю. А що? — здивовано спитав Вон Чхір.

— Пам'ятаєте, позаминулого року ви з ним молотили ячмінь в управителя?

— Гм-гм... Так, пригадую.

— І розповіли про Квака одну історію... Нібито багато років тому він жив з якоюсь жінкою...

Вон Чхір почухав потилицю.

— А, он ти про що,— поміркувавши, сказав він.— Справді, було таке. Років з двадцять тому Чхом Чжі

наймитував-у селі Сурірі й жив там з однією жебрачкою... недовго. А навіщо це тобі?

— Потім розкажу. Отже, він жив з нею недовго? А далі?

— А далі прийшов чернець і забрав її з собою.

— Так, так... Зрозуміло,— задумливо мовив Хі Чжун. Він попрощався з господарем, повернувся до Кьон Хо і запитав того про рік і місяць народження, а потім пішов до старости. У дворі Хі Чжун побачив Квак Чхом Чжі — наймит щойно прийшов з поля.

— А, Хі Чжуне! Ти до кого?

— До тебе.

— До мене? — здивувався Квак Чхом Чжі.— Які ж у тебе до мене можуть бути справи? — Він вибив попіл з люльки і сплюнув.

— Сядьмо на хвилинку,— сказав Хі Чжун.— Хочу розпитати тебе про дещо. Кажуть, двадцять років тому ти жив з однією жінкою...

— Так... Ну то й що?..

— Коли це було, чи не в березні дев'ятого року?

— Ну, в березні... А звідки ти знаєш? — Квак Чхом Чжі був збентежений.

— Отже, в березні?.. Ну, тоді вітаю тебе!

— З чим це?

— З сином, от з чим!

— З яким таким сином? — засміявся Квак Чхом Чжі.— У мене й дружини немає!

— А от саме та жінка, про яку ми говоримо, народила тобі сина.

— Та жінка? А... де вона зараз?

Квак Чхом Чжі розгублено дивився на Хі Чжуна, не розуміючи, жартує той чи ні.

— Ти чув про те, що син Кьон Сан Чхора — не рідний йому? Чув, що цими днями Кьон Хо покинув дім? Так от це й є твій син.

— Не розумію... — спантеличено мовив Квак Чхом Чжі. Хі Чжунові почав уриватися терпець.

— Що ж тут розуміти? Та жінка, з якою ти жив, народила дитину й підкинула її Кьон Сан Чхору. Пам'ятаєш ченця, який забрав її? Та хіба він ростив би чужих дітей? А Кьон пустив тоді чутку, що Будда послав його дружині сина. Полічи тепер, скільки часу минуло між тим, коли чернець забрав від тебе жебрачку, й тим, коли в Кьона з'явився син?

Квак Чхом Чжі почав лічити, ворущачи губами й загинаючи пальці.

— Що, збігається? Отож!

Попрощавшись із наймитом, Хі Чжун поспішив до Кьон Хо і передав йому свою розмову з Квак Чхом Чжі.

6

Через кілька днів у волосній газеті, на тій сторінці, де друкувалися найсенсаційніші повідомлення, було вміщено статтю, яка відразу ж привернула загальну увагу.

«Єдиний син багатія виявився сином наймита!

Тяжка драма батька й сина!

Справжня історія бідолашного юнака.

Двадцять років тому в пана Квона народився син. Щасливий батько урочисто відзначив цю подію. Ходили чутки, що Квон вимолвив дитину в Будди,— незадовго до народження сина майбутній батько провів сто днів у монастирі Ілсімса. В той час дивовижне народження дитини не викликало пліток, і всі повірили торговцю. Однак хлопчик не був сином Квона.

Справжнє прізвище дитини — Квак. Він син наймита й жебрачки. Його мати була подругою мандрівного ченця. Через давність подій важко з'ясувати всі подробиці, проте ми точно встановили той факт, що чернець спокусив цю жінку й силою забрав з собою. Випадково зустрівшись з наймитом на ім'я Квак, жебрачка народила від нього дитину й підкинула її Квонам.

До останнього часу юнак, який зараз працює конторником на текстильній фабриці, був певний, що подружжя Квонів — його батьки. Несподівано він узяв правду й вирішив будь-якою ціною знайти своїх справжніх батьків.

Тим часом батько хлопця, який і гадки не мав, що в нього є син, наймитував неподалік від монастиря Ілсімса. Можете собі уявити, як здивувався цей чоловік, коли до нього прийшов хлопець і назвав його батьком! Радісну зустріч, проте, потьмарили сльози — вперше за двадцять років батько й син згадали ту, яка дала життя юнакові. Обидва гірко оплакують її безслідне зникнення. Очевидці розповідають, що всі, хто бачив цю приголомшливу сцену, не міг стримати ридання. І справді, історія народження юнака та його незвичайна доля зворушують до сліз».

Як тільки ця замітка з'явилася в газеті, історія Кьон Хо стала сенсацією дня. Давно вже в окрузі не було ніяких подій, від того самого дня, коли Хак Чхор побився з «християнами» півтора роки тому. Ця історія особливо цікавила ще й тому, що всі добре знали її героїв.

Репортери, намагаючись вивідати пікантні подробиці, обсідали дім Кьона, але господар казав, що хворий, і нікого не пускав до себе.

Старий був у відчаї. Лише тепер він по-справжньому зрозумів, що навіть його величезне багатство не замінить йому сина. Іноді йому здавалось, що треба було все-таки усиновити Кьон Хо, але потім відкидав цю думку, — адже він хотів мати власного сина, а не приймака. Двадцять років він ставився до хлопчика, як до рідного, то хіба ж тепер він міг назвати його прийомним сином? Дружина Кьон Сан Чхора, здавалося, збожеволіла від горя: адже вона втратила єдину дитину!

— Усинови хлопчика! — благала вона чоловіка. — Поверни його! Хіба ми мало зробили для того, щоб він залишився з нами?

Але було вже пізно. Всі знали, що у Кьон Хо є справжній батько, і старий Кьон не хотів усиновляти сина якогось наймита.

ПОВІНЬ

1

Влітку у Вонтхо знов організували бригаду. Цього разу селяни не вагалися — вони зрозуміли, наскільки вигідніше працювати гуртом. До того ж тепер їм не треба було купувати сапки, лопати й серпи — все залишилося з минулого року. Керівником бригади знову обрали Хі Чжуна.

За минулий рік особливих змін у житті села не сталося. Поїхала кудись мати Пек Йона, влаштувалася на фабрику Пан Ге. Пішов на заробітки Мак Дон, а так усе було, як і раніше.

Урожай цього року був поганий, і селяни, як завжди, не могли розплатитися з боргами. Усі з надією чекали нового урожаю.

Сім'я Ін Дона жила трохи краще від інших,— Ін Сун допомагала батькам — але і їм доводилося нелегко. Адже Ін Дон привів у хату жінку, і тепер Им Чоң ось-ось мала родити.

Вон Чхір та його дружина з нетерпінням чекали того дня, коли у них буде онучок, і дуже хвилювалися за невістку. Пак Сон Не навіть ходила потай у волость, до шаманки. Вона заплатила старій кілька пхун, які змогла зібрати, й попросила її помолитися духам про благополучні пологи невістки. І тільки Ін Дон не радів жіночій вагітності. Йому здавалося, що дитина буде для всіх тягарем,— сім'ї й так нелегко, а тут з'явиться ще один рот. Сумні думки опосідали його щоразу, коли він, приклавши руку до жіночого живота, відчував, як ворухиться дитина. Скоро він стане батьком, а там непомітно прийде старість. Так і мине все життя, як дві краплі води схоже на життя батька й усіх інших селян цього вбогого села...

Дивлячись на небо, старі люди, як завжди, намагались передбачити погоду. Торік селяни зібрали гарний урожай, отже, цього року ждати не було чого — двох урожайних років підряд не буває.

Старі люди добре знали це і все-таки на щось сподівалися. Про що ж вони могли ще мріяти, як не про багатий урожай?..

Уперше старі стривожилися в середині січня, коли спостерігали місяць уповні. Небо було вкрите коншлатими хмарами, які швидкопливли на північ,— певна прикмета того, що влітку випаде надто багато дощів, а це дуже зашкодить посіву.

Старий Чо Чхом Чжі намагався підбадьорити інших, але й у нього на душі було неспокойно. Він добре пам'ятав народне повір'я про драконів.

Кожного року народжуються дракони — охоронці води,— говорилося в повір'ї.— Якщо драконів багато — вони сперечаються і сваряться між собою: скільки води дати людям. Такого року дощі йдуть рівномірно: не замало, не забагато. Та якщо в рік народжується лише один дракон, він одразу ж випускає на землю всю воду, яка заливає поля.

— Мабуть, настав рік «одного дракона»,— зітхав Чо Чхом Чжі.

Селяни тривожилися даремно. У липні почалися зливи. А весною стояла така посуха, що на суходольних полях саджати розсаду було неможливо. Довелось висадити

пізню розсаду, але й та не прийнялася через спеку. На поливних ділянках уже з'явилися темно-зелені паростки, а на суходольних, як і досі, жовтіли припалі до землі тонкі стеблинки. Ін Дон з тугою дивився на зів'ялі паростки. Щоб врятувати рослини, він знову перекопав усю ділянку, зирив глибші ямки й посадив у них розсаду. Та й це не допомогло. Іноді йому хотілося кинути все, спалити посохлі стеблинки, забути про своє поле. Якось він не витримав, пішов у шинок і напився.

2

Та хоч якими тривожними були думи селян, члени туре все ж вирішили відзначити свято Пекчун¹. Вони мали гроші. Селяни добре заробили на прополці в селі Тхадонрі. До того ж Хі Чжуну вдалося одержати трохи грошей в кредит. Третину цих грошей вирішили витратити на свято, а на решту — купити інвентар.

Звичайно під час сільських свят селяни пропивали всі гроші. Тепер Хі Чжун вирішив купити горілки менше — треба відучувати людей від поганих звичок.

До свята залишилося всього кілька днів, як трапилося лихо.

Вранці подув сильний вітер. Небо затягнуло чорними хмарами, сяйнула блискавка, ударив грім, і пішов дощ. Близько полудня почався ураган.

Тривога охопила село. Селяни, у величезних очеретяних капелюхах і накидках схожі на вайлуватих тварин, кинулися в поле рити рівчаки для стоку води. Поперед усіх біг Ін Дон — треба було рятувати рис.

Тільки все пішло на лад, і раптом — на тобі! А він сподівався, що рис поспіє до осінніх холодів. Нещодавно Ін Дон перевіряв одну давню прикмету. В народі казали, що серед липня з-під землі долинає глухий гул. Якщо його чути на світанку — осінні холоди почнуться рано, якщо після полудня — пізно. Ін Дон почув гул після полудня. Це сповнило його надією, що сім'я не залишиться без рису. І раптом таке лихо... Ін Дон щодуху біг до своєї ділянки. Дощ сліпив йому очі, вітер не давав розігнутися. «Добре, що батько не пішов, — думав юнак. — Він і так застуджений...»

¹ Пекчун — народне свято колосіння рису, відзначалося на честь майбутнього врожаю 15 липня за місячним календарем.

Здавалось, минуло кілька годин, перш ніж Ін Дон добіг нарешті до своєї ділянки. Дощ не вщухав. Глухо й грізно шуміла за греблею річка, стогнав вітер. І раптом крізь завивання вітру й шум дощу Ін Дон почув дивний звук — наче хтось вишкрібав сухий гарбуз. Звук долинав з гушавини колючого чагарника, що ріс навколо кладовища.

Ін Дон прислухався. Дивний звук не стихав. Перебоюючи страх, Ін Дон повільно пішов до кладовища. Раптом яскраво спалахнула блискавка, і в її світлі Ін Дон побачив якогось звіра, а поруч з ним — скоцюрблену людську постать. Ін Дону здалося, що це Квак Чхом Чжі. Від страху в хлопця підломилися ноги. Він вдивлявся у п'тьму. Мара зникла. І тут знову, зовсім близько, почувлися ті самі звуки. Ін Дон розмахнувся й щосили вдарив сапкою просто перед собою. У нього з-під ніг вистрибнула лисиця. Ін Дон нахилився. На землі лежав людський череп.

— Цур тобі, щоб ти здохла, клята тварюка! — спере-сердя вилаявся хлопець.

У селі потім довго згадували про «хоробрість» Ін Дона.

3

Ін Дон прийшов додому вкрай втомлений і змерзлий. Він швидко перевдягнувся, ліг поруч з жінкою і захропив. Им Чон довго не могла заснути. Молода жінка з острахом прислухалася до шуму дощу й завивання вітру.

Не спали й старі. Вони сиділи в суміжній кімнаті, по черзі курили люльку й тихо перемовлялися.

— А дощ усе ллє. Не на добре це...

— І не кажи, потоц, як при створенні світу...

Тривожні думки мучили їх. І коли тільки вщухне цей клятий дощ?

Нарешті старі полягали спати. І раптом крізь сон Пак Сон Не почула глухий звук, немов упало щось важке, й відразу ж пронизливий жіночий крик розітнув нічний морок.

— Що це? — підхопився Вон Чхір. — Невже щось із хатою?

— Н-не знаю, — тремтячим голосом відповіла Пак Сон Не. — Хтось кричав... Ти чув?

І цієї миті почувся переляканий голос Ін Дона: «Мамо!»

Сон Не стрімголов вибігла з кімнати. За нею вискочив Вон Чхір. Страшна картина постала перед їхніми очима: задню стіну хати було зруйновано. Ін Дон, сидючи на підлозі, намагався підперти залишки стіни ломаччям і шматками розмоклої глини, а поруч з ним лежала на спині Им Чон і голосно стогнала.

Вон Чхір одразу все зрозумів: підмита дощем стіна тріснула під натиском урагану й завалилася просто на Ін Дона та Им Чон. Хата давно вже потребувала ремонту, але в старого не було грошей.

Сон Не підбігла до невістки й почала розтирати їй живіт.

— Дуже болить, доню? — питала вона. Стара мало не ридала. Краще б завалилася їхня кімната, хай би забило її чи старого, але тільки не невістку. Що вона тепер скаже матері Им Чон?

— І все через цю кляту стіну, через те, що ми не відремонтували хату!.. Але ти, донечко, чим ти завинила?

Бідолашна жінка благала небо, щоб усе обійшлося гаразд, і ні на хвилину не відходила від Им Чон.

4

Чотири доби бушував ураган.

Річка розмила дамбу, саме ту, на будівництві якої навжився Ан Син Хак, коли укладав земельний реєстр, — і вода затопила низину. Почалася повінь. Коли через кілька днів вода спала, селяни побачили жахливу картину.

Майже всі хати було пошкоджено, а три й зовсім зруйновано. Поля занесло піском. Рис, що вже піднявся і набрав сили, поліг, наче побитий градом.

Молодіжна організація створила спеціальний комітет допомоги потерпілим від повені. Уповноваженим комітету у Вонтхю призначили Хі Чжуна.

Гроші, які зібрали члени туре, Хі Чжун запропонував роздати сім'ям, що потерпіли більше за інших. Усі охоче погодилися.

Якось увечері у дворі Вон Чхіра зібралися Кім Сон Дар, Док Чхір, Пек Йон та Све Дик. Вони сиділи, задумливо спостерігаючи, як Ін Дон розбирає дошки, куплені для ремонту хати.

Хоч боргів у родини Вон Чхіра було чимало, Ін Дон навідріз відмовився взяти гроші, які запропонував йому

Хі Чжун. Дізнавшись про це, Пак Сон Не дуже розсердилася.

— Ти що, з глузду з'їхав? — кричала вона на сина. — Чому не взяв грошей? Чи нашу хату не зруйновано?.. Коли ти не хочеш, то я сама візьму!

— Облиш, мамо! — зупинив її Ін Дон. — Обійдемося...

— Обійдемося!.. Йому дають гроші, а він...

— Іншим ще гірше, ніж нам...

— Годі верзти дурниці! Все життя про інших думаєш!

Ін Дона обурила жадібність матері. Якщо бідняки будуть жадібними, вони зовсім зубожіють. Спробувала б Им Чон сказати таке. Він би відшмагав її батогом.

Чоловіки, які зібралися у дворі, вели неквапливу розмову.

— Так, погані наші справи, — зітхнувши, сказав Чо Чхом Чжі. Він повторював ці слова сто разів на день.

— Усім зараз погано, — зауважив Кім Сон Дар. — Не тільки тобі.

— Так-то воно так, але в інших хоч щось залишилося, а в мене... — Чо Чхом Чжі махнув рукою.

— Може, попросити управителя знизити орендну плату? — запропонував Кім Сон Дар.

— А чому знизити? Хай зовсім відмінить, — підхопив Пек Йон. — Зерна все одно немає, чим будемо платити?

— Правильно! — підтримав Пек Йона Док Чхір. — Треба відмінити!

У двір зайшов Хі Чжун. Док Чхір відразу ж запитав його:

— Ну, як справи? Теж затопило?

— Увесь рис поліг, і піску нанесло.

— Як же ми будемо жити? — Док Чхір тяжко зітхнув.

5

Через кілька днів Чо Чхом Чжі, Кім Сон Дар, Вон Чхір та Док Чхір пішли до Ан Син Хака. Старі кликали з собою і Хак Сама, але той відмовився.

Управитель вийшов їм назустріч, намагаючись приховати свою тривогу під удаваною усмішкою.

— Що трапилось? Чого прийшли?

— Ми до вас із проханням, пане Ан, — почав Кім Сон Дар.

— З проханням? Яким?

— Ви ж знаєте, була повінь,— затинаючись, мовив Сон Дар.— Це, звісно, для всіх погано, а нам, орендарям, і зовсім кепсько...

Старі разом захитали головами. Вони з надією дивилися на управителя, намагаючись зрозуміти з виразу його обличчя, про що він думає. Ан Син Хак мовчав.

— Надія тільки на вас та на пана поміщика,— вів далі Кім Сон Дар.— Селяни благають вас поговорити з ним, попросити його не брати за оренду...

— Він правду каже...

— Треба відмінити орендну плату...— загомоніли старі.

— Відмінити плату? — В голосі управителя почулася погроза.

— Саме так, адже ми нічого не зберемо цієї осені!..

— Дуже важкий рік!

— Але щось ви все-таки зберете,— сердито мовив Ан Син Хак. Потім трохи помовчав і додав: — Можна, звичайно, попросити, щоб зменшили орендну плату, але ж не відмінити її.

— Та коли на землі нічого не виросло, з неї навіть податку не беруть,— заперечив Док Чхір.

— Податок — це справа державна, а щодо орендної плати — тут вирішує поміщик,— відказав Ан Син Хак.

— Та хіба це не справедливо — відмінити орендну плату, якщо відмінили податок?

— Га... Не знаю, не знаю... І взагалі, як це ви подумалися — відмінити плату? Нечувана річ!

— Не гнівайтесь, пане Ан,— тихо сказав Кім Сон Дар.— Адже ви самі бачите, що сталося через цю повінь. Вся наша праця зійшла нанівець. Що будемо їсти, що навесні сіяти — не знаємо!

— Хіба тільки орендарі зазнали збитків? А поміщик? Коли він купував землю, то заплатив за неї великі гроші. Він же повинен мати якийсь зиск!

Побачивши, що Ан Син Хак невблаганний, Кім Сон Дар відступився.

— Гаразд, гаразд, пане Ан,— квапливо заговорив він.— Скажіть, будь ласка, на скільки ви змогли б зменшити плату? Так, щоб і ми були задоволені.

— Про це я повинен поговорити з паном поміщиком. Може, ми обстежимо ваші поля і тоді вже вирішимо це питання.

Селяни презирнулися — вони зрозуміли, що подальша розмова нічого не дасть.

— На вас уся надія, пане Ан. Тільки ви можете нам допомогти,— низько вклоняючись, сказав на прощання Чо Чхом Чжі.

Увечері того ж дня до Вон Чхіра прийшов Хі Чжун, і вони довго про щось розмовляли.

6

Минув місяць, перше ніж Ан Син Хак передав селянам відповідь поміщика.

— Половинщики, як завжди, віддадуть половину врожаю. А тим, хто платить з кожного мачігі, пан Мін обіцяв зменшити орендну плату після обстеження поля.

В словах Ан Син Хака була диявольська хитрість.

У селі майже всі жителі були половинщиками і лише кілька сімей платили з кожного мачігі. До цих небагатьох належали найміцніші господарства: Хі Чжуна, Вон Чхіра, Док Чхіра і Чо Чхом Чжі. Обіцяючи зменшити їм орендну плату, Ан Син Хак сподівався, що цим він підкупить їх і вони мовчатимуть. Адаже саме ці люди приходили до нього. Щоправда, там був і Кім Сон Дар, а він якраз половинщик, та навряд чи він сам щось зробить...

Ан Син Хаку здавалося, що він обдурив селян, і дуже був задоволений собою: і перед поміщиком не соромився, і селянам допоміг,— тепер вони вважатимуть його своїм благодійником.

Але управитель прорахувався. Селяни здогадалися, що він зовсім не говорив з поміщиком, і вирішили самі поїхати до Мін Пхан Со. Хі Чжун написав прохання, і всі, крім Хак Сама, підписали його. Відмова Хак Сама поставити свій підпис насторожила селян, і вони доручили Су Дону наглядати за сусідою, щоб той не доніс на них управителю.

Незабаром найшановніші люди села поїхали в Сеул. Гроші на подорож узяли з коштів туре. Лист поміщикові був останньою надією орендарів. Коли вже й це не допоможе, їм не залишиться нічого іншого, як підкоритися управителеві.

Того дня, коли старі поїхали в Сеул, на фабрику до Ін Сун прибіг менший брат. Дочекавшись перерви на обід, він зайшов до контори й попросив покликати сестру. Стіни контори було обвішано табличками: «Стороннім вхід

заборонено», «Час побачення — п'ять хвилин», «Під час роботи побачення заборонені», «Щирість, ретельність, старанність», «Моральність — насамперед»...

Незабаром прийшла Ін Сун, витираючи рукою губи, — посильний викликав її з їдальні.

Ін Сон передав сестрі привіт від родичів і сусідів, розповів про сільські новини і, прощаючись, тихенько тицьнув їй у руку записку.

Ін Сун посміхнулася, кивнула й побігла. Повернувшись до їдальні, вона хотіла доїсти свою кашу, але хлопчик, який розносив їжу, вже прибрав увесь посуд.

— Що ж ти наробив? — з жартівливим докором сказала йому Ін Сун: — Ну та нехай!..

До кінця перерви залишалось хвилин десять. Дівчина підійшла до крану помити руки й раптом побачила там Ок Хі. Ін Сун схопила подругу за руку й, щось шепнувши, потягла за собою.

На фабричному подвір'ї було гомінко й весело. Дівчата грали в м'яча, стрибали через скакалку, жартували й сміялися. Ін Сун та Ок Хі відійшли вбік, сіли й почали тихо розмовляти, малюючи пальцем на піску чудернацькі візерунки. За кілька хвилин загудів гудок. Ін Сун і Ок Хі підвелися, обтрусили руки й пішли в цех.

7

Щороку, весною чи восени, адміністрація фабрики влаштовувала для робітників велике спортивне свято. І навіть у цьому році, незважаючи на стихійне лихо в провінції, компанія вирішила не порушувати традиції: хай всі бачать, як вона піклується про своїх робітників!

Напередодні свята наглядач зібрав ткаць.

— Ви повинні бути вдячні компанії, — просторікував він. — Подумайте, що було б з вами, якби ви залишилися в селі?.. Тут вас годують, одягають, ви живете в чудових будинках, вас учать грамоти, дають професію та ще й гроші платять! Для вас влаштовують спортивні свята, вас возять на екскурсії в Сеул, витрачають на вас сотні вон! Але... — наглядач підозріло оглянув дівчат, — але є серед вас і такі, які заявляють, що незадоволені нашими порядками. — Він помовчав. — Ану признавайтесь, є незадоволені?

— Ні, ні! — почулося кілька голосів. — Ми всім задоволені!

— Отож-то! — пихато сказав наглядач і пішов до виходу. Дівчата погрожували йому навздогін кулаками й показували язика. Ін Сун та Ок Хі постарались запам'ятати, хто це робив.

Наступного дня робітниці зібралися на подвір'ї фабрики, вишикувалися в колони й на чолі зі службовцями компанії рушили на спортивний майданчик місцевої школи. Грав оркестр, майоріли фіалкові прапори компанії. Дівчата йшли в білих кофтинках і темних спідницях, деякі напудрилися і вплели в коси червоні стрічки.

Після невеликої вітальної промови директора почалися масові танці й гімнастичні вправи, потім — спортивні змагання. Вони відбувалися не між командами спортсменів, як це було, наприклад, у школах, а між окремими групами, які створювалися у цехах фабрики.

Така організація змагань призводила до того, що дівчата були суперницями не тільки на стадіоні, а й на фабриці. Продовжуючи розпочате в день свята «змагання», робітниці працювали, не розгинаючи спини. Переможці одержували вимпел — шматочок кольорової тканини, а компанія — додаткові бариші.

Сонце стіяло високо в небі, коли почалися змагання з бігу із зав'язаними очима.

Було жарко й душно. У натовпі снували всюдисущі торговці, пропонуючи усілякі ласощі. То тут, то там глядачі вибухали реготом — коли хтось із бігунів падав.

Ок Хі вибралася з натовпу, відшукала очима Кьон Хо і, підійшовши до нього, злегка штовхнула в бік. Хлопець обернувся. Ок Хі мовчки схопила його за руку й повела в сосновий гай.

Тут було прохолодно й тихо.

— А коли наша черга виступати? — спитала дівчина, не знаючи, як розпочати ту розмову, заради якої вона привела сюди Кьон Хо.

— Зараз подивимося, — відповів хлопець і дістав з кишені програму свята. — Ви в якій групі? — спитав він.

— В групі «А»...

Кьон Хо глянув на годинник.

— Хвилини п'ятнадцять залишилося.

— Отже, я встигну поговорити з вами!

— А... в чім річ? — спитав Кьон Хо.

Дівчина підійшла до нього майже впритул.

— Пригадуєте, ви казали, що зробите для мене все, що я проситиму?

— Хоч зараз... — схвильовано відповів Кьон Хо, відчуючи, як закалатало його серце.

— Тоді от що, — Ок Хі усміхнулася, щось прошепотіла йому на вухо й втекла — через п'ять хвилин на поле мала вийти її команда.

Кьон Хо захоплено дивився услід дівчині.

8

Наступного дня фабрика не працювала, але, звичайно, не тому що компанія вирішила дати відпочинок втомленим робітницям, — просто організатори свята самі трохи втомилися і хотіли відпочити. Зрештою, один день не мав великого значення, тим більше що спортивне свято було, як завжди, проведено в неділю.

Цього дня Кьон Хо вирушив у Сеул. Настрій у нього був чудовий — зустріч з Гап Сук та відновлення їхньої дружби робили його щасливим.

От і Сеул. Давно він не був тут. Юнак зійшов з поїзда і попрямував до будинку Ан Син Хака. Він майже біг — доводилося поспішати, щоб встигнути передати Гап Сону лист для Пак Хуна.

Кьон Хо зустріла Сун Ген.

— А, це ти, Квоне, — позіхаючи й протираючи очі, сказала вона й одразу ж похопилася. — Ой, та ти ж тепер не Квон, а Квак... Заходь, заходь.

Сун Ген лагідно всміхнулася.

Почувши голос приятеля, до вітальні прибігли Гап Сон і Гап Чун.

— Привіт, Кьон Хо! Давно не бачилися! — весело закричав Гап Сон.

— Дуже давно... — посміхнувся Кьон Хо. — От я і приїхав... Скучив, захотілося на Сеул подивитися.

— Авжеж, тобі зараз ніколи — на фабриці працюєш, — усміхнувся Гап Чун.

— Так, тепер сам заробляю.

— Я читав про тебе в газетах. І трапляється ж таке у житті! — вів далі Гап Чун.

Кьон Хо знітився.

— А ти справді зустрівся зі своїм батьком? — поцікавився Гап Сон.

— Еге...

— А де він зараз?

— Там, де й був.

— Отже, ти зовсім пішов з дому пана Квона? — спитала Сун Ген і затялася — їй було якось незручно називати хлопця Кваком.

— Так, туди я більше не повернуся.

— А про матір і досі нічого не знаєш?

— Звідки? Стільки минуло років...

— Може, батько щось знає?

— Ні, — зітхнув Кьон Хо.

Сун Ген замислилася.

— Може, вона так і блукає з ченцем по світу...

— Та ні, — втрутився Гап Сон. — Якби вона була жива, то розшукала б свою дитину...

— Слухай, Кьон Хо, — перебила сина Сун Ген, — візьми ціпок і торбу та йди розшукувати матір. А як і справді знайдеш? Чого тільки не буває на світі!

— Та хіба в наш час так шукають? — сказав Кьон Хо.

— Звісно, ні, — зітхнула Сун Ген. — Ну, тоді мати знайде тебе сама. Адже про тебе всі газети писали.

Сун Ген помовчала.

— А взагалі ти правильно зробив, що пішов на фабрику, — задумливо сказала вона. — Як би ти жив тепер у пана Квона? Адже ти його навіть батьком не міг би назвати... Маєш тепер справжнього батька і повинен допомогти йому — він же старий!.. А далі й матір розшукаєш! Ото буде диво!

— Дива можуть прийти й у ваш дім, — сказав раптом Кьон Хо.

— У наш дім? — здивувалася Сун Ген.

Кьон Хо посміхнувся і виїняв з-за пазухи листа.

— Від кого це? — нерішуче спитала жінка.

— А ви подивіться.

Сун Ген квапливо розірвала конверт.

«Мила матусю! — читала вона. — Як Ви себе почуваєте? У мене все гаразд, не турбуйтеся про мене. Я працюю на фабриці й живу у гуртожитку. Мій друг Кьон Хо у всьому допомагає мені. Відтоді як я зустріла його тут, на фабриці, життя моє стало набагато кращим і веселишим.

Люба мамо, не хвилюйтеся за мене й нікому не кажіть, де я. Хай усі думають, що Ви, як і досі, нічого не знаєте. Незабаром я напишу Вам докладного листа, а поки що на цьому кінчаю.

З любов'ю до Вас Ваша дочка Гап Сук».

Другого запечатаного конверта Кьон Хо передав Гап Сону.

9

По дорозі до школи Гап Сон забіг до Пак Хуна і передав йому листа, а ввечері Кьон Хо сам зайшов до редактора.

Того ж дня повернулися додому орендарі, які їздили до Мін Пхан Со. Поміщик не схотів навіть розмовляти з ними. Лише сказав, що повністю довіряє своєму управителеві й доручає йому в усьому розібратися. Дізнавшись про відповідь Мін Пхан Со, селяни вирішили ще раз переговорити з Ан Син Хаком.

Тим часом на фабриці було неспокійно. От уже кілька днів не працювали машини — компанія мала труднощі зі збутком продукції й тимчасово припинила виробництво. Дівчата хвилювалися. Вони знали, що від простоювання програють тільки робітники, — компанія, як і раніше, отримує прибутки, а акціонери — дивіденди.

Якось одна з робітниць — весела, молода, дотепна Кьон Сун обурилася, що робітникам не дають платні. Її слова почув наглядач, який випадково опинився поблизу.

— Що це ти, га? — заволав він. — Тебе тут задарма годують, а ти ще й невдоволена?

Він записав прізвище дівчини й пішов. Перелякану Кьон Сун оточили подруги. «Що ж тепер буде? Невже звільнять?» — думала вона. Невдовзі дівчину викликали в контору. І коли через півгодини вона прийшла в гуртожиток, заливаючись слізьми, всі зрозуміли — її справді звільнили. Кьон Сун розповіла, що її розраховали — дали кілька пхун, а потім наглядач довго ляв її.

— Збирай свої бебехи й геть звідси! — закінчив він. — Знатимеш, як дарма молоти язиком.

— Не маєте права... — почала було дівчина, та наглядач грубо урвав її:

— Мовчи, погань! Ще огризається!

Дівчата поплакали разом з подругою, допомогли їй зав'язати у вузлик убогі пожитки й провели на станцію. Кьон Хо теж прийшов проваджати Кьон Сун. Він знав цю дівчину і співчував їй. На прощання Кьон Хо взяв адресу Кьон Сун, попросив про все писати йому. Дівчина обіцяла.

Через кілька днів над фабричним двором пролунав закличний гудок. Але жодна дівчина не вийшла на роботу. Стояли машини, з фабричного димаря не йшов дим.

Події на фабриці стривожили власті. У селах і так було неспокойно, а тут — страйк.

Селяни з надією стежили за боротьбою робітниць, чекали змін, а власті вживали всіх заходів для того, щоб якомога швидше придушити страйк, не дати йому перерости в щось більш загрозливе.

ДРУГА ВЕСНА

1

Хак Сам все-таки сповістив Ан Син Хака, що старі їздили в Сеул. А через кілька днів про це написав Ану сам пан поміщик.

У листі Мін Пхан Со суворо вичитував своєму управителю за те, що той, напевне, зовсім не турбується про орендну плату і так розпустив селян, що ці зухвальці наважилися приїхати в Сеул і потривожити його, поміщика! На закінчення Мін Пхан Со повідомляв, що незабаром у Вонтхо приїде чиновник і обстежить землі орендарів. Поміщик вирішив про всяк випадок послати в село свою людину; він боявся, що управитель сам не впорається з селянами.

Прочитавши листа, Ан Син Хак заскреготів зубами в безсилий люті. «Ну, добре, я ще з вами побалакаю,— подумав він,— постривайте!»

Наступного дня управитель зустрівся з братом, який служив у волосній управі, і розповів йому про сільські події.

Він просив брата передати місцевим властям, що головний баламут і призвідець усіх безпорядків — Хі Чжун. Нічого іншого Ан Син Хак поки що зробити не міг. Правда, він чудово знав, що, як не зменшить орендної плати,

селяни відмовляться збирати врожай. Проте зараз орендарі поводитися спокійно, і йому не було до чого причепитися.

Доручивши Хак Саму стежити за селянами, Ан Син Хак тепер чекав погоди: якщо орендарі висловлять хоч найменше невдоволення, він негайно сповістить брата, і власті суворо покарають заводіїв.

Але все було спокійно. Хі Чжун чудово розумів, чого хоче управитель. До того ж Гіль Дон розповів йому зміст листа, якого управитель надіслав поміщикові.

Старий ненавидів свого хазяїна. Були часи, коли Гіль Дон жив не гірше від Ан Син Хака, та згодом зубожів і мусив оселитися в домі управителя. Це принижувало старого. Хі Чжун подобався Гіль Дону за те, що завжди був готовий допомогти людям, що всі його поважали. Тому Гіль Дон і розповів йому про цей лист.

Дізнавшись, що поміщик незадоволений управителем і збирається прислати в село чиновника, Хі Чжун зрадів. Він вирішив трохи почекати. От коли приїде чиновник, тоді — інша річ, тоді треба діяти, і діяти гуртом.

З того часу, як у селі організували туре, люди дуже змінилися. Ще кілька років тому багато хто залишився б байдужим, дізнавшись, що сусід помирає з голоду, — в кожного було своє горе. Нескінченні турботи, злидні, жорстокість і несправедливість, які панували навкруги, озлоблювали селян. Та відтоді як вони об'єдналися в бригаду, відтоді, як у них з'явилися спільні турботи й спільна мета, люди змінилися. Вони допомагали потерпілим від повені, готові були поділитися з сусідом останньою мисочкою рису, останнім мідяком. Люди зрозуміли, яка це сила — згуртованість. «Сьогодні я допоможу тобі, а завтра — ти мені!» — цей принцип став головним у їхньому житті.

2

Рано-вранці Ін Дон пішов по дрова. Им Чон мовчки дивилася йому вслід. Вона все ще нездужала й нікуди не виходила. Наслідки удару виявилися серйознішими, ніж думали, — тієї ж ночі у жінки почалася сильна кровотеча, і на світанку вона народила мертву дитину.

Пак Сон Не мерщій побігла до знахарки, а Вон Чхір — до матері Им Чон. Та пішла до найкращого лікаря, роздобула якесь зілля й поспішила до дочки.

Мати Им Чон була у відчаї — і навіть тільки вона видала дочку за цього бідняка, за цього чванькуватого Ін Дона! Що він уміє? Задирати носа?.. Батько його теж не ліпший. Не міг вчасно поремонтувати хату. Краще б вона віддала Им Чон у багатий дім. Там би таке не трапилося!

Им Чон теж звинувачувала у всьому сім'ю Вон Чхіра. Молода жінка стала похмурою й нервовою. Цілими днями вона мовчки сиділа в хаті або, кульгаючи, тинялася по двору.

Ін Дон поставився до нещастя досить спокійно. В чому їхня вина? Тільки такі люди, як теща, що не знають, як важко живеться селянам, можуть осуджувати їх. Хіба тільки вони потерпіли? Хіба інші селяни не загинули під руїнами своїх будинків?

Як змінити це життя? Життя, коли навіть для вмираючого нема грошей на ліки?

Ін Дон закурив. Важкі думки опосіли його.

— По дрова прийшов? — раптом почув він знайомий голос. Перед ним стояла Пан Ге із кошиком у руках.

— Так... А ти що тут робиш?

— На город іду.

Ін Дон окинув Пан Ге уважним поглядом. У темній спідниці й білій блузці вона була дуже гарною.

— Ти так замислився, що нічого не чув і не бачив. Про що ти думав?

— Та ні про що... — Ін Дон сів на траву. — Сідай.

Пан Ге немов тільки й чекала цього запрошення. Вона швидко огледілася — чи не бачить хто — і сіла поруч з Ін Доном.

— Ти чого такий блідий? Захворів?

— Ні, я здоровий.

— Я чула, у вас нещастя? Зараз — краще?

— Що краще?

— Та жінці твоїй...

— Наче краще...

— Який жаль! — зітхнула Пан Ге. — Була б дитина...

Ін Дон похмуро посміхнувся.

— От бачиш, як добре, що ти за мене не вийшла, — сказав він, старанно вибиваючи з люльки попіл.

Пан Ге вдарила його кулачком по плечу й хотіла підвестися, але Ін Дон утримав її.

— Сиди, сиди. Давай поговоримо.

— Нема часу мені з тобою балакати, — сердито відказа-

ла Пан Ге.— Мені ще треба нарвати бобів і гороху.— Проте з місця вона не рушила.

— Ну, розкажи, як там, на фабриці? Краще, ніж удома?

— Ще б пак! Зараз відпочиваємо.— Пан Ге дзвінко засміялася.

— Так, я чув, що ви зараз не працюєте. А чому? Хто дозволив?

— Начальство дозволило. Наглядач сказав, що компанія зазнає якихось там збитків і через те роботу припинено. Ну, коли так, я й пішла додому. Чого там сидіти! Хай собі зазнають збитків! — Вона знову засміялася.

— А тобі не попаде за те, що з фабрики пішла?

— От дивак! Вони ж самі звеліли нам іти додому. Сказали, що надішлють письмове розпорядження, коли приходити на фабрику. А взагалі, таких робітниць, як я, що живуть удома, небагато, кілька душ усього. Чи прийдемо ми, чи ні, фабриці від того ні збитків, ні прибутків не буде. Інша справа ті, хто живе в гуртожитку. Від них усе залежить!

Ін Дон мовчки дивився на Пан Ге. Вона була зовсім не схожою на селянку і розмовляла вже не так, як селяни, а якось інакше, по-новому. Певне, на фабриці навчилася.

Пан Ге притишила голос і, нахилившись до Ін Дона, мовила:

— Ой, що я знаю! Ото вже новина, так новина.

— А що таке? Розкажи! — у нього навіть очі заблищали від цікавості.

Пан Ге похитала головою.

— Ти розбазікаєш, а це — секрет!

— Хто розбазікає? Я? Відколи це ти мені не віриш?

— А хто тебе знає...

— Слово честі, жодній душі не скажу!..— Ін Дон присунувся до дівчини.

Нарешті Пан Ге зглянулася і, взявши з Ін Дона обіцянку, що він мовчатиме, шепнула:

— Ну, слухай: ти Гап Сук знаєш?

— А хто це? — розгублено закліпав очима Ін Дон.

— Як хто? Дочка нашого управителя!

— А-а! Дочка Ан Син Хака! Ну, знаю. А що?..

— Так от: вона працює на тій самій фабриці, що і я.

— Не може бути, вона ж за кордон поїхала.

— Те саме й я думала! А вона, виявляється, нікуди не їздила!

— Щось не віриться. Чому ж удома про це не знають?

— Сама не доберу... І знаєш, де я її побачила? В ідальні, коли нас зібрали проповідь слухати. Дивлюся — попереду сидить дівчина, ну викапана Гап Сук. Я спочатку подумала, що помилилась, а потім придивилася — вона! Я тоді нікому нічого не сказала, а на другий день розшукала Ін Сун і спитала в неї про цю дівчину. Спочатку Ін Сун, здається, злякалася, а потім прошептала мені на вухо: так, каже, це Гап Сук, тільки зараз вона під іншим прізвиськом. Ти, каже, нікому про це не патякай, бо як дізнаються її родичі — лихо буде.

— Як же їй вдалося туди влаштуватися?

— Цього я й сама не знаю. Та коли вона працює під іншим прізвиськом, значить, тут щось не те.

Ін Дон задумливо почухав потилицю. Він пригадав, як павесні в горах бачив Хі Чжуна, Ін Сун і ще кількох дівчат. Одна з них здалася йому тоді знайомою. Отже, це й була Гап Сук. Так от хто допоміг їй влаштуватися на фабрику — Хі Чжун!

3

— А знаєш, що про неї кажуть? — знову заговорила Пан Ге. — Будімто до неї залицяється наглядяч. — Вона трохи помовчала й додала: — Щоб їй тільки лиха не було від тих залицянь...

Ін Дон мовчки постукав чубуком по пню і знову набив люльку.

— А ще є в нас одна робітниця, — вела далі Пан Ге. — Така страшна, просто жах, ряба-ряба... Правда, волосся в неї гарне, та все одно її діти лякаються.

— Вона некрасива, а ти заздрісна, ото пара...

— Чому це я заздрісна? — обурилася Пан Ге.

Ін Дон не відповів. Вона скоса дивилася на нього. Подібно до подорожнього, який з заздрістю поглядає на чужу яблуню з достиглими, запашними плодами, Пан Ге відчувала пекучий жаль, що Ін Дон не належить їй. Вона розуміла, таких зустрічей ніколи більше не буде. А колись яблуня не належала нікому!..

Пан Ге тяжко зітхнула. Ін Дон відчував на собі палкий погляд жінки. Серце його несамовито калатало, напружилися м'язи. Коли б Пан Ге зараз доторкнулася до нього — з якою силою стиснув би він її в своїх обіймах!

Пан Ге пизько схилила голову. Щоки її палали. Вона відвернулася й почала дивитися на далекі вершини гір, над якими легко й вільно пливли пухнасті хмаринки, що потім зб'ювалися у великі хмари.

Якийсь час обоє мовчали. Негаряче осіннє сонце ласкаво пригрівало землю. Навколо розкинулися поля, спустошені повинню, немов понівечені руками злого й вередливого велетня. Сумно похилився рис.

Охоплені єдиним бажанням, Ін Дон і Пан Ге втупилися поперед себе невидючими очима. Незримий міст було перекинуто між їхніми серцями. Ін Дон подумав про дружину. Вона здалася йому бляклою, зів'ялою квіткою. А поруч — Пан Ге, свіжа, немов достиглий персик. Коли він дивився на неї, у душі його вмить, наче порох, спалахувала жага. А з дружиною він почував себе безсилим і холодним. Вона не збуджувала в нього ніяких почуттів, і він намагався якнайменше бути з нею.

Та раптом обличчя його скривилося. Налитими кров'ю очима він важко подивився на Пан Ге, потім через силу відвів від неї погляд і встав.

— Іди,— глухо мовив він, дивлячись убік.— Іди, куди йшла...

— Ти що, очманів? Чого сердишся? — Вона підвелася і взяла свій кошик.— Гарзд, піду, як проганяєш.

— Та зрозумій ти, не можу я більше... Мені... мені кусатися хочеться, коли я тебе бачу.

— Ох!..— Пан Ге зі стогоном опустила на землю.— А я, я... тебе немає — сама не своя...— Голос її урвався від пристрасті, яку вона насилу стримувала.

— Облиш, Пан Ге... Не треба. Для тебе самої, не треба...

— Годі! Знаю! Годі!

Вона схопилася, кинула на Ін Дона відчайдушний погляд і побігла геть.

Наступного дня Пан Ге пішла в місто: фабрика відновила роботу.

4

Кьон Хо був черговим по фабриці. З самого ранку він не знаходив собі місця. Ок Хі призначила йому побачення. Нарешті вони зустрінуться віч-на-віч!.. Чим закінчиться їхня зустріч? Що чекає на нього цієї ночі?

Після вечері, коли в гуртожитку все стихло, Кьон Хо вийшов на просторе фабричне подвір'я. Намагаючись згаяти час, він безцільно ходив по ньому, раз у раз поглядаючи на годинник. Кожна хвилина здавалася йому годиною. До півночі було ще далеко.

Вчора ввечері, коли він випадково зустрів Ок Хі біля колонки, дівчина непомітно сунула йому в руку клаптик паперу. Завмираючи, Кьон Хо розгорнув записку. «Відімкніть ворота гуртожитку завтра опівночі. Я хочу поговорити з вами», — прочитав він. Хлопець розгубився: що сталося? Чому Ок Хі призначила йому побачення?

Ключ від гуртожитку завжди був у чергового, і випустити дівчину було неважко. Та чи засне до півночі сторож? Від хвилювання в Кьон Хо спітніли долоні. Він пригадав, як студентом ходив на таємні сходки. Тоді він хвилювався так само.

Коли до призначеного часу залишилося десять хвилин, Кьон Хо подався в гуртожиток. У нічній п'яній висока будівля здавалася ще похмурішою. Юнак підійшов до воріт і постукав один раз тихо й двічі — трохи голосніше. Це був давній умовний знак усіх школярів, які збиралися на сходки. За парканом почулося рипіння дверей, а потім — чийсь кроки. Кьон Хо затамував дух.

— Хто? — пошепки спитав він.

Відповіддю було стримане покашлювання. Це вона! Кьон Хо швидко відчинив ворота, Ок Хі прослизнула на подвір'я, і він знову зачинив їх. Юнак і дівчина пішли до кімнати чергового.

Там було тепло й затишно. На підлозі лежали товсті циновки, у кутку стояла низька шафа з ковдрами, посередині кімнати на жаровні кипів чайник. Навколо жаровні лежали м'які подушки, стояла таця з чашками.

— Прошу вас.

Кьон Хо присунув гості подушку.

Подякувавши кивком голови, Ок Хі сіла й оглянула кімнату. Як тут чисто, затишно, не те, що в їхньому гуртожитку. Та й обставлена кімнатка зовсім непогано, а чергові проводять у цій кімнатці тільки ніч! Чому ж робітники повинні жити в якихось брудних комірчинах? І все це поруч, під одним дахом! Ок Хі відчувала, що серце її сповнюється гнівом.

Так, сьогодні вона ще раз зрозуміла: багато що стоїть між нею і Кьон Хо. Раніше, коли вони вчилися в школі, ніщо не перешкоджало їхній дружбі, яка потім переросла в любов. Тепер усе змінилося — вона стала простою робітницею, а Кьон Хо... Чи зможе він зрозуміти її? Чи задоволений своїм життям? Якщо задоволений, то вона даремно сподівається від нього чогось більшого...

Дівчина допитливо подивилася на Кьон Хо, наче хотіла знайти відповідь на ці питання, але той не помічав її погляду.

— Сідайте зручніше, — сказав він і додав: — У вас, мабуть, холодно в гуртожитку?

— Та ні... — стримано відповіла дівчина.

Кьон Хо подивився їй в обличчя. Як вона змінилася! І, здавалося, не тільки зовні, а й у душі. Губи втратили колишню м'якість — рот було стиснуто твердо й рішуче, а в очах палав прихований вогонь. Так, вона не тільки змінила ім'я, а й змінилася сама.

«Невже на неї так подіяла робота на фабриці? — думав Кьон Хо. — Авжеж, праця й дисципліна гартують не лише тіло, а й волю людини. Хто не боїться боротьби, хто виявляє мужність, терпіння і відвагу, хто готовий пожертвувати собою — той перемагає. Певне, Гап Сук — саме така людина».

Кьон Хо стало соромно — яким легкодушним мав виглядати він в її очах...

Проте ці сумні думки не могли затьмарити його радості. Здавалось, ожили щасливі дні його юності. Він був щасливий, що знову бачить свою Гап Сук, що сидить поруч з нею.

— Я почуваю себе так, ніби винний перед вами, — порушив він мовчанку. — Адже я живу з таким комфортом. Щоправда, це не залежить від мене, та все ж таки...

«Як би я хотів помінятися з нею місцями! — подумав він. — Хай би я був простим робітником, а вона — конторником! Тоді б я міг сміливо дивитися їй в очі!»

— Та що ви, — сказала Ок Хі, поправляючи щипцями вугілля в жаровні. — Хіба це має значення? Адже в будь-яких умовах можна залишатися чесним і щирим. Чи не так?

«Тільки б Кьон Хо знову не почав виливати свої ніжні почуття», — подумала дівчина.

Їй дуже хотілося поговорити з хлопцем. Може, він осуджує її за те, що вона нічого не вдіяла, коли звільняли Кьон Сун, і нічого не зробила, щоб довести страйк до кінця? Треба сказати йому, що вона недосвідчена в таких справах, мовляв, це й було однією з причин поразки. Дівчина з гіркотою подумала, що Кьон Хо, не розібравшись як слід, може приревнувати її до наглядача, та вирішила не чіпати цієї теми. Бо якщо вона почне все пояснювати, розмова неминуче торкнеться її стосунків із Кьон Хо. А цього їй не хотілося.

Дівчина згадала нещодавні події на фабриці.

6

Спершу, коли дівчата на знак протесту проти звільнення Кьон Сун відмовилися вийти на роботу, адміністрація розгубилася. Та, дізнавшись через вірних людей, що протест цей, очевидно, був стихійний і неорганізований, керівники компанії трохи заспокоїлися. Проте про всяк випадок директор вирішив розслідувати цю справу.

Насамперед перевірили робітниць, які жили поза гуртожитком, їх було лише кілька, і з них тільки одна Пач Ге вміла трохи читати й писати. Отже, заводії страйку — не вони. Тому треба було шукати підбурювачів серед інших робітниць.

Рано-вранці директор викликав наглядача й начальника виробництва.

— Я вважаю, — сердито дивлячись то на одного, то на другого, почав він, — що нам слід насамперед добре з'ясувати особливість цього неприємного випадку.

— Особливість?.. — перепитав начальник виробництва, розгублено дивлячись на наглядача.

— Я хочу сказати — чиїх це рук справа? — нетерпляче пояснив директор.

Наглядач перелякано переступав з ноги на ногу. Найбільше він боявся, що директор звернеться до нього з якимсь питанням, а він не відповість, — наглядач ніяк не міг зрозуміти, про що йдеться.

— На мій погляд, це справа робітниць, які живуть у гуртожитку, — поміркувавши, сказав начальник виробництва.

— От як? — спокійно запитав директор, попихкуючи сигарою. — А що думає наглядач?

— Я... я теж хочу так думати,— затипаючись, мовив наглядач, перекручуючи японські слова.

— Хочете чи думаєте?

— Думаю.

На обличчі наглядача проступили краплинки поту.

— Отже, за те, що сталося на фабриці, відповідаєте ви обидва?

— Саме так! — дружпо відповіли вони.

Директор помовчав.

— Які підстави? — раптом спитав він.

— Е-е... Що?

Начальник виробництва й наглядач злякано подивились один на одного.

— Я питаю, чому ви вважаєте, що страйк організовано робітницями, які живуть у гуртожитку? — роздратовано мовив директор.

Нарешті начальник виробництва втямив, чого від нього хочуть. На своєму віку він бачив багатьох директорів і добре засвоїв, що від підлеглих насамперед вимагають кмітливості й ясності відповідей. Начальство не терпить зашинок і неточностей. Тому начальник виробництва вирішив триматися впевнено і по змозі давати вичерпні відповіді. Відмовками, що «все буде з'ясовано», тут, здається, не відбудешся. Начальник виробництва відкашлявся і почав, немов справжній оратор.

7

— Я вже доповідав, що треба знайти причини заворушень. Так само, як характер недуги можна встановити, лише знаючи причини захворювання, так і суть справи можна зрозуміти, з'ясувавши мотиви, які штовхнули робітниць до страйку. Тільки тоді ми зможемо вжити необхідних заходів...

— Це й так ясно,— грубо урвав його директор.

— Чим саме керувалися ткалі, відмовившись вийти на роботу? — палко виголошував начальник виробництва.— Співчуттям до звільненої подруги. А чому її було звільнено? Тому, що, як запевняє наглядач, вона привселюдно обурювалася діяльністю компанії.

Він дедалі більше входив у роль і говорив дуже піднесено, щоправда, не знаючи, куди заведе його це пишномовство. Наглядач з жахом поглядав на нього. «До чого він веде? Чи не збирається все звернути на мене?»

Директор, слухаючи промову начальника виробництва, морщився, тер перенісся і нетерпляче совався на стільці. Відчувалося, що він насилу стримується, щоб не зупинити надто палкого оратора.

Начальник виробництва помітив це і поспішив закінчити свій виступ.

— Отже, моя думка така: причину заворушень слід шукати саме в цьому.

— У чому «в цьому»? — гаркнув директор. — Будьте ласкаві сказати нарешті, які висновки ми повинні зробити з цієї дурної історії?

Начальник виробництва перелякано кліпнув, але миттю отямився і повів далі, наче й не було нічого:

— Висновок такий. Робітницю звільнили правильно. Проте незадоволена адміністрацією була не тільки вона. Їй співчували й інші, які звинувачували адміністрацію в тому, що їм не платять грошей, і на всі заставки ляяли начальство. На жаль, ми зловили тільки одну і, певна річ, негайно звільнили. Ця робітниця потерпіла за всіх, і тому вони стали на її захист. Таким чином це не що інше, як стихійний виступ.

Начальник цеху всіякався. Директор подивився на нього, мружачи маленькі очиці, й задоволено хитнув головою.

— Гарзд... З цим я згоден.

«Пронесло!» — з полегшенням подумав наглядач.

— А тепер ідіть і пам'ятайте — не спускати з них очей. Зрозуміло?

— Так точно.

— Слухаємося!

Вклонившись, обидва швидко вийшли з кімнати.

КЬОН ХО

1

У глибині душі Кьон Хо справді осуджував Ок Хі. Адже вона могла б спитати в нього, яких заходів хоче вжити компанія, але чомусь не зробила цього. Чому вона не сповістила його про те, що робітниці вирішили припинити страйк? Чому вела переговори з наглядачем? Може, між ними щось є? Недарма ж про це патякають на фабриці.

Дівчина почала здалека. Вона вже знала, що Кьон Хо знайшов нарешті батька, але ще й досі не привітала хлопця. І от випала нагода зробити це, а разом — почати важку розмову.

— Я чула, ви зустрілися з вашим батьком? — спитала вона.

— Що ви сказали?

Кьон Хо чекав чого завгодно, тільки не цього: Гап Сук заговорила про те, що завдавало йому стільки страждань! Вона ображає його! Невже вона хотіла зустрітися лише для того, щоб спитати про батька? Чи вона не розуміє, що душу його змучили ревності? А може, Гап Сук хоче підкреслити, що вона йому не пара?

Охоплений суперечливими почуттями, Кьон Хо мовчки дивився на Ок Хі. В тиші дивовижно гучними здавалися цокання годинника й булькання води в чайнику.

2

Нарешті Ок Хі не витримала й порушила мовчанку:

— Мені вже давно хотілося привітати вас, та досі не було нагоди... Я дуже, дуже рада за вас!

Дівчина говорила цілком щиро. Вона все ще тужила за домівкою і добре розуміла, що мав відчувати Кьон Хо, зустрівши батька.

Та юнак сприйняв її слова інакше.

— От, значить, який жалюгідний привід був у вас для зустрічі зі мною, — сказав він.

— Жалюгідний? — здивувалася Ок Хі. — А по-моєму, для вас не може бути нічого важливішого.

— Як хочете знати, зустріч з батьком лише посилила мої страждання, — похмуро сказав Кьон Хо. — Радість при зустрічі, сум при розставанні можливі тільки для людей, зв'язаних міцними узами. А що зв'язує нас? Не радість, а подив, тривога і жалість — от що в мене в душі. Старий, сивий чоловік, який прожив самотою важке життя і не знав нічого, крім важкої праці, — ви думаєте, зустріч зі мною принесла йому радість? А я, дивлячись на нього, тільки плакав і не міг вимовити жодного слова. Та й йому не було чого сказати мені... І з такою «радістю» ви прийшли привітати мене?.. Якби ви були для мене просто знайоמוю, я міг би сприйняти це як ввічливість. Але з ваших вуст це привітання звучить мов зла насмішка.

Нащо вам захотілось мучити мене, Гап Сук... Даруйте, Ок Хі? — Голос його затремтів.

— Ні, ні! — палко скрикнула дівчина. — Ви помиляєтеся, Кьон Хо, ви помиляєтеся! Я не хотіла завдати вам болю!

— Не хотіли... І все-таки зробили це.

— Я знала, як ви мріяли знайти батька! Мені здавалось, що ви повинні бути щасливі. Я не думала, що мої слова образять вас!.. Пробачте мені.

Ок Хі було дуже тяжко — і як міг він звинуватити її в безсердечності! Вона навіть почервоніла від несправедливої образи.

3

Помітивши, як засмутилася дівчина, Кьон Хо трохи полагіднішав.

— Може, ви говорили це і без злого наміру, Ок Хі, — сказав він, — але я подумав, що ви гдузете з мене. Якби ви знали, в якому становищі я опинився зараз. Раніше мені не було про кого піклуватися — я жив сам і міг робити все, що заманеться. А тепер мушу допомагати батькові. Але як це зробити? На які кошти ми будемо жити? Адже в нас навіть дому немає, та й що за дім без господині?

Ок Хі усміхнулася — вона зрозуміла, що Кьон Хо має на увазі.

— Мені здається, вам не слід журитися, — лагідно сказала вона. — Подумайте, що поганого у цьому? Я, наприклад, тільки б раділа. Чи не однаково, де жити — в своєму будинку чи знімати кімнату? Головне — ви знайшли батька!

— Вам легко це казати, адже у вашому житті ніколи не було нічого такого.

— Я... я була б щаслива, якби мала такого батька!

— Чому? — здивовано спитав Кьон Хо, наливаючи у чашечки духмяний чай. Він дістав коробку з печивом, куплену спеціально для Ок Хі: — Прощу вас.

— Дякую.

Ок Хі взяла печиво.

— Мені здається, — задумливо сказала вона, — що щастя й злагода можливі тільки в тих сім'ях, де стосунки між людьми будуються на взаємному довір'ї, повазі й справедливості. Якось я розговорилася зі своєю подру-

гою. У них велика родина — кілька братів і сестер. Живуть бідно, але всі щасливі. Їхня сім'я нагадує маленький, згуртований колектив, і це полегшує їм життя. Зайшла мова про вашого батька... Все його життя — чесна праця, і ви повинні пишатися таким батьком, а не соромитися його. Мені здається, бути селянином краще, ніж займатися тим, чим займається мій батько; життя селянина набагато чесніше, ніж життя пана Квона, в домі якого ви виховувалися. Ви повинні радіти, а не сумувати!

Кьон Хо скривився:

— Кожний має свої погляди.

— Свої погляди? — перепитала дівчина.— А на мою думку, в житті один закон: треба вміти жертвувати малим заради великого. На вашому місці я не думала б про гроші й квартиру. Адже до вас прийшло велике, справжнє щастя.

— Може, ви маєте рацію, — задумливо вимовив Кьон Хо.

— А знаєте що? Познайомте мене з вашим батьком, якщо ви, звичайно, не проти...

— З батьком?.. З моїм батьком?..— здивувався Кьон Хо.

— Так, так, з вашим батьком! — посміхнулася Ок Хі.

Чому вона хоче познайомитися з ним?.. Кьон Хо розгублено дивився на дівчину, намагаючись розгадати прихований зміст її слів. «Невже ти не розумієш?» — говорив лагідний погляд Ок Хі.

«Може, вона ще любить мене? Може, тому й хоче зустрітись з моїм батьком? О, якби це було так! Заради цього варто було б жити!»

Очі Кьон Хо заблищали, серце прискорено забилося. Юнака наче підмінили.

Так іноді буває в природі, коли після раннього холоду раптом повертається тепло і здається, ніби на землю знов прийшла весна.

— Про що ви думаєте?

Голос дівчини вивів Кьон Хо із задуми.

— Я мрію про прекрасного ангела, який врятує мене від усіх нещасть...— затинаючись, мовив хлопець.— Ок Хі, чи могли б ви стати для мене таким ангелом?

Не в змозі стримати хвилювання, що охопило його, Кьон Хо стиснув руки дівчини.

— Благаю вас, Ок Хі, скажіть правду! Нащо вам потрібний мій батько?..

— Що з вами! Відпустіть мене! — скрикнула Ок Хі, намагаючись звільнитися з його рук.

— Не відпущу... Скажіть — так чи ні?
— Пустіть руки, або я зараз же піду!
— Лише одне слово, Ок Хі, благаю вас, одне слово... —
тремтячим голосом бурмотів Кьон Хо.

— Та відпустіть же мене, нарешті! — сказала Ок Хі,
ледве стримуючи сміх.

— Я покірливо вислухаю вашу відповідь, якою б вона
не була... — палко говорив Кьон Хо. — Зрозумійте, від цього
залежить усе моє життя... Ок Хі, скажіть! Так чи ні?

Ок Хі не витримала і засміялася. У голосі Кьон Хо
звучали мелодраматичні нотки, як у голосі поганого ак-
тора.

— Ви смієтесь? — скрикнув уражений Кьон Хо. —
Я відкриваю перед вами душу, а ви...

— Але ж це смішно!.. Та пустіть мене!

— Пущу, якщо відповісте.

— Ну, гаразд, відповім, тільки пустіть руки.

— Слово честі?

— Так, так.

Кьон Хо відпустив її руки й відсунувся: у погляді,
спрямованому на Ок Хі, була надія і чекання.

— Ну, то що я повинна вам сказати? — спитала вона
з усмішкою.

— Як що? Ви ж обіцяли!

— Інакше ви б мене не відпустили, — відповіла вона.

— Ах, он як! Значить, вам нема чого сказати мені?

— Навіщо слова? Ми і так знаємо, що в кожного на
серці.

— Я хочу, щоб ви довели це... — тихо сказав Кьон Хо.

— Довела? Чим?

— Чим-небудь, що змусило б мене повірити вам.

— Невже я не заслуговую вашого довір'я? — спалахну-
ла Ок Хі. — І взагалі, чого ви до мене причепилися? Я не
люблю докучливих людей!

4

Довго стримувана гіркота гарячою отрутою розлилася
в грудях Кьон Хо. Він принижувався перед цим дівчись-
ком, мало не валявся у неї в ногах, а вона не хотіла роз-
мовляти з ним!

«Для кого ж береже вона слова кохання?» — подумав
Кьон Хо. Налитими кров'ю очима він пильно подивився на
Ок Хі й несподівано для самого себе процідив крізь зуби:

— А з наглядачем, напевно, частенько зустрічаєтесь?

— Як ви сказали? — Ок Хі здивовано звела брови і, здавалося, не відразу збагнула зміст питання. — Так, часто. А що? Робітники й наглядачі зустрічаються щодня.

— Ви знаєте, про які зустрічі я говорю.

Обличчя Ок Хі вмить змінилося. В очах її спалахнуло обурення. Вона зміряла Кьон Хо презирливим поглядом.

— Йолоп! — коротко кинула вона, швидко підвелася і пішла до дверей.

Кьон Хо став їй на дорозі.

— Що? Йолоп? По-вашому, я йолоп? — задихаючись, вимовив він. — Ну добре!

— Негайно пропустіть мене! Мені гидко розмовляти з вами!

— Ідіть! Я вас не тримаю.

— Так, значить, оп як... от що ви думаєте про мене! Та як... як ви смієте!..

Стиснувши кулачки, вона потрясла ними перед обличчям Кьон Хо і залилася слізьми. Він відступив на крок.

— Але чому ви нічого не сказали мені про страйк? Чому дозволили наглядачу вигнати людину з роботи? — спитав він.

Ок Хі витерла сльози й підвела голову.

— Ах, ви не знаєте чому? Що ж, можу пояснити!

Схлипуючи й витираючи сльози, дівчина почала розповідати:

— Ми були саме в їдальні, обідали... Раптом увірвався наглядач і почав кричати, що, коли ми не вийдемо на роботу, компанія вживе найсуворіших заходів. «Ми будемо викликати вас у контору по черзі, одну за одною, і тих, хто опиратиметься, — негайно звільнимо. А якщо ви самі станете до роботи, вам усе простять. Подумайте і вирішуйте...» Сказав він це та й пішов, а всі загомоніли, засперечалися, і багато хто почав говорити, що, мовляв, краще стати до роботи, поки всіх не звільнили.

Ок Хі підвела до Кьон Хо заплакане обличчя.

— Я бачила, що ще хвилина, і робітниці підуть у цех поодиноці. Тоді вся відповідальність за зірваний страйк ляже на мене. Що я мала робити? Я запропонувала стати до роботи всім разом. Невже ви не розумієте, що в мене не було ні часу, ні можливості з кимось порадитися? А ви?.. В чому ви мене запідозрили? У зв'язку з наглядачем? Після цього ви — свиня, от хто!

Вона знову розридалася.

Кьон Хо був приголомшений.

— Послухайте,— тремтячим голосом мовив він.— Називайте мене як завгодно! Так, я свиня, а може, навіть і гірше... Я ніколи не вважав себе кращим, ніж я є насправді, хоч звичайно люди перебільшують свої чесноти. Зрозумійте мене, якщо можете! В мені борються дві людини. Одна каже, що я роблю правильно, а друга — сіє в мені сумніви. Ця постійна боротьба мучить мене. Часом мені здається, ніби якийсь паразит ссе кров з мого серця, сушить мій мозок... Все, що я зараз сказав вам,— зовсім не те, що я думав. Темна сила всупереч моїй волі оволоділа мною і змусила вимовити ці слова. Я винний перед вами, Ок Хі. Пробачте мені, не судіть суворо.

Ок Хі мовчала. Кьон Хо ще нижче схилив голову й глухо сказав:

— Не думайте, що я збираюсь виправдуватися перед вами. Я просто хочу пояснити, чому в душі моїй зродились сумніви...— Він тяжко зітхнув.— Я зовсім самотній, Ок Хі. Ця самотність стала нестерпною, коли я дізнався, що виріс у чужій сім'ї. Мені нема кому, нема в що вірити. Напевне, я наклав би на себе руки, якби знову не зустрів вас. О, коли б ви знали, яку надію дарувала мені ця зустріч! Чого чекав я, спитаєте ви? Лише кілька слів, кілька слів кохання... Вони повернули б мене до життя, захистили б від негод, стали б надійною підпорою в усюму... Та ви були холодною зі мною, і сонце радості згасло. Я відчув себе Робінзоном, викинутим на пустельний острів посеред безмежного й ворожого океану.— Кьон Хо помовчав.— А втім, Робінзонів було легше: у нього був бог, якому він молився, а мені нема кому й помолитися. Якби ви схотіли зробити мене щасливим! Якби ви змогли стати моїм божеством! До самої смерті я був би вашим рабом... Але ви не маєте жалості...

— Досить, досить! — схвильовано вигукнула дівчина.— Я все зрозуміла.

— Зрозуміли? І незважаючи на це...— Кьон Хо підвів голову і подивився Ок Хі просто в обличчя. Його вразила глибока ніжність і співчуття, які світилися в її очах. Ок Хі підійшла до нього й легенько погладила по рукаву.

Ок Хі лагідно, наче мати, дивилася на Кьон Хо.

— Невже ви не розумієте, що якби схотіли, могли б стати найщасливішою людиною? — тихо запитала вона.

— Щасливою? Навряд...

— Не треба так! От ви сказали, що нестерпно жити лише для себе.

— Так, звичайно...

— Тоді з ваших же слів ясно, в чому щастя людини, — зауважила вона.

Кьон Хо замислився.

— Мені здається, — сказав він зрештою, — все залежить від того, як розуміти щастя.

— А що ви вважаєте справжнім щастям? Що значить бути щасливим?

— Бути щасливим — це значить бути повністю задовленим своїм життям, — відповів Кьон Хо.

Ок Хі допитливо подивилася на нього.

— А хіба в наші дні можна бути задовленим своїм життям? — спитала вона.

— Частково можна.

— Це вже не те! — живо заперечила Ок Хі. — Щастя не можна ділити на шматочки, вдовольняючись лише його частиною.

— Чому ж ні? Я гадаю, можна. А що ви розумієте під щастям?

Ок Хі відповіла не зразу.

— Точного визначення щастя не може дати ніхто, — замислено мовила вона. — Та я знаю одне — щасливою може вважати себе лише людина, здатна жертвувати собою заради інших.

— Ви хочете сказати, що щасливий той, хто жертвує собою заради людей?

— Саме так. Але взагалі людина повністю щасливою не може бути. Хіба що в далекому майбутньому, коли завдяки розвитку науки й виробництва людям нічого не бракуватиме і всі житимуть заможнo. Але тоді, певне, людству настане кінець, бо завершеність заперечує розвиток.

— У житті багато страждань, але багато й радості, — задумливо сказав Кьон Хо.

— Про яку радість ви говорите?.. Мабуть, у кожній людині сидять диявол і ангел. Ви ж самі казали, що

у вашій душі постійно відбувається боротьба. Те ж саме відчувають і інші. Звіряче бореться з людським. І лише від людини, від її волі й розуму залежить, яке начало переможе.

— Не завжди розум здатний побороти почуття,— заперечив Кьон Хо.— Нехай розумом я й осягну, але ніколи не подолаю власний інстинкт.

— Та хіба може людина керуватися лише інстинктами!

— Однак і самими ідеями теж не проживеш. Якщо людина не буде, наприклад, харчуватися, вона просто помре від голоду.

— Це вже крайнощі,— сказала Ок Хі.— Не можна думати тільки про їжу!

Кьон Хо зітхнув.

— Ваші міркування здаються мені надто холодними,— сказав він.

— Анітрохи! От ви, приміром, страждаєте через те, що живете заради себе, думаєте лиш про себе. А спробуйте жити заради свого батька, заради тих, хто оточує його, заради робітників, які працюють з вами на одній фабриці... Хіба тоді ви будете почувати себе самотнім? Навпаки, ви пізнаєте справжнє щастя. Якби ви могли стати таким, якби ви пообіцяли мені... зараз, тут... Отоді, Кьон Хо, тоді я назавжди стала б для вас найближчим другом!

Не пам'ятаючи себе, Кьон Хо стиснув дівчину в обіймах і залився гарячими щасливими сльозами.

7

Коли Ок Хі повернулася в гуртожиток, небо на сході вже починало світлішати. Дівчина обережно пройшла до своєї кімнати, тихенько відчинила двері. Всі спали, Ок Хі лягла на ліжко й притиснула руку до грудей, намагаючись заспокоїти серце, яке несамовито калатало.

Побачення з Кьон Хо схвилювало її. Як давно не відчувала вона його гарячого подиху на своїх щоках, його палких обіймів! Відтоді, як Ок Хі почала працювати на фабриці, вона, здавалося, зовсім забула про чоловіків. Ок Хі вже спізнала таємницю, що викликає цікавість у незайманих дівчат, і палала вогнем інших бажань.

Та коли Кьон Хо стиснув її у своїх обіймах, могутня сила знову прокинулася в ній. Ок Хі відчула, що ця сила може побороти розум і кинути її в прірву сліпих інстинктів, які вона так ненавиділа. Величезним зусиллям волі

дівчині вдалося опанувати себе. Адже вона дала Кьон Хо слово, що стане його дружиною. Слід тільки трохи почекати...

Заспокоюючи юнака, Ок Хі відчувала, що збуджена й схвильована сама. Якби не тривога про наслідки близькості, Ок Хі не вагаючись поступилася б Кьон Хо, віддала б йому свою любов. Та що буде з ним, коли на фабриці дізнаються про їхні стосунки? Її з ганьбою виженуть звідти. А потім?.. Скільки людей загинуло через те, що не змогли стримати миттєвого пориву! Скільки бідолах було кинуте жорстоким вітром долі на дно життя!

Не їхня провина, що на природному шляху потягу людини до людини стільки перешкод. Таке життя. Закохані — мов електричні заряди, які, стикаючись у повітрі, утворюють блискавку. Полум'я кохання загрожує спопелити нерозумних, і уникнути небезпеки може лише той, хто не піддається спокусі.

Відмовивши Кьон Хо, вона відмовила й собі, але того вечора поклялася, що скоро належатиме йому.

Вже засинаючи, Ок Хі пригадала розмову з Кьон Хо про його батька. Як добре, що батько Кьон Хо — бідний селянин!

КОНФЛІКТ

1

Через кілька днів після побачення з коханою Кьон Хо подався в село — йому хотілося поговорити з Хі Чжуном.

Дійшовши до залізничного мосту, юнак зупинився й окинув поглядом знайомі місця. Старі верби, що схилилися до самої води, стрункі тополі, бурхлива річка — все це нагадувало йому літню місячну ніч, коли він зустрівся тут із Гап Сук.

Як билосся тоді його серце, як він хвилювався і страждав, сповнений сумнівів і надій! Яким складним здавався йому заплутаний клубок їхніх стосунків — він думав, що ніколи не зможе розплутати його.

Тепер нарешті все прояснилося — Гап Сук обіцяла бути його дружиною. Скоро настане день їхнього весілля. Ото буде щастя!

Щастя...

Кьон Хо згадав розмову з Гап Сук. Може, дівчина й має рацію: справжнього щастя в житті немає. Кажуть, щастя, знайдене однією людиною, іноді обертається лихом для іншої. А часто саме щастя криє в собі страждання...

Людина повинна прагнути щастя, повинна в щось вкрити. Навіть простий люд, придавлений злиднями й темрявою, пригнічений правлячими класами, вірить у краще життя. Хто не мріє зробити щось корисне, зайнятися достойним ділом, хто не намагається поліпшити своє життя? Люди повинні любити одне одного, допомагати й вчити своїх ближніх, а не кривдити, не грабувати, не вбивати. Чому ж тоді вся багатотисячова історія людства залита кров'ю? Цю кров пролито в боротьбі, яка неминуха в суспільстві, поділеному на класи. А в природі? Там теж іде боротьба — це закон розвитку природи. Отже, боротьба в суспільстві — це лише вияв загального закону природи. Та хіба боротьба обов'язково повинна бути кривавою? Якби люди тільки ворогували, рід людський давно було б знищено. Ні, боротьба не повинна бути кривавою. Люди мають спрямовувати свої зусилля на підкорення сил природи. А якби люди об'єдналися і зуміли приборкати природу, то завоювали б справжнє щастя. Чому ж вони не роблять цього? Чому живуть за законами звіриного світу, в якому сильний пожирає слабого?

Тепер Кьон Хо розумів Гап Сук. Жертвувати малим заради великого!.. Гап Сук... Вона любить його, по-справжньому любить! І це переповнювало його щастям. Чи варто гадати, справжнє це щастя чи ні? Чи варто відмовлятися від маленького щастя й думати лише про велике майбутнє?.. Ні, в цьому Кьон Хо не міг погодитися з Гап Сук, хоча і розумів, що повне щастя можливе лише тоді, коли навколишня дійсність задовольняє людину.

Він думав про Гап Сук. І не тільки фізична близькість з коханою хвилювала його. Він відчував її духовну вищість і схилився перед нею. Для Кьон Хо, який був такий самотній, вона була зараз і коханою, і сестрою, і матір'ю. Як дитині, йому хотілося сховатися в її ласкавих обіймах і забути про всі прикроці та лиха.

Холодне осіннє сонце сховалося за перевалом Маннітче. На довколишні поля впали з гір темні тіні. Немов застигли сльози велетенського фантастичного чудовиська, білили піщані намули, що залишила по собі повінь. У сутінках старезні хатини бідняків здавалися ще нужденнішими. Вітер сумно пестив поранену землю й знову летів у далечінь. Здивовано шепочучи, падало на землю жовте листя, сердито шуміла вода на річному перекаці.

«Заждіть... Я ще повернуся... Я ще змию все, що лишилося на ваших полях...» — здавалось, промовляли, набігаючи, хвилі.

Почувши зле гавкання собак, Хі Чжун виглянув із хати й помітив людину, яка прямувала від річки до села. Трохи почекавши, Хі Чжун пішов їй назустріч. Останнім часом, як і всі жителі Вонтхо, він жив у постійній тривозі.

Придивившись до постаті, яка наближалася до нього, Хі Чжун полегшено зітхнув.

— А-а, це ти, Кьон Хо! А я тебе зразу й не пізнав! Чого так пізно?

— Доброго вечора, Кіме,— відповів Кьон Хо.— Мені треба поговорити з вами.

— Ну що ж, ходімо.

Вони повернули й пішли до села.

— Нещодавно зустрів твого батька,— сказав Хі Чжун.— Він такий же веселий, як і раніше, так само багато працює.

— А я з ним уже кілька днів не бачився.

— Зрозуміло,— мовив Хі Чжун.— Вам обом зараз ніколи.

Кьон Хо й Хі Чжун мовчки підійшли до хати. Господар провів гостя в свою кімнату. Кьон Хо подивився навколо себе. На стіні висіла велика чорна дошка з напівстертим написом, під нею в жолобку лежала забруднена крейдою ганчірка,— певне, залишилася ще з того часу, коли тут була вечірня школа.

— Щось ви поганенько виглядаєте,— сказав Кьон Хо, дивлячись на Хі Чжунове змарніле обличчя.— Нездужаєте?

— Та чомусь погано став спати,— відповів Хі Чжун.— А втім, все це дурниці. Давай краще поїмо. Мабуть, ще

не вечеряв? — Хі Чжун хотів був підвестися, та Кьон Хо утримав його.

— Ні, ні, не турбуйтеся. Я щойно їв.

— Справді?

— Еге ж... Був би голодний — не відмовився.

Хі Чжун знову сів і дістав цигарки.

— Закурюй, — запропонував він, подаючи пачку.

— Дякую, в мене є.

Кьон Хо дістав з кишені цигарки й закурился.

— Знаєте, чого я прийшов до вас?.. Я вирішив почати сімейне життя й хочу порадитися з вами.

— Сімейне життя? — Хі Чжун здивовано підняв брови.

— Я маю на увазі себе й свого батька, — швидко пояснив Кьон Хо. — Він уже старий. Не буде ж він до самої смерті гнути спину на чужих людей. Я вирішив зняти кімнату й забрати батька до себе, годі йому наймитувати! Що ви на це скажете, пане Кім?

— Чудова думка! — схвально відповів Хі Чжун. — Я певен, що ти вчиниш правильно.

Він згадав завжди голодного, змученого Кьак Чхом Чжі й подумав, що старому все-таки дуже пощастило.

3

— Однак, — вів далі Кьон Хо, — до цього життя треба підготуватися, бо доведеться й прати, й обід готувати, й одяг латати. Хто цим буде займатися? — Кьон Хо збен-тежено поглянув на Хі Чжуна.

— Так, — посміхнувся господар, — ти маєш рацію. Якби твій батько був трохи молодший, я посватав би йому кого-небудь.

— На жаль, це неможливо, — серйозно відповів Кьон Хо. — А що, як купити невеликий будиночок — кімнати на чотири — й здати одну кімнату? Попрошу тоді квартирантів, щоб вони готували їжу на всіх. Як ви вважаєте, вийде з цього що-небудь?

— А чому ні? Звісно, вийде. Можна домовитися не тільки про обіди, а й про прання.

— Чи не змогли б ви підшукати для мене підхожий будиночок?

— А де б ти хотів оселитися?

— Взагалі-то у волості мені жити не хочеться, — відповів Кьон Хо. — Але ж треба шукати таке місце, щоб від

роботи було недалеко. Може, десь тут, поблизу?..— Кьон Хо помовчав і невпевнено додав: — А якби ви мені ще й квартирантів підшукали...

— Людей знайти не важко,— сумно всміхнувся Хі Чжун.— Тепер багатьом нема де жити.

— А як ви гадаєте, скільки коштуватиме будиночок?

— Це залежить від того, який він — новий чи старий. Якщо гарний, вон сто доведеться віддати.

Кьон Хо підсів ближче до господаря.

— А чи не можна за ці гроші придбати будиночок із землею? Хай би батько хоч на старості літ погосподарював...

— Що ж, спробуємо... А де ти візьмеш стільки грошей?

— Позичу. Багато хто співчуває мені і, гадаю, не відмовить.

— Авжеж,— погодився Хі Чжун,— чоловік ти надійний, тобі повірять. Тільки не розумію, навіщо тобі квартиранти? Одружився б краще, та й по всьому: і в хаті порядок, і батькові радість!

— Що ви!..— засоромився Кьон Хо.— Хіба я можу зараз? Самому нема чого їсти...

— Гаразд, тобі видніше. Тільки квартиранти тобі нічого як слід не зроблять.

— Це правильно...

Кьон Хо трохи пом'явся і сказав:

— Про одруження мені думати поки що рано, але я вже заручився...

— Хіба? Чого ж ти раніше не сказав?.. А з ким? Хто вона? — Хі Чжун навіть підвівся від цікавості.

— Бачите... Вона працює... Працює разом зі мною — на фабриці.

— Отже, вона — робітниця.

— Так... А взагалі — ви її повинні знати. Це — Гап Сук.

— Гап Сук?..

Хі Чжун був приголомшений. Йому чомусь здавалося, що наречена Кьон Хо — дівчина з далеких країв, і раптом — Гап Сук!.. А втім, що тут дивного? Хіба Кьон Хо і Гап Сук не були друзями? Щоправда, колись вони начебто посварилися, але ж усі закохані сваряться.

У душі Хі Чжуна ворухнулося щось схоже на ревності. Він спохмурнів і замовк.

Кьон Хо помітив це і, позираючи на Хі Чжуна з деякою зверхністю, весело сказав:

— До речі, мало не забув, Ок Хі... тобто Гап Сук просила передати, що хоче побачитися з вами наступної неділі.

— Побачитися? А де саме?

— Заходьте вранці до мене, я проведу вас.

— Гарзд,— якомога спокійніше відповів Хі Чжун.— Я зайду десь о десятій.

4

Хі Чжун сидів, поринувши у свої невеселі думки, коли на порозі з'явився Ін Дон. Хі Чжун навіть не помітив його.

— Ти вже вечеряв? — спитав господаря Ін Дон.

— А, це ти, заходь!

Ін Дон зайшов до кімнати й сів навпроти Хі Чжуна.

— Хто це в тебе був? — спитав він.

— Син Квак Чхом Чжі.

— Син Квак Чхом Чжі? — здивувався Ін Дон.— А чого він приходив?

— Так... Про дещо розпитати...— непевно відповів господар і відразу ж перевів розмову на інше.— Ну, як здоров'я батька?

— Нічого... А цей... Кваків син, він що — на фабриці працює?

— Угу,— промимрив Хі Чжун. Розпити Ін Дона драгували його.

— І дочка нашого управителя теж там?

Хі Чжун розгубився. «Звідки він знає?..»

— Дочка управителя? — перепитав він, скося поглядаючи на Ін Дона.— Вперше чую! Хто тобі сказав?

— Та чого вже там,— усміхнувся Ін Дон.— «Вперше»... Сам її влаштував, а ще питає!

— Я? Нічого такого!

Хі Чжун почервонів.

— Та годі тобі...— вів далі Ін Дон.— Я все знаю.

Хі Чжуну довелося признатися.

— Ну, гарзд...— примирливо мовив він.— Тільки запам'ятай — це секрет. Дійде до її рідних — усе пропало.

— Ну що ти... Я розумію.

«Хто ж усе-таки сказав Ін Дону про Гап Сук?» — подумав Хі Чжун і раптом почув слова, які, здавалося, перевернули всю його душу.

— Тепер, мабуть, Кьон Хо знову з нею любов закрутить,— раптом випалив Ін Дон.

Іскра ревнощів розгорілася в серці Хі Чжуна яскравим полум'ям.

— Нема чого в чужі справи совати носа! — спалахнув він.— Про свої б краще подумав!

Обличчя Ін Дона було незворушним.

— Що ти маєш на увазі? — спокійно спитав він.

— Ніби не знаєш! Мати як тільки мене побачить, так починає жалітися...

— На що ж вона жаліється?— Ін Дон схилив голову.

— А жінка твоя видужала? — не відповівши на запитання, різко спитав Хі Чжун.

— Хто її знає... Живе поки. А взагалі хоч би й померла, все одно.— Ін Дон зітхнув і став набивати люльку.

— Що це за розмови? — скипів Хі Чжун.— Як тобі не соромно!.. Ти чому так ставишся до дружини?

— Сам не знаю...

— Інший би на твоєму місці радів, що вдало женився, а ти... Запам'ятай: немає гіршого лиха, ніж розлад у сім'ї. Недаремно люди кажуть, що тільки той дім процвітає, в якому дружна сім'я живе.

Ін Дон мовчки курив, і було незрозуміло, слухає він чи ні.

5

У кімнаті запала гнітюча тиша. Нарешті Ін Дон глухо спитав:

— Отже, ти вважаєш, що я вдало женився?

— А як, по-твоєму?

Ін Дон раптом засопів, наче розлючений бик. Хі Чжун навіть злякався.

— Вона в тебе така гарненька...— швидко додав він.

— Гарненька?..— задихнувся від люті Ін Дон.— На вашу думку, це найголовніше?.. Та коли б це було так, навіщо б мені взагалі женитися? Розважався б собі з гейшами, та й годі!

— Ти що, сердися на мене? — винувато усміхнувся Хі Чжун.— Думаєш, я тобі навмисне погану дружину висватав?

— Мені тепер тільки лишилося, що сердитися,— відповів Ін Дон.— Дурний був...

— То що ж у вас не ладиться? — спитав Хі Чжун.

— Та я й сам не знаю...— тихо відповів Ін Дон. По його обличчю котилися сльози.

Хі Чжун ніяк не міг зрозуміти, чим не подобається Ін Дону його дружина. Йому здавалося, що Им Чон навіть надто гарна для Ін Дона. Вона не тільки вродлива. Вона добра й слухняна жінка. Чого йому ще треба? Сам Хі Чжун був би щасливий, коли б мав таку дружину. Им Чон подобалася йому ще тоді, коли він викладав у волосній вечірній школі. Порівнюючи Им Чон з непосидючими й язикатими студентками, з якими колись учився, він вважав її набагато привабливішою.

— Ніхто, крім самої людини, не знає, що їй потрібно! — схвильовано заговорив Ін Дон.— Добре, коли людина сама вибирає собі те, що їй до вподоби. А що вийшло зі мною? Хотів перцю, а підсунули квасоло.

Хі Чжун не сказав нічого. «Звісно,— подумав він,— Им Чон — не «перець». Але кого ж тоді він має на увазі? Невже Пан Ге?»

І, ніби прочитавши його думки, Ін Дон сказав:

— Син Квак Чхом Чжі не може забути дочку управителя, а я... хіба я винен, що не можу вирвати із серця свою Пан Ге? І вона теж пам'ятає про мене!

Що міг відповісти йому Хі Чжун? Невже Ін Дон і Пан Ге так палко кохають одне одного? Якби він знав про це раніше, ні за що в світі не брався б за сватання... Хі Чжун відчув заціпеніле каяття.

— Вона пам'ятає про мене,— повторив Ін Дон.— Вона сказала, що все ще любить мене... Навіть пропонувала втекти разом... А коли я відмовився, пішла на фабрику, аби тільки не бачити чоловіка... Пан Ге ненавидить його, зве рачком сушеним...

Хі Чжун зітхнув. Тепер він розумів, у чім річ,— Ін Дон та Им Чон просто не підходять одне одному. Ін Дон не міг жити з «квасолею» — йому потрібний «перець». Проте, зрозумівши Ін Дона, Хі Чжун не міг зрозуміти себе самого. Вітаючи молодят у день весілля, він від щирого серця бажав їм миру й злагоди. Чому ж тепер він радів з того, що побажання не збулося? Може, він заздрив Ін Дону, заздрив через те, що Ін Дон оженився на дівчині, яка колись подобалась йому, Хі Чжуну?

Провівши Ін Дона, Хі Чжун ліг на циновку й втомлено заплющив очі. Їсти не хотілося. Чи правий Ін Дон, який не хоче жити з Им Чон? Чи такий уже нищий він сам, що не любить свою жінку?.. Батьки оженили Хі Чжуна рано, і йому так і не довелося пізнати, що таке любов? Він часто відчував у душі якусь порожнечу й заздрив чоловікам, які одружилися кохаючи. Щоразу, коли Хі Чжун зустрічав на вулиці вродливу жінку, серце його тьохкало. А до своєї Бок Им він відчував глибоку відразу.

Ще б пак!.. Йому було лише чотирнадцять років, коли батьки вперше заперли його разом з дорослою жінкою — його дружиною! Им хотілося скоріше побачити онуків... Як це смішно і як трагічно!.. Навіть тепер, коли він згадував про це, до горла йому підступав клубок.

Хі Чжун не був самотній у своєму нещасті. Не тільки йому скалічила життя відданість батьків старим звичаям. Багато однолітків Хі Чжуна, досягши повноліття, робили все, щоб добитися розлучення й позбутися жінок, яких їм нав'язали. Щасливі одружувалися знову — цього разу вже з кохання — або, махнувши на все рукою, розпутничали з гейшами, додержуючись прислів'я: «Жінки — що циновки, їх треба якнайчастіше міняти». Хі Чжун здавався їм мало не ідіотом, від якого слід триматися далі. Та й сам Хі Чжун розумів: безглуздо жити з людиною, яка викликає в тебе відразу. Але свого часу він, замість того щоб розлучитися з жінкою, втік від неї в Токіо.

Як не дивно, коли б не сімейні неприємності, Хі Чжун навряд чи поїхав би вчитися. Невдоволення особистим життям спонукало його замислитися про своє майбутнє, змусило шукати нових шляхів у житті.

Коли Хі Чжун повернувся на батьківщину, він уже не думав про своє нещасливе життя. Він зрозумів, що існують важливіші речі. І, якби тепер йому запропонували вибір між істиною і любов'ю, він вибрав би істину.

Але іподі молодість брала своє. Тоді в ньому, немов замкнений звір, прокидався інстинкт чоловічини, і він відчував, що втрачає владу над собою, що пеневидить свою жінку...

Так, доля жорстоко поглузувала з нього! Тільки подумати — Гап Сук, та сама Гап Сук, в яку він був так закоханий, виходить заміж за Кьон Хо, і цей хлопчисько

просить підшукати дім, в якому збирається з нею жити! А Ін Дон... Ін Дон, якого він одружив на жінці, що подобалась йому самому, говорить, що вона йому гидка, і мріє про колишню кохану! Як все це просто в них виходить.

Та, може, він не правий, засуджуючи їх? Нехай хоч вони будуть щасливими! А може, в глибині душі радіючи повідомленню Ін Дона, він просто бажає Им Чон справжнього щастя?.. Чи, може, заздрить їм усім?

7

Хі Чжунова мати зварила бобовий суп — вони тепер їли його щодня, і, поставивши миску на стіл, тяжко зітхнула. Як їй набридла ця несмачна юшка! На старості літ доводиться їсти таку гидоту. Півжиття прожила, не знаючи злиднів, а тепер?

Вона мимоволі подумала, що сите життя розпещує людину. Людина повинна в юності терпіти нестатки, жити надіями на краще життя, тоді її не злякає ніяке лихо. А що вийшло в неї? Старший син пішов з дому, молодший зовсім не допомагає їй, живе в якомусь особливому, незрозумілому світі, займається справами чужих людей.

Спочатку мати пробувала переконати його: навіщо турбуватися про чужих людей? Скільки разів вона умовляла його не робити цього, скільки разів сварилася й плакала — все марно. Переконавшись, що Хі Чжуна не виправити, мати на все закрила очі — хай буде, що буде! Хай хоч на голові ходить, їй байдуже!

Хі Чжунову матір часто обурювало те, що вона мусила схилити голову перед Ан Син Хаком, тим самим Ан Син Хаком, який ходив колись у драних штанцях і харчувався холодним рисом. Їй було прикро кланятися таким людям, як Хак Сам, які задерли носа тільки тому, що мали клаптик землі. Коли Хі Чжунова мати думала про свій власний дім, про злидні й голод, що панували в ньому, їй хотілося кричати від болю.

Іноді вона пробувала поговорити з сином, але в неї нічого не виходило — він спокійно пускав повз вуха всі її нарікання. А коли вона, не витримавши, підвищувала голос, Хі Чжун різко обривав її і йшов з дому, не повертаючись іноді по кілька днів.

Турботи й прикроці робили Хі Чжунову матір старою, неблаганно вкриваючи її голову сивим волоссям. Єдиною радістю для неї були онуки.

Поставивши на стіл миску з юшкою, Хі Чжунова мати пригадала ті часи, коли їла м'ясо. Вони здавалися їй тепер безмірно далекими. Старенька зітхнула й скосила очі на онука. Чоп Сік знехотя копірсавав паличками гущу. Зате Хі Чжун їв залюбки, час від часу дмухаючи на юшку.

«Дмухай, дмухай,— неприємно дивлячись на сина, подумала мати.— Настане день — дмухатимеш і на воду... Бач, як уминає!.. Зголоднів...» У серці її ворухнулося почуття, схоже на жалість. Усе ж таки сип... І хай він живе не так, як їй хотілося б, вона все одно ніколи не переїде до старшого сина, який жив у повному достатку, ні за що не піде до Мьон Чжуна у цій злиденній одежі. Була ще одна причина, чому вона не хотіла жити зі старшим сином. Адже тоді, коли вони жили всі разом, він зневажливо ставився до неї, а тепер і зовсім забув, що в нього є мати. Стара думала: краще померти, ніж іти з поклоном до Мьон Чжуна. Як не сварила вона Хі Чжуна за його незгоди з жінкою, все ж таки він поведився краще, ніж старший син.

8

Не встигли вони повечеряти, як до кімнати увійшов Кім Сон Дар. З його конячої фізіономії, як завжди, не сходила хитрувата посмішка.

— А... вечеряєте,— сказав він.

— Скінчили вже,— Хі Чжунова мати покwapом зробила останній ковток і передала обідній столик певістці.

— Ну що ж, закуримо? Правда, тютюну малувато...— Вона з жалем зазирнула в табакерку, зроблену з консервної банки,— подарунок одного паймита, який знайшов цю банку на станції.

— Куриво у мене знайдеться.

Кім Сон Дар вийняв з кишені три пом'яті цигарки.

— Пригощайтесь,— запропонував він жінці й Хі Чжуну.

Якийсь час усі троє сиділи мовчки.

— Ну, як живеться? — спитала стара.

— А й справді, як живеться? — думаючи про щось своє, повторив Хі Чжун.

— Так собі. Сьогодні було що в рот кинути. А раз поїли, значить, живі поки.— Сон Дар невесело засміявся.

— Ви добрий господар! — похвалила мати гостя.

— А ви, тіточко, ще краща господиня! — відповів Сон Дар.

— Та де там! Ледве зводимо кінці з кінцями! — скося глянувши на сина, сказала мати.— В такий неврожайний рік живим залишитися і то щастя... Про більше нема чого й мріяти.

— Мріяти? — Кім Сон Дар багатозначно посміхнувся.— Вже коли про що мріяти, то це про твердість духу!

— А ти, власне, звідки прийшов? — насторожився Хі Чжун.— Може, що трапилося?

— Та є деякі новини...— З обличчя Кім Сон Дара зникла посмішка. Він тяжко зітхнув.

— А що саме?

— Та нічого особливого...

— Ну, а все ж таки? — стривожено допитувався Хі Чжун.

Якийсь час Кім Сон Дар сидів мовчки, потім знехотя вимовив:

— Однаково всім помирати...

Хі Чжун посміхнувся:

— Це ми вже чули. Рано чи пізно всі помremo, тут уже нічого не вдієш.

— У тім-то й річ, рано чи пізно. Одні гадають, що всім кінець прийшов, а інші хочуть ще трохи протягти.

— Так... А що кажуть селяни?

— Що кажуть... Кажуть, треба починати жнива. Інакше рис загине — не буде чого їсти.

Хі Чжун стиснув кулаки й схопився на ноги:

— Хто це говорить?

— Чого ти? — втрутилася мати.— Що в цьому поганого? Ти спочатку вислухай людину, а потім уже кричи. Щось сталося? — звернулася вона до гостя.

— Ви, мамо, нічого не знаєте, то й мовчіть,— суворо звелів Хі Чжун.— Хто це каже? — знову повернувся він до Кім Сон Дара.

Сон Дар гмикнув:

— Усі, от хто.

— Он воно як, усі! — обурився Хі Чжун.— Трималися,

трималися, і раптом — на тобі! Ну, гаразд, зберуть рис, на кілька днів його вистачить, а далі що? І через ці кілька днів ви хочете зіпсувати всю справу!

— А якщо люди їсти хочуть, якщо їм животи підвело? Їм би зараз попоїсти, а завтра — хоч помирай...

— Так ми ніколи нічого не доб'ємося! — палко заговорив Хі Чжун. — Не можна бачити тільки те, що в тебе під носом, і забувати про майбутнє! — Він помовчав. — Ну, а ти сам як гадаєш?

— Я разом з усіма — не хочу даремно пропадати...

— Послухай, обійди село й переконай людей, що рис збирати ще рано, — ніби не почувши слів Сон Дара, знову заговорив Хі Чжун. — Поясни їм — якщо ми зараз поступимось, то всім буде погано — сорому не обберемося, з торбою підемо... Скажи людям, щоб трималися, хай потерплять ще трохи. Найближчими днями я дістану грошей — буде зерно. Зрозумів?

— Гаразд, коли так, вони, думаю, погодяться. А інакше розмови тут зайві.

Кім Сон Дар усміхнувся і з повагою подивився на Хі Чжуна. Попрощавшись, старий вийшов з кімнати — він поспішав передати орендарям слова Хі Чжуна.

9

Обіцянка дістати грошей була дуже необачною. Коли Хі Чжун трохи охолов, те жахнувся. Де ж їх узяти? Та ще найближчими днями!

Порушити своє слово він не міг — якщо він не добуде грошей і не роздасть кожному хоч по фоні — все пропало: селяни поступляться вимогам управителя й почнуть збирати рис. Ото вже буде радий Ан Син Хак! Селяни Вонтохо знов потраплять у його тенета і вже не виплутаються з них до самої смерті...

Хі Чжун згадав стару приповідку про нерозумного мандрівника, за яким гнався тигр. Мандрівник кинувся в болото, сподіваючись сховатися там, але раптом побачив величезного дракона з жадібно розкритою пащею. Тоді мандрівник з допомогою чаклунства перетворився на ліліпута й виліз на тонку очеретинку, яка росла на березі. Водяний пацюк почав підгризати крихку стеблину. Ще мить — і кінець! І тут мандрівник побачив на верхечку

очеретини краплю меду. Треба було думати, як врятуватися, а він почав лизати мед...

Ці кілька жалюгідних снопів рису, які хотіли одержати від управителя селяни, були тією краплею меду з давньої притчі — вони могли погубити селян. Треба було за всяку ціну стримати орендарів. Але як? Насилу зібрані громадські гроші вже витрачено до останнього пхуна — їх роздали потерпілим від повені. Позичити — мабуть, важче, ніж дістати зірку з неба...

Після довгих роздумів Хі Чжун вирішив піти у волость до керівників молодіжної організації і спробувати позичити трішки грошей. Він уже виходив надвір, коли раптом побачив Ін Сона, який біг до їхньої хати.

— Дядьку, дядьку, швидше! — гукнув хлопчик, побачивши Хі Чжуна. — Ходіть до нас, мати кличе!

— Що трапилося? — з тривогою спитав Хі Чжун.

— Бійка в нас! Швидше!

— А хто б'ється?

— Батько...

Ін Сон ледве переводив дух і налякано кліпав широко розкритими очима. Хі Чжун швидко пішов вузьким провулком до хати Вон Чхіра. Ін Сон насилу встигав за ним. Невдовзі Хі Чжун почув несамовитий крик. «Невже Вон Чхір?..» — подумав він і спитав хлопчика:

— З матір'ю б'ється?

— Ні, з братом!

Хі Чжун вбіг до хати й побачив таку картину.

Розлютований Вон Чхір з перекошеним від злості обличчям бив сина. Пак Сон Не була геть розкуйовджена — по плечах у неї розсипалися сиві косми, вона бігала навколо чоловіків, намагаючись розборонити їх, і кричала на Вон Чхіра. Зблідла й налякана Йм Чон стояла в кутку й тремтіла, як осиковий лист. А Ін Дон покірно зносив побої.

— Ану, припиніть! — кинувся Хі Чжун до Вон Чхіра. — Дядечку, схаменіться!

Він міцно захопив старого за руки. Побачивши, що прийшла підмога, Сон Не вибігла з кімнати і, важко дихаючи, сіла на підлогу в кухні. Руки в неї тремтіли, обличчя блищало від поту.

— Ну, годі, заспокойтеся! Битися не гоже, — міцно тримаючи Вон Чхіра, умовляв його Хі Чжун. — Поясніть хоча б, у чім річ?

Старий відпустив рукав Ін Дона. Той обтрусився, під-

тягнув штани й пішов у свою кімнату, притримуючи розірвану сорочку. Груді його важко здіймалися, під вилицями перекочувалися жовна.

10

Вон Чхір ніяк не міг заспокоїтися.

— Коли б не ти — прибив би мерзотника! — Голос старого тремтів від гніву.

— Та розкажіть нарешті, що сталося! — Хі Чжун повернувся до Пак Сон Не.

— Звідки я знаю... Зчепилися, мов скажені...

Стара не витримала й заплакала. Вон Чхір скося зиркнув на неї.

— Зараз розкажу, Хі Чжуне, — мовив він. — Розкажу все, і ти сам побачиш, чи можна таке терпіти.

Він підсів до Хі Чжуна ближче.

— От слухай. Ти знайшов Ін Дону добру жінку, ти допоміг нам з весіллям. Ми будемо вдячні тобі до самої смерті...

— Ну що ви... — зніяковів Хі Чжун.

— Ні, ти слухай! А от, по-їхньому, — Вон Чхір показав люлькою в бік дружини й сина, — по-їхньому, виходить, і дякувати нема за що! Таке щастя йому, бовдуру, з неба впало, а він не цінує! Тільки те й робить, що з жінкою свариться. Та її на руках треба носити, а він... Ех!.. — Старий скрушно махнув рукою. — Я тобі, Хі Чжуне, все розповім, усю правду, бо ти нам як рідний. Цей негідник і від теці відвертає носа, вдає, ніби не помічає її зовсім. Через нього самий клопіт... Чи можу я таке терпіти? — Вон Чхір сплюнув.

— Ото дивина — з жінкою свариться! Звичайна річ, — намагався заспокоїти старого Хі Чжун.

Прислухаючись до розмови, Сон Не кривилася так, немов її годували кунжутом із сіллю. Спочатку вона теж заступалася за Им Чон, але те, що Вон Чхір увесь час вихваляв невістку, почало зрештою дратувати стару: на зло чоловікові, вона тепер усе частіше ставала на бік сина.

Вон Чхір сердито смоктав люльку, в якій щось шаруділо й пицало, наче туди залізла миша.

— Звичайно, в житті всяке трапляється, — вів далі він, — і сварки бувають, і слюзи... Іноді людина посміється, а іноді й посердиться. Але цей негідник просто не

знає, до чого причепитися. От хоч сьогодні — ні сіло ні впало побив жінку! Бодай він сконав, сволота!

— Не звалюй усе лише на Ін Дона! — раптом закричала Сон Не. — Не такий він уже й лихий, як ти кажеш. Хіба він не піклується про батьків? А чи господар поганий?

— Ні, ви погляньте на цю стару коцюбу! Верзе казнащо, а він і радіє... Що вона скаже, те він і повторює.

— Не бреш! Він сам має голову на плечах. Набридло йому слухати докори, от і все! Сьогодні прийшов додому, — зразу видно, що нелегко в нього на душі. А жінка тут як тут!.. Йй треба було б промовчати поштиво, як це належить. Тоді б нічого й не було.

Під суворим поглядом свекрухи Им Чон схилила голову. З її очей покотилися сльози.

— Не мели дурниць! — крикнув на дружину Вон Чхір. — Поштиво! Не заслуговує цей негідник ні на яку повагу! Ти спитай його краще, чому він жене її до матері? Чим вона йому не догодила? Мабуть, у нього в голові щось інше! — Вон Чхір люто сплюнув.

— Що значить «інше»? — розгубилася Пак Сон Не.

— А те саме. Недарма він усе це почав. Можна здогадатися...

Ин Дон мовчки вийшов із своєї кімнати у двір і з похмурих виглядом сів навпочіпки.

— А чого вона... І одяг їй не до вподоби, і їжа не та! — раптом злісно вигукнув він. — Якщо так, хай забирається!..

Він підхопився, кинув на Им Чон лютий погляд і вибіг на вулицю.

— Бачив? Уб'ю мерзотника! — Вон Чхір заскреготав зубами, схопив величезний кілок і кинувся слідом за сином. Хі Чжун насилу втримав його.

Цілий вечір старий кляв сина на всі заставки.

11

Україн засмучений, Хі Чжун вийшов з хати Вон Чхіра і попрямував до міста.

Що діється з людьми! Куди не глянеш — усюди огидні картини людської жорстокості й ворожнечі. Може, стає гіршою сама людина? Чи все залежить від умов життя?

Три роки минуло відтоді, як він повернувся на батьківщину. Три роки... А чого він досяг за цей час? Хоч з першого ж дня віддавав усі сили людям, піклувався про них.

Сповнений ентузіазму й надій, Хі Чжун спробував перебудувати роботу місцевої молодіжної організації, та в нього нічого не вийшло. Тоді він вирішив працювати в селі, вирішив допомогти селянам позбутися одвічних злиднів, але й тут зазнав поразки. Спочатку йому здавалося, що він де в чому переконав селян, що вони стають на вірний шлях, але то був самообман. У критичний момент увесь їхній запал зник. Треба було зібрати селян, поговорити з ними, підбадьорити їх, та він не міг цього зробити. У вечірній школі Хі Чжун тепер не викладав, а іншого місця для зборів не було.

Звичайно, він помилився, гадаючи, що селяни скинули з себе віковичне заціпеніння, позбулися клятих рабських звичок. Ці звички, виявляється, були ще дуже живучі й не зникли, як не зникає цвіль у період літніх дощів.

Хі Чжун зрозумів, що змінювати світогляд селян, вдихнути в їхні душі нові ідеї, не даючи їм матеріальної вигоди, так само безглуздо, як читати корові буддійські сутри.

Ін Дон та Кім Сон Дар були найнадійнішими з усіх жителів Вонтхо, на них можна було покластися. В грізні хвилини зморшки на чолі Хі Чжуна розгладжувалися, коли він згадував про своїх вірних друзів. І от навіть Кім Сон Дар вагається, він уже не вірить, що Хі Чжун зможе втримати людей від згубного кроку. То що ж казати про інших? Вони готові розпочати жнива і не бачать тенет, які розставив Ан Син Хак...

А Ін Дон? Що робить Ін Дон? Всі й так збуджені, а тут ще ця історія... Замість того щоб дружно йти на ворога, селяни ворогують між собою!

Хі Чжуну залишався один вихід: знайти гроші й роздати їх селянам. Тоді вони зможуть протриматися ще кілька днів, а там буде видно.

Прийшовши в місто, Хі Чжун попрямував до одного з керівників молодіжної організації.

Побачивши Хі Чжуна в такий пізній час, той дуже здивувався.

— Я прийшов до тебе у важливій справі,— поспішив пояснити свій прихід Хі Чжун.

— Ну, тоді заходь,— запросив господар.

— У тебе вдома нікого немає?

— Я сам.

Трохи стривожений, господар провів Хі Чжуна до маленької вітальні. Настрій у нього був кепський — кілька днів тому цей чоловік знову програвся в мачжанг¹ — нову модну гру, якою зараз усі захоплювалися.

12

— Ти, певне, знаєш, що сталося в нашому селі, — почав Хі Чжун. — І от я прийшов просити твоєї допомоги. Він не зводив з господаря допитливого погляду.

— В селі? А що саме? Я щось чув, але так і не зрозумів, у чім річ.

Хі Чжун розповів йому про вимоги орендарів.

— Сам розумієш — треба людям допомогти, — закінчив він. — Чи не міг би ти позичити трохи грошей...

Господар почувач потилицю.

— Так-так... Але де ж їх узяти?

— Я багато не прошу. Хоча б вон тридцять. Слово честі, я все поверну, як тільки буде вирішено справу з урожаєм. Ніхто не знатиме, що я позичав у тебе. Коли не можеш узяти з громадської каси, позич із своїх власних.

— Мабуть, з громадських не можна, — нерішуче сказав господар. — А в мене зараз нічого нема. Все програв у мачжанг... — Він розсміявся.

Хі Чжун промовчав. Відчувши у цьому мовчанні неприязнь, його співрозмовник поспішив згладити незручність.

— Зараз ні в кого немає грошей... Та й хто стане зв'язуватися? Адже справа ризикована, потім з владою не розберешся...

— Щодо влади не турбуйся, — сухо відповів Хі Чжун. — Я все беру на себе. І з грішми нічого не станеться, поверну вчасно, даю тобі слово.

— От ти в цьому певний, а чи повірять інші? — заперечив господар. — А що буде, як дізнаються, що це я дав тобі грошей? Почнуть допитуватися, звідки вони в мене та хто дозволив давати їх селянам.

Було ясно: він просто не хотів давати грошей. Проте Хі Чжун стояв на своєму:

¹ М а ч ж а н г (китайське доміно) — азартна гра, дуже поширена на Сході.

— Слухай, я тільки тому й прийшов, що вважав тебе своїм другом. Друзі повинні допомагати одне одному. До того ж ти не з тих, хто розтринькує все до останнього мідяка... — підлестив він приятеля.

Той розгубився.

— Це правильно, я не з таких... Але зараз у мене справді нема грошей.

— Може, скоро будуть? — не відступався Хі Чжун.

— Напевно, я одержу невелику суму і тоді...

— Я дуже тебе прошу, зроби, що зможеш, — Хі Чжун підвівся. — Я йду, вірячи тобі.

— Посидів би ще трохи... — запропонував господар.

— Ні, ні, нема часу... Дякую.

Хі Чжун вийшов надвір і попрямував додому. Розмова з колишнім товаришем по роботі залишила неприємний осад у його душі. Як швидко змінюються люди! Як швидко стають вони обивателями!

«Що робити? — думав він. — Що ж мені робити?..»

ЖЕРТВА

1

Рано-вранці Хі Чжун подався до Кьон Хо.

Раніше, тільки-но він заходив у двір, як мати Им Чон одразу ж починала розпитувати його про дочку. Та цього разу вона навіть не вийшла привітатися. «Сердиться на мене через те, що висватав дочці поганого чоловіка», — подумав Хі Чжун і зітхнув — тепер йому було однаково.

Побачивши Хі Чжуна, Кьон Хо кинувся йому назустріч. На обличчі хлопця сяяла посмішка. Було видно, що він безмежно щасливий. У душі Хі Чжуна ворухнулася прихована заздрість. «Куди я, власне, йду? Навіщо Ок Хі потрібна була ця зустріч?» — сердито подумав він.

Хі Чжун і Кьон Хо вийшли на вулицю. Вони перетнули все місто й почали підніматися на порослу молодими соснами гору.

— Куди ми йдемо? — спитав Хі Чжун. — Ще далеко?

— Вже прийшли, — відповів Кьон Хо. — Ок Хі сказала, що чекатиме тут...

Хлопець пройшов трохи вперед і огледівся. Нікого не було.

Раптом за кілька кроків од них гілки розсунулися і виринула якась жішка.

— Це вона! — сказав Кьон Хо.— Ідіть, я вас тут чекаю.

Ок Хі сиділа під сосною, постеливши на землю носовичок. Хі Чжун підійшов до неї.

— Мені дуже незручно, що я змусила вас прийти,— сказала Ок Хі, низько схиливши голову. Вуха її палали.

— Ну що ви! — з навмисною байдужістю відповів Хі Чжун і сів поруч.

— Як там у селі? — спитала Ок Хі.— Скрутно?

Нарешті зважившись, дівчина підняла палаюче обличчя й подивилася Хі Чжуну просто в очі. Вона мала якесь дивне відчуття — неначе в чомусь завинила перед ним.

— Так, становище не з легких,— відповів Хі Чжун.

— Я розумію... Мені хотілося зустрітися з вами й докладно про все розпитати. Але сама я прийти не наслідувалася, і тому... запросила вас сюди. Ви вже, будь ласка, пробачте мені за зухвалість.

Вона тихо засміялася.

— Та годі вже вам,— усміхнувся Хі Чжун.

Поступово переймаючись хвилюванням дівчини, він раптом пригадав, як дарував їй у дитинстві ніжні квітки хурми, як вони разом бігали до школи, як багато років по тому зустрілися в домі Пак Хуна.

— Отже, в селі й досі неспокійно? І все це через мого батька? — тихо спитала Ок Хі.

— Так... Але, бачте, справа не тільки у ньому...— зам'явся Хі Чжун, нерішуче погладжуючи підборіддя.

Ок Хі помітила його вагання, розправила плечі і з несподіваною твердістю сказала:

— Хай вас не бентежить, що Ан Син Хак — мій батько. У мене з ним немає нічого спільного. Більше того — я його ненавиджу! Скажіть мені все як є!

В її очах блищали сльози.

2

Дівчина прихилила Хі Чжуна своєю щирістю, і він усе розповів їй.

Він розповів про те, як за дорученням поміщика з Сеула приїхав уповноважений, щоб оглянути землі після повені. Якби Ан Син Хак сумлінно познайомив уповноваженого зі справжнім станом речей, той, напевно, змен-

шив би орендну плату. Та Ан Син Хак переконав уповноваженого, що орендарі зможуть заплатити; він сказав, що, коли зменшити плату на цей рік, селяни, чого доброго, вимагатимуть того самого й наступного року. Задоволений таким поясненням, уповноважений поїхав до поміщика, а управитель одразу ж зібрав селян і наказав їм починати жнива. Він побіждив трохи зменшити орендну плату тим, хто негайно почне працювати, і суворо покарати тих, хто не вийде на поле...

— Ан Син Хак, бачте, боїться, що селяни щороку вимагатимуть зменшення орендної плати! — із злістю сказав Хі Чжун. — Та коли навіть у такий важкий рік він змусить їх виплатити все повністю, то потім скаже: «Не померли в голодний рік — проживуть і тепер». Ні, самими умовляннями з такими, як Ан Син Хак, нічого не зробиш.

— Мій батько заслуговує осуду, — насилу вимовила Ок Хі. — Заради власного добробуту він готовий продати всіх — сім'ю, друзів. Заради грошей цей дворянин здатний на все!

Дівчина ледве стримувала сльози. Їй було до болю соромно за батька.

— Скажу вам відверто, сонсеннім, — вела вона далі, — від такої людини, як мій батько, ви не доб'єтесь нічого. Коли вже він щось задумав, то не відступиться. У сім'ї він справжній тиран, усіх мучить своїми підозрами й звинуваченнями. Його і вдома проклинають. У нього четверо дітей, а з них тільки наймолодший слухається його. А троє з ним посварилися. Та що діти! Всі родичі ставляться до нього з неприязню! Лише Сук Чжа ладить з ним. Але тільки тому, що хоче забезпечити себе й сина. Мій батько не має друзів, його ніхто не любить, не поважає. Я пішла з дому, а мої брати... Гадаєте, вони хочуть там залишатися? Та тільки й чекають, щоб якнайшвидше скінчити школу й податися світ за очі. От і мати не витримала, живе окремо. Вона б взагалі його кинула, якби не діти... Думаєте, легко їй зносити все це на старості літ? — Ок Хі до болю стиснула пальці. — Якби ж то він мучив лише своїх родичів! — гірко сказала вона. — Але він завдає шкоди іншим теж! І цього йому не можна вибачити! Це не людина, а виплодок пекла! І за що мені судила доля народитися його дочкою!

Хі Чжун мовчки слухав схвильовану дівчину. Яка ж все-таки падлюка цей Ан Син Хак! Десятки людей голодують, а він думає лише про те, щоб прислужитися поміщикаві та ще й поживитися самому. Справді, сумно, що Ок Хі дочка такого чоловіка.

Хі Чжун уважно подивився на дівчину. Вона підвела на нього повні сліз очі.

— А якої ви думки про мого батька? — спитала вона.

— Нащо вам це?.. — ухилився від відповіді Хі Чжун.

— Не кажіть так! Я хочу знати все, я не можу, розумієте, не можу стояти осторонь. Адже він — мій батько, отже, я теж відповідаю за його вчинки. Щоб спокутувати його провини, врятувати людей, я готова зробити все, навіть продати себе!..

Вона закрила обличчя руками й гірко заридала. Хі Чжун мовчки дивився на неї. Він уперше почув від жінки такі слова і раптом наче прозрів. Там, у Токію, йому доводилось зустрічатися з багатьма жінками, що подобалися йому. Та серед них не було жодної, яка б цілком заволоділа його душею. Милі серцю спогади дитинства, врода Ок Хі, яка ще більше розцвіла від часу їхньої останньої зустрічі, оті схвильовані слова й готовність пожертвувати собою — все це запалило в ньому невгасимий вогонь. Пристрасна, сповнена глибокої внутрішньої сили мова дівчини вразила Хі Чжуна. Він побачив в Ок Хі і вірного, надійного однодумця, і гарну, сповнену чарівності й ніжності сором'язливу жінку.

— Нащо ви так мучите себе? Невже думаєте, що я звинувачую вас у чомусь? — Глибока ніжність бриніла в його голосі.

— Я знаю, сонсенім, що не звинувачуєте... — Вона усміхнулася крізь сльози, й усмішка її була подібна до променя сонця, що пробивається крізь темні хмари.

У Хі Чжуна тьохнуло серце. Він рвучко стиснув її руку.

— Звіть мене своїм другом, Ок Хі! — палко вигукнув він. — Я люблю вас як друга. І це найбільша любов на землі.

Ок Хі затремтіла. Не приймаючи руки з гарячих рук Хі Чжуна, вона мовчки дивилася на нього. І раптом Хі Чжун відпустив її руку: він побачив Кьон Хо, що сидів біля підніжжя гори.

Ок Хі неуважно простежила за його поглядом і здригнулася. Як вона могла дозволити собі таку вільність — сторонній чоловік тримав її за руку.

Дівчина низько схилила голову. Здавалось, вона прокинулася із солодкого сну... Ок Хі ніби почула легкий дзвін тонкої порцеляни... Наче розбилися ламкі мрії її дитинства.

— Я сказав, що люблю вас як друга, Ок Хі,— тихо мовив Хі Чжун.— Та це не зовсім так. Я кохаю вас... Кохаю давно, з самого дитинства. Пам'ятаєте, як ми гралися? Пам'ятаєте, як ми дарували одне одному квіти? Як батько заборонив вам знатися із сином наймита?

Ок Хі притиснула до очей хусточку. Хі Чжун говорив далі, дивлячись у чисте осіннє небо:

— Пам'ятаєте, як ми разом училися в школі? Коли мені ставало сумно, коли я відчував себе самотнім, мені завжди хотілося побачити вас, поділитися з вами своїм горем. Ви тоді були зовсім маленькою і, напевне, не здогадувалися, що діялося зі мною. Мабуть, моя поведінка здавалася вам дивною... Але й тепер, коли я зустрічаюся з вами, зі мною діється щось незрозуміле...

Ок Хі слухала його, затуливши обличчя руками.

— Потім... потім ми святкували бабине шістдесятиріччя, і мене оженили... Мені було тоді всього чотирнадцять років, я нічого не розумів. І от зараз живу з нелюбою жінкою...— Хі Чжун відчував, як очі його наповнюються сльозами.— Після мого одруження я довго не бачив вас. І от минулого року ми несподівано зустрілися в Пак Хуна. Як я радів нашій зустрічі! Не знаю, можливо, я даремно розповідаю вам це, але мені хочеться, щоб ви знали все, що таїться в моєму серці... Раніше я не думав, що зможу бути таким відвертим,— тоді, в домі Пак Хуна, ви здалися мені зовсім іншою. Тоді я приховав од вас свої почуття, а зараз... Ок Хі, я клянуся любити вас завжди, любити як друга, вірити вам як товаришеві... Якби ви були колишньою Гап Сук, я, напевно б, не сказав вам цих слів, як не говорив їх нікому. А тепер мені здається, що в душі моїй прорвався величезний налив, тепер мені стало легко й спокійно...

Хі Чжун затнувся і вмовк. Жагуче бажання оволоділо ним. Раніше його вабило до Гап Сук лише як до вродливої жінки — зараз він зрозумів, що любов до неї могла б

стати щастям усього його життя. Наче змучений спрагою подорожній, який, забувши про все на світі, кидається до джерела чистої, живлющої води, він хотів припасти до дівчини вустами й втамувати спрагу палаючої душі... Адже дивне джерело було зовсім поруч... І чому він не може цього зробити! Йому хотілося любити Ок Хі, відчувати тепло й ніжність її тіла, притиснути її до себе. Тремтячи всім тілом, Хі Чжун насилу стримував це бажання. В його душі боролися два почуття — чиста любов брата й друга і палка пристрасть закоханого.

5

Хвилювання Хі Чжуна передалось Ок Хі. О, як вона розуміла його! Слова Хі Чжуна, палкі й ніжні, розбудили в ній майже згасле почуття, порушили спокій її душі, і вона готова була проклинати його за це. Чому він змушує її страждати? Якби ж то можна було повернути минулі роки й знову стати безтурботним дівчам! Якби це було можливо!.. Тепер Ок Хі розуміла тих, хто накладає на себе руки через нещасне кохання.

Не в змозі більше стримувати себе, вона припала до його колін, закрила обличчя руками й заридала.

Приголомшений Хі Чжун хотів обняти Ок Хі, але знову згадав про Кьон Хо.

«Поглянь краще сюди! — подумки звернувся він до юнака. — Поглянь на те, що тут діється...» Та Кьон Хо, як і досі, дивився просто перед собою, напевно, не бажаючи заважати їхній розмові. Якби він відчув на собі погляд Хі Чжуна, якби побачив тієї миті його обличчя, палаючі очі й насуплені брови, він був би вражений внутрішньою силою цієї людини.

— Пробачте, пробачте мені, сонсеннім, — ридала Ок Хі, — пробачте мені, що я ніколи нічого не говорила вам... Але я теж кохала вас...

Ледве опанувавши собою, Хі Чжун тихо сказав:

— Годі про це, Ок Хі. Заспокойтеся, прошу вас.

— Я розумію, — прошепотіла Ок Хі, — я розумію, тепер уже пізно.

— Ну, годі, досить, — намагаючись здаватися спокійним, повторював Хі Чжун. Губи його тремтіли...

— Знаєте, чому я хотіла зустрітися з вами? — Ок Хі підвела голову й подивилася йому в обличчя. — Я хотіла просити у вас пробачення.

— За що?

— За те, що знов зустрічаюся з Кьон Хо.

— Але ж це добре, Ок Хі,— вимовив лагідно Хі Чжун.— Ви зробили цілком правильно. Я знаю, що ви вже заручені.

Він торкнувся рукою плеча дівчини. Цей легкий дотик опалив його. Голова запаморочилася.

— Правильно зробила? Ви справді так вважаєте? — Ок Хі допитливо дивилася йому в очі.

— Авжеж... Буде дуже добре, якщо ви одружитесь.

Ок Хі знову схилила голову й заридала.

— Я винна перед вами,— крізь сльози шепотіла вона,— дуже винна, бо нічого не сказала вам до того, як дала згоду на заручини... Але вірте мені — я мусила це зробити... В тому становищі, в якому я опинилась, це було найправильніше. Не знаю, що б зі мною сталося, коли б не заручини...

Її гарне, змарніле обличчя, прекрасні очі, повні смутку, знову збудили в Хі Чжуна пристрасть.

— Я розумію вас, Ок Хі,— намагаючись говорити спокійно, сказав він.— Адже ви й раніше кохали одне одного...

— Річ не в тім,— ледь чутно вимовила Ок Хі, опустивши очі. Вона не договорила, бо слова тут були зайві.

6

— Якщо ви теж любили мене, Ок Хі, й любили давно, я повинен ставитися до вас з іще більшою повагою,— знову озвався Хі Чжун.— Я відчуваю до вас велике довір'я, вважаю вас своїм найближчим другом. І мені здається, що для нас обох буде краще, коли ми викреслимо минуле з нашого життя. Навіщо ятрити старі рани? Будьмо друзями, Ок Хі, справжніми друзями... Духовна, чиста любов набагато вища за пристрасть. Це велике щастя, Ок Хі,— знайти в житті таку любов.

З широко розкритими очима слухала Ок Хі слова Хі Чжуна. Вона слухала його, як школярка слухає свого улюбленого вчителя, наставника й друга. А Хі Чжун, відчуваючи її напружену увагу, піднесено говорив:

— Така любов, що зв'язує друзів, найсильніша в світі. Міцна й самовіддана любов матері до своєї дитини, владне й нестримне почуття закоханого, тепла й радісна братня

любов. Але все це — лише частина загальнолюдської любові... Ми з вами не в змозі поєднати пристрасть подружжя й любов друзів. Тому будьмо мужніми й стійкими, нехай між нами росте сильне й надійне почуття товарищескості. Ми повинні пожертвувати собою заради справедливої справи, якій ми обоє служимо, а готовність принести в жертву свої почуття — найцінніша якість людини. Подумайте, кохання чоловіка й жінки приносить радість лише двом людям. А любов друзів, однодумців дає щастя й радість багатьом. Любов між друзями не знає ні заздрощів, ні ревнощів, ні конфліктів. Тому ми повинні бути щасливими, що стали справжніми друзями.

Хі Чжун замовк і замислено подивився вдалину.

У безмежному блакитному небі повільно пливли білі хмари. Хі Чжун подумав, що ту високу й чисту любов, про яку він говорив Ок Хі, можна порівняти з ясним безкраїм небом. І в них буде тільки така любов! Він намагався переконати себе в цьому, та в глибині його серця не згасла пристрасть до милої і ніжної Ок Хі. Ця пристрасть, наче темна хмара, затьмарювала безтурботну ясність його душі.

— Так, так! Ви правильно сказали, сонсеннім! — мало не плачучи, вигукнула Ок Хі. І в цих словах було все: прощання з дитячими мріями, згублена любов, туга за покинутою домівкою. За що її так жорстоко покарало небо? Може, вона розплачується за батькові гріхи?

Ок Хі відчула, що все ще кохає Хі Чжуна. Якби ж то він був вільний!.. А тепер... тепер вона не має права забирати чоловіка в жінки й позбавляти дітей батька. Ні, ні, вона не здатна на таке. Це суперечить її еству. Вона вийде заміж за Кьон Хо, і це буде найправильніше.

Ок Хі щиро вважала, що їй треба вийти заміж за людину, яку вона колись любила і яка була її товаришем по роботі.

Ні, вона нічого не скаже Хі Чжуну, бо одне необережне слово — і вона кине́ться йому в обійми... Від самої думки про це дівчина починала тремтіти. Вона розуміла — коли б не заручини з Кьон Хо, не обіцянка, яку вона дала, — ніщо не втримало б її від необачного кроку.

Хі Чжун розумів: єдине, на що він має право,— це дружба з Ок Хі. Якби він перейшов между товариських стосунків із цією дівчиною, то був би схожий на людину, яка стоїть на вершині гори й хоче піднятися ще вище. Їхня любов закінчилася б ще однією тяжкою драмою, які стільки віків ганьблять рід людський. Так, він переміг себе і міг цим пишатися. Але чому в його душі така гнітюча порожнеча? Чому ця порожнеча стала ще більшою, коли він урочисто поклявся вважати Ок Хі своїм другом?

Якийсь внутрішній голос уперто запитував його, чому він не може кохати Ок Хі як жінку і не втрачати її як друга? Хіба не можна поєднати ці два почуття?

Все життя Хі Чжун чекав саме такого кохання. І ось тепер, зустрівши це кохання, він змушений відмовитися від нього. Юність його промайнула безслідно й швидко, наче масло, що в одну мить розтало на вогні. Нащо ж тепер Ок Хі збентежила його душу! Навіщо кинула камінь у спокійне озеро й скаламутила його чисту воду? Та хіба вона винна в цьому? Адже так трапляється в житті часто...

«Поглянь на мене! Бачиш, як я страждаю?..— промовляли очі Ок Хі.— Невже ти не розумієш, чому я плачу, чому так калатає моє серце? Ну, обійми ж мене! Скоріш, скоріш!»

Зустрівши її погляд, такий палкий і ніжний, Хі Чжун здригнувся. Ще мить — і він забуде про все на світі, забуде про жінку, про Кьон Хо...

— Я піду, Ок Хі.— Хі Чжун швидко підвівся.

— Як?! Уже? — розпачливо вигукнула вона.

Побути з ним ще хвилину, ще раз зазирнути йому в очі, почути його голос... Та хіба вона могла втримати його?.. Адже поруч був Кьон Хо.

— Заждіть трохи, сонсеннім,— ослабилим голосом мовила Ок Хі.— Я хочу передати вам дещо...

Вона квапливо дістала невеличкий конверт, що був схований на грудях, і простягнула його Хі Чжуну.

— Що це? — здивовано спитав він.

— Тут... Тут є трохи грошей. Це все, що я зараз маю. Візьміть, може, вони стануть у пригоді селянам... Їм зараз важко.

Хі Чжун був приголомшений. Ок Хі віддавала людям свої скромні заощадження. Може, вона вирішила хоча б частково спокутувати провину батька?.. Хай там що, а вона знайшла свій шлях у житті.

— Дякую, дякую, Ок Хі!

Він міцно стиснув руку дівчини. В його очах блищали сльози.

Сховавши конверт у кишеню, Хі Чжун повернувся і рушив стежкою вниз. Пройшовши кілька кроків, він озирнувся. Ок Хі дивилася йому вслід.

8

До села Хі Чжун повертався мало не бігцем. Він був щасливий, немов полководець, який виграв битву. От що значить мати відданого друга, котрий допоможе тобі у скрутну годину!

Хі Чжун розшукав Кім Сон Дара і Вон Чхіра й покликав їх до себе.

— Ну то як? Добув грошей? — одразу ж спитав його Кім Сон Дар.

— Добув!

— Ти ба! Ото диво!

Старі були вражені й дуже зраділи.

— А скільки?

— Усім вистачить.

— Ну, Хі Чжуне, ти — просто молодець! Що б ми без тебе робили! А-знаєш, в інших селах уже почали жнива. А про нас кажуть: марно, мовляв, вони затялися, все одно нічого не доб'ються. Ще день-другий, і наші б узяли серпи, — збуджено говорив Кім Сон Дар.

Цієї миті до кімнати зайшов Ін Дон.

— Ти нам і потрібен! — привітав його Хі Чжун.

Помітивши в руці Хі Чжуна гроші, Ін Дон засяяв, та відразу ж занепокоївся:

— Як ділитимемо? — спитав він.

— Може, купимо зерна й роздамо по дворах? — нерішуче запропонував Вон Чхір.

— Ні в якому разі, — запротестував Кім Сон Дар. — Треба давати грішми. А то знаєш, який гвалт здійметься? Одному дали багато, іншому мало. Від такого розподілу голова лусне. А вона нам з тобою ще знадобиться. — Кім Сон Дар засміявся.

— Це правильно, — посміхнувся Вон Чхір.

— Однак гроші треба роздавати вмючи,— сказав Хі Чжун,— інакше можуть виникнути усякі непорозуміння. А що, як хтось розтринькає їх і знову сидітиме голодний? Тоді — починай все спочатку.

— Нехай тільки спробув,— грізно витріщивши очі, вигукнув Кім Сон Дар,— відлуцюємо мерзотника!

— Отже, ти ручаєшся, що все буде гаразд?

— Певна річ. А ти як думаєш, Ін Доне?

— Я з тобою згоден! — підтримав старого Ін Дон.

— Ну, тоді от що,— вирішив Хі Чжун.— Ви самі простежте, щоб люди на ці гроші купували лише зерно.

— Добре... А як ділити будемо? — спитав Вон Чхір.— Усім порівну чи за кількістю їдців?

— Порівну, чого там! — махнув рукою Кім Сон Дар.

— А як бути тим, у кого велика сім'я? — заперечив Вон Чхір.

— Та хіба всім догодиш? — пробурчав Кім Сон Дар.

— Мені здається, треба ділити за кількістю їдців, так буде справедливіше,— поміркувавши, сказав Хі Чжун.

— Ну, годі, робіть як хочете! — махнув рукою Кім Сон Дар.— Треба тільки всіх переписати.

— Перепишемо.

Хі Чжун вийняв олівець та зошит і почав писати під диктовку Кім Сон Дара.

— Почнемо з лівого краю. Пиши. Кун Чхур — п'ятеро.

— Так. П'ятеро. Зачекай, а хіба їх не четверо?

— Та ні, до них, кажуть, тітка приїхала. Давай далі: Пек Йон — троє.

— Так.

— Маль Буль. Четверо...

Робота аж кипіла, коли надворі почувся гомін.

9

— Ви в кого сьогодні вечеряєте, мати Све Дика? Чи, може, маєте щось удома?

— Га?..

— Я кажу, у вас є що вечеряти? — закричала Сан Бунова мати, притуливши губи просто до вуха сусідки,— останнім часом Све Дикова мати зовсім погано чула.

— Ах, вечеряти! Та ми вже давно не вечеряємо.

— Тоді біжіть швидше до Хі Чжуна. Кажуть, він десь грошей дістав! Я ось води наберу й теж побіжу.

— Невже правда? — сполошилася Све Дикова мати.— А мій старий знову десь подівся!..— і вона швидко пошкандибала додому.

Поки Сам Бунова мати дійшла до колодязя, все село знало про те, що Хі Чжун дістав гроші. Незабаром усі, від малого до великого, зібралися коло його хати.

Стривожені цим гулом, Кім Сон Дар і Вон Чхір вийшли у двір. Там було повно людей. Жінки, старі, діти — стояли під самісінькими дверима. Старі терли попереки й важко дихали від швидкої ходи. Дідусь Пак надсадно кашляв.

— Хо-хо-хо, почули, де смаженим пахне! — розсміявся Кім Сон Дар.— І коли ви тільки встигли дізнатися?

— Кажуть, нам усім дуже пощастило? — відповів з натовпу батько Су Дона.— Я вже думав, скоро з порожніх мисок хлебтатимемо, а мені кажуть — біжи до Хі Чжуна, він нагодує. Я й сюди, а в чім річ — не знаю!

— Нам уже давно нема чого їсти! — сказала Све Дикова мати.

— Не турбуйтеся, буде їжа! Хі Чжун добув грошей, аж два дні шукав... Зараз почнемо роздавати.

— Оце так Хі Чжун! Оце молодець! Коли б не він — кінець нам...

— Більше б таких людей, жили б тоді — лиха не знали...— перемовлялися в натовпі.

— Ось ви зараз прийшли сюди, і ми по-братньому поділимо гроші,— повчально сказав Кім Сон Дар.— І на роботі так треба — всім бути гуртом.

— Правильно, правильно! — підхопили в натовпі.

— Так, значить, у Су Дона п'ятеро їдців,— вів далі Сон Дар.— Бач, яка велика сім'я...

— А в кого найбільша?

— В Гап Сура, звісно.

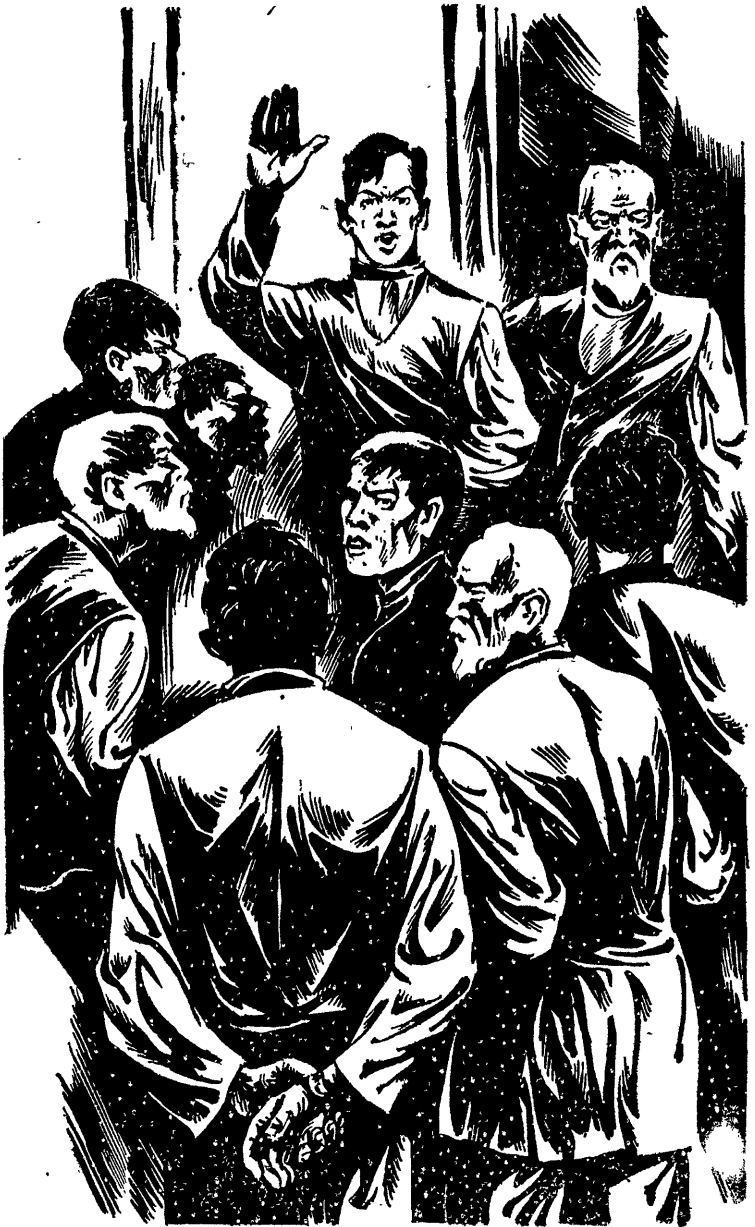
— Е, ні, в Хак Сама.

— Що? Хак Сам?.. Викреслити цього негідника!

— Хто це сказав? — Кім Сон Дар пошукав очима серед людей.— Ти?.. Не базікай марно. Як братимеш приклад із Хак Сама, теж таким станеш, ясно?

— Правильно! Правильно!

Гомін поступово вщух.

Нарешті Хі Чжун написав список і підрахував гроші. Виявилось, що на кожного припадає по тридцять чон.

— Тридцять чон — це приблизно сом зерна.

Кім Сон Дар усміхнувся.

— Еге, пощастило тим, у кого сім'я велика.

— Ще б пак! — відгукнувся хтось у дворі.

— Ну то що, — не відповівши на репліку, звернувся

Кім Сон Дар до Хі Чжуна, — оголосимо?

— Мабуть...

Хі Чжун вийшов у двір і підняв руку. Галас ущух.

— Друзі! — звернувся Хі Чжун до присутніх. — Кожен з вас добре знає, як важко було нам останнім часом, — ми не мали ні зерна, ні грошей. Сьогодні мені пощастило добути кілька десятків вон. Ми порадилися із старими й вирішили поділити гроші між селянами за кількістю їдців у кожній сім'ї. На нашу думку, це справедливіше, ніж ділити за кількістю дворів. Адже тим, у кого більше голодних ротів, набагато важче. Зараз ми видамо вам гроші — по тридцять чон кожному. На всі ці гроші ви повинні купити зерна. Ні на що інше витратити їх не можна. У цьому ми повинні бути однастайними.

Хі Чжун скінчив. У натовпі загомоніли.

— Всього по тридцять чон... Погано тим, у кого сім'я маленька...

— Зате в кого дітей багато, тим добре!

— Авжеж! Взяти хоча б Вон Чхіра...

— А в нього ще й Ін Сун на фабриці працює!

Кім Сон Дар розсердився.

— Що ви там верзете? — крикнув він. — Ану, виходь, хто незадоволений!.. Спробуй поділити краще! Ми хотіли, щоб усе було справедливо.

— Давайте на кожний двір порівну! — знову загомоніли в натовпі. — Коли трудову повинність розподіляють, то не дивляться, чия сім'я більша, а чия менша!..

— Діли по їдцях! Це справедливо!

— Ні, давай на кожний двір!

— Годі сперечатися! — намагався перекричати селян Кім Сон Дар. — Ви гадаєте, ми тут нічого не тямимо? У нашому селі багато дворів, де сім'ї великі, і живуть там бідніше. Подивіться на мене! Нас із старою двоє, я сам одержу менше за всіх! А в інших сім'ях більше трьох їдців. Невже ви не розумієте?!

Крізь натовпи протиснувся Ін Дон.

— Ось ви тут говорили про нашу сім'ю, — палко сказав він. — Не треба нам нічого, так і знайте. Правильно, батьку? — він поглянув на Вон Чхіра.

— Ну, що ти, Ін Доне, — ніяково вимовив хтось. — Хіба ми хотіли вас скривдити? Брати — то брати, а як ти відмовишся, ми всі відмовимося.

— Звичайно! — підтримав його Све Дик. — Хай буде так, як нам пропонують, — поділимо за кількістю їдців. І годі галасувати, давайте діло робити.

— Охо-хо, — зітхнув хтось, — а ми й на базар сходити не зможемо...

— Та й ми теж...

Ті, в кого сім'ї були менші, все ще незадоволено бурчали, але їх уже ніхто не слухав.

11

— Отже, — сказав Хі Чжун, звертаючись до Кім Сон Дара, — почнемо видавати. Ти лічи гроші, а я викликати-му за списком. Дрібних грошей у нас вистачить?

— Повинно вистачити.

Люди захвилювалися, заметушилися і почали натискати на двері, намагаючись пробратися вперед.

— Якщо не буде порядку, ми не зможемо працювати, — суворо сказав Кім Сон Дар. — Ставайте в чергу!

— Еге ж, нема чого лізти вперед, — підтримав його Чо Чхом Чжі, який стояв найпершим. — Викличуть, і зайдете.

— Ану розступися, звільни прохід.

— Посуньтесь, посуньтесь.

Нарешті почали роздавати гроші.

— Кун Чхур! — вигукнув Хі Чжун.

— Я!

Почувавши зніяковіло потилицю, Кун Чхур почав пробиватися до ганку.

— Гей, погляньте-но, — засміялися навкруги, — яка йому честь і шана! Першого викликали. Слухай, Кун Чхуре, як гроші отримаєш — не забудь уклонитися.

— А чого ж, тут і вклонитися не гріх. Адже гроші неабиякі...

— Ха-ха-ха! Немов премію йому дають!

— Першим гроші одержу — першим і вечерятиму, — відбувався жартами Кун Чхур.

Кім Сон Дар полічив гроші й подивився на Кун Чхура:

— У тебе п'ятеро.

— Так.

Раптом з наговіу пролунав чийсь обурений голос:

— Бреше він! Четверо в нього!

Це вигукнув Сун Дон. Кун Чхур здригнувся, як ужалений, і швидко обернувся.

— Ти що, не знаєш, що в мене тітка живе? — стиснувши кулаки, крикнув він.

— Правду каже! — підтримали його. — Тітка до нього приїхала. Давай, Кун Чхуре, бери гроші!

Кім Сон Дар хотів був віддати Кун Чхуру гроші, але з патовпу вискочив Су Дон і, мов задержуватий півень, паметів на Кун Чхура.

— Що ж ти людей обманюєш, брехливі твої очі? Тітка твоя вже поїхала, я сам бачив!

— Ну то й що, як поїхала. Післязавтра знову приїде.

— А, он як, приїде!.. Може, ти всіх гостей врахуєш? Коли так, то й до мене завтра гості прийдуть!

— Чого причепився? Сказано тобі — поїхала ненадовго.

Кун Чхур розмахнувся і вдарив Су Дона. Той дав здачі. За мить обидва вже качалися по двору.

— Гей, Кун Чхуре! Що це ти вигадуєш! Тих, кого нема, рахувати не треба! — загомоніли селяни.

Кун Чхур видерся з рук Су Дона, і мало не плачучи, кинувся до старих:

— Та вона ж ненадовго...

Су Дон схопив його за барки.

— Бач, чого схотів! Ненадовго... Ні, брат, не вийде!

Кім Сон Дар кинув гроші на стіл. Ін Дон побіг розбороняти заб'як.

— Ану, досить! Розбагатіти схотів, Кун Чхуре? Хочеш більше? Нічого не вийде! Он наші старі все життя скупляться, а що з того? — Він повернувся до Су Дона: — Годі сперечатися — Кун Чхур одержить для своєї тітки за рахунок нашої сім'ї. Тут велике діло робиться, а ви вчинили бійку, наче діти малі. Сором!

Кун Чхур та Су Дон розгублено подивилися один на одного й розійшлися.

— Ін Дон правильно каже, — промовив Кім Сон Дар. — Треба жертвувати малим в ім'я великого...

До ночі все було закінчено.

Втомлений Хі Чжун повільно пішов додому. Він почував себе зовсім розбитим.

ОСТАННІЙ ЗАСІБ

1

Якось уночі, коли на фабриці чергував Кьон Хо, Ок Хі тихо вислизнула з гуртожитку й пішла в напрямі села. Біля мо́сту на неї чекав Хі Чжун. Дівчина радісно простягнула йому руку.

— Ви вже тут?

Хі Чжун на мить затримав маленьку долоню у своїй руці.

— Я давно чекаю вас... Ходіть до мене.

— А це... зручно? — тихо запитала Ок Хі, все ще відчуваючи гарячий, сильний потиск його руки.

— Так, ходіть!

«Яка вона все-таки смілива, прийшла сама, вночі...» — з повагою думав про дівчину Хі Чжун, прямуючи вузькою, ледь помітною стежкою.

Ок Хі нечутно йшла за ним, з острахом оглядаючись навколо себе. От і село. У темряві дівчина розпізнала обриси рідного дому. Вона пригадала те літо, коли востаннє приїздила сюди на канікули. Чи могла вона тоді подумати, що через кілька років повернеться в це село простою ткалею, прийде сюди для того, щоб зустрітися з Хі Чжуном!

Молоді люди крадькома пройшли в кімнату Хі Чжуна, сіли на циновці й при слабкому світлі каганця почали радитися. Хі Чжун пошепки розповів дівчині про те, що гроші знову кінчаються, а управитель, як і досі, стоїть на своєму.

— Я звертався до одного приятеля з молодіжної організації, він обіцяв допомогти, але я щось не дуже в це вірю. Та й від Пак Хуна немає звістки...

Хі Чжун тяжко зітхнув.

— Не зв'язуйтеся краще з тими діячами з молодіжної організації, — сказала Ок Хі. — Вони всі там подуріли від мачжангу!

— Це правильно. На них не можна розраховувати, — погодився Хі Чжун.

— Що ж робити? — поволі вимовила Ок Хі. — Я, що-правда, принесла трохи грошей... Але ж на цьому довго не протягнеш...

Ок Хі вийняла з кишені такий самий конверт, як і минулого разу.

— Як? Знову?..— здивовано й радісно вигукнув Хі Чжун, захоплено дивлячись на Ок Хі.

Дівчина зніяковіло усміхнулася:

— Тут зовсім мало... Я розповіла про все Кьон Хо, і він просив передати це вам.

— Он воно як... Не треба турбуватися про нас, Ок Хі...

— Ні, ні, візьміть!

Ок Хі на мить замислилася, потім з тривогою глянула Хі Чжуну в очі.

— Але ж це не вихід,— сказала вона.— Треба придумати щось інше.

— Не знаю... Поки будемо триматися, а там побачимо.

— Батько впертий. Важко вам буде... А що, коли...— Вона в нерішучості замовкла, потім наблизилася до Хі Чжуна й щось прошепотіла йому на вухо.

— Чудово, Ок Хі! — усміхнувся Хі Чжун.— Я теж подумував про це, тільки вагався... не знав, що ви скажете. Гадаю, треба зробити ось що...

І він поділився з дівчиною своїм планом.

— Звичайно, треба спробувати! — радісно кивнула Ок Хі.— Може, цього разу він поступиться. Зараз усі засоби добрі.

Через кілька хвилин дівчина підвелася:

— Ну, гаразд, я піду... Мені вже пора.

— Посидьте ще,— сказав Хі Чжун.— Повечеряємо?

— Ні, ні, я не хочу їсти. Дякую і — до побачення.

— Будьте обережною...

Хі Чжун провів Ок Хі до залізничного насипу й пішов додому. В його вухах все ще звучав шепіт дівчини, а на обличчі відчувалося її тепле дихання.

2

На околиці села Хі Чжуна зупинив Ін Дон.

— Куди це ти ходив? — підозріло запитав він.

— А, Ін Дон! Як добре, що ми зустрілися. А я вже збирався зайти до тебе. Ходім до мене.

— Ходім... Що то за жінка?

— Яка жінка? Як ти встиг помітити?

— Я, брате, все помічаю,— всміхнувся Ін Дон.

Друзі тихо зайшли в хату Хі Чжуна.

— Якщо ти бачив її, то, мабуть, уізнав,— почав Хі Чжун.

— Спробуй впізнати в такій темряві,— засміявся Ін Дон.

— Ну, то я сам тобі скажу. Це — дочка управителя, от хто.

— То-то, бачу, на робітницю скидається. Чого ж вона приходила?

— Приходила, значить, треба було...

— А все-таки?

— Грошей нам принесла. Ось! — Хі Чжун вийняв з кишені жовтий конверт.

— Не може бути! А минулого разу — теж вона?

— Вона, тільки не бовкну нікому. Зрозумів?

— Авжеж, зрозумів,— кивнув Ін Дон.

— Щоправда, зараз вона принесла менше, ніж тоді,— вів далі Хі Чжун.— На всіх не стане. Нам би ще вон десять добути...

Ін Дон усміхнувся і, примруживши очі, подивився на Хі Чжуна.

— Мені додати, чи що?

— А може — мені? — в тон йому відповів Хі Чжун. Він плюнув, простягнувся на підлозі й заклав руки за голову.

— Та ти, певне, маєш мене за ніщо? — весело сказав Ін Дон.— Гадаєш, у мене не може бути грошей?

— Звідки вони! Мабуть, з неба впали? — гмикнув Хі Чжун.

— З неба? А оце ти бачив? — Ін Дон дістав з кишені товсту пачку кредиток і повертів нею перед носом Хі Чжуна.

Від подиву Хі Чжун навіть підвівся.

— Ти... ти що, вкрав їх?

— Еге ж, украв,— спокійно відповів Ін Дон.

— Що?!

Ін Дон, задоволено посміхаючись, спостерігав за Хі Чжуном. Той розгублено дивився на свого друга. Зрештою Ін Дон сказав:

— Невже ти й справді подумав, що я злодій?

— Злодій не злодій... А звідки це ти йшов так пізно?

— Звідки? — очі Ін Дона сміялися.— Від Пан Ге.

— Знов за старе?! — насупився Хі Чжун.

— Угу. Тільки не для того я з нею зустрічався, про що ти думаєш.

— А для чого?

— А ти поміркуй, звідки в мене гроші.

— Невже Пан Ге дала? — здивувався Хі Чжун.

— Уяви собі!.. Розумієш, мені передали, що вона хоче зі мною зустрітись, от я й пішов. Ми ще раніше бачилися й довго про наші сільські справи розмовляли. Вона тоді обіцяла допомогти нам...

— Де ж вона їх узяла? — спантеличено запитав Хі Чжун.

— Каже, подруги зібрали та обручку продала...

— Чи ти ба! — здивувався Хі Чжун.

— Ти б чув, як вона про тебе говорить! — вигукнув Ін Дон. — Оце, каже, людина!.. Ну добре, хай там що, а гроші ми дістали. Можна знову поділити, як минулого разу.

Хі Чжун був у захваті й зразу ж розповів Ін Дону про свій план. Той лягнув себе по колінах.

— От здорово! Саме тут ми його і впіймаємо!

3

Наступного дня Хі Чжун встав удосвіта — сьогодні все мало вирішитися. Хі Чжун стомився від нестерпного чекання, і йому хотілося, щоб важка розмова відбулася якнайшвидше. Не устиг він посідати, як до кімнати зайшов Ін Дон.

— Доброго ранку! Поїв уже?

— Як бачиш. А чому ти сам?

— Та он вони йдуть. — Він показав на вулицю.

У двір заходили Кім Сон Дар, Чо Чхом Чжі та батько Су Дона. Хі Чжун вийшов їм назустріч.

— Прошу, прошу, — усміхаючись, мовив він.

Старі увійшли до кімнати й посідали на циночки.

— Ви, певно, вже знаєте від Ін Дона, для чого я покликав вас? — оглядаючи присутніх, спитав Хі Чжун. — Так от, зараз ми підемо до Ан Син Хака, щоб остаточно вирішити наші справи.

— Гм, гм... знати ми знаємо, — посміхнувся батько Су Дона. — Але не все: Ін Дон сказав — підемо на переговори, а що то за переговори, не пояснив. А коли управитель нам знову втре носа? Скільки сил і часу витрачено на всякі розмови...

— Ну, про це жалкувати не слід, — заперечив Кім Сон Дар. Треба нарешті все з'ясувати. А коли й цього разу не вийде — теж не біда!

Хі Чжун схвально кивнув головою:

— Правильно. Та якщо ми сьогодні виявимо рішучість, Ан Син Хаку доведеться поступитись, у всякому разі, я так гадаю. А справа ось у чім.— Хі Чжун помовчав.— Ан Син Хак найбільше піклується про своє добре ім'я. От ми й пригрозимо — коли він не поступиться, то всі знатимуть, що діється в його домі. І вже тут йому ніяка хитрість не допоможе!

— А що саме діється в його домі? — поцікавився Су Донів батько.

— Та є дещо, — знехотя відповів Хі Чжун. — Правда, цей засіб, одверто кажучи, не зовсім гідний... Але ми змушені вдатися до нього — інших засобів у нас немає.

— Ти диви, не зовсім гідний! — обурився Кім Сон Дар. — Та щоб такого нелюда провчити, усі засоби годяться. Аби вийшло по-нашому! Так я кажу? — Він подивився на Чо Чхом Чжі й на батька Су Дона.

— Авжеж, — кивнув Чо Чхом Чжі.

— Ні, друзі, — заперечив Кім Сон Дару Хі Чжун. — Ми стоїмо за справедливість, і в боротьбі повинні дотримуватися чесних методів. Однак зараз становище таке, що коли ми не доб'ємося вирішення справи на нашу користь, нам буде дуже скрутно. На нас нападають, і ми мимоволі повинні боронитися будь-якою зброєю. Чи не так?

Старі зітхнули. Звичайно, їхній керівник мав рацію.

— Ну то що, ходімо? — підвівся Хі Чжун.

— А я? Мені можна з вами? — стурбовано запитав Ін Дон.

— Авжеж, нам нема чого приховувати одне від одного!

Друзі вийшли на вулицю. Дорогою їм трапився управителів собака. Ін Дон зі злістю жбурнув у нього каменем. Собака завищав і втік. Кім Сон Дар засміявся.

— Так йому й треба.

4

Ан Син Хак сидів у вітальні і, почепивши на ніс золоті окуляри, передивлявся прибутково-видаткову книгу. Побачивши у своєму дворі селян, управитель вийшов їм назустріч.

— У чім річ? — брутально почав він. — Чого приплеталися так рано? Прийшли до чужого дому — і стійте собі коло воріт, ждїть, поки господар вийде до вас.

— А чого нам дождити, коли господаря нема? Не просити ж стовпа, щоб покликав вас! — із сміхом відповів Кім Сон Дар.

Ан Син Хак скреготнув зубами, але промовчав.

Знявши черевики, Хі Чжун, Ін Дон та Кім Сон Дар сміливо піднялися на веранду. Чо Чхом Чжі та Су Донів батько, повагавшись, залишилися внизу.

— Ну, то про що ви хочете поговорити зі мною, кажіть швидше, — буркнув управитель, бажаючи якнайскоріше позбутися небажаних гостей.

— Про що ж іще, як не про головне? — ввічливо, але твердо почав Хі Чжун. — Ми знову просимо вас вислухати наші вимоги. Адже питання з урожаєм ще не вирішено.

— Так, значить, ви тільки через це й прийшли удосвіта? Скільки ще разів повторювати вам — не буду я нічого слухати! Ви що, думаєте, доб'єтеся свого, коли щодня будете чіплятися до мене? Можете на це не розраховувати. Ставайте краще до роботи. Це у ваших же інтересах.

Ан Син Хак натоптав тютюном люльку й чиркнув сірником. Сірник згас. Зламавши підряд кілька сірників, управитель зрештою закурив, та зразу ж закашлявся і роздратовано кинув люльку.

— Не забирайте у мене часу, — розсердився Ан Син Хак. — Ідіть і починайте збирати рис. Ніколи мені з вами теревенити.

— Отже, — сказав Хі Чжун, — ви не хочете прийняти наші вимоги?

— Ні, не хочу!

— Навіть коли це призведе до великих неприємностей особисто для вас? — трохи помовчавши, запитав Хі Чжун.

— Що за нісенітниця? — звів брови Ан Син Хак. — Які ще неприємності?

— Ну, а коли вони все-таки будуть? — наполягав Хі Чжун.

— Так, що ви на це скажете? — підхопив Кім Сон Дар. — Чи вам однаково?

Ан Син Хак розгублено дивився на Хі Чжуна. Що б це мало значити? На що вони натякають? Він зосередився, намагаючись розгадати хід супротивника.

— Не розумію, про що мова, — стелував він плечима. — Мені анічогосінько не загрожує.

— Гаразд, — посміхнувся Хі Чжун, — доведеться вам

пояснити... Чи відомо вам, пане Ан, де ваша дочка і з ким вона зустрічається?

— Моя дочка?..— схопився Ан Син Хак.

«Що ще накоїла ця негідниця? — гарячково міркував він.— Певне, щось серйозне, коли вони сміють загрожувати мені...»

Його серце несамовито закалатало. А він же так силкувався приховати від людей ганебний зв'язок дочки з Кьон Хо та її втечу з батьківського дому! Якщо про це дізнається — його добре ім'я загине. А раптом їм нічого невідомо? Треба зачекати, може, все ще обійдеться.

Ан Син Хак міцно стиснув губи й мовчки вп'явся очима в орендарів.

5

Хі Чжун чудово розумів, що влучив у найболючіше місце Ан Син Хака.

— Поміркуйте добре, пане Ан,— спокійно вів далі він.— І візьміть до уваги — нам відомо все про вашу сім'ю, і ми не пожаліємо вас. Ми просили відмінити орендну плату, тому що весь рис загинув під час повені. Хіба це не справедливе прохання? Та ви не схотіли допомогти нам. Що буде, коли ми напишемо про це в газету? Ну, а коли до цього додати ще деякі подробиці, що компрометують вас, ви, певне, опинитеся в гіршому становищі... ціж ми...— Хі Чжун помовчав і тихо додав: — Пригадайте, як ви хотіли за п'ять тисяч продати вашу дочку... Пригадайте, що юнак, який за вашими словами, замірявся на честь вашої дочки, виявився сином наймита... Про це можуть дізнатися всі... Чи відомо вам, що й зараз ваша дочка...

— Годі, досить! — замахав руками Ан Син Хак.— Звідки ти все це взяв? Хто тобі сказав?

Його обличчя і навіть шия налилися кров'ю.

— Не має значення. Головне, що це — правда. Так от, пане Ан, майте на увазі, ваша дочка й зараз зустрічається з Кьон Хо...

Хі Чжун, примруживши очі, дивився на Ан Син Хака. Управитель сидів з таким дурнуватим виглядом; що Ін Дон навіть пирхнув, дивлячись на нього.

— Та-а-ак, пане Ан,— сказав Кім Сон Дар.— Це не робить честі вашому дому.

Лише тепер Сон Дар збагнув, що саме мав на увазі Хі Чжун, коли запевняв старих, що змусить управителя поступитися.

«Даремно ти так довго мовчав,— подумав старий про Хі Чжуна.— Ми б його давно скрутили!»

— Один надимався від пихи, та й луснув,— докинув своє слово Чо Чхом Чжі.

— Но-но! Годі патякати! — нарешті озвався Ан Син Хак.— Прийшли в чужий дім, то й поведіться чемно!

— Дуже він нам потрібний, ваш дім! — задерикувато відказав Чо Чхом Чжі.— Погодьтеся на наші вимоги — і ми підемо.

— Правильно! — рішуче сказав Хі Чжун.— Ми говоримо з вами востаннє. Якщо ви так дбаєте про честь свого дому — вирішимо справу миром, а як будете упиратися — нарікайте на себе. Ми напишемо про все в газету! Хай люди знають про злочини управителя, який згоден зморити орендарів голодом заради збагачення поміщика...

— По... постривайте,— затинаючись, пробелькотів Ан Син Хак.— Навіщо галасувати? Та хіба я ворог вам? Для чого ці гучні слова?

Було ясно, що Ан Син Хак здається.

— Як нам це розуміти? — швидко запитав Хі Чжун.— Пристаєте ви на наші вимоги чи ні?

— Зачекайте... зачекайте трохи.— Управитель гарячково шукав виходу. «Чи не можна підкупити Хі Чжуна?» — промайнуло в його голові.

— Ні, чекати ми більше не будемо. Відповідайте зразу,— твердо сказав Хі Чжун.

— Я... теє... трохи згодом... Я потім зустрінуся з тобою, Хі Чжуне, і ми домовимося...

— У цьому немає потреби,— сухо відказав Хі Чжун.

— Ну, тоді я сьогодні... сьогодні ввечері пришло до вас людину.

— Гаразд, присилайте. Та пам'ятайте — більше ми чекати не будемо!

Ан Син Хак зітхнув і мовчки кивнув головою.

— Ходімо, друзі,— підвівся Хі Чжун. За ним підвелися й інші.

— Ху! Здається, справа налагоджується,— зітхнув, виходячи з двору, Кім Сон Дар.

ПЕРЕД СВІТАНКОМ

1

На землю впала ніч. Мирно сплять селянські хатинки. Наче безмовні вартові, що стережуть спокій села, стоять навколо Вонтхо чорні громаддя гір. До сходу місяця ще далеко.

На пагорбі за селом чути притишений гомін. Тут зібралися майже всі селяни. Люди хвилюються, чекають відповіді управителя.

— Що ж це таке? Досі нічого невідомо.

— Еге-е. А вже зовсім темно.

— Чи не обдурить нас цей крутій?

— Хто його знає? Мене вже беруть сумніви...

Хі Чжун зітхнув. Він нервував, мабуть, більше за інших.

— Ок Хі знає? — спитав хтось із темряви.

— Я зустрічався з нею вдень.

— Значить, прийде. Хвилюється, мабуть...

— Може, й прийде. Взагалі, вона думає, що всі зібралися в мене, тому, певно, заїде до нас... Ну а звідти — вже сюди.

Хі Чжун замовк — йому раптом почулися знайомі легкі кроки. Він угледівся в темряву — нікого. Тільки шарудить листя, облітаючи зі старої хурми. Що трапилося? Може, вона просто не хоче прийти?.. Або працює в нічній зміні? Але в такому разі вона, напевно, попередила б його...

Хі Чжун зітхнув.

Чи любить він Ок Хі?.. Чи має право любити її? А втім, тепер уже все одно. Він згадав їхню зустріч на горі, в соновому гаю... Яка в неї тепла, лагідна рука, яка гарна шия...

— Про що замислився, брате?

Голос Ін Дона повернув Хі Чжуна до дійсності.

— Так, ні про що, — ухильно відповів він.

— Не придурюйся, знаю. Хочеш, скажу?

— Скажи, — усміхнувся Хі Чжун.

— Ти думав про Ок Хі! — випалив Ін Дон і переможно подивився на Хі Чжуна, але в темряві не зміг побачити виразу обличчя свого друга.

— Звідки ти знаєш, про кого я думаю? — з удаваною байдужістю мовив Хі Чжун. — Може, про Ок Хі, а може, про Кьон Хо.

— Е, ні,— зітхнув Ін Дон,— я відчуваю... Я й сам зараз згадую Пан Ге...

Хі Чжун усміхнувся: Ін Дон, певне, ясновидець... А й справді, чому він думає про Ок Хі? Хіба вона не любить Кьон Хо? Чому він заважає цим двом людям? Йому треба було б побажати їм щастя.

— Ін Доне,— тихо мовив він,— а що б ти сказав, якби я закохався в Ок Хі?

— Що сказав би?

— Так — схвалив би чи ні?

— Звичайно, схвалив би,— гаряче заговорив Ін Дон.— Кохати — це дуже добре. А з тобою їй було б набагато краще, ніж з цим підкидьком Кьон Хо. Щось не подобається він мені.

Хі Чжун похитав головою.

— Неправильно ти міркуєш, Ін Доне. Якби я закохався в Ок Хі, було б дуже кепсько.— Хі Чжун помовчав і додав: — Відверто кажучи, я був у неї закоханий, але тепер усе це в минулому. Їй потрібна інша людина...

Хі Чжун говорив так, ніби картав себе за те, що колись любив Ок Хі. Голос його тремтів і зривався. Якби Ін Дон міг бачити обличчя Хі Чжуна, то був би вражений — таким воно стало блідим.

Ін Дон замислився. Чому Хі Чжун вирішив відмовитися від Ок Хі? Адже він любить її... Можливо, він хоче переконати його, Ін Дона, що слід забути про Пан Ге? Забути! Ін Дон стиснув кулаки.

— Ти, мабуть, хочеш, щоб я не думав про Пан Ге? — сердито сказав юнак.

— Та ні, не в тій річ... Я про себе кажу. А ти можеш зустрічатися зі своєю Пан Ге, якщо вона тобі до вподоби. Адже їй теж хочеться бачити тебе.

2

Раптом усі замовкли. Від села йшов чоловік.

— Гей, хто там? — гукнули його.

— Це я, Хак Сам... Мене пан управитель послав, але я забарився трохи... Хі Чжун тут?

— Тут. Ось він. А давно тебе послав управитель?

— Давно.

— Що ж ти, собако, відразу не прийшов? Тільки людей затримуєш!

Хі Чжун підійшов до Хак Сама. У цю хвилину із гір випливав молодий місяць. Стало світліше.

— Що передав управитель? — коротко спитав Хі Чжун.

— Він сказав, що на все згоден і що просить вас поставити свої печатки ось тут.— Хак Сам простягнув Хі Чжуну складений учетверо папірець.

— Що це таке? Нічого не можу розібрати... Ану, присвітїть.

Кім Сон Дар чиркнув сірником і запалив недогарок свічки. Хі Чжун почав голосно читати:

— «Зобов'язання.

Ми, нижчепідписані, сповнені вдячності за милостиве задоволення наших вимог, зобов'язуємося активно протидіяти розповсюдженню брехливих чуток, які ганьблять добре ім'я пана Ан Син Хака...»

Внизу стояли прізвища Кім Сон Дара, Чо Чхом Чжі та інших орендарів.

Скінчивши читати «зобов'язання», Хі Чжун подивився на людей, які з'юрилися навколо нього.

— Усі чули? Управитель хоче заткнути нам роти й вимагає, щоб ми поставили свої печатки під оцим зобов'язанням. Що ви на це скажете?

Селяни мовчали. Їм ще ніколи не доводилось стикатися з такими справами, і вони не знали, що робити. Може, для них готують пастку? Нарешті, оговтавшись від несподіванки, вперед вийшов Кім Сон Дар.

— Я гадаю,— сказав він,— нічого не станеться, коли ми відтиснемо на цьому папірці свої прізвища. Що може змінитися від цього?

Хі Чжун підтримав його.

— Що ж, прикладемо печатки,— сказав хтось із селян.

— Але ж у нас їх нема з собою! — заперечив інший.

— Хто знав, що вони знадобляться?

— Ну, гаразд, не біда,— заспокоїв селян Хі Чжун.— Завтра обійдемо всіх, кому треба підписати, поставимо печатки й надішлемо Ан Син Хаку.

— Правильно!

— Ти, Хак Саме, можеш іти,— сказав Хі Чжун посланцеві.— Передай управителю, що папірець поки що залишиться в мене.— Він склав аркушик і сховав в кишеню.

— Ну що ж... я піду.

Хак Сам збентежено пошкріб потилицю, потупцював трохи й почав спускатися з пагорба.

— Скажи управителеві, що ми задоволені його рішенням! — крикнув йому навздогін Хі Чжун і раптом у білому світлі місяця побачив Ок Хі.

Дівчина швидко йшла назустріч Хак Саму.

3

Важко дихаючи, Ок Хі підійшла до Хі Чжуна.

— Ну то як? — тривожно спитала вона.

Хі Чжун з ніжністю подивився на неї — як вона поспішала, як задихалася...

— Усе гаразд, Ок Хі, — лагідно сказав він. — Все вишло саме так, як ми гадали.

— О, невже! — зраділа Ок Хі. — А я хвилювалася, щоб він ще щось не вигадав.

Вона полегшено зітхнула.

«Тепер можеш бути спокійною», — подумав Хі Чжун і повернувся до громади.

— Друзі! — сказав він. — Справа, за яку боролися, перемогла! Ми перемогли завдяки мужності й згуртованості, і я хочу подякувати вам за це...

Але Кім Сон Дар перебив його:

— Егей, про яку подяку ти говориш, Хі Чжуне? Нам просто соромно слухати такі слова! Це ми повинні дякувати тобі!

— Правильно! Правильно! — підхопили селяни. — Якби не ти, ми б довго не протрималися! Ти за всіх старався... І грошей добув, і рису...

— Правильно! Ми перемогли завдяки Хі Чжуну!

— От і я те ж саме кажу, — вдволено зауважив Кім Сон Дар.

— Ні, ні, друзі! — Хі Чжун підняв руку. — Послухайте мене...

Запала тиша. Селяни оточили Хі Чжуна щільним колом.

— Ми перемогли, це так, — почав він, — але мені хочеться застерегти вас. Не треба тішитися успіхом. Ан Син Хак — безчесний, злий і мстивий чоловік, тож до повної перемоги нам ще далеко. В цьому році ми домоглися свого, але що буде в наступному — ніхто не знає. Попереду ще довга боротьба. Будьмо ж готовими до неї!

— А й справді, коли розібратися... — почав хтось.

— Наче ми не знаємо, який він, Ан Син Хак! — перебив його інший. — Мабуть, уже зараз на нас зуби гострить. Побачимо, думас, чия візьме...

— Він ніколи не примириться зі своєю поразкою, — на-
ко говорив Хі Чжун, — і ми повинні пам'ятати про це.
І ще... Діючи законними методами, ми не змогли добитися,
щоб питання було вирішено на нашу користь, і тому
мусли вдатися до погроз. А це дуже прикрий факт...

Селянці закивали головами на знак згоди. Хі Чжун ска-
зав про те, що вони неявно відчували, але не могли ви-
словити.

4

Ок Хі мовчки слухала Хі Чжуна. Вона і раділа за се-
лян, і відчувала глибокий сором за батька. Вона розуміла,
що буде боротися з ним, боротися до кінця...

Дівчина відійшла вбік і стала під високою старою со-
сною, притулившись спиною до її шерхкого стовбура.
Коли нарешті Хі Чжун підійде до неї? Серце билосся в
грудях, неначе спійманий птах. Що діється з нею? Дме
холодний вітер, а їй здається, що це ніжний травневий
вітерець обдуває її гарячі щоки.

Мільярдами зірок горить чорне покривало ночі, накинуте
на землю, і ці зірки щось шепочуть їй... Але що саме?

«Якщо я освідчуся йому в коханні, чи зрадіє він? —
схвильовано думає дівчина. — Чи любить він мене? Адже
він говорив, що ніколи не любив свої жінки... Ні, ні, він
любить мене! Любить і зараз! І я... я теж люблю його...»

Та раптом в її уяві постав образ Кьон Хо. «Хлопчик,
гімназист... — подумала вона. — Покірний, нерішучий, він
так і не став справжнім мужчиною...»

— Вам не холодно?

Почувши знайомий голос, вона здригнулася.

— Це ви, сонсеннім, — прошепотіла Ок Хі.

Хі Чжун стояв близько, майже торкаючись її плечима,
і теж дивився в далеке небо.

— Ви, мабуть, пізно вийшли з фабрики?

— Об одинадцятій... Отже, батько погодився на всі
ваші вимоги?

— Не такий Ан Син Хак чоловік, щоб легко здавати
свої позиції, — усміхнувся Хі Чжун. — Ви чули, який
папірець він нам передав?

— Ні.

Хі Чжун стисло переказав їй зміст «зобов'язання». Ок
Хі обурилася.

— Нечувано! — сказала вона. — Немає в світі більш підступних і підлих людей, ніж дворяни! Він все одно програв! Навіщо ж йому якісь зобов'язання? Щоб люди не знали правди про його дочку?.. Однаково настане день — і все стане відомо. Йому нічого не вдасться приховати!

— Ви набагато прозорливіші й далекоглядніші за свого батька, Ок Хі... Ми теж так подумали й вирішили поставити свої печатки на цьому папірці, якому гріш ціна.

— Яка там прозорливість! Просто мені огидні батькові хитрощі...

Ок Хі закусила губу й відвернулася.

— Не ображайтесь, Ок Хі, — лагідно сказав Хі Чжун. — Це я просто так... — Він хотів був узяти дівчину за руку, але не встиг, Ок Хі рвучко повернулася до нього. «Я люблю вас», — промовляли її сяючі очі.

Хі Чжун сумно схилив голову. «Треба сказати їй все... Я не маю права на її любов, якщо хочу залишитися чесним...»

Він підвів голову:

— Ок Хі...

— Що?

— Прошу вибачити мене.

— За що? — тихо спитала вона.

— Я сказав вам, що люблю вас, і знаю, мої слова завдали вам страждань...

Ок Хі мовчала.

— Прошу вибачити мене, адже сьогодні я знову кажу про це. Після нашої зустрічі я довго думав, що ж таке любов? Мені здається, любов — це почуття, яке виникає в глибині нашого ества і разом з тим підкоряється розуму... Послухайте, Ок Хі, любов брата до сестри, батьків до дітей, любов закоханих не можна уявити собі, відірвавши її від суспільства, в якому живуть люди, від умов, в яких вони перебувають. Любов повинна спиратися на моральні засади. Для мене ж любов до вас була б аморальною... Але немає нічого поганого, якщо чоловік і жінка пліч-о-пліч, як вірні й віддані друзі, борються за спільні ідеали. Такі товариські стосунки здаються мені міцнішими й благороднішими за звичайні любовні зв'язки. І люди лише тоді можуть бути по-справжньому щасливими, коли їх єднає не просто фізичний потяг, а товариська любов і дружба...

-Хі Чжун замовк.

— О так, ви маєте рацію, Хі Чжуне! — вигукнула Ок Хі. І вона не обманювала його: слова Хі Чжуна наче зняли з її серця важкий тягар.

— Гей, ходімо вниз! — зненацька гукнув їм Ін Дон.— Чи ви ще побудете тут?

Хі Чжун побачив, що їх давно вже чекають селяни. «Незручно яось вийшло»,— майнула в його голові думка.

— Так, так, зараз! — відповів він Ін Дону.— Ми вже про все поговорили. Ходіте, Ок Хі,— усміхнувся він до дівчини.

— Ходіте,— сказала вона.

Місяць, що висів над перевалом Маннітче, сховався за хмари, і навкруги знову стало темно. Над головами людей, наче коштовне каміння, розсипане по дну річки, мерехтіли згасаючі зірки Молочного Шляху. На сході світилася біла смуга. Вона відсувала чорну завісу неба, віщуючи близький світанок.

У селі заспівали півні.

— Починається новий день,— сказав хтось упівголоса.

— Тож будьмо готові до цього дня,— відгукнувся Хі Чжун.— А зараз розходьтеся по домівках, спіть... Вранці я чекаю вас у себе.

Йому було добре й спокійно. Думки стали чистими й прозорими, як кришталь.

— До побачення, друзі! — сказав він.

Пропустивши вперед Ок Хі та Ін Дона, Хі Чжун уповільнив ходу. Він задумливо дивився вслід селянам. Люди ніби розчинялися в досвітньому тумані.

Займалася нова зоря.

ЛІ ГІ ЁН ТА ЙОГО РОМАН «РІДНИЙ КРАЙ»

Улітку 1970 року відомому корейському письменникові, великому другу нашої країни, незмінному голові Товариства корейсько-радянської дружби товаришу Лі Гі Ёну було вручено орден Трудового Червоного Прапора. Видатний письменник і громадський діяч КНДР Лі Гі Ён був удостоєний цієї високої нагороди за великий внесок у зміцнення дружби між корейським і радянським народами й у зв'язку з 75-річчям від дня народження.

Як голова Товариства корейсько-радянської дружби Лі Гі Ён неодноразово приїжджав до Радянського Союзу, брав участь у різних міжнародних форумах, які відбувалися в нашій країні. Він був керівником першої делегації діячів корейської культури, що відвідала Радянський Союз у серпні — жовтні 1946 року, рівно через рік після того, як при допомозі героїчної Радянської Армії Корею було визволено від японського колоніального панування. У наступні роки Лі Гі Ён ще кілька разів гостював у СРСР.

У червні 1949 року Лі Гі Ёна разом з іншими іноземними гостями було запрошено на святкування 150-річного ювілею О. С. Пушкіна. Після свята він вперше тоді побував у столиці Радянської України — Києві. Повернувшись на батьківщину, Лі Гі Ён видав книгу «Радянський Союз — великий друг народів», в якій захоплено розповів про все, що бачив у Країні Рад, зокрема про свою поїздку на Україну, яка справила на нього велике враження. Він тоді познайомився з багатьма визначними пам'ятками Києва, уважно вивчав у Музеї Тараса Шевченка експонати, які розповідають про життя і творчий шлях великого українського поета, розмовляв з письменниками України у Спілці письменників, був у колгоспі імені Васильєва, розташованому поблизу Києва.

Лі Гі Ёна тепло прийняли у себе Олександр Корнійчук і Ванда Василевська. Їм приємно було дізнатися від нього, що в Кореї дуже популярні перекладені корейською мовою п'єса «Платон Кречет», яка йшла в багатьох театрах, та повість «Райдуга». О. Корнійчук і В. Василевська попросили Лі Гі Ёна вислати їм корейські видання цих творів, і Лі Гі Ён, повернувшись у Корею, виконав їхнє прохання.

Згодом Лі Гі Ён згадував, як приємно було йому почути 1949 року в Києві, що він — перший гість Корейської Народно-Демократичної Республіки на Україні. А незабаром на Україну при-

їхали десятки корейських студентів, аспірантів, стажерів для навчання у вищих узабових закладах УРСР.

Приїхавши до Києва у 1953 р., він уже мав можливість зустрітися зі своїми співвітчизниками — корейськими студентами. Лі Гі Ён був у захопленні від того, як радянські люди за якихось кілька років змогли залікувати рани війни й підняти з руїн столицю Радянської України. Своїми враженнями про другу поїздку на Україну він поділився в книжці «Сонце комунізму сяє» (1954).

Сучасники письменника справедливо називають його твори літописом життя корейського народу. Лі Гі Ён прийшов у літературу близько 50 років тому: за цей час він написав понад двісті творів — романів, повістей, оповідань, нарисів, в яких розповідає про боротьбу народу за національне й соціальне розкріпачення, про будівництво соціалізму в Корейській Народній-Демократичній Республіці.

Лі Гі Ён народився 29 травня 1895 року в невеликому селі Хверьон, поблизу міста Чхонан. Батько його походив з давно збіднілого дворянського роду і все життя мріяв про військову кар'єру. У двадцять років він успішно склав державні іспити на одержання військового чину, але влаштуватися на службу йому так і не вдалось. Тоді він оселився в Сеулі й лише зрідка відвідував родину, що залишилася в селі. Мати Лі Гі Ёна сама обробляла невеличку ділянку землі. Ця лагідна працююча жінка мужньо боролася зі злиднями, намагалася дати дітям освіту, вивести їх у люди.

У сім років Лі Гі Ёна віддали до приватної школи, де навчали основ китайського ієрогліфічного письма, а потім — до п'ятирічної початкової школи європейського типу.

Закінчивши цей заклад, Лі Гі Ён деякий час працював переписувачем у повітовій канцелярії Чхонана. Життя у глухій провінції, нудна одноманітна праця пригнічували юнака. «Мені здавалося, що справжнє життя вирує десь далеко від Чхонана, — писав згодом Лі Гі Ён. — Хотілось вчитися, домогтися слави, одно слово, як птах у клітці рветься в захмарні далі, так і я мріяв вирватися на прострі».

Незабаром Лі Гі Ён залишив Чхонан і вирушив у мандри. Близько п'яти років подорожував він по Кореї, працював вантажником у портах Хонсон, Сосан і Хемі, блукав по відрогах хребта Сокексан у пошуках вольфрамової руди. І скрізь Лі Гі Ён бачив убогі, злиденні села, свавілля поміщиків та їхніх управителів, безправність селян. Лі Гі Ён повернувся додому палким прихильником християнства. Юнакові здавалося, що християнство допоможе

Йому знайти вірний шлях, підкаже, як полегшити життя народу. Проповіді любові до ближнього, рівності людей перед богом знайшли живий відгук у душі Лі Гі Їна.

Проте дуже скоро він зрозумів лицемірство своїх духовних наставників, облудність релігійних догматів. Унаслідок цього Лі Гі Їн навіть відмовився від дотримання традиційного звичаю — жалоби по померлому батькові й спалив ритуальний траурний костюм і таблички з іменами предків, розгнівавши численну рідню.

Першого березня 1919 року, як віддунця Великої Жовтневої соціалістичної революції, в країні розпочався могутній антияпонський рух. Лі Гі Їн взяв у ньому участь: розповсюджував відозви таємної організації «Клянемося кров'ю», збирав кошти у фонд допомоги учасникам руху.

Цей рух відіграв велику роль у житті корейського народу — він озброїв маси досвідом антиімперіалістичної боротьби, сприяв згуртуванню патріотичних сил Кореї. У країні зріс потяг до знань, до марксистсько-ленінського вчення. «Загальне прагнення до культури,— писав Лі Гі Їн в автобіографічних нарисах «Ідеали та праця»,— свідчило про бурхливе поширення демократичних ідей, скерованих проти феодалізму та японського імперіалізму».

У квітні 1922 року Лі Гі Їн виїхав у Токіо і вступив до вечірньої школи англійської мови. У Токіо він познайомився з кращими творами світової літератури в японських перекладах, зокрема з романами Достоевського, Тургенєва, Льва Толстого.

Перебування Лі Гі Їна в Токіо було недовгим. 1 вересня 1923 року стався великий землетрус. Вибігаючи з будинків, налякані люди залишали вогонь у печах. Почалася пожежа. Поліція пустила чутку, що паліями були корейці. Рятуючись від погромів, Лі Гі Їн був змушений повернутися на батьківщину.

В 1923 році він написав перший роман «Білі чаплі, які ширяють під тінню смерті», в якому розповідалося про цькування корейців у Японії. За словами самого письменника, твір цей був слабкий, і його так і не надрукували.

Проте невдача не злякала Лі Гі Їна. У 1924 році він подав на конкурс літературного журналу «Кебьок» («Народження світу») оповідання «Таємний лист від брата», за який одержав премію. Відтоді Лі Гі Їн став професійним письменником. У 1925 році він переїхав у Сеул, де почав працювати кореспондентом журналу «Чосон чігван» («Світло Кореї»), і незабаром вступив до прогресивної, створеної 1925 року Корейської асоціації пролетарських письменників (КАПП).

Герої ранніх оповідань Лі Гі Їна — прості трударі. Це — інтелігент, доведений безробіттям до відчаю (оповідання «Бідні люди», «Божевілля»), дрібний службовець, на очах якого вмирають його

діти («Батько п'ятьох дітей»), затурканій приймит («Селище Чон До Рьон»).

Початок 30-х років — період надзвичайно активної творчої діяльності письменника. У 1932 році вийшла повість Лі Гі Ёна «Свято в день миші», яку високо оцінила корейська критика. Того ж року Лі Гі Ён написав оповідання «Селище шовківників» та «Відробітки». У творах письменника дедалі відчуттіші антияпонські настрої.

У 1933 році Лі Гі Ён почав працювати над романом «Рідний край». Уже наприкінці того ж року роман почав друкуватися в газеті «Чосон ільбо» («Вісник Кореї»). Автор зміг побачити надрукованими лише перші розділи роману: навесні 1934 року у «справі письменників», сфабрикованій японськими властями, Лі Гі Ёна як одного з керівників КАПП було заарештовано й ув'язнено на два роки. Але його роман все ж вийшов у світ і одразу здобув визнання читачів.

У романі розповідається про життя невеличкого корейського села кінця 20-х — початку 30-х років. На той час значну частину селянського населення країни становили орендарі. За даними обстеження умов оренди, проведеного в двадцять років японським генерал-губернатором, у більшості орендарів після внесення орендної плати залишалося менш ніж чверть урожаю.

Ось що писала центральна сеульська газета «Тона ільбо» («Вісник Східної Азії») 28 квітня 1931 року: «Зголоднілі селяни розбриваються по горах і долинах задовго до розтавання снігу. Цілими сім'ями вони збирають трави й обдирають кору з дерев. Якщо теперішнє становище залишити без уваги, всі дерева й трави незабаром загинуть». Автора статті непокоїла доля дерев, але були люди, яких турбувала доля голодних селян. Як полегшити їм життя?.. Як допомогти?

Ці питання хвилювали передових людей Кореї. Чимало з них покладали надії на інтелігенцію. Молодь 20-х років йшла в народ, організувала в селах школи, навчала селян грамоти. Та чи могло це змінити існуюче становище?

Герой роману «Рідний край» — інтелігент Кім Хі Чжун прагне суспільно корисної праці, мріє стати борцем за народне щастя.

Чого домігся Хі Чжун за три роки роботи в селі?

Спочатку він організує вечірню школу, бо вірить, що «тільки навчання допоможе людині знайти вірний шлях у житті». А коли Хі Чжун переконався в тому, що справа не тільки в освіті, він організує бригаду взаємодопомоги — туре. Бригада згуртовує селян, допомагає Хі Чжуну знайти вірних друзів, показує селянам силу єдності. Хі Чжуну вдалося переконати селян виступити проти поміщика, і це — велика перемога героя. Та варто було управи-

телеві пристрашити орендарів, як воли вже готові відмовитися від своїх вимог. І тут Хі Чжун приходить до висновку, що жодне з його починань не може докорінно змінити життя селян.

Отже, інтелігенти-подвижники не спроможні цього зробити. А хто ж тоді очолить боротьбу народних мас проти місцевих та іноземних експлуататорів? — запитує себе автор і сам же дає відповідь: «Робітник — дитя селянина, він щойно народився і схожий на курча, яке, тільки-но вилупившись із яйця, уже дивиться на світ ясними, широко відкритими очима. Дивлячись на робітників, селяни розуміють, що й для них настане світанок, і вони вийдуть нарешті з тієї страшної темряви, де жили віками».

Лі Гі Ён розуміє, що робітничий клас Кореї ще дуже слабкий — недаремно він порівнює його з курчам. Але письменник вірить у те, що майбутнє за цим класом.

Автор показує читачеві вчорашніх селян, які працюють на фабриці, говорить про те, що фабрична праця здатна організувати людей, що на фабриці вчать стійкості й мужності, вчать боротися за свої права. На жаль, про боротьбу робітників, про страйк на фабриці, про таємні сходки сказано побіжно. Але це цілком зрозуміло. Лі Гі Ён вийшов із селян і набагато краще знав їхнє життя, ніж життя робітників; крім того, робітничий клас Кореї був на той час надто слабкий. Отже, сама дійсність не давала Лі Гі Ёну матеріалу для того, щоб переконливо зобразити боротьбу робітників. Автор лише наполегливо підкреслює значення самого факту проведення страйку, говорить про те, що страйк на фабриці — спільна справа робітників і селян.

«Селяни з надією стежили за боротьбою робітниць, чекали змін, а власті вживали всіх заходів для того, щоб якомога швидше придушити страйк, не дати йому перерости в щось більш загрозове».

Сама назва «Кохян» («Рідний край», «Рідна сторона», «Рідні місця», «Батьківщина») дуже характерна. Вона свідчить про те, що в своєму романі автор розповідає не тільки про життя селян села Вонтхо, а й про життя всієї країни, що становище селян Вонтхо є типовим для тогочасного корейського села.

Землі Вонтхо належать поміщикаві Мін Пхан Со, і щосені селяни сплачують йому орендну плату. Сам поміщик живе в Сеулі, а у Вонтхо хазяїнує його управитель Ан Син Хак. Завдяки хитроцям і обману Ан Син Хак став повноправним хазяїном села, і селяни добре знають, що управитель готовий на будь-яку підлість, щоб ще більше розбагатіти. Подібний до Ан Син Хака і давній управителів ворог — лихвар Квон Сан Чхор. Майже всі орендари Вонтхо — його боржники, і не випадково при зустрічі з Квоном вони «тремтять, наче побачили змію».

З величезною симпатією малює Лі Гі Їн образи селян Вонтхо: сімдесятирічного Чо Чхом Чжі, усе майно якого — серц, занлічні ноші й мотиґа; любителя класичної поезії, веселого й дотепного Кім Сон Дара; кращого орача села Вон Чхіра. Напівголодне, злиденне існування й каторжна праця не зламали цих людей. Вони працелюбні й чуйні, завжди готові прийти на допомогу одне одному. Праця в туре (артілі) допомагає їм зрозуміти силу колективу, розвиває в них почуття товариськості. Ніхто не виступає проти пропозиції Хі Чжуна віддати громадські гроші тим, хто найбільше постраждав від повені; майже всі погодилися поділити гроші, які дістав Хі Чжун, за кількістю їдців у сім'ї, а не порівну на кожний двір.

«З того часу як у селі організували туре, люди дуже змінилися. Ще кілька років тому багато хто залишився б байдужим, дізнавшись, що сусід помирає з голоду, — в кожного було своє горе. Нескінченні турботи, злидні, жорстокість і несправедливість, які папували навкруги, озлоблювали селян. Та відтоді, як вони об'єдналися в бригаду, відтоді, як у них з'явилися спільні турботи й спільна мета, люди змінилися. Вони допомагали потерпілим від повені, готові були поділитися з сусідом останньою мисочкою рису, останнім мідяком. Люди зрозуміли, яка це сила — згуртованість. «Сьогодні я допоможу тобі, а завтра — ти мені!» — цей принцип став головним у їхньому житті».

Дуже вдало створені автором жіночі образи. Доля кожної з героїнь — селянки Пак Сон Не, управителевої жінки Сун Ген або дружини інтелігента Хі Чжуна — Бок Ім — суворе звинувачення феодалним традиціям Кореї 20-х років.

Багато століть тому рабська доля жінки раз і назавжди була закріплена конфуціанським догматом — «трьома правилами покорі» — «дівчиною корися батькові, заміжньою жінкою — чоловікові, вдовою — старшому синові».

Сумна доля в Ім Чон, тяжко переживає розлуку з коханим жвава й життєрадісна Пан Ге, поглумилися над красою Гук Сір, силою видавши заміж за недоумкуватого Све Дика.

Письменник різко виступає проти примусових ранніх шлюбів та інших диких звичаїв, проти забобонів і темряви, що панують на селі, з гнівом говорить про ченців і проповідників, які обманюють простий народ. Не можна без хвилювання читати один із кращих розділів роману «Монастир Ілсімса». Письменник розповідає про буддійських ченців, які, наче павуки, вистежують свої жертви й з першого погляду вміють оцінити гаманець відвідувача, про душну атмосферу божого храму, про нещасних, знедолених людей, які прийшли по допомогу до Будди.

Лише один раз з'являється на сторінках роману проповідниця Цой Сін До, але ця брехлива, розпусна жінка запам'ятовується читачеві. Вона — представниця огидного світу християнської церкви, світу лицемірства і обману.

«А в церкві що? Волоцюга на волоцюзі сидить. Б'ються за владу, лицеміряють, брешуть. Який-небудь чернець зраджує жінці, розпусничає — і все шито-крито. А от у селі Вонтхо одну молоду вдову від церкви відлучили за погану поведінку, та ще хочуть землю відібрати, позбавити права на оренду».

Святі отці виховують у молоді брехливість і жорстокість. Начальник відділу морального виховання християнської молодіжної асоціації та його паства по-звірячому побили Хак Чхора тільки за те, що він член іншої молодіжної організації.

Лі Гі Ён розповідає про «діяльність» буддистів і християн і переконує читача в тому, що й ті, й другі обманюють народ, що їхні проповіді лицемірні й шкідливі.

У 30—40-х роках роман «Рідний край» був найпопулярнішим твором у Кореї і за недовгий період часу витримав сім видань. Сам Лі Гі Ён вважав його вершиною своєї творчості в період до визволення Кореї.

Після серпня 1945 року Лі Гі Ён і далі пише про життя корейського селянства. У 1948 році вийшов його роман «Земля», перекладений багатьма мовами світу, зокрема російською, українською, естонською, вірменською та іншими мовами народів СРСР.

У 1954 році побачила світ перша частина роману-трилогії «Ріка Туманган», в 1957 році — друга, а в 1960 році — другий том роману «Земля».

«У корейських літературних колах, — говорить Лі Гі Ён, — я вже став одним із найстаріших письменників. З цим доводиться миритися. Але я не вважаю, що я постарів, і коли бачу серед моїх читачів молодь, відчуваю, що сам ще молодий і можу писати з таким же молодечим запалом, як сорок років тому».

Вікторія Іванова

З М І С Т

Книга перша

Сільські будні	7
Син повернувся	16
Жителі села Вонтхо	28
Тяжка весна	43
Управителева сім'я	51
Подруги	58
Про те, як виходять у люди	65
Прогулянка	70
Дві організації	76
Гаряча пора	87
Місячна ніч	97
Кім Сон Дар	106
Шакали	117
Чоловік і дружина	127
Курінь	135
Учні середньої школи	144
Мрії юності	155
Туре	170
Монастир Ілсімса	180
Жадоба наживи	193
Брати й сестра	200
Перша дія трагікомедії	208

Книга друга

Хто винен?	221
Втеча	228
Дві пари качок-нерозлучниць	239
Душевні муки	248
П'ять тисяч воя	254
Урожайний рік	264
Гап Сук	281
Нове життя	292

Ключ до таємниці	307
Повінь	316
Друга весна	330
Кьон Хо	340
Конфлікт	349
Жертва	367
Останній засіб	383
Перед світанком	391

Лі Гі Єн та його роман «Рідний край».

Післямова Вікторії Іванової 398

Серия
«Дружба»

Ли Ги Ен

РОДНАЯ
СТОРОНА

Роман

Перевод с русского
А. Т. Сынгаевской

Издательство «Дніпро»
(На украинском языке)

Редактор С. А. Коваль
Художник В. Т. Гончаренко
Художний редактор
О. Д. Назаренко
Технічний редактор
І. О. Селезньова
Коректори Т. Г. Білецька,
Н. О. Маслово

Информ. бланк № 988

Здано до складання 06.03.79.

Підписано до друку 17.07.79.

Формат 84×108¹/₃₂.

Папір друкарський № 3.

Гарнітура звичайна нова.

Друк високий.

Умовн. друк. арк. 21,420.

Обл.-вид. арк. 23,072.

Тираж 30 000.

Зам. № 9-111.

Ціна 2 крб. 50 к.

Видавництво «Дніпро».

252601, Київ-МСП,

вул. Володимирська, 42.

Виготовлено з матриць
Головного підприємства
на Харківській книжковій
фабриці ім. М. В. Фрунзе
республіканського виробничого
об'єднання «Поліграфкнига».
310057, Харків,
вул. Донець-Захаржевська, 6/8.

Лі Гі Їн

Л55 Рідний край: Роман.— Перекл. з рос. Г. Сингаївська; Післямова В. Іванової.— К.: Дніпро, 1980.— 406 с., іл.— (Дружба).

Роман корейського письменника Лі Гі Їна присвячено життю селян його країни кінця 20-х — початку 30-х років ХХ століття. Герой роману — молодий інтелігент Кім Хі Чжун, прагне до суспільно корисної праці, мріє стати борцем за народне щастя. На його шляху постають дикі звичаї, забобони, невігластво, але він мужньо йде до обраної мети. Хі Чжун організовує для селян вечірню школу, потім — бригаду взаємодопомоги, переконує селян виступити проти поміщика.

Л 70304—171
М205(04)—80

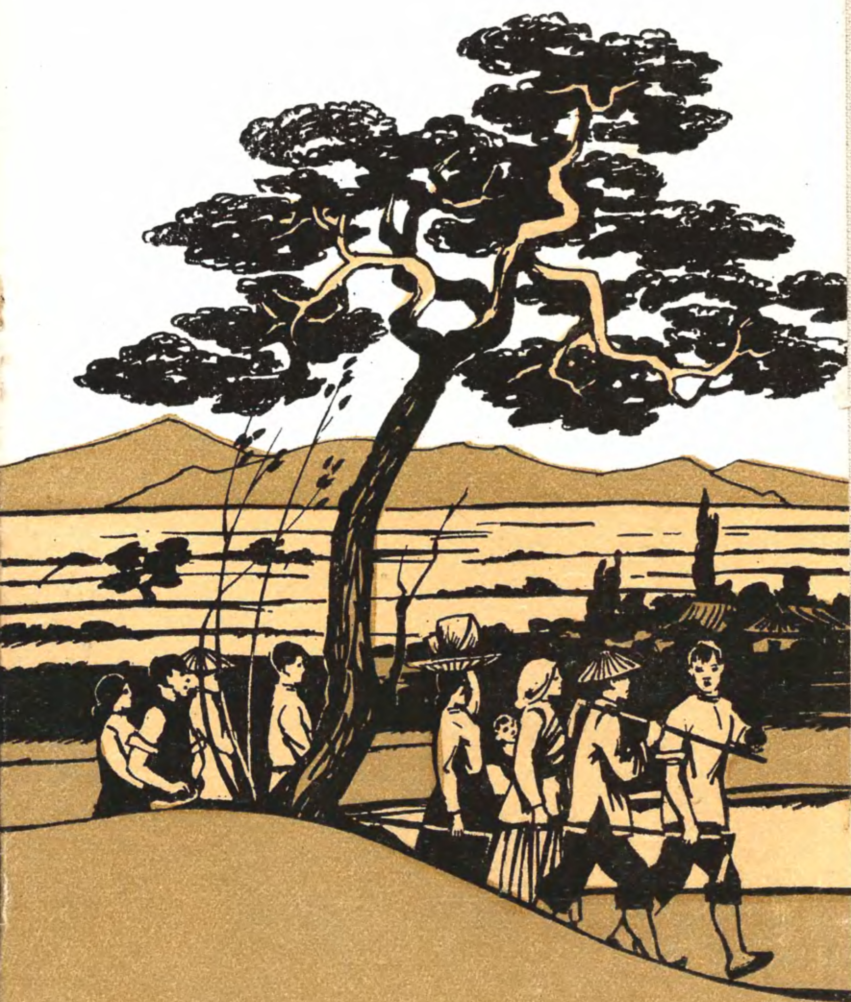
Бз— 28—20—79

470300000

И(Кор)

Серія
«Дружба»

Видавництво
«Дніпро»

2 крб. 50 к.